

Alueellisen maaseudun kehittämissohjelman (ALMA) jälkiarvionti Ohjelmakausi 2000–2006

Alueellisen maaseudun kehittämishojelman (ALMA) 2000 – 2006 jälkiarviointi

Jouni Ponnikas, Verna Mustonen, Heikki Keränen, Sirpa Korhonen,
Keimo Sillanpää, Tommi Ålander, Liisa Kytölä ja Timo Tiainen

Julkaisun nimi:

Alueellisen maaseudun kehittämissuunnitelman (ALMA) 2000 – 2006 jälkiarviointi

Julkaisija:

Maa- ja metsätalousministeriö

Toimittajat:

Jouni Ponnikas, Verna Mustonen, Heikki Keränen, Sirpa Korhonen, Keimo Sillanpää, Tommi Ålander,
Liisa Kytölä ja Timo Tiainen

Kannen kuvat: MMM kuva-arkisto

ISBN 978-952-453-437-6 (nid.)

ISBN 978-952-438-3 (pdf)

ISSN 1238-2531 (nid.)

ISSN 1797-397X (PDF)

Graafinen suunnittelu: Z Design Oy

Taitto: Vammalan Kirjapaino Oy

Paino: Vammalan Kirjapaino Oy, 2009

Sisältö

Esipuhe	5
Yhteenveto	7
Summary	20
1 Tausta	27
1.1 Alueellinen maaseudun kehittämisohjelma, ALMA	27
1.2 Arviointikysymykset	31
1.3 Arviointiaineistot	33
2 ALMA-ohjelman vaikutukset väestönkehitykseen	38
3 ALMA-ohjelman vaikutukset työllisyyteen	45
4 Maaseutuyhteisön tulotason kehitys	56
5 Tuen vaikutukset markkinatilanteeseen	65
6 Ympäristökysymysten huomioiminen ALMA-ohjelmassa	72
7 Ohjelmamenettelyn ja täytäntöönpanon rooli odotettujen vaikutusten saavuttamisessa	79
8 Maatilainvestoinnit toimenpiteenä sekä ohjelman vaikutukset maatalouden kiinteisiin kustannuksiin ja maatilojen kannattavuuteen	109
8.1 Maatilainvestoinnit	109
8.2 Maatalouden kiinteät kustannukset ja maatilojen kannattavuus	111
9 Koulutus	121
10 Metsätalous, puuenergia ja puutuotealan jalostusarvon kasvu	128
11 Maaseutualueiden sopeuttaminen ja kehittäminen	133
12 Case-hankkeiden analysointi	144
13 Päätelmät	156

Esipuhe

Oulun yliopiston Kajaanin yliopistokeskuksen Lönnrot-instituutti toimi Alueellisen maaseudun kehittämissuhteman (ALMA) 2000–2006 jälkiarvioinnin koordinaattorina kumppaneinaan TK-Eval ja Suomen Aluetutkimus FAR. Arvioinnin tilaaja oli maa- ja metsätalousministeriö.

Arvioinnin toteuttamisesta Lönnrot-instituutissa vastasivat esimies Jouni Ponnikas sekä tutkijat Verna Mustonen, Heikki Keränen ja Sirpa Korhonen. Myös kehityspäällikkö Timo Karjalainen ja projektipäällikkö Kalle Nieminen sekä tutkimusapulainen Sari Pöllänen Lönnrot-instituutista osallistuivat arviointityöhön. TK-Evalissa arviointia tekivät erikoistutkijat Keimo Sillanpää ja Tommi Ålander. Suomen Aluetutkimus FAR:n arvioitsijoita olivat kehittämisspäällikkö Liisa Kytölä ja erikoistutkija Timo Tiainen. Hyrynsalmen kunnanjohtaja Heimo Keränen toimi arvioinnissa asiantuntijana.

Arvioinnin ohjausryhmän puheenjohtajana toimi ylitarkastaja Eero Pehkonen ja sihteerinä ylitarkastaja Salla

Rossi, maa- ja metsätalousministeriöstä. Ohjausryhmän jäseniä olivat neuvotteleva virkamies Sirpa Karjalainen maa- ja metsätalousministeriöstä, ylitarkastajat Tiina Ali-Alha ja Reijo Martikainen maaseutuvirastosta, ylitarkastaja Marja-Leena Penttilä Varsinais-Suomen TE-keskuksesta, maksatuspäällikkö Mathias Kass Pohjanmaan TE-keskuksesta ja kansallinen asiantuntija Mika Survonon Euroopan komissiosta.

Arviointi on sujunut hyvässä yhteistyössä. Arvioinnin tekijät kiittävät kaikkia arvioinnissa mukana olleita: tilaajan edustajia, kyselyihin ja haastatteluihin osallistuneita sekä arvioinnin aktiivista ohjausryhmää. Toivomme, että arvioinnin tuloksia, johtopäätöksiä ja suosituksia hyödynnetään maaseutualueita kehitettäessä.

Kajaanissa, marraskuussa 2008

Tekijät

Yhteenveto

Kajaanin yliopistokeskuksen Lönnrot-instituutti toteutti yhdessä TK-Evalin ja Suomen Aluetutkimus FAR:n kanssa maa- ja metsätalousministeriön tilauksesta Alueellisen maaseudun kehittämisohjelman (ALMA) 2000–2006 jälkiarvioinnin. Arviointi toteutettiin 1.9.2007–30.11.2008 välisenä aikana.

Tavoite 1 -ohjelman ulkopuolisilla alueilla Etelä- ja Länsi-Suomessa toteutettiin vuosina 2000–2006 alueellista maaseudun kehittämisohjelmaa (ALMA). Ohjelma sisälsi EU-osarahoitteiset yritystoiminnan monipuolistamiseen tarkoitetut investointi-, aloittamis- ja kehittämistuet sekä maaseudun kehittämishankkeiden rahoittamisen. Toiminnassa korostettiin ennen kaikkea syrjäisen ja ydinmaaseudun kokonaisvaltaista kehittämistä.

Jälkiarvioinnin aineistoina käytettiin kyselyjä, haastatteluja, väliarvioinnin aineistoja, seuranta-aineistoja (hanke-rekisteri), alueellisia tilastoja sekä ohjelmadokumentteja, raportteja ja suunnitelmia.

ALMA-ohjelman jälkiarvioinnin perusteella esitetään seuraavia johtopäätöksiä ja suosituksia:

Arviointikysymys 1) Missä määrin ALMA-ohjelman tuki on vaikuttanut väestön määrään, koostumukseen ja jakautumiseen maaseudulla?

Johtopäätökset

Tässä luvussa on etsitty vastausta kysymykseen, missä määrin ALMA-ohjelman tuki on vaikuttanut väestön määrään, koostumukseen ja jakautumiseen maaseudulla?

Väestötavoitteen osalta ALMA-ohjelman tavoitteena (MMM 2002:42) oli, että syrjäisen ja ydinmaaseudun väkiluvun aleneminen hidastuu. ALMA-ohjelman väestökehitykseen liittyvät tavoitteet olivat seuraavat: 1) harvaan asutun ja ydinmaaseudun väkiluvun aleneminen hidastuu, 2) harvaan asutun ja ydinmaaseudun väestön sukupuolirakenne tasapainottuu vastaamaan koko maan keskiarvoa, tavoitetasona miehiä 50 % ja naisia 50 %, 3) harvaan asutun ja ydinmaaseudun ikärakenne ei heikkene.

Tavoitteiden toteutuminen: 1) Harvaan asutun ja ydinmaaseudun väestökehitys on ollut ALMA-ohjelman tavoitteiden suuntainen eli väestön vähentyminen on hidastunut ohjelmakauden aikana. Ydin- ja harvaan asutun

maaseudun väestö on ohjelmakauden aikana vähentynyt. Vähentyminen on kuitenkin hidastunut molemmilla alueilla vuoden 1999 lopun tasosta. Väestön vähentyminen kiihtyi hieman vuonna 2006. Väestötappion pienentymistä selittää ydinmaaseudun ja harvaan asutun maaseudun muuttotappion pienentyminen: vuoden 1999 lopun lähtötilanteeseen verrattuna molempien alueiden muuttotappio on puolittunut. Kuvattu muutos johtuu enemmän talouden suhdannevaiheluista kuin ALMA-ohjelman toimenpiteistä. 2) Harvaan asutun ja ydinmaaseudun väestön sukupuolirakenne ei ole tasapainottunut, vaan naisten osuus harvaan asutulla maaseudulla ja ydinmaaseudulla on alentunut enemmän kuin koko maassa eli alueiden sukupuolirakenne on muuttunut huonompaan suuntaan. 3) Harvaan asutulla maaseudulla väestön ikärakenne on heikentynyt, myös ydinmaaseudulla ikärakenne on heikentynyt, mutta kehitys ei ole ollut niin negatiivista kuin harvaan asutulla maaseudulla.

ALMA-alueella ja koko maassa maaseutualueista myönteisimmän ikärakenteen kehityksen alueena erottuu kaupunkien läheinen maaseutu. Eniten lasten osuus on vähentynyt harvaan asutulla maaseudulla.

Ohjelman seurantatietojen kautta väestövaikutuksia on vaikeaa todentaa, koska seurantatiedoissa ei ole suoraan väestötavoitteisiin liittyviä indikaattoreita. Arviointiaineistojen perusteella voidaan todeta, että hankkeiden suorat vaikutukset väestökehitykseen olivat vähäisiä. Toisaalta alueen väestökehitys on tyypillinen vaikutusindikaattori, joka hahmottuu vasta pitkän ajan, ehkä vuosien, kuluttua rahoitettujen toimien päätyttyä. Samalla kun viive toimenpiteiden päättymisen ja vaikutusten syntyamisen välillä kasvaa, vaikeutuu myös yksittäisen rahoitusinstrumentin jäljen tunnistaminen: ajan kuluessa on entistä vaikeampaa tunnistaa yksittäisen ohjelman toimeenpanon osuutta muutoksessa.

Samaan aikaan ALMA-ohjelman toteuttamisen kanssa on edennyt maatalouselinkeinon rakennemuutos, jolla on ollut voimakkaita väestöllisiä vaikutuksia. Suomen maatilojen lukumäärä on vähentynyt vuosien 1994 ja 2006 välisenä aikana 103 000:sta noin 69 000:een (Niemi & Ahlstedt 2007). Tilojen määrän väheneminen ei ole kuitenkaan vähentänyt viljelyksessä olevaa pinta-alaa, sillä keskimääräinen tilakoko on samaan aikaan kasvanut. Ydinmaaseutu on merkittävää alkutuotannon aluetta, esimerkiksi vuonna 2004 kaikista noin 72 000 maatilasta lähes puolet sijaitsi ydinmaaseudulla (Linden ym. 2008). Väes-

tötavoitteiden toteutumisen osalta ALMA-ohjelmaa ei voi pitää täysin epäonnistuneena, koska harvaan asutulla ja ydinmaaseudulla väestön vähentyminen on hidastunut ohjelmakauden aikana. ALMA ohjelman linjaus suunnata yritystuki maatilojen toimintojen kehittämiseen ja monipuolistamiseen (ei kuitenkaan perusmaatalouden tukemiseen) on osaltaan vaikuttanut ydinmaaseudun ja harvaan asutun maaseudun väestökehitykseen. Maatalous on erityisesti ydinmaaseudulla merkittävä elinkeino, kun tämän elinkeinon rakennemuutos on voimakasta ja tiloja poistuu tuotannosta, maatilojen elinkeinotoimintojen monipuolistaminen merkittävästi edesauttaa väestön pysymistä alueilla. Yritystoiminnat, joita on kehitetty maatilojen yhteydessä ALMA-ohjelman tuella, voivat jatkua itsenäisenä yritystoimintana senkin jälkeen, kun maataloustoiminta mahdollisesti loppuu.

Myönteisistä tuloksista huolimatta isoihin väestönmuutostrendeihin ohjelmalla on haasteellista vaikuttaa. Paremmiin vaikutuksiin voidaan tunnistaa paikallisella tasolla. Kun tarkastelun perspektiivi suunnataan riittävän tarkasti yksittäisiin paikallisiin olosuhteisiin, nähdään selviä vaikutuksia. Arviointiaineistojen perusteella hankkeilla onkin vaikuttettu, elämälaatuun, asukkaiden yhteenkuuluvuuteen, asumisviihtyvyyteen ja paikallisten perinteiden ja kulttuurin säilymiseen maaseudulla.

Suosituks

Naisten osuuden väheneminen harvaan asutun ja ydinmaaseudun väestöstä vastakkaisista tavoitteista huolimatta on iso haaste maaseutualueiden kehittämiseksi. Siihen pitää kiinnittää erityistä huomiota Manner-Suomen maaseutuohjelman 2007–2013 hankkeistamisessa. Maaseudun kehittämisessä pitää toteuttaa sukupuolisensitiivisiä kehittämishankkeita sekä suunnata hankerahoitusta niin, että hankkeilla saadaan aikaan naistyöpaikkoja. Esimerkiksi toimintaryhmät ovat hyviä toimijoita näiden hankkeiden aktivointiin ja rahoittamiseen, koska toimintaryhmien on todettu tässä ja muutamissa muissa arvioinneissa (esim. Ponnikas 2004) olevan tehokkaita paikallisen hanketoiminnan aktivoijia ja tukijoita. Toimintaryhmät voivat edesauttaa myös sukupuolisensitiivisten hankkeiden syntyä. Erityistoimia näiden hankkeiden ja naistyöpaikkojen aikaansaamiseen tarvitaan.

ALMA-ohjelman linjaus tukea maatilojen yritystoimintaa on ollut onnistunut valinta myös ohjelman harvaanasuttua ja ydinmaaseutua koskevien väestötavoitteiden näkökulmasta. Maatilojen elinkeinoja monipuolistamalla on voitu hillitä poismuuttoa noilta alueilta. Tulevan ohjelmakauden kuluessa maatalouden rakennemuutos vaikuttaa kuitenkin edelleen etenevän ja tilojen määrä vähenee. Jotta harvaanasuttua ja ydinmaaseutua voitaisiin alueina

mahdollisimman tuloksellisesti kehittää, tulisi Manner-Suomen maaseutuohjelman 2007 – 2013 toimenpiteitä suunnata laajemmin maaseudun yritystoiminnan kehittämiseen (maaseutupoliittisia toimenpiteitä).

ALMA-ohjelman väestötavoitteet on jo lähtökohtaisesti asetettu niin laajoiksi, että ohjelman resursseilla niihin on vaikea päästä. Samoin ohjelman jälkiä toteutuneessa kehityksessä on vaikea tunnistaa. Jatkossa kannattaa erityisellä huolellisuudella asettaa tavoitteet sellaisiksi, että ne on ohjelman resursseilla mahdollista saavuttaa. Edelleen tulee miettiä indikaattoreita, joiden kautta ohjelman väestötuloksia ja -vaikutuksia voidaan nykyistä paremmin mitata.

ALMA-ohjelman resurssien rajallisuus suhteessa laajoihin trendimäisiin väestötavoitteisiin osoittaa, miten tärkeää maaseutualueiden kehittämistarpeiden huomioiminen kaikilla hallinnonaloilla ja kaikissa aluekehitysinstrumenteissa on. Ei tule olettaa, että yksittäisellä ohjelmalla voitaisiin koko aluekehityksen virtaa kääntää. Ylipäätään aluekehityksen virran kääntäminen julkisen sektorin toimin on haasteellista. Realistisempaa on tavoitella hallitua muutosta. Markkinoilla on taipumusta aikaan saada hallitsematonta muutosta. Julkisen politiikan keinoin voidaan vauhdittaa aluekehityksen haluttuja muutoksia sekä hillitä ja pehmentää muutosten aiheuttamia epätoivottuja vaikutuksia maaseutualueille. Erityisten maaseudulle kohdennettujen ohjelmien lisäksi pitää tehdä kokonaispoliittista maaseudun kehittämistä, jossa kaikkien hallinnon alojen kehittämistoimissa huomioidaan eri maaseutualueiden erityisnäkökohdat.

Arviointikysymys 2) Missä määrin tuki on edistänyt työllisyyden turvaamista?

Johtopäätökset

Arviointikysymystä, missä määrin ALMA-ohjelman tuki on edistänyt työllisyyden turvaamista, analysoitiin alueellisen kehityksen tilastojen sekä hankerekisterin tietojen kautta.

Hankerekisterin mukaan hankkeen aikana työllistyi kaikkiaan lähes 8 200 henkilöä, joista miehiä 5 576, naisia 2 620 ja alle 30-vuotiaita 1 396. Hankkeet työllistivät etupäässä miehiä, sillä työpaikoista 68 % oli miesten ja 32 % naisten. Nuorten osuus hankkeissa työllistyneissä jäi 17 %:iin.

ALMA-ohjelma-asiakirjassa asetettiin työllisyydestavoitteeksi, että syrjäisen ja ydinmaaseudun työllisyys paranee suhteellisesti samaa vauhtia kuin työllisyys koko maassa ja että ohjelmalla vaikutetaan 10 000 uuden työpaikan

syntymiseen. ALMA-alueen työpaikkamäärä on tilastojen mukaan lisääntynyt vajaat 85 000 tarkastelujaksolla 1999–2004. Valtaosa uusista työpaikoista tuli kaupunkeihin. Harvaan asutulla ja ydinmaaseudulla työpaikkamäärä sen sijaan väheni.

Työllisyyden kasvuvauhti on ollut ALMA-ohjelmakauden ajan ydin- ja harvaanasutulla maaseudulla pienempi kuin koko maassa keskimäärin. ALMA-ohjelman työllisyystavoite ei ole toteutunut. Kuitenkin ALMA-ohjelman toteutusalueella työllisyyskehitys on ollut suotuisaa ja ohjelma on vaikuttanut tämän kehityksen muotoutumiseen. Hankerekisterin tietojen mukaan ALMA-ohjelman 10 000 työpaikan tavoitetta ei ole täysin saavutettu, mutta lähelle on kuitenkin päästy (vajaa 80 % tavoitteesta on toteutunut).

TE-keskuksittain tarkasteltuna Pohjois-Pohjanmaalla ja Pirkanmaalla työllisyys on kehittynyt kaikkein parhaiten. Näillä alueilla työllisten määrä on kasvanut noin 12 %. Kymen ja Satakunnan TE-keskuksien alueella työllisyyden kehitys on jäänyt likimäärin vuoden 2000 tasolle. Muiden alueiden työllisyyden kasvu oli näiden kahden edellisen ryhmän välimaastossa.

Työllisyystulosten ja -vaikutusten seuranta

Työllisyysvaikutusten tavoitteenasettelu on ALMA-ohjelmassa onnistunut siinä mielessä, että siinä on huomioitu aluekehittämisen lainalaisuudet. Tavoitteeksi on asetettu vaikuttaa 10 000 uuden työpaikan syntymiseen, eikä puhuta työpaikkojen luomisesta. Seurantatietoja analysoitaessa on huomattava, että uusien ja säilytettyjen työpaikkojen käsitteet ovat varsin häilyviä. Mikään työpaikka ei oikeastaan synny tai säily yksinomaan jonkin hankkeen tai ohjelman seurauksena. Lisäksi indikaattoritiedot perustuvat hanketoimijoiden omiin ilmoituksiin ja sen vuoksi osaan niistä voi sisältyä hanketoimijoiden kannalta tarkoituksenmukaisia tulkintoja. Tämän vuoksi seurantatiedot (sekä työpaikka- että yritystulosten seuranta) ovat kokonaisuudessaankin hieman tulkinnanvaraisia.

Ohjelmatyön ja siihen liittyvän uusien työpaikkojen synnyn kokonaisvaikutus näkyy aluetaloutta koskevista tilastotiedoista heikosti. Työpaikkamäärien kehitykseen vaikuttavat eniten yleinen taloudellinen ja tekninen kehitys sekä uusi kansainvälinen työjako.

Uusien työpaikkojen käsite ei ole aivan yksinkertainen. ALMA-alueella syntyy ja häviää työpaikkoja saman vuoden aikana ja työpaikkojen määrän kasvu syntyy näiden erotuksena. Uudet työpaikat -indikaattori kuvaa tätä toista puolta eli työpaikkojen syntymistä. Tosin indikaattoreissa on tiedostettu myös työpaikkojen häviämispuoli säily-

tettyjen työpaikkojen mittaamisen kautta. Mutta mitä ovat uudet työpaikat? Uusia työpaikkoja voi syntyä kahdella tavalla: 1) syntyy uusia yrityksiä ja niihin työpaikkoja tai 2) olemassa olevat yritykset lisäävät työvoimaa. Uusien yritysten kautta syntyneitä työpaikkoja voidaan arvioida aloittaneiden yritysten määrän avulla.

Ongelmana em. yritystilastossa on se, että kaikki yritysten aloittamiset eivät ole aitoja aloittamisia. Tilastokeskuksen aloittaneet ja lopettaneet yritykset tilasto kuvaa yritysten hallinnollisia aloituksia ja lopetuksia eli tietojen tuottamisessa ei ole huomioitu mahdollisia toiminnan siirtymisiä, fuusioita, yhtiöittämisiä tms. Tilaston luvut sisältävät myös tämänkaltaiset epäaidot aloittamiset ja lopettamiset. Eli vain osa aloittamisista on aitoja uusien yritysten syntymisiä. Koko maan tasolla yritysten aloittamisista aitoja aloittamisia oli suuruusluokaltaan noin 80 % vuosina 2001–2004.

ALMA-ohjelman kokonaisbudjetti oli noin 622,1 miljoonaa euroa, hankkeita toteutettiin 9 462 kpl ja hankkeiden keskikoko oli 65 747 euroa. ALMA-ohjelmaa on toteutettu 13 maakunnan alueella ja alueen suurimmat kaupungit mukaan lukien alueella asuu noin 80 % maan väestöstä (noin 4 064 500 asukasta). On selvää että ALMA-ohjelman rahallinen panostus on vain murto-osan ohjelma-alueen alueellisesta BKT:sta. Toisaalta ALMA-ohjelmalla on toteutettu kunnioitettava määrä maaseutualueiden kehittämistoimintaa ja saatu aikaan monipuolisia tuloksia.

ALMA-ohjelman toimeenpano on vauhdittanut toteutunutta työllisyyskehitystä. Työpaikkakehitykseen vaikuttavat kuitenkin suuremmin muut talouden virtaukset kuin varsinaisesti ohjelman toimeenpano ja hankkeet. Ohjelman tuloksia tuleekin edellä esitetyistä syistä etsiä ensisijaisesti muualta kuin aluetalouden kehitystä tarkastelevista tilastoista.

Suositukses

Maaseutualueiden työpaikkakehitys on jatkuvassa murroksessa alkutuotannon työpaikkojen vähentyessä. Erityisen tärkeää käynnissä olevassa murroskaudessa on esimerkiksi Manner-Suomen maaseutuohjelman 2007–2013 avulla tukea viljelyä jatkavia tiloja. Samoin on merkityksellistä tukea tiloilla tapahtuvaa muuta kuin maatalouden yritystoimintaa (kuten ALMA-ohjelmassa tehtiin), jotta maataloudesta luopuvat yrittäjät löytäisivät uusia yrittämisen muotoja ja voisivat pysyä kotiseuduillaan. Varsinkin ydinmaaseudulla ja harvaanasutulla maaseudulla tiloilla tapahtuvan muun yritystoiminnan tukeminen on tärkeää, koska korvaavia työpaikkoja noilta alueilta on vaikea löytää ja usein yrittäjyys on ainut vaihtoehto.

Kaupunkien läheisellä maaseudulla tulee parantaa näiden alueiden työpaikkaomavaraisuutta nimenomaan uusia ja olemassa olevia yrityksiä kehittämällä ja hyödyntämällä tässä kehitystyössä läheisten taajamien mahdollisuudet. Kaupunkien läheisellä maaseudulla voidaan reippaasti irrottautua maatalojen tukemisesta ja kohdistaa tuki yleisesti alueiden yrittäjyyteen alueellisissa maaseutuohjelmissa kuvatuille painopistealueille. Yritysten syntyä ja eloonjäämistä tukee taajamien läheisyys ja sieltä tuleva markkinakysyntä, jota tulee hyödyntää. Näin voidaan tukea yritysten syntyä maaseutualueille ja vähentää ympäristöä rasittavaa pendelöintiä maaseutualueilta taajamiin. Kaupunkien ja maaseutualueiden vuorovaikutus ei voi olla pelkästään asumista maaseudulla ja työssäkäyntiä taajamissa.

Arviointikysymys 3) Missä määrin tuki on edistänyt maaseutuyhteisön asianmukaisen tulotason saavuttamista?

Johtopäätökset

Yleensä yksittäisen henkilön tai maatalon tulotasoon vaikuttavat monet tekijät, kuten yleinen taloudellinen kehitys ja henkilökohtaiset ratkaisut, samanaikaisesti. Tämä todetaan myös ALMAN kehittämisohjelma-asiakirjassa (MMM 2002:49): ”Maaseudun, maa- ja metsätalouden ja palvelujen taloudellinen kehittyminen liittyvät kiinteästi yhteiskunnan ja sen rakenteiden muutoksiin eikä näin ollen ole mahdollista yksityiskohtaisesti erikseen arvioida ohjelman taloudellisia vaikutuksia.”

Tulovaikutukset eivät olekaan *suoraan* ohjelman tavoitteena, vaan positiivista kehitystä tavoitellaan pikemminkin kehittämisen, kuten osaamisen ja yhteistoiminnan lisääntymisen sekä investointien kautta. Esimerkiksi maatalojen toimeentuloperustan vahvistamiseen pyritään maatalouden ja maatalojen rakennekehityksen kautta, kuten tilojen toimintaa monipuolistamalla (MMM 2002: 40–44). Tulovaikutuksia voi siis syntyä kaikkien toimintalinjojen hankkeiden kautta, joko suoraan tai välillisesti. Tulovaikutuksia analysoidaan yksityiskohtaisemmin jäljempänä, useiden eri arviointikysymysten yhteydessä, esimerkiksi toimintalinjoja 1 ja 2 koskeissa kysymyksissä.

Usein tehtyjen toimenpiteiden vaikutukset ilmenevät vasta viiveellä, mahdollisesti vuosien päästä. Myöskään ohjelma-asiakirjassa tai hankerekisterissä ei ole esitetty suoraan tuloihin tai tulokehitykseen liittyviä tulosindikaattoreita tai hakusanoja. Siksi on hyvin hankalaa, jopa mahdotonta, arvioida tarkasti missä määrin juuri ALMA-ohjelman toimenpiteet ovat vaikuttaneet maaseutuväestön ja maanviljelijöiden tulotasoon.

Tulovaikutusten monitahoinen luonne tulee esille myös kehittämishankkeille ja ohjelman sidosryhmille suunnatussa kyselyssä. Tulotason parantaminen, suoraan tai välillisesti, oli tavoitteena vain alle puolessa vastanneista hankkeista. Merkittävä osa vastaajista, etenkin sidosryhmien edustajista, arvioi ohjelman/hankkeiden parantaneen maaseutuväestön tulotasoa *jonkin verran*. Vain noin joka kuudes uskoo ohjelman edistäneen maaseutuväestön tulotason parannusta merkittävästi ja vain pari vastaajaa arvioi ohjelman vaikutuksen erittäin merkittäväksi. Kehittämisohjelmien edustajien näkemykset ovat vielä varautuneemmat kuin sidosryhmien edustajilla.

Tilastojen mukaan keskimääräiset valtionveronalaiset tulot tulonsaajaa kohti ovat 2000-luvulla olleet ALMA-alueella suuremmat kuin maassa keskimäärin. Ohjelma-alueen sisällä on kuitenkin suurta vaihtelua siten, että harvaan asutulla maaseudulla ja ydinmaaseudulla tulotason matalampi kuin maassa keskimäärin. Tulot ovat 2000-luvulla kasvaneet koko maassa, suurin prosentuaalinen tulotason kasvu on niin koko maassa kuin ALMA-alueen sisälläkin tapahtunut harvaan asutulla maaseudulla (noin 26 %). Myös kahden muun maaseututyypin kunnissa kasvu on ollut 25 %:n luokkaa, kaupungeissa kasvu on jäänyt alle 20 %:n. ALMA-ohjelmalla on luonnollisesti kehitetty maaseutualueita, eikä sen toimenpiteitä ole kohdistettu kaupunkeihin. Kokonaisuutena ALMA-alueella tulokehitys on ollut hieman heikompa (20 %) kuin koko maassa (21 %) keskimäärin.

Maatalouden tulos vaihtelee huomattavasti maakunnittain, suurin tulos oli vuonna 2005 Keski-Pohjanmaalla (noin 25 500 €) sekä Pohjois-Pohjanmaalla ja Kainuussa (vajaa 20 000 €). Keskimäärin Suomessa maatalouden tulos on vuosina 2000–2005 vaihdellut 13 000 ja 15 000 euron välillä. Myös maatalouden tuloksen kehityssuunnassa ja kehityksen voimakkuudessa on maakunnittaista eroa. Koko maassa keskimäärin maatalouden tulos on kasvanut noin 8 % vuodesta 2000 vuoteen 2005. Suurimassa osassa maakuntia kehitys on ollut joko nollan tuntumassa tai positiivista. Erityisen voimakasta positiivinen kehitys on ollut Keski-Pohjanmaalla (41 %) ja Kainuussa (35 %). Suurimassa osassa ALMA-alueeseen kuuluvista maakunnista maatalouden tulos oli vuonna 2005 maan keskiarvoa matalampi. Samoin heikoimman tuloskehityksen maakunnat, Lappia lukuun ottamatta, sijaitsevat ALMA-alueella. Tätä selittää osaltaan se, että eteläisessä Suomessa maataloilla on muuhun Suomeen verrattuna enemmän muitakin kuin maataloustuloja.

Maatilayritysten keskimääräiset valtionveronalaiset tulot ovat vuosien 2000–2006 aikana kasvaneet noin kolmanneksellä. Maatilatalouden tulojen osuus kaikista valtion-

veronalaisista tuloista on hieman laskenut, mutta edelleen ne muodostavat suurimman osan maatilayritysten tuloista. Tukien osuus viljelijöiden tuloista on kasvanut koko EU-jäsenyyden ajan. Maatalouden kokonaiskustannukset ovat kuitenkin viime vuosina kasvaneet vielä yleisellä kustannustason nousua enemmän ja näin ollen maataloustulo on tukien kasvusta huolimatta alentunut. Henkilöä kohti käytettävissä olevat tulot ovat maatalousyrittäjillä suunnilleen yhtä suuret kuin teollisuustyöntekijöillä, mutta huomattavasti pienemmät kuin muilla yrittäjillä.

Voidaan todeta, että niin yleinen kuin maatilojenkin tulotaso ALMA-alueella on ollut maan keskiarvoa parempi, mutta tulokehitys on ollut hieman muuta maata heikompa. ALMA-ohjelman tuloksellisuus tulokehityksen suhteen jää näin ollen melko vaatimattomaksi. Yleisesti ottaen maatilayritysten keskimääräiset valtionveronalaiset tulot ovat ALMA-ohjelman toteutusajana kasvaneet koko maassa. Samanaikaisesti kuitenkin myös maatalouden kokonaiskustannukset ovat kasvaneet merkittävästi. Näin maatilojen kannattavuus on pienentynyt ja viljelijöiden käytettävissä olevat tulot vähentyneet.

Suosituks

ALMA-ohjelmassa tulovaikutuksia tavoiteltiin kehittämisen, kuten osaamisen ja yhteistoiminnan lisääntymisen sekä investointien kautta, näin syntyvät vaikutukset ovat todennäköisemmin pitkäkestoisia. Kun tulotasoon on vaikuttettu välillisesti maaseutualueiden asukkaiden valmiuksia parantamalla, heidän mahdollisuutensa reagoida voimakkaastikin muuttuvan toimintaympäristön esille nostamiin uusiin tilanteisiin ovat monipuolistuneet.

Toimintatapa on kannatettava, jatkossa on kuitenkin kiinnitettävä erityistä huomiota tulotasoon ja -kehitykseen erityyppisillä maaseutualueilla, koska maan eri osissa ja ALMA-alueen sisälläkin tulotasossa on suuria eroja. Samoin eri maaseutualueilla työmarkkinoiden toimivuus ja yrittäjyyden mahdollisuudet eroavat toisistaan. Nämä erot pitää huomioida, kun kehittämistoimia noille alueille suunnataan.

Käsite ”asianmukainen tulotaso” on syytä määritellä; mihin maatalous- ja maaseutuväestön tulotasoa verrataan ja millaista tulotasoa voidaan pitää asianmukaisena. Jatkossa niin toimenpiteiden kohteet kuin niitä kuvaavat indikaattoritkin on valittava niin, että ne ovat toisaalta sellaisia, joihin on mahdollista vaikuttaa ja toisaalta sellaisia, joiden toteutumisen seuranta on mahdollisimman yksinkertaista ja yksiselitteistä.

Arviointikysymys 4) Missä määrin tuki on parantanut markkinatilannetta erityisesti koska tuotantoa on suunnattu uudelleen ja kilpailukyky on parantunut? Kysymyksen 4 alakysymykset:

- Onko ohjelman ansiosta tuottavuus parantunut ja/tai kustannukset alentuneet?
- Onko ohjelman ansiosta markkinapositioni (laatu jne.) parantunut?
- Onko ohjelman ansiosta liikevaihto ja hinta kohonneet?

Johtopäätökset

Luvussa on analysoitu ohjelman vaikutuksia tuotteiden ja palveluiden kilpailukykyyn ja markkinatilanteeseen. Tuotteiden ja palveluiden markkinatilanteeseen ja kilpailukykyyn markkinoilla vaikuttavat luonnollisesti lukuisat eri tekijät, osaan niistä voidaan vaikuttaa (esim. tuotteen laatu) ja osaan ei (esim. globaali taloustilanne). Positiivisia vaikutuksia tuotteiden ja palveluiden laatuun ja sitä kautta kilpailukykyyn markkinoilla pyritäänkin ALMA-ohjelmassa saamaan aikaan paitsi yritys- ja investointitukien myös kehittämishankkeiden ja muiden laajempien toimenpiteiden kautta. Esimerkiksi koulutushankkeet sekä osaamisen ja tuotteiden ja työn laadun parantamiseen tähtäävät toimet vaikuttavat osaltaan myös kilpailukykyä kohottavasti. Markkinatilannetta ja kilpailukykyä edistäviä toimia ja hankkeita on voitu siis tehdä koko ohjelman alalla, ei pelkästään tietyllä toimintalinjalla.

Tuotteen tai palvelun kilpailukykyä on toki mahdollista parantaa jollain tietyllä toimenpiteellä, jonka vaikutus näkyy heti, esimerkiksi onnistunut markkinointi voi olla tällainen keino. Usein kuitenkin tehtyjen toimenpiteiden vaikutukset ilmenevät vasta viiveellä, mahdollisesti vuosien päästä. Lisäksi kilpailukyky on sen kaltainen ominaisuus, joka tyypillisesti koostuu useasta eri tekijästä. Ohjelman hankerekisterissä ei olekaan *suoraan* markkinatilanteeseen tai kilpailukykyyn liittyviä tulosindikaattoreita. Yksi näkemys ALMA-ohjelman toimenpiteiden vaikutuksesta kilpailukykyyn ja markkinatilanteeseen voidaan saada tukea saaneiden omien arvioiden perusteella.

ALMA-ohjelmassa toteutetuilla toimilla näyttäisi hanke- vastaavien arvioiden mukaan olleen positiivista vaikutusta markkinatilanteen ja kilpailukykyyn kannalta. Tuen vaikutukset näkyivät vastanneiden mukaan eniten toiminnan laadun parantumisena, työllisyyden säilymisena, tuotannon monipuolistamismahdollisuuksien sekä kilpailukykyyn ja kannattavuuden parantumisena. Tuella oli vastaajien mukaan merkittävä vaikutus myös liikevaihdon kasvuun, tuotekehitykseen, toiminnan uudelleen suunnittamiseen ja laajentumiseen. Sen arvioiminen, mikä vai-

kusut tuotannon uudelleen suuntaamisella on ollut, on käytettävissä olevien tietojen varassa hyvin epävarmaa. Tosin joidenkin vastausten mukaan uudelleen suuntaamisella on ollut positiivisia markkinavaikutuksia. Selvää kuitenkin on, että ALMA-ohjelmalla aikaansaadut positiiviset vaikutukset markkinatilanteeseen ja maaseudun yritysten tuotannon monipuolistamiseen ovat parantaneet maaseutuyrittäjien toimintaedellytyksiä ja mahdollisuuksia reagoida maaseutualueiden elinkeinorakenteen muuttamiseen.

Yritys- tai investointitukea saaneet nimesivät useita tekijöitä ja tapoja, miten myönnetty tuki oli auttanut heidän tuotteitaan tai palveluitaan pääsemään markkinoille. Osalle yritystoiminta oli tullut ylipäätään mahdolliseksi hankkeen ansiosta. Ne, joilla jo oli yritys, kykenivät parantamaan tuotanto-olosuhteitaan, ja tätä kautta myös tuotteiden ja palvelujen määrää ja laatua. Uudenaikaiset tai määräysten mukaiset tuotantotilat nostivat myös yrityksen imagoa. Lähes yhtä tärkeänä tukea saaneet pitivät hankkeiden mahdollistamia, kysyntää paremmin vastavia, tuotteita markkinoille pääsyn ehtona. Tarjonta oli monipuolistunut, jolloin myös asiakaskuntaa oli saatu lisättyä, samoin tuen mahdollistamalla tehokkaammalla markkinoinnilla.

Suosituks

Tuotteiden ja palveluiden kilpailukykyyn ja markkinatilanteeseen on ALMA-ohjelmassa pyritty vaikuttamaan laajalaisesti ja tavoiteltu osaamisen ja laatutason kehittämisen kautta pidempiaikaisia vaikutuksia, joita näyttäisikin syntyneen.

Markkinatilanteen ja kilpailukykyyn parantamiseen tähtäävät toimenpiteet, kuten laadun kehittäminen ja tuotannon monipuolistaminen, tapahtuvat ja tulokset realisoituvat usein vasta pitkän aikavälin kuluessa. Siksi tämän kehittämistyön jatkuvuuden turvaaminen on tärkeää; muutokset ohjelmissa ja ohjelmakausissa on tehtävä mahdollisimman jouhevasti, niin ettei siitä aiheudu keskeytyksiä tai viivästyksiä tiloilla tapahtuvaan pitkäjänteiseen työhön.

Kun on ennakoitavissa, että maaseutualueiden rakenneuutos jatkuu ja alkutuotannon työpaikat vähenevät, on tärkeää, että ALMA-ohjelmassa toteutetun kaltaisia markkinatilanteen ja kilpailukykyyn parantamiseen tähtääviä toimenpiteitä edelleen jatketaan. Mikäli talouden suhdanteet eivät aiheuta palautumattomia negatiivisia vaikutuksia maaseutualueiden yritysten toimintaympäristöön, voidaan pitkäjänteisellä maaseutuyritysten ja maatiloiden muun kuin maatalouden yritystoiminnan tukemisella monipuolistaa maaseutualueiden elinkeinorakentei-

ta tavalla, joka parantaa näiden alueiden tarjoamia toimeentulomahdollisuuksia merkittävästi.

Yhteistyön luominen ja tiivistäminen myös muiden kilpailukykyyn parantamiseen tähtäävien ohjelmien ja organisaatioiden kanssa on tarpeen toisaalta uusien näkökulmien saamiseksi ja toisaalta ohjelmien täydentävyyden takaamiseksi. Eri ohjelmien tarjoamista mahdollisuuksista on myös tiedotettava tuen hakijoita.

Arviointikysymys 5) Missä määrin ympäristökysymykset on yhdennetty maaseudun kehittämissuunnitelmiin maaseudun toimintojen (maanviljely mukaan luettuna) ympäristönäkökohtien parantamiseksi?

Johtopäätökset

ALMA:n rahoitusta ei ole kohdistettu ympäristön kannalta vahingollisiin toimenpiteisiin. Mikäli hankkeissa on ollut uhkaavia negatiivisia ympäristövaikutuksia, ne on käsitelty normaalin ympäristövaikutusten arviointimenettelyn kautta. ALMA-ohjelman tavoitteena oli, että ympäristöön vaikuttavien hankkeiden määrä olisi 20 % rahoitettujen hankkeiden määrästä. Tämä tavoite on seurantatietojen perusteella ylittynyt. Huomattavasti tai vähän toteutuneita positiivisia ympäristövaikutuksia on ollut yhteensä 2 637 hankkeella eli miltei kolmella kymmenestä hankkeesta (27,9 %). Ympäristövaikutukset olivat joko suoraan ympäristöön kohdistuvia tai välillisesti hankkeen vaikutuksesta muuttuneen toiminnan luomia positiivisia ympäristövaikutuksia. ALMA ohjelman vaikutusta maaseutualueiden elinympäristön kehittämiseen voikin pitää merkittävänä.

Kuitenkin ALMA-ohjelman ympäristövaikutuksia koskevat seurantatiedot ovat osittain puutteellisia ja epätarkkoja. Esimerkiksi merkittävästä osasta hankkeita ei ole raportoitu lainkaan toteutuneita ympäristövaikutuksia.

ALMA ja Manner-Suomen Horisontaalinen maaseudun kehittämissuunnitelma 2000–2006 ovat hyvin täydentäneet toisiaan maaseutualueiden ympäristön tilan suojelemisessa sekä kohentamisessa: horisontaalisen ohjelman toimenpiteiden kohdentuessa maatalouteen ja ALMA-ohjelman toimenpiteiden laajemmin maaseutualueisiin.

ALMA-ohjelman rahoituksella on tehty monipuolisesti ympäristön tilan kohentamiseen liittyviä toimenpiteitä. Toimenpiteet ovat suuntautuneet useimmiten ympäristön virkistyskäytön kehittämiseen (sekä rahallinen tuki että hankkeiden määrä). Virkistyskäytön edistämiseen liittyvät hankkeet (142 hanketta) ovat olleet mm. vesistöjen kunnostamista, kyläympäristöjen ja perinnemaisemien kohentamista sekä reitistöjen ja opasteiden rakentamista.

Rahallisesti ALMA-ohjelman toiseksi suurin panostus suoraan ympäristötoimenpiteistä on kohdistunut jäte- ja vesihuoltoon, mutta näitä hankkeita on toteutettu vähän. Ympäristöhoitoon liittyviä kone- ja laiteinvestointeja on rahoitettu, samoin kuin erilaisten kohderyhmien ympäristötietoisuuden lisäämiseen, kierrätykseen sekä ympäristön huomioimista lisäävien erilaisten palveluiden kehittämiseen keskittyneitä hankkeita.

Kehittämishankkeissa tehtiin monenlaisia positiivisia ympäristövaikutuksia aikaansaavia toimenpiteitä. Hankkeiden ympäristöön kohdistuvat vaikutukset näkyvät eniten maaseudulla asumiseen ja elämiseen liittyvissä yleisissä kysymyksissä kuten elämänlaatu, asukkaiden yhteenkuuluvuus, asumisviihtyvyys sekä paikallisten perinteiden ja kulttuurin säilyttämisessä. Suoraan ympäristöön kohdistuvat toimenpiteet ovat olleet kehittämishankkeiden varsinaisina toiminnan kohteina selvästi harvemmin.

Merkittävää arvioitavalla ohjelmakaudella tapahtuneen aluerakenteen kehittämisen kannalta ja kestävän kehityksen kannalta ovat ALMA-rahoituksella laaditut kylien maisemanhoitosuunnitelmat, jotka ovat tärkeitä työkaluja ja kulttuuriperinnön suojeluun. Kun maaseutualueiden väestömäärä muuttuu ja toimintatavat muuttuvat, muuttuvat myös maaseutualueiden ympäristöt ja maisemat. Maisemanhoitosuunnitelmien laatimisen määrälliset tavoitteet täyttyivät. Myös kunnostettujen ja säilytettujen rakennusten osalta määrälliset tavoitteet täyttyivät.

Suosituks

ALMA-ohjelman panostus maaseutualueiden ympäristön kehittämiseen on ollut onnistunut ratkaisu. Ympäristön tilan kehittäminen ja suojelu on maaseutualueiden elinvoimaisuuden edellytys. Myös jäte- ja vesihuoltoratkaisut, joihin ALMA:n toimenpiteitä on kohdistettu, ovat maaseutualueilla haastavia, mutta niiden hoitaminen maaseutuasumisen oikeutuksen perustekijöitä. Näiden tehtävien hoitaminen pitää olla myös jatkossa maaseutualueiden kehittämisen asialistalla.

Merkittävä vaikutus maaseutuyhteisöjen omaehtoisen kehityksen tukemiseen on ohjelman toimesta laaditut kyläsuunnitelmat. Periaatteena kyläsuunnitelmien laatimisessa on ollut, että ne tehdään osallistavien prosessien kautta jolloin paikalliset asukkaat pääsevät määrittelemään oman elinympäristönsä, kylän, kehittämisen tavoitteet sekä määrittelemään näitä tavoitteita tukevia hankkeita. Kun edellisellä ohjelmakaudella on luotu prosesseja, joissa paikalliset asukkaat ovat saaneet määritellä tärkeiksi kokemansa kehittämisen kohteet, olisi ohjelma- ja hanketoiminnan kestävyys kannalta olennaista, että myös Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelma

2007–2013 osallistuisi kyläohjelmissa määriteltyjen hankkeiden rahoitukseen ja tarvittaessa myös kylätyöohjelmien päivitykseen. Rahoituksellisesti kestävää ei ole kuitenkaan, että ohjelmien päivityksiä laajamittaisesti rahoitettaisiin maaseutuohjelmalla.

ALMA-ohjelmassa on tehty monipuolisia toimia maaseutualueiden ympäristön kehittämiseksi. ALMalla ei ole merkittävää suoraa vaikutusta maatalouden ympäristöinvestointeihin, vaan ne rahoitettiin Manner-Suomen Horisontaalisen maaseudun kehittämisohjelman kautta. Ohjelmat ovat hyvin täydentäneet toisiaan. Siirtyminen yhteen maaseudun kehittämisohjelmaan 2007-2013 tarjoaa mahdollisuuden ympäristökysymysten monipuoliseen huomioimiseen sekä erityisesti maataloutta että maaseutua muutoin kehitettäessä. Tämän rakenteen hyödyntämiseen kannattaa kiinnittää erityistä huomiota ohjelmaa toimeenpantaessa.

Ohjelmataason ympäristövaikutusten seuranta (-järjestelmää) tulee kehittää. Toteutuneet ympäristövaikutukset pitää pystyä ALMA-ohjelmassa tehtyä seuranta paremmin todentamaan, vaikka ongelmia tai vahingollisia ympäristövaikutuksia ei ALMA:ssa esiintynytkään. Tarkemmalla seurannalla saadaan positiiviset ympäristövaikutukset sekä mahdolliset negatiiviset vaikutukset paremmin esille ja mahdollistetaan hyvistä ja huonoista käytännöistä oppiminen. Seurannassa ei tule rajautua pelkästään luonnonjärjestelmiin kohdistuviin vaikutuksiin (ekologinen kestävyys), vaan ulottaa se myös muihin kestävän kehityksen ulottuvuuksiin (tässä yhteydessä erityisesti sosiaalinen kestävyys). Näin voidaan koota seuranta-aineistoa ohjelman toimeenpanon vaikutuksista myös sosiaaliseen pääomaan.

Arviointikysymys 6) Missä määrin ohjelmamenettely ja täytäntöönpano ovat auttaneet odotettujen vaikutusten saavuttamisessa?

Johtopäätökset

ALMA-ohjelma on ollut hallinnon kannalta lähtökohtaisesti yksinkertainen, koska ohjelmaa toteutettiin pelkästään maa- ja metsätalousministeriön alaisuudessa, eikä sitä tarvinnut sovitella usean ministeriön strategioihin. Ohjelmalla oli siten selkeä maaseutupoliittinen rooli, jossa sen tehtävänä on ollut lisätä ja ylläpitää elinkeinomahdollisuuksia maakuntien syrjäisemmissäkin osissa harvaan asutulla maaseudulla ja ydinmaaseudulla.

Ohjelman vahvuutena on ollut sen toteutus alueellisten strategioiden pohjalta. Alueohjelmissa on voitu huomioida ohjelman toteutusalueen heterogeenisuus, alueiden erilaisuus. Ohjelman toteutusta koskevat päätökset teh-

tiin myös lähellä toimijoita, jolloin alueet sitoutuivat hyvin ohjelman toteutukseen.

Toteuttamisalueen laajuus mahdollisti suuret ja samalla vaikuttavat hankkeet. Asiaa ei kuitenkaan riittävästi osattu hyödyntää, eikä ylimaakunnallisten hankkeiden kiintiö auttanut asiaa toivotulla tavalla.

Ohjelman toimeenpanoa tehostettiin myös teema- ja toimialaohjelmilla, mikä toi lisää asiantuntemusta lähelle toimijakenttää hankkeiden hyödynnettäväksi. Myös toimintaryhmätyö osoittautui hyödylliseksi; toimintaryhmät aktivoivat toimintaa ruohonjuuritasolla ja niiden tekemä yhteistyö TE-keskusten kanssa toimi hyvin. Ne myös kunnostautuivat naistyöpaikkojen luomisessa.

Yritys- ja kehittämishankkeet ovat hyvin erilaisia ohjelman toteuttamisen instrumentteja ja täydentävät toisiansa. Yleisten kehittämishankkeiden toiminta keskittyy erityisesti ohjelman strategiseen ohjausvaikutukseen, kun taas yrityshankkeet vastaavat paremmin alueen konkreettisiin kehittämistarpeisiin. Kyseisten hanketyyppien tulisi muodostaa hankejatkumo, jossa kehittämishankkeet synnyttävät uusia yrityksiä ja yritystukihankkeita. Parhaiten maatilakäytäntöjen yritystukien katsotaan soveltuvan yritystoiminnan investointien rahoittamiseen, seuraavaksi yritystoiminnan kehittämiseen ja käynnistämiseen sekä vähemmässä määrin valmisteluun (esiselvityshanke) ja markkinointiin. ALMA-ohjelmassa jäätettiin paljon yritystukiin suunnatusta rahoitustavoitteesta: tavoite oli 40 %, josta alle 30 % toteutui.

Pääosa hankkeista on saanut sen tuen, mikä on ollut tarpeen hankkeen onnistuneen toteutuksen kannalta. Maaseudun yritykset eivät koe hallitsevansa EU-byrokratiata ja niiden kohdalla viranomaisapu on myös ollut välttämätöntä.

Hankkeiden maatilakäytäntö on rajoittanut toimintaa ja tällä tavoin heikentänyt ohjelman toimeenpanoa; hyviä hankeaihoita on voinut jäädä toteutuksen ulkopuolelle. TE-keskukset ovat myös joutuneet perimään tukea takaisin silloin, kun maatilakäytännön on havaittu olleen keinoitekoisen. Tällaisia tapauksia on ollut ainakin joissakin ketjuyritys-tilanteissa. Sinänsä ketjuyritys-vaatimuksen ajatuksena oli se, että muutkin kuin maatalousyrietykset voisivat päästä tuesta osalliseksi ollessaan osa maatalouden tuotantoketjua.

Erittäin suuri ongelma on ollut hankkeiden hallinnoinnin raskaus ja byrokraattisuus. Säädökset olivat myös turhan jäykät ja yksityiskohtaiset, mutta paradoksaalisesti samalla epäselvät. Toimeenpanon avulla pystyttiin tukemaan hankkeiden toteutumista kohtalaisen hyvin. Kuiten-

kin viivästykset hankepäätöksissä ovat hidastuttaneet hankkeiden käynnistymistä joissakin tapauksissa kohtuuttomasti ja pahimmillaan estäneet kokonaan hankkeiden toteutumisen. Nämä ongelmat eivät olleet kokonaisuuteen nähden kuitenkaan suhteettoman suuret, vaikka ne heikensivätkin jonkin verran ohjelman saavutuksia.

Myös maksatuksiin liittyvät viiveet ja ongelmat (mm. väliaikaisrahoituksen järjestämisessä) ovat omalta osaltaan tuoneet vaikeuksia hanketoimijoille. Nämä ongelmat ovat vaikuttaneet myöhemmin luonnollisesti siihen, että ko. hankkeissa mukana olleet hanketoimijat eivät enää jatkossa ole välttämättä halunneet olla mukana hanketoimintaan perustuvassa maaseudun kehittämistyössä. Kehittämishankkeiden toteutuksessa maksatukset ovat muodostaneet selvästi laajemman ongelman kuin yrityshankkeiden kohdalla.

Suosituks

Myös jatkossa kehittämistoimintaa suunniteltaessa on syytä huomioida alueiden erilaisuus ja jättää ohjelmiin riittävästi mahdollisuuksia toteuttaa toimintaa alueiden omista tarpeista lähtien.

Teema- ja toimialaohjelmat sekä toimintaryhmätyö osoittautuivat toimiviksi työkaluiksi ALMA-ohjelman toimeenpanossa. Kyseiset toimintamuodot toivat asiantuntemusta hanketoimijoiden tueksi. Toimintaryhmät toivat hanke-työhön myös uusia toimijoita, aktivoivat kansalaisia ja vahvistivat kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia oman elinympäristönsä kehittämiseen sekä auttoivat heitä hankebyrokratiassa. Teema- ja toimialaohjelmat sekä toimintaryhmätyö ovat hyviä metodeja maaseutupolitiikan hoitamiseen ja toimintatapana niitä tulee edelleen vahvistaa.

Hankejatkumoa kehittämishankkeista yrityshankkeisiin ja uusien yritysten synnyttämiseen on edelleen toiminnassa syytä korostaa.

Maaseudun yrityksille pitää olla tarjolla asiantuntija- ja viranomaisapua, jotta EU:n puitteissa tarjotut kehittämismahdollisuudet pystytään myös jatkossa riittävässä määrin hyödyntämään.

Hankehallinnointia pitää pyrkiä keventämään. Nykyisellään se karkottaa toiminnan ulkopuolelle potentiaalisia kehittäjätahoja.

Arvioinnin tulosten hyödyntämistä konkreettisesti ohjelman toimeenpanon ohjaamisessa pitää lisätä. Tämä edellyttää arvioinnin tekijöiltä parempaa toimintaehdotusten konkretisointia ja sen täsmentämistä ketä toimintasuosi-

tukset erityisesti koskevat. Tulosten hyödyntämisen parantaminen edellyttää hallinnolta toimenpiteitä, esimerkiksi lisää järjestettyjä tilaisuuksia, joissa ohjelman toimeenpanijat miettivät arvioinnin tulosten merkitystä ja sitä millaisilla toimilla arvioinnin tuloksia voitaisiin hyödyntää. Arvioinnin tulosten pitää myös olla asianosaisten käytettävissä silloin, kun asioille voidaan vielä jotakin tehdä. Arvioinnin ajantasaisuuden parantamiseen ohjelmakaudella 2007 – 2013 käyttöön otettava EUn kansallisten maaseutuohjelmien jatkuvan arvioinnin toimintamalli tarjoaa hyvät edellytykset.

Edelleen pitäisi olla aitoa halua sitoutua arvioinnin tuloksiin silloinkin, kun ne ehkä ovat oman organisaation välittömien etujen vastaisia. Arvioinnin raportoinnissa pitäisi pystyä perustelemaan suositeltavat toimet niin, että niiden kautta tuleva laaja hyöty ylittää mahdolliset yksittäisen toimijan lyhyen tähtäimen menetykset. Arviointiprosessissa pitää olla myös mahdollisuus tulosten kiistämiseen ja kyseenalaistamiseen, kun tämä tehdään avoimilla perusteluilla. Todennäköisesti näin myös löydetään toimintasuosituksia, jotka ovat tuloksiin kriittisesti suhtautuvienkin ymmärrettävissä ja hyödynnettävissä.

Arviointikysymys 7) Maatilainvestoinnit sekä Arviointikysymys 11) Toimintalinja 1: Maa- ja metsätalouden kehittäminen

Johtopäätökset

Luvussa analysoidaan tehtyjen **maatilainvestointien vaikutuksia** vastaamalla seuraaviin arviointikysymyksiin:

- Missä määrin investoinnit ovat lisänneet tukea saavien maanviljelijöiden tuloja?
- Missä määrin maatalotoimintoja on suunnattu uudelleen investointien avulla tuotantoa uudelleen suunntaamalla ja toimintoja monipuolistamalla?
- Missä määrin tilan toimintojen monipuolistaminen investointien avulla on auttanut säilyttämään työllisyyttä?

EU:n osittain rahoittamalla ALMA-ohjelmalla ei rahoitettu lainkaan maatalouden investointeja, vaan ne toteutettiin kansallisin varoin. ALMA-ohjelmassa maatilainvestointitoimenpidettä toteutettiin kahdella toimintalinjalla: Toimintalinjalla 1 Maatalouden ensiasteen jalostus -alatoimenpiteessä ja Toimintalinjalla 2 Muu tilalla tapahtuva yritystoiminta -alatoimenpiteessä. Suurin osa toimenpidekokonaisuuteen kuuluvista hankkeista toteutettiin toimintalinjalla 2. Toteutetut hankkeet ovat liittyneet mm. maataloustuotteiden jatkojalostukseen, muun kuin maatalouden tuotantotilojen rakentamiseen ja kehittämiseen

sekä yritystoiminnan kehittämiseen, kuten tuotekehitykseen ja markkinointiin. Hankkeiden tavoitteet ovat toteutuneet kohtalaisesti lukuun ottamatta liikevaihdon kasvua koskevaa tavoitetta. Toimenpiteissä toteutetut hankkeet muodostavat vajaan kolmanneksen kaikista ALMA-ohjelmassa toteutetuista hankkeista ja niihin käytetystä rahapanoksesta. Voisi siis olettaa ja odottaa toimenpiteellä olleen merkitystä kohteina olleille maataloille ja muille yrityksille.

Toimenpiteessä toteutettujen hankkeiden ja tuen luonteen vuoksi vaikutuksia voisi olettaa olevan erityisesti toiminnan kehittämisen ja rakennekehityksen kannalta. Saa-dun tuen koettiin useimmiten auttaneen merkittävästi maatalon tai yrityksen tuotannon monipuolistamista. Myös toiminnan uudelleensuuntaamisen osalta tuki koettiin usein merkittäväksi. Vastaajat kokivat tukien ja investointien vaikuttaneen maatalon tai yrityksen toimintaan myös maatalon tai yrityksen infrastruktuurin tai toimintaolosuhteiden paranemisen kautta. Joissakin tapauksissa infrastruktuurin ja tuotanto-olosuhteiden paraneminen mahdollisti myös uudenlaisen yrittäjyystoiminnan tilalla tai laajensi yrityksen toimintaa. Tilan toimintojen monipuolistamisen vaikutusta työllisyyteen on vaikea arvioida, joka tapauksessa investoinneilla on kuitenkin ollut positiivisia työllisyysvaikutuksia, erityisesti työllisyyttä säilyttävä vaikutus.

Investointien tulovaikutus saattaa sen sijaan olla varsinkin lyhyellä tähtäimellä negatiivinen, riippuen toki investoinnin luonteesta ja laajuudesta. Kuitenkin joka toisen tukea saaneen vastaajan mukaan tuella oli merkittävä positiivinen vaikutus myös maatalon tai yrityksen kilpailukykyyn, kannattavuuteen ja liikevaihtoon. Tällä ei toki ole suoraa yhteyttä yrittäjän tulotasoon, mutta mahdollisesti ainakin osa yrittäjistä on saanut investointien kautta myös myönteisiä tulovaikutuksia.

Toimenpiteen vaikutukset näyttäisivät siis olevan ennen kaikkea rakenteellisia ja toimintaa kehittäviä. Nämä vaikutukset näkyvät usein vasta viiveellä, kun tehtyt investoinnit alkavat tuottaa, viimeistään silloin myös myönteiset tulovaikutukset ovat mahdollisia ja toivottavia.

Seuraavassa esitetään johtopäätökset ALMA-ohjelman **toimintalinjan 1: Maa- ja metsätalouden kehittäminen**, arvioinnista. Arviointiin sisällytettiin tehtävnmäärityksessä seuraavat aihealueita tarkentavat arviointikysymykset:

- Miten toimenpiteet ovat vaikuttaneet maatalouden kiinteiden kustannusten osuuteen liikevaihdosta?
- Miten toimenpiteet ovat vaikuttaneet maatalojen kannattavuuteen?

Arvioinnin taustaolettamukset olivat seuraavat:

- Toimenpiteet rahoitetaan maksetuilla tuilla. Tuet lisäävät heti ja niiden pitäisi myös pitkällä aikavälillä kasvattaa maatalon tulovirtoja. Niinpä, kannattavuuden tulisi parantua, elleivät kustannukset nouse saman verran tai enemmän samalla periodilla joko ko. tilikaudella tai pitemmällä aikavälillä.
- Tuki kasvattaa myös liikevaihtoa. Kyse on taaskin siitä, miten kiinteät kustannukset nousevat suhteessa liikevaihtoon. Tuet ja toimenpiteet eivät suoranaisesti vaikuta maatalouden kiinteisiin kustannuksiin, koska ALMAssa ei olla tuettu maataloutta vaan maatalouden yhteydessä harjoitettavaa muuta liiketoimintaa.

Kannattavuuskehitys maataloilla on ylipäänsä ollut heikkenevä. Sekä kyselytutkimus että MTT Maataloustohtorin tiedot kuitenkin osoittavat, että ALMA-toimenpiteillä ja tuilla ylipäänsä on ollut positiivista ja ilmeisen merkittävää vaikutusta heikkenevän kannattavuuskehityksen hidastamiseen. Toki eri tukimuotojen vaikutusten eristäminen on vaikeaa, mutta tulokset viittaavat useita aineistoja hyväksikäyttäen samaan suuntaan. Eteläisillä ALMA-alueilla kannattavuuden heikkeneminen on ollut muita alueita loivempaa.

Sekä liikevaihto – nimenomaan tukien lisääntymisen myötä – että kiinteät kustannukset ovat nousseet tarkasteluperiodilla. Kyselytutkimus ei vastannut suoraan kysymykseen, mutta MTT Taloustohtorin tietojen pohjalta voidaan tulkita, että tuki ja sen myötä toimenpiteet ovat auttaneet tasaamaan maatalojen muun liiketoiminnan kuin maatalouden kiinteiden kustannusten nousua suhteessa liikevaihtoon, myös ALMA-alueilla.

On kuitenkin todettava, että ALMA-ohjelman toimenpiteiden vaikutus on hyvinkin rajallinen, koska toimenpiteet tarkastellulla toimintalinjalla 1: *Maa- ja metsätalouden kehittäminen* ovat olleet verraten vähäisiä (toimintalinjan osuus sidotusta rahoituksesta noin 12 % ja hankkeista noin 6 %).

Tässä luvussa arvioitu maatalainvestoinnit -toimenpide oli strategisesti tärkeä ALMA-ohjelman toteutuksessa. Parantaessaan maatalojen kilpailukykyä toimenpiteet samalla tukivat maaseutualueiden kehitystä. Parantuneen kilpailukykyyn avulla maatilat pystyvät tarjoamaan uusia työtilaisuuksia ja hidastamaan työpaikkojen vähenemistä maaseutualueilla.

ALMA-ohjelmalla on ollut positiivinen ja ilmeisen merkittävä vaikutus maatalouden heikkenevän kannattavuuske-

hityksen aiheuttamien vaikutusten pehmentämiseen. Maatalouden kannattavuus on heikentynyt ja viljelijöiden käytettävissä olevat tulot vähentyneet mm. maatalouden kiinteiden kustannusten nousun takia. Ohjelmalla ei ole pyritty suoraan vaikuttamaan maatalouden kiinteisiin kustannuksiin.

Suosituks

Investoinnit maatalojen muuhun liiketoimintaan kuin maatalouteen on ollut toimenpide, jolla on tavoiteltu esimerkiksi toiminnan laadun ja monipuolistamisen kautta pitkäkestoisia vaikutuksia mm. tuotteiden ja palveluiden kilpailukykyyn. Vastaava toimenpide on jatkossakin tarpeellinen erityisesti harvaan asutun ja ydinmaaseudun kehittämisen kannalta, joilla alueilla voidaan lisätä maatalojen keinovalikoimaa vastata maatalouden rakennemuutokseen.

Jatkossa maatalainvestointien sisältö eli tuen määrä ja tukikelpoisuusperusteet tulee pitää ajan tasalla huomioiden mm. yleinen kustannustason kehitys. Näin tuki voidaan kokea jatkossakin hakijoiden keskuudessa mielekkääksi. Maataloutta harjoittavien tilojen määrän todennäköisesti edelleen vähentyessä investointitukien avulla voidaan tukea maaseutualueilla tapahtuvaa yritystoimintaa, kunhan tukikelpoisuuden ehdot ovat riittävän väljät.

Arviointikysymys 8) Koulutus

Johtopäätökset

Koulutus-teeman arviointiin sisällytettiin tehtävänmäärittämissä seuraavat aihealuetta tarkentavat arviointikysymykset:

- Missä määrin miesten tai naisten ammatillinen koulutus on edistänyt tehokkaiden ja kilpailukykyisten rakenteiden saavuttamista?
- Missä määrin korkeampi koulutustaso on edistänyt työllisyyttä ja erityisesti parantanut työn laatua?
- Missä määrin ammatillinen koulutus on edistänyt ympäristöllisesti kestävä hallintoa ja käytäntöä maataloudessa ja metsätaloudessa?
- Missä määrin ammatillinen koulutus on auttanut maanviljelijöitä noudattamaan hygieniata ja eläinten terveyttä koskevia standardeja?
- Missä määrin ammatillinen koulutus on edistänyt maaseudun kehittämistoimiin osallistumista?

Hankkeiden koulutuksiin osallistujia oli hankesuunnitelmissa esitettyihin arvioihin verrattuna suunniteltua enem-

män. Varsinkin miehet saatiin hyvin liikkeelle. Oppilastyöpäivien lukumäärä jäi kuitenkin hankkeiden tavoitteesta.

Uusia yrityksiä saatiin koulutushankkeiden myötävaikutuksella synnytettyä vähemmän kuin suunniteltiin. Koulutushankkeissa, joiden tavoitteena oli uusien maatilakäytäntöjen yritysten synnyttäminen tai ylipäänsä uusien yritysten synnyttäminen, ei ylletty hankkeiden asettamaan tavoitteeseen. Verrattuna koko ohjelmassa saatuihin yritystuloksiin, koulutushankkeiden aikaansaama tulos tavoitteeseen nähden oli selvästi heikompi. Koulutushankkeet eivät siten ole osoittautuneet erityisen tehokkaiksi uusien yritysten synnyttäjiksi tämän vertailun perusteella. Uusien maatilakäytäntöjen yritysten perustamista tavoitteelle koulutushankkeet olivat kuitenkin kohdullisen vaikuttavia; yhtä tällaista hanketta kohden perustettiin keskimäärin kahdeksan uutta maatilakäytäntöistä yritystä. Muiden kuin maatilakäytäntöjen yritysten kohdalla tuloksena oli keskimäärin 5 uutta yritystä/hanke.

Kilpailukyvyyn lisäämiseksi perustetut uudet yhteistyöyhteisöt olivat vain muutaman hankkeen tavoitteena. Saadut tulokset olivat siihen nähden merkittävät ja tältä osin rakenteita saatiin synnytettyä. Erilaiset kilpailukyvyyn lisäämiseksi perustetut yhteistyöyhteisöt ovat siten ilmeisen tehokas toimintatapa maatilasidonnoille toimijoille.

ALMA-hankkeissa toteutettujen koulutusten välitön vaikutus työllisyyteen oli heikohko. Koska koulutusten vaikutukset uusiin työpaikkoihin nähdään usein vasta jonkin ajan päästä koulutuksen päätyttyä, eikä asiasta ole tehty myöhempää seuranta, ei voida kuitenkaan varmuudella sanoa, mikä on ollut koulutusten tosiasiallinen työpaikka-vaikutus.

Hankkeissa laaditut laatukäsikirjat indikoivat sitä, että ALMA-hankkeilla on myös kohderyhmien toimintatapoja uudistamalla päästy laadukkaampiin ja kestävämpiin tuloksiin. Tällä tavoin koulutuksilla on ollut välillisiä vaikutuksia työn laatuun, ympäristöllisesti kestävään hallintoon ja käytäntöön maa- ja metsätaloudessa sekä hygieniaa ja eläinten terveyttä koskevien standardien noudattamiseen. Tähän on vaikutettu myös yritysten saamien asiantuntijapalveluiden avulla.

Koulutus oli tärkeä toimintamuoto läpi hankekentän, eikä ainoastaan varsinaisissa koulutushankkeissa. ALMA-hankkeiden järjestämissä koulutuksissa on pyritty varsinkin maaseutuväestön osaamistason parantamiseen, koulutuksiin osallistuneiden työn laadun parantamiseen ja koulutuksen saatavuuden ja saavutettavuuden parantamiseen. Parhaat tulokset on saatu koulutuksen saatavuuden

ja saavutettavuuden edistämiseksi. Myös maaseutuväestön osaamistason parantamisessa on tulokset koettu hyviksi, mutta muiden koulutustavoitteiden osalta voi hankkeiden aikaansaannosten todeta jääneen suhteellisen vaatimattomiksi.

Koulutusten onnistumisen taustalta voidaan erottaa joidenkin usein toistuvia periaatteita. Koulutusten räätälöinti kohderyhmän tai -yrityksen tarpeisiin, pienet opetusryhmät ja vertaistuki, erilaiset opintoretet ja tekemällä oppiminen näkyvät monessa onnistuneessa koulutuksessa.

Suosituks

Koulutusta tulee edelleen suosia tärkeänä toimintatapana maaseudun kehittämistyössä.

Koulutusten onnistumiseksi tulee pyrkiä räätälöimään koulutukset kohderyhmän tai -yrityksen tarpeisiin, toteuttamaan koulutus pienissä opetusryhmissä koulutettavien omaa tekemistä korostaen ja vertaistukea tarjoten sekä mahdollisuuksien mukaan yhdistämällä koulutuksiin opintorettejä, joilla nähdään mallit jo käytäntöön sovellettuina.

Arviointikysymys 9) Metsätalous sekä Arviointikysymys 12) Toimintalinja 2: Maaseutuelinkeinojen monipuolistaminen

Johtopäätökset

Metsätalouden osalta tarkasteltiin seuraavia arviointikysymyksiä:

- Missä määrin metsien taloudellista tehtävää on parannettu kestävästi?
- Missä määrin luonnon monimuotoisuus on säilytetty tai sitä on parannettu?
- Missä määrin metsälliset kehittämistoimet ovat edistäneet alueen metsätaloutta ja alueen yleistä kehitystä.

ALMA-ohjelman **toimintalinjan 2: Maaseutuelinkeinojen monipuolistaminen**, toteutumista arvioitiin seuraavien aihealueita tarkentavien arviointikysymysten kautta:

- Miten toimenpiteet ovat vaikuttaneet puuenergian käytön kehitykseen?
- Miten toimenpiteet ovat vaikuttaneet bioenergia-alan jalostusarvon kasvuun?

Paikallisella energiapuun korjuulla on merkittäviä aluetaloudellisia vaikutuksia. Esimerkiksi Pyhäjärvellä tehdyn selvityksen (Karjalainen 2003) mukaan lämpökeskukselle suunniteltu 3 000 kiintokuution energiapuun käyttö työl-

listäisi 2,2 henkilöä energiapuun korjuussa ja toisi kunnan kassaan verotuloa 7 147 euroa vuodessa. Erilaiset valtion energiapuun korjuun tukimuodot lisäsivät nettorahavirtaa kunnan alueelle 33 750 €/v.

Energiapuun tuotantoa ja käyttöä on tuettu eri alueilla vastaavan tyyppisillä edistämishankkeilla, joissa pääpaino on ollut kiinteistökohtaisella neuvonnalla ja opastuksella. ALMA-alueella tämän tyyppiset hankkeet ovat joustavasti ja tehokkaasti vastanneet paikalliseen tarpeeseen puuenergian käytön edistämiseksi.

Puuenergian käytön edistämiseen tähtävillä hankkeilla on tehokkaasti vaikutettu uusiutuvan energian käytön tehostamiseen ja lisäämiseen. Lämpökeskusinvestointien tukemisella on arviointiaineistojen perusteella ollut suuri alueellinen ja paikallinen merkitys. Myös kehittämishankkeet, joilla on tuettu eri kiinteistöjen haltioita (mm. maatiloja), ovat olleet hyödyllisiä.

Kehittämishankkeilla on tuettu maaseutuyrittäjiä uusien tuotantomahdollisuuksien ja uusien toimintamallien hyödyntämisessä.

Suosituks

Investointihankkeissa korkeahko tukitaso on tehokkaasti vaikuttanut investointien toteutumiseen. Esimerkiksi maatilojen lämpökeskuksille myönnetty jopa 35 %:n avustus on edesauttanut investointien toteutumista. Vaikka käytännössä tukitaso jäi vähän pienemmäksi, on tällä ollut myös kentältä saadun tiedon mukaan suuri merkitys. Nyt meneillään olevalla ohjelmakaudella 2007–2013, jolloin tukitaso on alhaisempi, ei investointiaktiivisuus maatilojen lämpökeskusten osalta ole ollut samaa luokkaa.

Myös jatkossa tulisi tukitaso pitää riittävän korkealla, jotta investointeja voidaan vauhdittaa ja jotta komission Suomelle asettamat tavoitteet uusiutuvien energiamuotojen käytöstä voidaan saavuttaa. Painopisteen tulisi olla nimenomaan puuenergiassa, jossa valtiovallan näkökulmasta panos-tuotos -hyötysuhde on hyvä. Myös tuuli- ja aurinkoenergian sekä biokaasun käyttöä olisi tuettava, koska ne voivat olla paikallisesti merkittäviä energialähteitä maaseutualueiden omiin tarpeisiin mutta myös viennin alueiden ulkopuolelle.

Paikallista energiapuun korjuuta tulisi edelleen tukea mm. ympäristöllisistä ja aluetaloudellisista syistä. Etenkin nuorista metsistä tapahtuva harvennuspuun korjuu parantaa metsien tilaa, nostaa energian omavaraisuusastetta ja lisää työtilaisuuksia nimenomaan harvaan asutuille seuduille. Myös kuntien verokertymä kasvaa ja alueelle saadaan rahavirtaa Kemera-tulojen myötä.

Panostusta puutuotealan jalostusarvon kasvattamiseen tulisi myös lisätä. Tätä kautta edistettäisiin pienten ja keskisuurten yritysten syntyä maaseutualueille. Metsäsektori on rajussa murroksessa. Sektori on tähän asti kehittynyt ehkä liiaksi suurten ehdoilla eikä alalle ole syntynyt uuden tilanteen luomien haasteiden näkökulmasta riittävästi pieniä ja keskisuuria yrityksiä. Osaamiseen (ehkä kapean alaan toimialan osaamiseen) perustuvia korkean jalostusasteen yrityksiä voi hyvin syntyä maaseutualueille, jossa tuotannon raaka-ainevarat ovat lähellä ja jossa tuotannon markkinointiin voi yhdistyä muiden alojen, esim. matkailun, palveluja ja tuotteita. Puutuoteala on myös keskimäärin varsin suhdanneherkkäala, suhdanteiden vaikutusta alan kehitykseen voidaan pehmentää jalostusastetta kasvattamalla ja lisäämällä alan tuotannon sidoksia ja yhteistyötä muiden alojen tuotteisiin ja palveluihin.

Arviointikysymys 10) Maaseutualueiden sopeuttaminen ja kehittäminen

Johtopäätökset

Maaseutualueiden sopeuttamisen ja kehittämisen arviointiin sisällytettiin tehtävnmäärityksessä seuraavat aihealueita tarkentavat arviointikysymykset:

- Ovatko tuetut toimet – erityisesti maaseudun elinolosuhteiden parantamiseksi toteutetut toimet – auttaneet väestön säilyttämisessä maaseudulla?
- Missä määrin tuen avulla toteutettujen toimien monipuolistaminen on auttanut säilyttämään tai luomaan työpaikkoja maaseudulla?
- Missä määrin maaseutuväestön tulot ovat toimien ansiosta säilyneet ennallaan tai lisääntyneet?
- Kuinka merkittävästi tuetut toimet ovat vaikuttaneet maaseutuympäristöön?

Koko ohjelman tasolla ei ylletty kaikkien uusien yritysten määrässä hankkeiden asettamiin tavoitteisiin. Samoin oli naisten perustamien uusien yritysten laita, joita oli runsas neljännes kaikista ohjelman myötävaikutuksella syntyneistä yrityksistä. Ylipäänsä ohjelman osuus kaikkien uusien yritysten syntymästä on koko ALMA-alueella varsin pieni.

Ydinmaaseudulla ja harvaan asutulla maaseudulla ohjelman hankkeilla synnytettyjen yritysten osuus kaikista uusista yrityksistä on merkittävästi suurempi kuin kaupungeiksi ja kaupunkien läheiseksi maaseuduksi luokitelluilla alueilla. Etenkin harvaan asutulla maaseudulla ALMAN osuutta voi pitää huomattavana. Näin ollen maaseutualueilla, missä uusia yrityksiä syntyy määrällisesti kaupunkiseutuja vähemmän, korostuu ohjelman toimenpiteiden vaikutus selvästi voimakkaampana.

Aloittaneiden yritysten määrä oli ALMA-alueella kasvussa ohjelman toteutusaikana. Myös koko yrityskanta kasvoi. Ydinmaaseudulla ja harvaan asutulla maaseudulla kehityskulku oli samansuuntainen.

Väestökehitys harvaan asutulla maaseudulla ja ydinmaaseudulla oli ALMA-ohjelman tavoitteiden suuntainen eli näillä alueilla väestön vähentyminen hidastui ohjelmakauden aikana. Kehityskulkua ei voida kuitenkaan omistaa ALMA-ohjelman ansioksi.

Valtaosalla kaikista rahoitetuista hankkeista oli myönteisiä tasa-arvovaikutuksia. Naisyrityshankkeita toteutettiin varsinkin toimintaryhmien kautta ja sitä kautta saatiin hyviä tuloksia uusien naisyritysten ja naisten työpaikkojen osalta.

Maaseudun elinvoimaisuuden kannalta on syytä huomioida myös se, että ALMA-ohjelmalla on myötävaikutettu positiivisen kehittämissilmapiirin syntymiseen paikallistalolle kylien kehittämisen kautta. Samalla myös yhteisöllisyys on lisääntynyt. Näillä asioilla on edistetty maaseutuväestön hyvinvointia, uusien toimintatapojen syntyä ja kylien vapaa-ajan palveluiden lisääntymistä.

ALMA-alueella maatilojen keskimääräiset valtionveronalaiset tulot olivat suuremmat kuin koko maassa keskimäärin. Tulokehitys ALMA-alueen tiloilla kuitenkin hidastui koko maahan verrattuna. Maatilojen muiden tulojen kasvu (monialaiset tilat) oli ALMA-alueella suhteellisesti koko maan keskiarvoon nähden puolestaan hieman suurempi. ALMA-ohjelman vaikutus korostuu siten erityisesti maatilojen monialaistamisen edistämisessä.

Vaikka maatilojen tulot ovat ALMA-ohjelman toteutusaikana kasvaneet, on samanaikainen kustannusten nousu syönyt maatilojen kannattavuutta. Maatilojen kiinteät kustannukset suhteessa liikevaihtoon nousivat ALMA-ohjelman toteutusaikana. Maatilojen kokonaispääoman tuotto prosentti sekä oman pääoman tuotto prosentti laskevat ALMA-ohjelman aikana. Samoin maatilojen kannattavuuskerroin laski ALMA-ohjelman aikana. Nämä muutokset ovat heikentäneet maatalousyrittäjien käytettävissä olevien tulojen määrää ja ALMA-ohjelman tuloksia maaseutuväestön tulojen parantajana.

Suosituks

Rajallisten ohjelmaresurssien vaikuttavuus harvaan asutulla maaseudulla ja ydinmaaseudulla on ALMA-ohjelman tulosten perusteella nähtävissä. Maaseudun kehittämistoimien painottuminen kyseisille alueille on näin ollen myös jatkossa perusteltua.

13. Tarkastellaan määrärahojen käyttöä, tukitoimien tehokkuutta, vaikuttavuutta ja vaikutuksia sekä tehdään päätelmiä taloudellista ja sosiaalista yhteenkuuluvuutta koskevaa politiikkaa varten. Samoin esitetään johtopäätökset maaseudun kehittämisselityksen onnistumisesta ohjelman toteuttamisen avulla.

Vastaukset tähän arviointikysymykseen on koottu raportin viimeiseen Päätelmät-lukuun.

Summary

The Lönnrot Institute of the University of Oulu, together with TK-Eval and the Finnish Regional Research FAR, evaluated the Regional Rural Development Programme of Finland 2000–2006 (ALMA). The evaluation was commissioned by the Ministry of Agriculture and Forestry.

The Regional Rural Development Programme for Mainland Finland was divided into three priorities: 1) The priority 'Development of agriculture and forestry' encouraged farmers' cooperation with the aim to reduce production costs and improve quality. This priority also included the promotion of the sustainable use of forest resources and forest environment. 2) The priority 'Diversification of rural industries' improved the competitiveness, skills and cooperation in existing and new enterprises with the aim to develop and diversify entrepreneurial activities in agriculture and forestry and adjacent sectors. Focal areas were wood and food processing, domestic energy production as well as tourism and recreational services. 3) The priority 'Development of rural communities' encouraged development work based on local needs and initiatives. The priority was mainly implemented so that the local action groups (LAGs) incorporated the measures into their own action plans as a part of the rural development plan.

1) Effects of the programme on population, its composition and distribution in rural areas

The depopulation of sparsely populated rural areas and rural heartland areas has slowed down during the programme period. The change is, however, mainly due to economic fluctuations rather than the programme measures.

The balance of the gender structure has not improved. The share of female population has diminished in sparsely populated rural areas and rural heartland areas more rapidly than in the whole country. The age structure has also deteriorated especially in sparsely populated rural areas, but not so much in the rural heartland areas. The effects on population are difficult to show in the monitoring data of the programme because relevant indicators related to population objectives are lacking.

Alongside with the programme implementation, agriculture has undergone a structural change which has had strong effects on population. The number of farms has decreased, but the average farm size has grown. The decision to direct funds to developing the operations and di-

versification of farms has influenced the population trends in sparsely populated rural areas and rural heartland areas. Despite the positive results, it would be difficult to influence the large-scale trends in population change through this kind of programme. Instead, the programme and its projects have contributed to the quality of life and cohesion of the rural population as well as supported the preservation of local traditions and culture in rural areas.

Recommendations

The decrease in the number of women in sparsely populated rural areas and rural heartland areas is a major challenge for the development of these areas. This should also be taken into consideration in the new programming period and in its projects to ensure that jobs are being created for women. LAGs are efficient actors for general activation and for financing these projects. In the RDP for Mainland Finland 2007–2013 the measures should be directed more broadly to the development of rural entrepreneurship.

Because the starting point for the population-related objectives was unrealistic, reaching them was obviously a difficult task. Therefore, the objectives should be designed so that they can truly be reached by means of the programme and the available resources.

As the quite modest results in the population-related objectives show, it is important to pay attention to the development needs of rural areas in all administrative sectors and in all regional development instruments. It should not be assumed that a single programme can change the regional development trends. The public sector can speed up the desired changes in regional development as well as control and soften the unwanted effects of the changes in rural areas.

2) Effects of the programme on employment

According to the monitoring data, almost 8, 200 people were employed through the projects. Most of them, 68% of all, were men. The share of young people under 30 years of age was less than a fifth.

The programme objective was to contribute to the emergence of 10,000 new jobs. In the area covered by the programme the number of jobs increased by almost 85,000. Most of these were in towns, whereas in sparsely popu-

lated rural areas and rural heartland areas the number of jobs has decreased.

In the programme period the growth in employment was slower in sparsely populated rural areas and rural heartland areas than the average in the whole country. The employment objective has not been fully reached: 80% of number of jobs set as the objective were created. However, the trend in employment has still been favourable and the programme had an effect on this.

The contribution of the programme to the generation of new jobs is not very clearly visible in the regional statistics. The broader economic and technological development in society as well as the international distribution of labour have influenced the employment trends the most.

The budget of the ALMA programme was about 622.1 million €. The total number of projects was 9,462 and the average project budget was 65,747 €. The programme was implemented in 13 regions and the total population of the programme area, including the biggest cities, was about 80% of the Finnish population. Although the contribution of the programme to the GDP is low, it has played an important role in rural development and has generated a wide range of various kinds of results.

Recommendations

The employment trends in rural areas are in constant transition and the number of jobs in primary production is decreasing. Therefore, it is important to support the farms that continue in agriculture, but also to support other kinds of rural entrepreneurship. This is essential especially in sparsely populated rural areas and rural heartland areas, where finding a new job is very hard and entrepreneurship is often the only option.

In urban-adjacent rural areas the self-sufficiency in job opportunities should be improved by developing the existing companies and making good use of population centres. These rural areas could focus more on entrepreneurship than on traditional agriculture. This would also reduce commuting from rural areas to the centres, which is harmful to the environment.

3) Income development in rural communities

No direct objectives concerning income effects were set in the programme, but positive development was rather pursued through other development work, such as better knowledge and cooperation as well as increasing invest-

ments. The achievements of this kind of development actions often materialise only after a few years' delay.

Improving income, directly or indirectly, was identified as the goal in less than half of the responses to the questionnaire survey on the projects. A significant number of respondents, particularly the representatives of the stakeholders, estimate that the programme / projects had improved the income level of the rural population to some extent.

The profit of agriculture varies considerably by region. In most of the regions covered by the ALMA programme the agricultural profit was lower than the national average in 2005. Nevertheless, the total income level of farmers in ALMA regions was higher than national average, but the growth of income has been weaker than in areas excluded from ALMA. These same observations also apply to all income earners (i.e. farmers and other income earners).

Recommendations

In the future it is worth to pay special attention to the income/profit levels vs. very different types of development trends in rural areas.

The indicators and concepts must be reactive and informative.

4) To what extent have the programme/support improved the market situation?

Efforts were made to achieve the positive effects on the quality of products and services, competitiveness and market situation not only by means of investment support but also through wider actions, such as training projects.

The project leaders estimate that the ALMA programme had a positive impact on the market, competitiveness, sales growth and product development.

New businesses were opened or conditions were created for this under the programme. Old businesses were enabled to improve the production conditions and services, in terms of both the quantity and quality.

Recommendations

There is, also in the future, a clear need for the programme to focus on the market situation and improving the competitiveness of rural enterprises. It is extremely important to ensure continuity, i.e. development work without interruptions.

To be effective, a programme such as ALMA needs more cooperation and partnership with other national or EU-wide programmes.

5) Effects of the programme on environmental questions in rural activities

The objective of the programme was that the share of projects with positive environmental impacts would be 20% of all the projects. According to the monitoring data, this objective has been exceeded. Significant or some positive environmental effects, direct or indirect, have been present in nearly one third of the projects. Therefore, the effect of the programme on the environment of the rural areas can be considered significant.

The measures related to improving the state of the environment have mostly concerned the recreational use of the environment, such as restoring waterways, improving village environments and traditional landscapes, as well as building recreational routes and signposts. Financially the second largest inputs in direct environmental measures were placed in waste disposal and water systems, but the number of such projects was small. Support was also made available for machinery investments and improving environmental knowledge and services. Landscape management plans have been important as well.

Recommendations

Investing in the development of rural environments under the programme has proven a successful decision. Developing and protecting the state of the environment is a precondition for the vitality of the areas. Waste disposal and water service solutions are challenging in rural areas, but their management is vital for living in these areas. Therefore, these tasks should continue to be addressed in the future.

One important outcome in terms of rural communities and village development have been the village plans supported under the programme. The plans have been prepared in participatory processes. To ensure sustainable and continuous programme and project activities, it would be essential that the new programme continue to contribute to financing the projects specified in village plans as well as to updating the plans.

In the new programme environmental questions should be an even higher priority, because there is only one programme for rural development. Monitoring of the environmental effects on the programme level should be developed. Monitoring should cover all the different dimen-

sions of sustainable development, such as social capital, instead of only ecological sustainability.

6) Role of the programme procedures and implementation in achieving the intended effects

The programme has been quite simple and straightforward as regards its administration, because it was implemented under the governance of the Ministry of Agriculture and Forestry only and there was no need to reconcile it with the strategies of several ministries.

The strength of the programme was its implementation on the basis of regional strategies. Decisions concerning the programme implementation were also made near the actors. The widening of the scope of the programme made it possible to have large and influential projects. Not enough benefit was derived from this, however, and the share of projects across regional borders did not contribute to the programme as was expected.

The programme implementation was boosted by means of theme and sector-specific programmes, which helped to obtain more expertise near the actors and projects. The work of the local action groups (LAGs) proved to be useful as well. Their work activated action at the grass-root level and their cooperation with the Employment and Economic Development Centres worked well.

Business development projects and general development projects are very different, mutually complementary instruments of the programme implementation. The general development projects focus on the strategic, steering influence of the programme, whereas business development projects respond better to tangible development needs of the region. These two types of projects should form a continuum where general development projects generate new business and business development projects. The ALMA programme did not achieve the objective for financing business support: the objective was 40% and the realised financing was less than 30%.

The majority of projects received the support they needed to succeed in project implementation. The private rural companies do not feel that they can handle the EU bureaucracy too well, which is why administrative help has been essential to them. The requirement concerning connection to farming has restricted the actions and thereby weakened the programme implementation, as it has not been possible to put to practice many good project ideas.

Bureaucracy and the heavy project management have

been a major problem. Delays and problems in payment procedures have also caused trouble, more often in the general development projects than business development projects. On the whole, these problems were not too common, although they have weakened the achievements of the programme to some extent.

Recommendations

When planning future development action there is a need to take account of the differences between regions and allow the programme to implement actions based on the regions' own needs.

Theme and sector-specific programmes as well as the work of the LAGs proved to be functional instruments in the programme implementation. These forms of action provided expertise to support the work done in the projects. The LAGs also brought new actors to project work, activated citizens and strengthened their opportunities to influence the development of their own living environment and helped them to deal with the project bureaucracy. Theme and sector-specific programmes and the work of the LAGs are good methods to implement rural policies, and as a way of action they need to be strengthened further.

The continuum of projects from general development projects to business development projects as well as setting up new enterprises will have to be emphasised. Help from experts and authorities must be available for rural enterprises and project management burden needs to be lightened.

The results of the evaluation must be utilised in a more tangible way in the programme implementation. The results must be at the actors' disposal already when they can still change things. Furthermore, there must be real interest in and commitment to the evaluation results even when the results are against the interests of one's own organisation.

7) Farm investments and 11) Agriculture and forestry development

The measure Farm investments represents nearly one-third of the entire programme budget. The projects have focused on further processing of agricultural products, construction and enterprise development, such as product development and marketing. The project objectives have been realised, with the exception of the income growth targets. By ALMA-programme have not been funded investments to agriculture. Only other business activities

taking place on the farms have funded by ALMA. Investments to agriculture have been made via national funds.

The aid has made a significant contribution to the diversification of enterprises. In some cases, the infrastructure, production and improved conditions have also allowed for a new kind of entrepreneurial activity, or expanding the operations. The measure appears to have focused, above all, structural and building activity.

Both farms' income – due to increase in the aid – and the fixed costs have risen in the programme period. The programme has had a positive, seemingly quite significant impact on agriculture, slowing down the negative trend in profitability, but the programme has not been able to prevent the negative development. Despite the efforts, the profitability of agriculture and farmers' disposable income have declined. The programme does not have any impacts on the level of fixed costs.

Recommendations

A measure similar to that concerning farm investments must be continued. The amount of aid and the eligibility criteria of measures should be updated taking account of, for example, the overall rise in the costs.

The number of farms will decrease. Investment aid will help maintain businesses in rural areas, as long as the eligibility conditions of measures are flexible enough.

8) Training

There were more participants in the trainings organised under the projects than was expected in the project plans. Men, in particular, were very active. The number of student working days was not attained, however.

The training projects contributed to the creation of fewer new enterprises than was expected. The efforts to reach the targets for the training projects concerning the creation of new enterprises connected to farms or other types of enterprises did not succeed. Training projects were, however, reasonably effective: one project could contribute to the creation of eight new enterprises connected to farms. Instead, projects other than those connected to farms contributed to the creation of approximately five new enterprises per project.

In just a few projects the aim was to establish cooperation circles to improve competitiveness. The results achieved were quite remarkable and the necessary struc-

tures were created. Thus, different kinds of cooperation circles seem to be clearly effective modes of operation for actors connected to farms.

The projects concerning training do not have very good direct effects on employment. The training events have had indirect effects on the quality of work, environmentally sustainable management and procedures in agriculture and forestry, as well as hygiene and compliance with the standards concerning the health of animals.

Training was also an important element in all the projects under the programme. The best results have been reached in improving the availability of and access to training. In addition, the results have been found successful as regards improving the expertise of the rural population. For the rest of the aims set for training the results were quite modest relative to the achievements of the projects. Successful training often involved the customisation of the training for the target group needs, small learning groups or peer support, and learning by visits or by doing.

Recommendations

Training must be considered an important element and operative model in the rural development work in the future as well. Training must be customised for the needs of specific target groups in order to ensure successful training. This can be accomplished by carrying out the training in small groups, with emphasis on the spontaneous nature of the training, and by providing peer support. Study visits should be included in the training whenever possible in order to see the created models adapted to practice.

9) Forestry and 12) Diversifying agricultural industry

Local harvesting of energy wood has significant effects on regional economies through employment in harvesting and municipal tax revenue. Various kinds of subsidies to energy wood harvesting also increase the net money income to the municipalities. The production and use of energy wood has been subsidised in different areas through similar projects, where the main focus has been on property-specific guidance. In the programme area these kinds of projects have responded to the local need for advancing the use of wood energy in a way that has been both flexible and efficient.

Projects aiming at increasing the energy use of wood have been effective in promoting the use of renewable energy. According to the evaluation, subsidising invest-

ments in heating plants has been highly significant for regions and locally. Development projects which have supported property owners like farms have also been useful. Development projects have supported rural entrepreneurs in utilising new production opportunities and operational models.

Recommendations

The high support level in business development projects contributed to the efficient implementation of investments such as heating plants on farms. In the future the support level should be high enough to promote investments, so as to also reach the objectives for the use of renewable energy. The focus should be particularly on wood energy, where the input-output efficiency is good. The use of wind and solar energy as well as biogas should be supported, because they can be important energy sources locally in terms of the rural areas' own use, but also to be sold outside them.

Local harvesting of energy wood should be supported due to environmental considerations and local economies, among other things. Especially harvesting thinning wood in young stands improves the state of forests, increases self-sufficiency in energy and generates net money income in regions.

Investments should be increased to raise value added in wood product industry. This would further the establishment of small and medium sized enterprises in rural areas. The effects of the economic trends on wood product industry can be softened by increasing the degree of processing and through connections to other fields of business.

10) Promoting the adaptation and development of rural areas

On the whole the contribution of the programme in terms of all new enterprises in the programme area remains quite small. In rural heartland areas and sparsely populated rural areas the programme was more effective in creating new enterprises than in the urban and urban-adjacent areas. Especially in the sparsely populated rural areas the role of the programme is to be considered remarkable.

The number of new enterprises was growing in the area covered by ALMA during the programme implementation. The total number of enterprises was growing as well. The trend was similar in rural heartland areas and sparsely populated rural areas.

The population trend in sparsely populated rural areas and rural heartland areas was in line with the objectives of the ALMA programme and depopulation was slowing down during the programme period. This progress has taken place regardless of the ALMA programme.

The majority of all projects that received financial support had positive effects on equality. Projects concerning women's entrepreneurship were implemented especially by LAG funding and good results were achieved in generating new enterprises and jobs for women.

In terms of the vitality of the rural areas it is important to note that the ALMA programme has contributed to the creation of a positive local atmosphere for the development work through the development of villages. At the same time the sense of community has also increased. All this has promoted rural welfare, new ways of action, and increasing free-time services in villages.

In the area covered by ALMA the average income of farms was higher than in the whole country. For some reason the rise of incomes was slowing down compared to the whole country. The growth in the other incomes of farms was, however, somewhat more rapid. The influence of the programme is evident particularly in promoting the diversification of farms.

Recommendations

In the light of the programme results, the quite limited programme resources could be shown to have influenced the sparsely populated rural areas and rural heartland areas. Therefore, it is well justified to say that rural development should focus on these areas also in the future.

1 Tausta

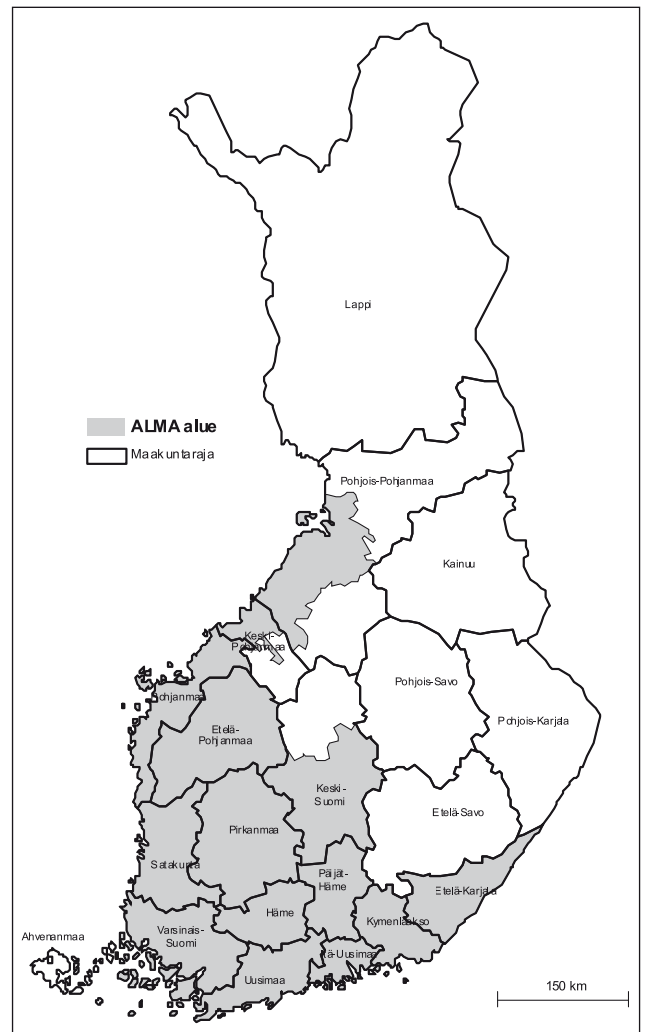
ALMA-ohjelman jälkiarvioinnin raportissa tarkastellaan ohjelman ja arvioinnin taustan (luku 1) jälkeen ALMAN vaikutuksia väestönkehitykseen ja työllisyyteen (luvut 2 ja 3). Maaseutuyhteisön tulotason saavuttamista pohtivan osion (luku 4) jälkeen käsitellään tuen vaikutuksia markkinatilanteen parantamiseen (luku 5) ja ympäristökysymysten huomiointia ALMA-ohjelmassa (luku 6). Ohjelmamenettelyn ja täytäntöönpanon rooli odotettujen vaikutusten saavuttamisessa on luvun 7 teemana. Luvussa 8 käsitellään maatilainvestointeja, maatalouden kiinteitä kustannuksia ja maatilojen kannattavuutta. Koulutus on luvun 9 aiheena. Metsätaloutta puuenergiaa ja puutuotealan jalostusarvon kasvua tarkastellaan luvussa 10 ja maaseutualueiden sopeuttamista ja kehittämistä luvussa 11. Case-hankkeiden analyysin (luku 12) jälkeen ovat vuorossa jälkiarvioinnin päätelmät (luku 13).

Lönnrot-instituutin tutkijat ovat vastanneet luvuista 2, 3 ja 6 ja 10 sekä osasta lukuja 4, 5, 7, 8 ja 11. TK-Evalin käsiteltyä alaa ovat luvut 9 ja 11 sekä osa luvusta 7. Suomen Alueutkimus FAR:n vastuulla ovat olleet luvut 4 ja 5 sekä osa luvusta 8. Kaikki organisaatiot ovat vastanneet yhteisesti luvujen 12 ja 13 sisällöistä.

1.1 Alueellinen maaseudun kehittämisohjelma, ALMA

Alueellista maaseudun kehittämisohjelmaa, ALMAa toteutettiin vuosina 2000–2006 tavoite 1 -ohjelman ulkopuolisilla alueilla Etelä- ja Länsi-Suomessa lukuun ottamatta 12 suurimman kaupungin asemakaava-alueita (kuva 1). Alueeseen kuuluvat Uudenmaan, Varsinais-Suomen, Satakunnan, Kanta-Hämeen, Päijät-Hämeen, Pirkanmaan, Kymenlaakson, Etelä-Karjalan, Etelä-Pohjanmaan ja Pohjanmaan maakunnat kokonaisuudessaan ja osia Keski-Suomen, Keski-Pohjanmaan ja Pohjois-Pohjanmaan maakunnista.

Alueen pinta-ala on 32 % koko maan pinta-alasta, mutta ALMA-alueella on peräti 4 064 500 asukasta, 80 % koko maan väestöstä. Kun 12 suurimman kaupungin (Helsinki, Espoo, Tampere, Vantaa, Turku, Oulu, Lahti, Jyväskylä, Lappeenranta, Kotka ja Vaasa) asemakaava-alueet jäävät varsinaisen ohjelma-alueen ulkopuolelle muodostuu maaseutualue, jolla on 2 300 000 asukasta (58 % koko ALMA-alueen asukasmäärästä). (Keränen ym. 2004.) Kaupunkirajauksen lisäksi maaseutualueiden erilaisuus on huomioitu ohjelmassa nelijaolla, jossa kaikki kunnat on luokiteltu neljään tyyppiin: harvaan asutun maaseudun kunnat, ydinmaaseudun kunnat, kaupunkien läheisen maaseudun kunnat ja kaupungit.

Kuva 1. Suomen Alueellisen maaseutuohjelman ohjelma-alue ja maakunnat.

Ohjelma sisältää EU-osarahoitteiset yritystoiminnan monipuolistamiseen tarkoitetut investointi-, aloittamis- ja kehittämistuet sekä maaseudun kehittämishankkeiden rahoittamisen. Näiden keinojen avulla halutaan pysäyttää maaseutualueiden väkiluvun väheneminen sekä väestörakenteen vinoutuminen. Tavoitteena on lisätä yritystoiminnan mahdollisuuksia sekä vahvistaa maatilojen taloudellisia edellytyksiä. Ohjelman avulla pyritään säilyttämään maaseutukylät toimivina asuin-, työ- ja yrittämis-ympäristöinä. Toiminnassa korostetaan ennen kaikkea syrjäisen ja ydinmaaseudun kokonaisvaltaista kehittämistä (ks. MMM 2002, jota on käytetty lähteenä tässä luvussa 1.1).

Kehittämisohjelmaa toteutetaan kolmella toimintalinjalla. Toimintalinja 1 suuntautuu alueen maa- ja metsätalouden kehittämiseen, toimintalinja 2 maaseutuelinkeinojen mo-

nipuolistamiseen ja toimintalinja 3 maaseutuyhteisöjen kehittämiseen.

1. Maa- ja metsätalouden kehittäminen

Alueen maatilatalouden kilpailukykyä pyritään turvaamaan kannustamalla viljelijöitä tuotantokustannuksia alentavaan yhteistoimintaan sekä parantamalla maatalojen laatu-, tuotanto-, ympäristö- ja yrittäjyysosaamista. Tavoitteena on säilyttää kannattavan osa- tai kokoaikaisen maatilatalouden harjoittamisedellytykset mahdollisimman monella maatilalla, edistää ja monipuolistaa metsävarojen kestävää käyttöä, parantaa metsäluonnon hoitoa sekä ylläpitää metsien biologista monimuotoisuutta.

a. Maatilainvestoinnit

1. Maatalouden ensiasteen jalostus

c. Koulutus

1. Laatu- ja ympäristökoulutus
2. Ympäristöosaamista, tuotantomenetelmien uudistamista, eläinten hyvinvointia ja hygieniaa edistävä koulutus
3. Liiketaloudellista osaamista edistävä koulutus
4. Parempiin metsähoitotoimenpiteisiin tähtäävä koulutus
5. Muu koulutus

i. Muut metsätalous-toimenpiteet

1. Metsänparannus- ja kehittämishankkeet

l. Lomitus- ja tilanhoitopalveluiden perustaminen

1. Konerenkaiden perustaminen
2. Lomitus- ja tilanhoitopalveluiden perustaminen
3. Muiden yhteistyörenkaiden / palveluiden perustaminen

2. Maaseutuelinkeinojen monipuolistaminen

Tavoitteena on kehittää ja monipuolistaa yritystoimintaa maatilataloudessa ja sitä lähellä olevilla aloilla lisäämällä olemassa olevien yritysten kilpailukykyä, osaamista ja yhteistyötä sekä luomalla edellytyksiä uudelle yritystoiminnalle mm. maaseudun ja kaupungin vuorovaikutusta lisäämällä. Painopistealoina ovat puutuotealan yritystoiminta, kotimaisen energian tuotanto, elintarvikkeiden jalostus, osa- ja alihankinta sekä matkailu- ja vapaa-ajanpalvelujen tuottaminen. Toimintalinjan toteutuksessa voidaan käyttää mm. toimialakohtaisia teemaohjelmia.

a. Maatilainvestoinnit

1. Muu tilalla tapahtuva yritystoiminta

i. Muut metsätaloustoimenpiteet

1. Mekaaninen puunjalostus
2. Puun käyttö energianlähteenä
3. Uudet myyntimahdollisuudet
4. Metsätaloustuotteiden käytön ja markkinoinnin edistämiseksi

p. Toimintojen monipuolistaminen maataloudessa ja sitä lähellä olevilla aloilla

1. Elinkeinojen monipuolistaminen
2. Tietotekniikan käytön edistäminen

s. Matkailu- ja käsityöläiselinkeinojen kannustaminen

1. Matkailun toimintaympäristön parantaminen ja kehittäminen
2. Matkailun tuotekehityksen edistäminen
3. Matkailun laadun kehittäminen
4. Käsityöläiselinkeinojen parantaminen ja kehittäminen

3. Maaseutuyhteisöjen kehittäminen

Tavoitteena on kylien kehittäminen sekä yritysten toimintaympäristönä että maaseutuväestön asuin- ja työympäristönä huolehtimalla ympäristöstä ja maisemasta sekä parantamalla kylien hyvinvointi- ja kulttuuripalveluja. Toimintalinjalla kannustetaan omaehtoiseen, paikallislähtöiseen kehittämistyöhön, yrittämis-myönteisen ilmapiirin luomiseen, elinkeinorakenteen monipuolistamiseen ja palveluiden uudelleen järjestämiseen. Keskeisiä sisältökokonaisuuksia ovat:

- kyläasumisen ja vapaa-ajanasumisen kehittäminen
- maalle muuton edistäminen
- henkisen hyvinvoinnin ja jaksamisen edistäminen
- lasten ja nuorten harrastusmahdollisuuksien kehittäminen
- kulttuuriympäristön ja toimintojen vaaliminen, maisemanhoitotyöt
- palveluelinkeinojen kehittäminen sisältäen monipalvelupisteet, telemaattiset palvelut, liikkuvat ja kiertävät palvelut sekä asiointiliikenne
- maaseudun ja kaupungin vuorovaikutuksen vahvistaminen.

n. Maaseudun elinkeinojen ja maaseudunväestön peruspalvelut

1. Palvelujen monipuolistaminen
2. Jätehuollon kehittäminen

o. Kylien kunnostaminen ja kehittäminen sekä maaseutuperinnön suojeleminen ja säilyttäminen

1. Paikallisyhteisöjen ja kylien toiminnan aktivointi
2. Maaseutukulttuurin ja alueen perinteen hyödyntäminen
3. Ympäristön laadun ja viihtyvyyden parantaminen

Alueellinen maaseudun kehittämisohjelma perustuu Euroopan maatalouden ohjaus- ja tukirahaston (EMOTR) tuesta maaseudun kehittämiseen annettuun neuvoston asetukseen (EY) N:o 1257/1999 sekä asetuksen (EY) N:o 1257/1999 soveltamista koskevista yksityiskohtaisista säännöistä annettuun komission asetukseen (EY) N:o 1750/1999. Kauden 2000–2006 julkinen kokonaisrahoitus on n. 388 miljoonaa euroa, josta Euroopan maatalouden ohjaus- ja tukirahaston tukiosaston, EMOTR-T:n, osuus on n. 116 miljoonaa euroa lopun jakautuessa valtion, kuntien ja muiden julkisten tahojen kesken. Yksityisen rahoituksen osuudeksi on arvioitu noin 40 prosenttia kokonaisrahoituksesta.

ALMA-ohjelman hallinto- ja maksuviranomaisena toimii maa- ja metsätalous-ministeriö. Ohjelman käytännön toimeenpanosta alueellaan vastaavat TE-keskusten maaseutusastot.

Ohjelman strategia ja tavoitteet

ALMA-ohjelmasta voidaan tiivistää kolme sellaista strategista tekijää, jotka on läpäisyperiaatteella otettava huomioon kaikissa kehittämissuunnitelman toimenpiteissä: 1) yhteistyö ja yhteistyökulttuurin vahvistaminen, 2) kulluttajan arvostukset ja ympäristöstä huolehtiminen sekä 3) yrittäjyyden ja osaamisen vahvistaminen. Suunnitelman tavoitteena on pysäyttää syrjäisen ja ydinmaaseudun väkiluvun aleneminen ja saada näin aikaan suunnitelma-alueella tasapainoinen väestökehitys ja -rakenne (väestötavoite). Alatavoitteita ja osin myös keinoja ovat maaseutukylien säilyttäminen toimivina asuin-, työ- ja yrittämisen ympäristönä (asumistavoite), elinkeinorakenteen monipuolistaminen vastaamaan kysyntää, yritystoiminnan ja työmahdollisuuksien lisääminen sekä maatalojen toimeentulo-perustan vahvistaminen (työpaikka ja elinkeinotavoite), muita tavoitteita tukeva laaja-alainen osaamisen lisääminen (osaamisen vahvistamistavoite) sekä ympäristön tilaan myönteisesti vaikuttavien toimenpiteiden tukeminen (ympäristötavoite).

Ohjelman **määrälliset tavoitteet ja vaikuttavuusindikaattorit**, joihin ohjelma on "kiinnitetty" ovat seuraavat (impact indicators):

1) Väkiluku

Tavoitteena on, että syrjäisten ja ydinmaaseudun väkiluvun aleneminen hidastuu.

2) Sukupuolten jakauma

Syrjäisen ja ydinmaaseudun väestön sukupuolirakenne tasapainottuu vastaamaan koko maan keskiarvoa.

3) Väestön ikäjakauma

Syrjäisen ja ydinmaaseudun väestön ikärakenne ei heikenny nykyisestään.

4) Työllisyys

Syrjäisen ja ydinmaaseudun työllisyys paranee suhteellisesti samaa vauhtia kuin työllisyys koko maassa. Ohjelmalla vaikutetaan 10 000 uuden työpaikan syntymiseen.

5) Ympäristö

Ympäristöön vaikuttavien hankkeiden määrä on 20 % rahoitettujen hankkeiden kokonaismäärästä. (MMM 2002)

Hankkeiden määrä, sidottu rahoitus ja hankekoko

Hankerekisterin mukaan ALMA-ohjelmassa on toteutettu kaikkiaan 9 462 hanketta, joista kehittämishankkeita oli 3 330 ja yritystukihankkeita 6 132 kpl. Rahoitusta näihin oli rekisterin tietojen mukaan sidottu noin 622 miljoonaa euroa, joista yritystukihankkeisiin 334 miljoonaa ja kehittämishankkeisiin 288 miljoonaa euroa.

Toimintalinjoista eniten hankkeita oli Maaseutuelinkeinon monipuolistaminen toimintalinjassa (TL 2), yli 6 700 hanketta, mikä oli yli 70 % kaikista hankkeista (taulukko 1). Maaseutuyhteisöjen kehittäminen -toimintalinjassa (TL 3) hankkeita oli yli viidennes ja Maa- ja metsätalouden kehittäminen -toimintalinjassa (TL 1) vain 6 %, mutta sidotun rahoituksen osuus oli tässä toimintalinjassa 11,6 %. Sidottu rahoitus ei noudata hankkeiden määrällistä jakaumaa, sillä hankkeiden koko vaihteli huomattavasti toimintalinjoittain ja toimenpidekokonaisuuksittain. Suurimmat hankkeet olivat toimintalinja 1:ssä, keskimäärin noin 126 600 euroa ja etenkin koulutushankkeet (toimenpide 2) tämän toimintalinjan sisällä olivat huomattavasti keskimääräistä suurempia. Toimintalinja 2 ja 3 hankkeiden koko jäi puolet pienemmäksi kuin TL 1:ssä.

TE-keskuksittain toteutunut hankemäärä vaihteli Kaakkois-Suomen 436 ja Etelä-Pohjanmaan 1 988 hankkeen välillä ja vastaavasti hankkeisiin sidottu rahamäärä vaihteli 38 ja 129 miljoonan euron välillä (taulukko 2). Hankekoko oli selvästi keskimääräistä pienempi Keski-Suomessa (47 000 euroa). Kaakkois-Suomessa ja Pohjois-Pohjanmaalla taas hankekoko oli selvästi keskimääräistä suurempi (yli 84 000 euroa).

Taulukko 1. Hankkeiden määrä, sidottu rahoitus ja sidottu rahoitus/hanke ALMA-ohjelmassa. (MMM, Hanke 2000 -rekisteri 22.2.2008) Sidottu = maksettu

Toimintalinja	Toimenpide	Alatoimenpide	Hankkeita		Sidottu		Sidottu/hanke euroa
			kpl	%	milj. euroa	%	
1 Maa- ja metsätalouden kehittäminen	1 Maatilainvestoinnit (a)	1 Maatalouden ensiasteen jalostus	304	3,2	26,1	4,2	85 974
	2 Koulutus (c)	1 Laatu-koulutus	27	0,3	9,0	1,5	334 462
		2 Ympäristös., tuotantomen., eläinten hyvinvointi ja hyg.	32	0,3	5,4	0,9	170 236
		3 Liiketaloudellista osaamista edistävä koulutus	35	0,4	7,6	1,2	218 079
		4 Parempiin metsänhoitotoimenpit. tähtäävä koulutus	9	0,1	1,4	0,2	151 254
		5 Muu koulutus	39	0,4	7,6	1,2	194 116
	2 Koulutus (c) yhteensä		142	1,5	31,0	5,0	218 610
	3 Muut metsätaloustoimenpiteet (i)	1 Metsänparannus- ja kehittämishankkeet	57	0,6	7,1	1,1	125 384
	4 Lomitus- ja tilanhoito- palveluiden perustaminen (l)	1 Konerenkaiden perustaminen	5	0,1	0,2	0,0	31 563
		2 Lomitus- ja tilanhoitopalvelujen perustaminen	15	0,2	1,4	0,2	92 928
3 Muiden yhteistyörenk. / palv. perustaminen		46	0,5	6,2	1,0	134 392	
4 Lomitus- ja tilanhoitopalveluiden perustaminen (l) yht.		66	0,7	7,7	1,2	117 178	
1 Maa- ja metsätalouden kehittäminen yhteensä			569	6,0	72,1	11,6	126 642
2 Maaseutuelinkeinojen monipuolistaminen	1 Maatilainvestoinnit (a)	1 Muu tilalla tapahtuva yritystoiminta	2 657	28,1	167,8	27,0	63 148
	2 Muut metsätaloustoimenpiteet (i)	1 Mekaaninen puunjalostus	540	5,7	40,8	6,6	75 495
		2 Puun käyttö energianlähteenä	951	10,1	44,0	7,1	46 300
		3 Uudet myyntimahdollisuudet metsätaloustuot.	63	0,7	8,6	1,4	137 127
	2 Muut metsätaloustoimenpiteet (i) yhteensä		1 554	16,4	93,4	15,0	60 127
	3 Toimintojen monipuolistaminen (p)	1 Elinkeinojen monipuolistaminen	1 822	19,3	119,4	19,2	65 557
		2 Tietotekniikan käytön edistäminen	44	0,5	3,3	0,5	74 742
	3 Toimintojen monipuolistaminen (p) yhteensä		1 866	19,7	122,7	19,7	65 774
	4 Matkailu- ja käsityöläiselinkeinojen kannustaminen (s)	1 Matkailun toimintaympäristön parantaminen ja kehittäminen	376	4,0	29,6	4,8	78 768
		2 Matkailun tuotekeh. edistäminen	133	1,4	10,9	1,8	82 317
3 Matkailun laadun kehittäminen		69	0,7	5,0	0,8	72 019	
4 Käsityöläiselinkeinojen parantaminen ja kehittäminen		108	1,1	5,1	0,8	47 363	
4 Matkailu- ja käsityöläiselinkeinojen kannustaminen (s) yhteensä		686	7,3	50,6	8,1	73 833	
2 Maaseutuelinkeinojen monipuolistaminen yhteensä			6 763	71,5	434,6	69,9	64 262
3 Maaseutuyhteisöjen kehittäminen	1 Maaseudun elinkeinojen ja väestön peruspalvelut (n)	1 Palvelujen monipuolistaminen	322	3,4	26,0	4,2	80 839
		2 Jätehuollon kehittäminen	54	0,6	7,8	1,3	144 606
	1 Maaseudun elinkeinojen ja väestön peruspalvelut (n) yht.		376	4,0	33,8	5,4	89 997
	2 Kylien kunnostaminen ja kehittäminen sekä maaseutuperinnön suojeleminen ja säilyttäminen (o)	1 Paikallisyhteisöjen ja kylien toiminnan aktivointi	919	9,7	43,5	7,0	47 387
		2 Maaseutukulttuurin ja alueen perinteen hyödyntäminen	299	3,2	13,9	2,2	46 489
3 Ympäristön laadun ja viihtyvyyden parantaminen		536	5,7	24,2	3,9	45 057	
2 Kylien kunnostaminen ja kehittäminen sekä maaseutuperinnön suojeleminen ja säilyttäminen (o) yhteensä		1 754	18,5	81,6	13,1	46 522	
3 Maaseutuyhteisöjen kehittäminen yhteensä			2 130	22,5	115,4	18,6	54 196
ALMA-OHJELMA YHTEENSÄ			9 462	100	622,1	100	65 747

Taulukko 2. Hankkeiden lukumäärä, sidottu rahoitus ja sidottu rahoitus/hanke TE-keskuksittain ALMA-ohjelmassa. (MMM, Hanke 2000 -rekisteri 22.2.2008)

TE-Keskus	Hankkeita		Sidottu		Sidottu/ hanke euroa
	kpl	%	milj. euroa	%	
01 Uudenmaan työvoima- ja elinkeinokeskus	608	6,4	37,7	6,1	61 931
02 Varsinais-Suomen työvoima- ja elinkeinokeskus	903	9,5	71,1	11,4	78 790
03 Satakunnan työvoima- ja elinkeinokeskus	843	8,9	56,8	9,1	67 341
04 Hämeen työvoima- ja elinkeinokeskus	775	8,2	50,0	8,0	64 502
05 Pirkanmaan työvoima- ja elinkeinokeskus	1 333	14,1	82,3	13,2	61 759
06 Kaakkois-Suomen työvoima ja elinkeinokeskus	436	4,6	37,8	6,1	86 718
10 Keski-Suomen työvoima- ja elinkeinokeskus	1 030	10,9	48,5	7,8	47 044
11 Etelä-Pohjanmaan työvoima- ja elinkeinokeskus	1 988	21,0	129,0	20,7	64 891
12 Pohjanmaan työvoima- ja elinkeinokeskus	1 069	11,3	68,8	11,1	64 383
13 Pohjois-Pohjanmaan työvoima- ja elinkeinokeskus	477	5,0	40,1	6,5	84 121
Yhteensä	9 462	100,0	622,1	100,0	65 747

1.2 Arviointikysymykset

ALMA-ohjelman jälkiarviointi toteutettiin maa- ja metsätalousministeriön tilauksesta. Jälkiarvioinnin idean mukaan on että, se toteutetaan ohjelmakauden päätyttyä tai hankkeen lopettamisen jälkeen. Arvioinnissa huomioidaan ohjelman tai hankkeen saavuttamat tulokset ja verrataan niitä asetettuihin tavoitteisiin eli selvitetään ohjelman tai hankkeen vaikuttavuutta. Jälkiarviointi keskittyy kriittisen kokonaiskuvan muodostamiseen. Jälkiarvioinnissa käsitellään täytäntöönpanon onnistumista ja epäonnistumista samoin kuin toteutusta ja tuloksia sekä pohditaan myös saavutettujen jälkien pysyvyyttä. Jälkiarviointi on osa oppimisprosessia, minkä vuoksi tiedon jakaminen siitä on tärkeää. (Euroopan sosiaalirahasto, Keränen 2003.)

ALMA-ohjelman jälkiarviointi on toteutettu tarkastelemalla seuraavia arviointikysymyksiä. Arviointikysymykset ovat osin päällekkäisiä, joten samaa asiaa voidaan käsitellä useammankin kysymyksen alla, hieman eri näkökulmasta. Lisäksi osa alla luetelluista arviointikysymyksistä on käytännön syistä yhdistetty.

1. Missä määrin ALMA-ohjelman tuki on vaikuttanut väestön määrään, koostumukseen ja jakautumiseen maaseudulla?

Analysoidaan ALMA-alueiden väestökehitystä (määrä, koostumus, jakautuminen) tilastoaineistojen kautta. Analysoidaan ALMA hankkeiden seurantatietojen avulla, millaisia toimenpiteitä (hankkeita) ALMA-ohjelmalla on rahoitettu, ja miten suuren osan näistä voi ylipäättään ajatella tuottaneen maaseutualueiden väestökehitykseen kohdistuvia vaikutuksia.

2. Missä määrin tuki on edistänyt työllisyyden turvaamista?

Analysoidaan ALMA-alueiden työllisyyskehitystä hyödyntäen tilastoaineistoja sekä analysoidaan ALMA-ohjelman seuranta-aineistojen perusteella ohjelman työllisyysvaikutuksia. Näitä vertaamalla tehdään myös analyysia ohjelman seurantatietojen uskottavuudesta sekä arvioidaan ohjelman todellista vaikutusta toteutuneeseen työllisyyskehitykseen.

3. Missä määrin tuki on edistänyt maaseutuyhteisön asianmukaisen tulotason saavuttamista?

Analysoidaan, millaisia yleisiä ja yhdistyneitä – sekä suoria että epäsuoria – vaikutuksia koko ohjelman alalla toteutetuilla toimenpiteillä on ollut maaseutuyhteisön ja erityisesti maaseutuväestön tuloihin. Analyysiin kuuluu vertailu tulojen kehityksestä suhteessa koko väestöön. On tarpeen tarkastella myös vaihtoehtoista tilannetta eli arvioida, miten tulotaso olisi kehittynyt ilman asianomaista toimenpidettä.

4. Missä määrin tuki on parantanut markkinatilannetta erityisesti koska tuotantoa on suunnattu uudelleen ja kilpailukyky on parantunut?

Analysoidaan, millaisia yleisiä ja yhdistyneitä – sekä suoria että epäsuoria – vaikutuksia ohjelman toimenpiteillä on ollut tuotteiden tai palveluiden markkinatilanteeseen ja kilpailukykyyn.

5. Missä määrin ympäristökysymykset on yhdenntetty maaseudun kehittämis-ohjelmiin maaseudun toimintojen (maanviljelys mukaan luettuna) ympäristönäkökohtien parantamiseksi?

Arvioidaan ALMA-ohjelman erityisten ympäristönsuojelutoimien toimeenpanoa ja onnistumista sekä arvioidaan ympäristölöytövuuden integroimista koko ohjelman toteutukseen (lähtökohtana viime mainitussa on ekologisesti kestävä kehityksen integroiminen ohjelman tavoitteisiin ja toteutukseen). ALMA-ohjelman ympäristönsuojelutoimiksi määritellään tässä arvioinnissa hankkeet, joilla on indikaattoritietojen mukaan positiivisia ympäristönsuojelullisia vaikutuksia.

6. Missä määrin ohjelmamenettely ja täytäntöönpano ovat auttaneet odotettujen vaikutusten saavuttamisessa?

Arvioidaan ALMA-ohjelman menettely- ja toimintatapoja selvittämällä niiden toimivuutta ja onnistuneisuutta eri tahojen näkökulmasta. Analysoidaan, kuinka paljon menettelyillä voidaan vaikuttaa ohjelman tavoitteiden sekä hankkeiden sisällön väliseen kohtaantoon. Konkreettisia selvitettäviä kysymyksiä tällöin ovat seuraavat: jos hankkeet eivät ole ohjelman tavoitteiden mukaisia, niin paljonko toimeenpanolla on voitu ohjata niitä ohjelmallisten tavoitteiden mukaisiksi? Missä määrin menettelyt ja toimeenpano ovat vaikuttaneet ohjelman tavoitteiden toteutumiseen?

7. Maatilainvestoinnit:

Missä määrin investoinnit ovat lisänneet tukea saavien maanviljelijöiden tuloja?

- Missä määrin maatilatoimintoja on suunnattu uudelleen investointien avulla tuotantoa uudelleen suunnattamalla ja toimintoja monipuolistamalla?
- Missä määrin tilan toimintojen monipuolistaminen investointien avulla on auttanut säilyttämään työllisyyttä?

Analysoidaan investointien vaikutuksia ja merkitystä maanviljelijöiden tulokehitykseen, tuotteiden markkinatilanteisiin ja toiminnan monipuolistamiseen.

8. Koulutus:

- Missä määrin miesten tai naisten ammatillinen koulutus on edistänyt tehokkaiden ja kilpailukykyisten rakenteiden saavuttamista?
- Missä määrin korkeampi koulutustaso on edistänyt työllisyyttä ja erityisesti parantanut työn laatua?

- Missä määrin ammatillinen koulutus on edistänyt ympäristöllisesti kestävä hallintoa ja käytäntöä maataloudessa ja metsätaloudessa?
- Missä määrin ammatillinen koulutus on auttanut maanviljelijöitä noudattamaan hygieniata ja eläinten terveyttä koskevia standardeja?
- Missä määrin ammatillinen koulutus on edistänyt maaseudun kehittämistoimiin osallistumista?

Arvioidaan ALMA-ohjelmasta toteutettujen koulutushankkeiden vaikutuksia, käyttäen seuranta-aineistoja, kyselyjä sekä hankerekisteriä.

9. Metsätalous:

- Missä määrin metsien taloudellista tehtävää on parannettu kestävästi?
- Missä määrin luonnon monimuotoisuus on säilytetty tai sitä on parannettu?
- Missä määrin metsälliset kehittämistoimet ovat edistäneet alueen metsätaloutta ja alueen yleistä kehitystä.

Selvitetään mitä tuloksia ja vaikutuksia yllä mainituissa teemoissa on saavutettu.

10. Maaseutualueiden sopeuttaminen ja kehittäminen:

- Ovatko tuetut toimet – erityisesti maaseudun elinolosuhteiden parantamiseksi toteutetut toimet – auttaneet väestön säilyttämisessä maaseudulla?
- Missä määrin tuen avulla toteutettujen toimien monipuolistaminen on auttanut säilyttämään tai luomaan työpaikkoja maaseudulla?
- Missä määrin maaseutuväestön tulot ovat toimien ansiosta säilyneet ennallaan tai lisääntyneet?
- Kuinka merkittävästi tuetut toimet ovat vaikuttaneet maaseutu-ympäristöön?

Arvioidaan maaseutualueiden sopeuttamista ja kehittämistä koskevia kysymyksiä tilastotiedon ja ALMA-ohjelman seuranta-aineiston avulla. Hyödynnetään arviointikysymyksen 1 selvittämisen yhteydessä tuotettua tietoa. Pyritään tarkastelemaan, onko toiminnalla saatu aikaan innovatiivisia avauksia toimien monipuolistamisessa ja uusien työpaikkojen luomisessa.

11. Toimintalinja 1:

- Miten toimenpiteet ovat vaikuttaneet maatalouden kiinteiden kustannusten osuuteen liikevaihdosta?
- Miten toimenpiteet ovat vaikuttaneet maatalojen kannattavuuteen?

Analysoidaan maatilojen kokonaistuloja ja niiden kehitystä sekä erikseen tarkastellaan maatalouden kannattavuutta ja kiinteiden kustannusten osuutta maatalouden menoista. Eri lähteitä yhdistelemällä laaditaan selvitys alueen maatilojen tulokehityksestä.

12. Toimintalinja 2:

- Miten toimenpiteet ovat vaikuttaneet puuenergian käytön kehitykseen?
- Miten toimenpiteet ovat vaikuttaneet puutuotealan jalostusarvon kasvuun?

Arvioidaan mitä yllä mainittujen teemojen hyväksi on tehty sekä mitä tuloksia ja vaikutuksia on saavutettu.

13. Tarkastellaan määrärahojen käyttöä, tukitoimien tehokkuutta, vaikuttavuutta ja vaikutuksia sekä tehdään päätelmiä taloudellista ja sosiaalista yhteenkuuluvuutta koskevaa politiikkaa varten. Samoin esitetään johtopäätökset maaseudun kehittämisspolitiikan onnistumisesta ohjelman toteuttamisen avulla.

Tämän arviointikysymyksen selvittäminen on luonteeltaan koko arvioinnin havaintoja kokoavaa. Tähän arviointikysymykseen vastattaessa tehdään synteisiä kaikkien muiden arviointikysymysten johtopäätöksistä ja suosituksista.

1.3 Arviointiaineistot

Arviointiaineistoina käytettiin sekä valmiita että itse kerättyjä aineistoja. **Valmiina aineistoina** arvioinnissa käytettiin mm. erilaisia ohjelmadokumentteja, ohjelman vuosikertomuksia, ohjelman ennako- ja väliarviointiraportteja, Tilastokeskuksen tilastoaineistoja kuten Aluetilinpito, ALTIKA-alue tietokanta ja Maaseutuindikaattorit. Lisäksi on hyödynnetty ALMA-ohjelman Hanke2000 -rekisteriä, verotus- ja kirjanpitoa tietoja sekä maatalouden kannattavuuskirjanpitoa tietoja.

Itse kerätty aineisto koostui kyselyistä sekä henkilö- ja ryhmähaastatteluista.

Arviointiaineistoa kerättiin usealla eri kyselyllä. Vuoden 2008 tammi-helmikuussa toteutettiin Internet-pohjainen **arviointikysely ALMA-ohjelmasta rahoitetuille kehittämishankkeille** (Liite 1). Kehittämishankkeille tehtiin ositettu satunnaisotos, jotta otos olisi mahdollisimman edustava eri TE-keskusten ja toimintalinjojen suhteen.

Mukaan otettiin yhteensä 50 % kaikista joko loppuneista tai käynnissä olevista kehittämishankkeista. Suurimmalle osalle kehittämishankkeista löytyi sähköposti, mutta muutamissa TE-keskuksissa otosta täydennettiin postikyselyllä, jolloin otoksen edustavuus saatiin myös näissä TE-keskuksissa keskiarvon tuntumaan. Kysely toteutettiin sekä suomeksi että ruotsiksi.

Otoksen kooksi muodostui yhteensä 1 408 kehittämishanketta, joista 1 306:lle kysely lähetettiin sähköpostitse ja 102:lle postitse. Lähetetyistä kyselyistä yhteensä 1 038 meni perille ja 370 palautui, lähinnä vanhentuneiden sähköpostiosoitteiden vuoksi. Kysely lähetettiin pääsääntöisesti hankkeen johtajalle, mutta osassa hankkeita myös joko päähakijalle tai hankkeen yhteyshenkilölle. Kyselyn saaneista 1 038 kehittämishankkeesta yhteensä 466 vastasi kyselyyn, joten vastausprosentiksi muodostui 44,9.

Kehittämishankkeiden kanssa toteutettiin samanaikaisesti kysely **ALMA-ohjelmasta yritys- tai investointitukea saaneille tahoille** (liite 2). Yritystukea saaneista kerättiin myös ositettu satunnaisotos. Mukaan otettiin 30 % kaikista loppuneista tai käynnissä olevista yritystukihankkeista. Yritystukea saaneiden otoksessa sähköpostiosoitteita oli suhteellisesti selvästi vähemmän kuin kehittämishankkeissa. Tästä johtuen yhteensä 718 kyselyä lähetettiin postitse ja 1 123 kyselyä sähköpostitse. Otoksen koko oli tällöin 1 841 yritystukea saanutta tahoja. Lähetetyistä kyselyistä yhteensä 1 609 meni perille ja 232 palautui joko vanhentuneiden sähköposti- tai postiosoitteiden vuoksi. Kyselyn saaneista 1 609 henkilöstä yhteensä 451 vastasi kyselyyn ja vastausprosentiksi muodostui tällöin 28,0.

Yritys- ja kehittämishankkeiden sidosryhmille tehtiin oma, lyhyehkö kyselynsä. Sidosryhmäkysely suunnattiin ohjelman hallinnoijille ja yhteistyökumppaneille. Kyselyn otoksessa ovat mukana: TE-keskukset (maaseutu-osaston osastopäälliköt, jotka jakavat kyselyä talon sisällä oikeille henkilöille), ministeriö, toimintaryhmien johtajat, maaseutukeskukset ja MYR:n maaseutu jaostot. Kyselyn toteutusaika oli touko-kesäkuu. Kyselyjä lähetettiin 269, joista 70 henkilöä (26 %) osallistui kyselyyn.

Kehittämishankkekyselyyn vastanneista hankkeista poimittiin lähemmin tarkasteltavat **case-hankkeet** (metsä-, bioenergia-, ympäristö- ja koulutushankkeita, muutama hanke/toimiala eli yhteensä 8 hanketta). Tarkoituksena oli saada mukaan sekä "hyviä" että "huonoja" hankkeita eri puolilta ALMA-aluetta. Tapaushankkeilta pyydettiin hankemateriaaleja kuten hankesuunnitelma, tietoja hankehenkilöstöstä ja kohderyhmistä, hankkeen väliraportit ja loppuraportti, hankkeen mahdolliset arviointiraportit sekä

hankkeen keräämiä kohderyhmäpalautteita tai hankkeen tekemiä selvityksiä.

Kohderyhmille suunnattu kysely tehtiin case-hankkeiden pohjalta. Case-hankkeilta pyydettiin tiedot niiden kohderyhmistä, joille suunnattiin yksi yhtenäinen kysely. Kyselyn toteutusaika oli touko–kesäkuu 2008. Kyselyjä lähetettiin 118:lle kohderyhmiä edustavalle henkilölle, mutta vastaukset saatiin vain 11 henkilöltä (9,3 %).

Yksilöhaastatteluja tehtiin case-hankkeiden projektipäälliköille. **Fokusryhmä-haastattelu** toteutettiin touko-kuussa 2008. Tilaajalta saatiin esitys haastateltavista henkilöistä (yhteensä 20 henkilöä). Haastatteluun osallistuneet edustivat ohjelman, hallintoa (MMM ja TE-keskukset), toimintaryhmiä sekä ohjelmaa toteuttaneita hankkeita.

Taustatietoja hankkeista ja vastaajista

Kehittämishankkeet

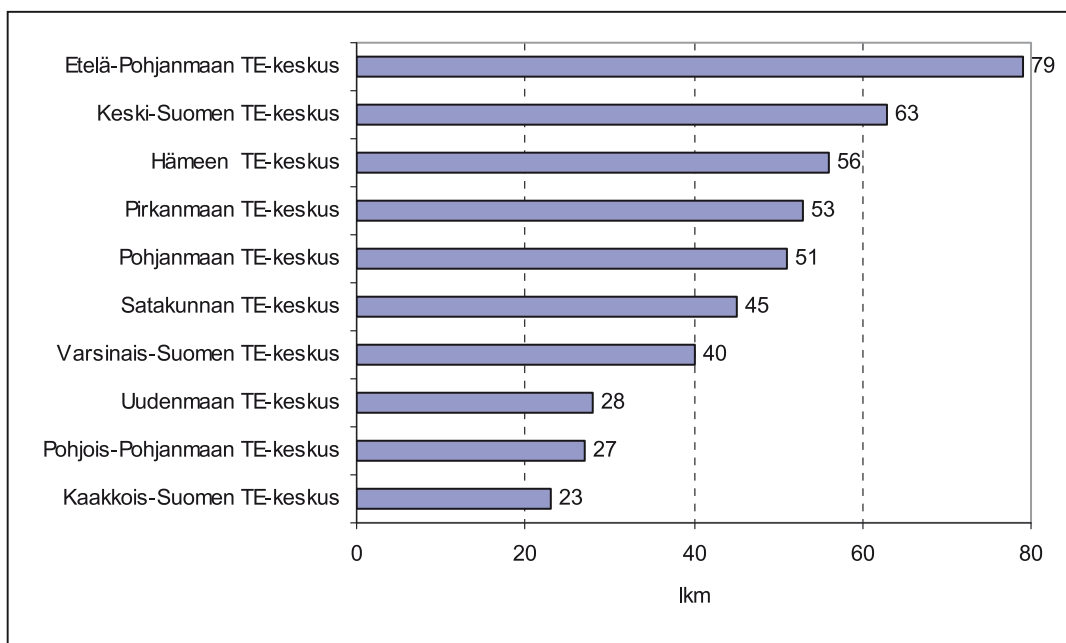
ALMA-ohjelmasta rahoitetuille kehittämishankkeille suunnattuun kyselyyn saatiin vastauksia kaikkien ALMA-ohjelman TE-keskusten alueilta (kuva 2). Aktiivisimmin kyselyyn osallistuttiin Etelä-Pohjanmaan ja Keski-Suomen TE-keskusten alueilta. Vähiten vastauksia palautui Kaakkois-Suomen, Pohjois-Pohjanmaan ja Uudenmaan TE-keskusten alueiden hankkeilta.

Kolme neljästä kehittämishankkekyselyyn vastanneesta on ollut hankkeen vetäjä tai vastuuhenkilö (taulukko 3). Vähemmistönä vastaajissa on mm. hankkeen työntekijöitä, ohjausryhmän jäseniä tai muuta hankkeen kanssa tekemisissä ollutta henkilöstöä.

Kehittämishankkeiden kohderyhmänä mainittiin useimmiten alueen asukkaat (N 149), esim. *”Kylän vakituiset ja vapaa-ajan asukkaat”* (taulukko 4). Myös yritykset (N 64) ja maanviljelijät (N 51), matkailualan toimijat (N 50) sekä järjestöt ja yhdistykset (N 49) olivat monien hankkeiden kohderyhminä, esimerkiksi: *”Haja-asutusalueen pienet palveluyritykset”*; *”Kuntien maatilamatkailuyrittäjät”*. Vastausten perusteella kohderyhmäsektoreina erottuvat lisäksi tietyt ikäryhmät, esimerkiksi nuoret, metsän- tai kiinteistöjen omistajat sekä eläimiin, useimmiten hevosiin liittyvä harrastustoiminta. Muina kohderyhminä mainittiin mm. mahdolliset maallemuuttajat sekä vaikeasti työllistyvät henkilöt.

Yritystukea saaneet

ALMA-ohjelmasta yritystukea saaneet vastasivat omaan arviointikyselyyn. Yritystukea saaneilta tahoilta saatiin vastauksia kyselyyn kaikkien ALMA-ohjelman alueen TE-keskusten alueilta (kuva 3). Eniten vastauksia saatiin Pirkanmaan ja Etelä-Pohjanmaan TE-keskusten alueelta. Vähiten vastauksia yritystukikyselyyn kertyi Kaakkois-Suomen TE-keskuksen alueelta.

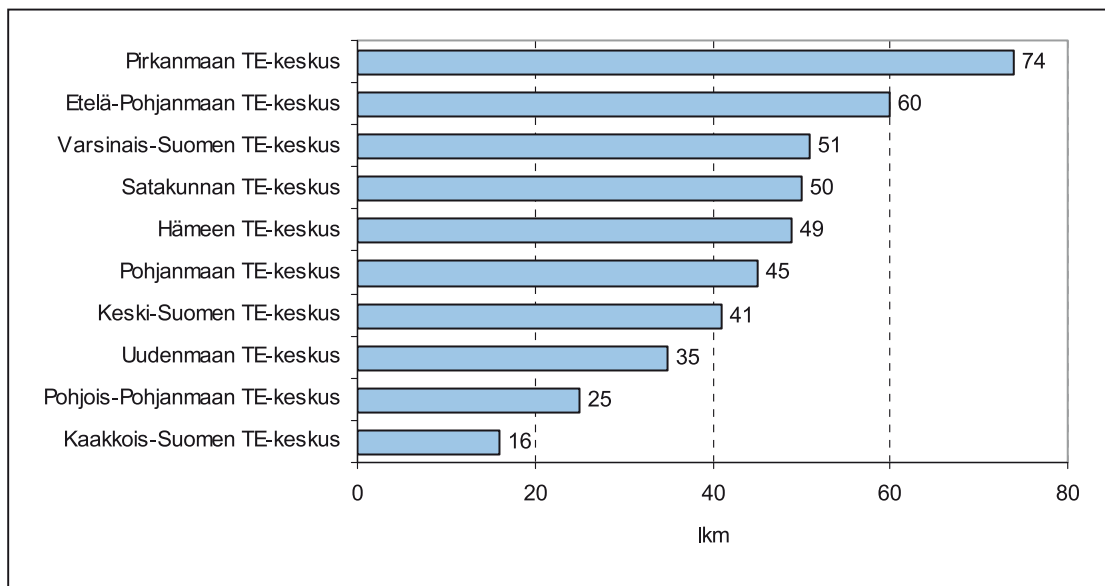
Kuva 2. Kyselyyn vastanneiden kehittämishankkeiden toteutusalueet TE-keskuksittain.

Taulukko 3. Kehittämishankekselyyn vastanneiden henkilöiden rooli hankkeessa.

Rooli	N	%
Hankevetäjä tai vastuhenkilö	350	77
Hankkeen työntekijä	26	6
Hakija/toteuttajaorganisaation vastuhenkilö	25	6
Ohjausryhmän pj tai jäsen	19	4
Rahoittaja, rahastonhoitaja, taloushallinnoija	9	2
Tukihenkilö	8	2
Sihteeri	6	1
Muu	9	2
Yhteensä	452	100

Taulukko 4. Mitkä olivat hankkeen kohderyhmät? N=469

Kohderyhmä	Esimerkkejä vastauksista
Alueen asukkaat N=(149)	"Kylän vakituiset ja vapaa-ajanasukkaat" "Maaseudun asukkaat, yhteisöt ja eri alueella vaikuttavat toimijat"
Yritykset N=(64)	"Maaseudun mikroyritykset, ja niiden verkostot"
Maanviljelijät N=(51)	"Luomuviljelijät sekä luomutuotantoa harkitsevat viljelijät"
Matkailutoimijat N=(50)	"Matkailualan yrittäjät ja siksi aikovat"
Järjestöt ja yhdistykset, esim. kulttuuriala ja metsästys N=(49)	"Kulttuuritoimijat, tapahtumajärjestäjät" "Alueen urheiluampujat ja metsästäjät"
Tietyt ikäryhmät, esim. nuoret N=(41)	"Lapset, nuoret, erityisryhmät"
Metsän- tai kiinteistöjen omistajat N=(21)	"Ns. passiiviset metsänomistajat" "Vanhojen rakennusten omistajat"
Eläimiin, esim. hevosiin liittyvä yritystoiminta ja harrastus N=(18)	"Ratsastusharrastajat ja maastoratsastuksen yhteistyötahot"
Muut N=(26)	"Mahdolliset maallemuuttajat"

Kuva 3. Kyselyyn vastanneiden yritystukea saaneiden hankkeiden toteutusalueet TE-keskuksittain.

Yritystutkimuksen vastaajien hankkeen toimiala on useimmiten liittynyt majoitus- ja ravitsemistoimintaan (kuva 4). Vastaajien joukossa on runsaasti myös hankkeita puutavaran ja puutuotteiden valmistukseen liittyviltä aloilta sekä metsätaloudesta ja siihen liittyvistä palveluista. Muita runsaasti edustettuja toimialoja vastauksissa ovat kotieläintalous, ulkotilojen hoito sekä elintarvikkeiden ja juomien valmistus. Muut toimialat sisälsivät runsaasti eri toimialojen hankkeita, jotka liittyivät mm. turpeen nostoon ja muokkaukseen, muuhun liike-elämää palvelemaan toimintaan, kiinteistöjen välitykseen, isännöintiin ja hoitoon sekä moottoriajoneuvojen huoltoon ja korjaukseen.

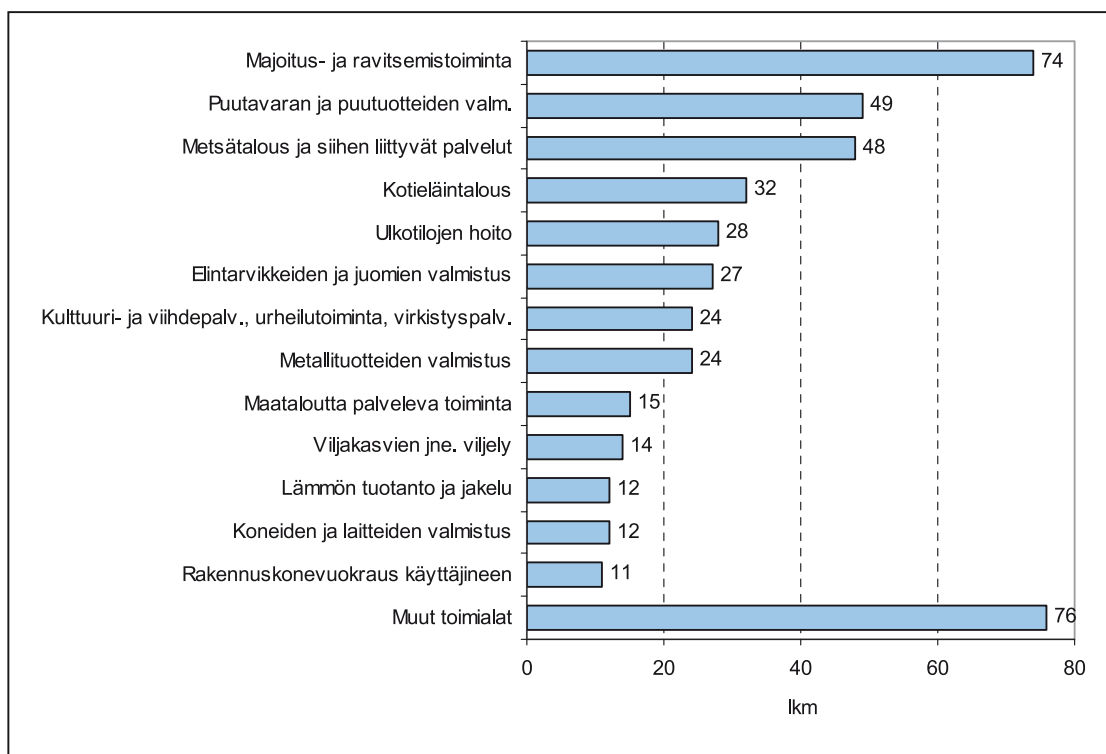
Sidosryhmät

ALMA-ohjelman sidosryhmille osoitettuun kyselyyn vastasi eniten maakuntien yhteistyöryhmien maaseutuajastojen jäseniä. Heitä oli 35 % kaikista vastanneista (kuva 5). Toiseksi eniten vastauksia tuli maakuntien yhteistyöryhmien jäseniltä ja TE-keskusten työntekijöiltä. Heitä oli kaikista kyselyyn vastanneista noin 15 %. Toimintaryhmien työntekijät ja jäsenet vastasivat kyselyyn lähes yhtä usein. Heikoimmin sidosryhmäkyselyyn osallistuivat ALMA-seurantaryhmän jäsenet sekä maa- ja metsätalousministeriön työntekijät. Molemmista ryhmistä kyselyyn tuli 5 % vastauksista. Muut sidosryhmäkyselyyn vastanneista edustivat mm. maaseutuvirastoa, maakuntaliittoja sekä hankkeiden ohjausryhmiä.

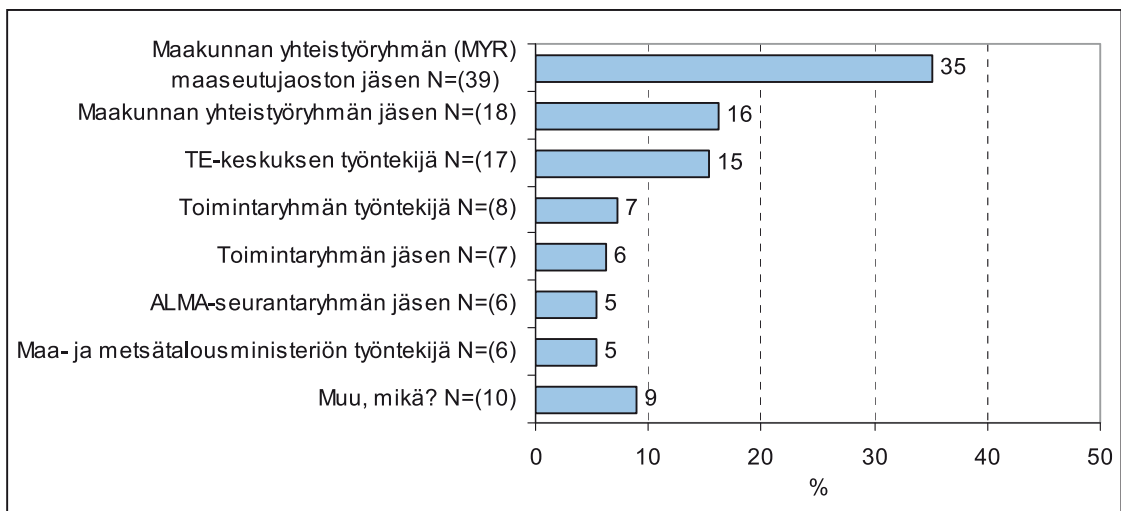
Tarkasteltaessa ALMA-alueen sidosryhmävastaajien jakaumaa maakunnittain, voidaan huomata, että vastaajia oli runsaimmin Etelä-Pohjanmaalta, Uudeltamaalta sekä Varsinais-Suomesta (kuva 6). Heitä oli yhteensä 45 % kaikista sidosryhmäläisistä. Seuraavaksi eniten sidosryhmävastaajia oli Satakunnan, Keski-Suomen ja Pirkanmaan alueilta. Niin Päijät-Hämeestä, Pohjois-Pohjanmaalta kuin Kymenlaaksostakin vastaajia oli neljä henkilöä. Pohjanmaalta, Keski-Pohjanmaalta ja Etelä-Karjalasta oli kaksi sidosryhmäläistä kustakin maakunnasta, Kanta-Hämeestä kolme. Itä-Uudeltamaalta vastasi ainoastaan yksi henkilö. Vastauksia saatiin kaikista ALMA-alueen maakunnista, joten aineisto on alueellisesti edustava.

Kohderyhmät

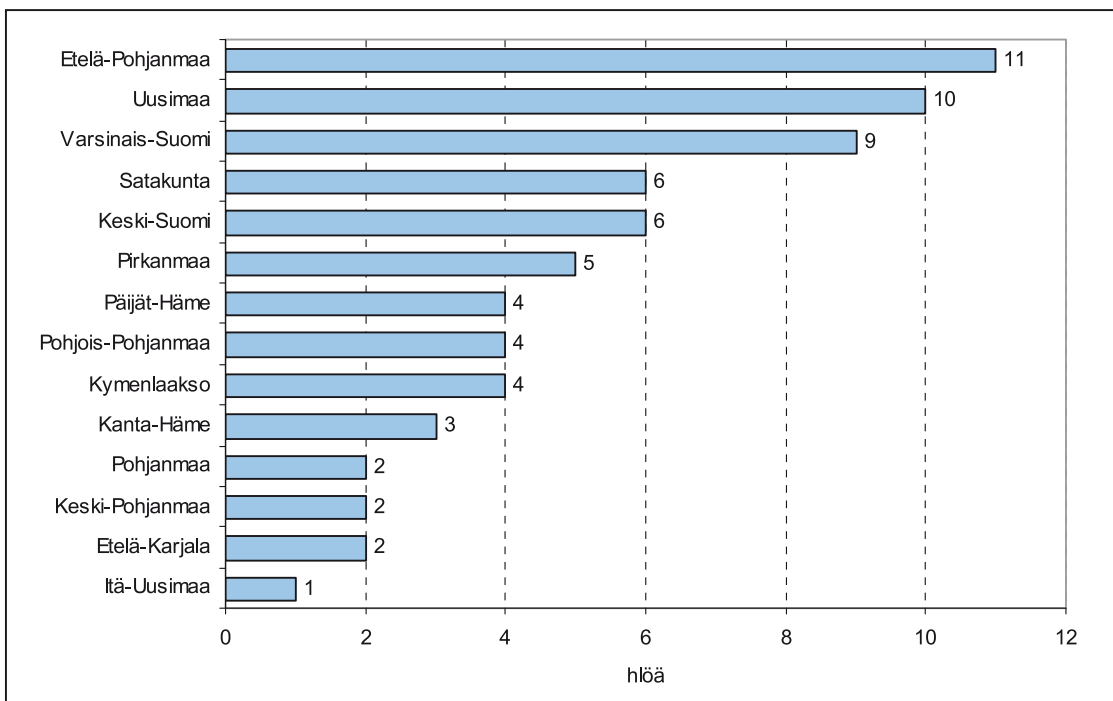
ALMA-ohjelman jälkiarviointiin valittujen case-hankkeiden kohderyhmille suunnattuun kyselyyn saatiin vastauksia erittäin heikosti. Kyselyä lähetettiin kaikkiaan 122 kappaletta, joista kaksi palautui päätyneenä vastaanottajalle. Lisäksi yksi vastaaja ilmoitti, ettei ole ollut mukana hankkeessa, ja yksi vastaaja kertoi myyneensä maatilansa ja pysyttelevänsä näistä asioista kokonaan erossa. Näin ollen kyselyllä oli 118 potentiaalista vastaajaa, joista ainoastaan 11:n vastaus saatiin takaisin. Kohderyhmäkyselyn vastausprosentiksi tuli siten 9,3 %.

Kuva 4. Yritystukea saaneiden kyselyyn vastanneiden hankkeiden toimiala.

Kuva 5. Mikä on asemanne tai "roolinne" hanke- ja ohjelmatyössä?

Kuva 6. Sidosryhmäkyselyyn osallistuneet maakunnittain.

Syitä heikkoon vastausprosenttiin on vaikea arvioida. Voidaan kuitenkin olettaa, että jälkiarvioinnin ollessa kyseessä esimerkiksi ajallinen etäisyys hankkeiden toteutusajankohdasta tähän päivään on joidenkin hankkeiden kohdalla voinut kasvaa vastaajan näkökulmasta liian suureksi. On myös viitteitä siitä, että kaikki kohderyhmän edustajat eivät ole pystyneet tunnistamaan itseään kohderyhmään

kuuluviiksi, vaikka heidän yhteystietonsa saatiinkin pääosin hankkeiden toteuttajilta. Lisäksi oma vaikutuksensa lienee ollut sillä, että kysely ajoittui maaseutuväestön kannalta vuoden kiireisimpään ajanjaksoon alkukesän viikkoihin. Kysely sinänsä ei ollut pitkä tai mitenkään monimutkainen ja vaikeasti täytettävä.

2 ALMA-ohjelman vaikutukset väestönkehitykseen

Tässä luvussa tarkastellaan arviointikysymystä 1. Missä määrin ALMA-ohjelman tuki on vaikuttanut väestön määrään, koostumukseen ja jakautumiseen maaseudulla. ALMA-ohjelmassa väestötavoitteiden indikaattoreiksi asetettiin seuraavat indikaattorit (MMM 2002, 42 – 43).

1) Väkiluku

Tavoitteena on, että harvaan asutun ja ydinmaaseudun väkiluvun aleneminen hidastuu.

2) Sukupuolten jakauma

Harvaan asutun ja ydinmaaseudun väestön sukupuolirakenne tasapainottuu vastaamaan koko maan keskiarvoa.

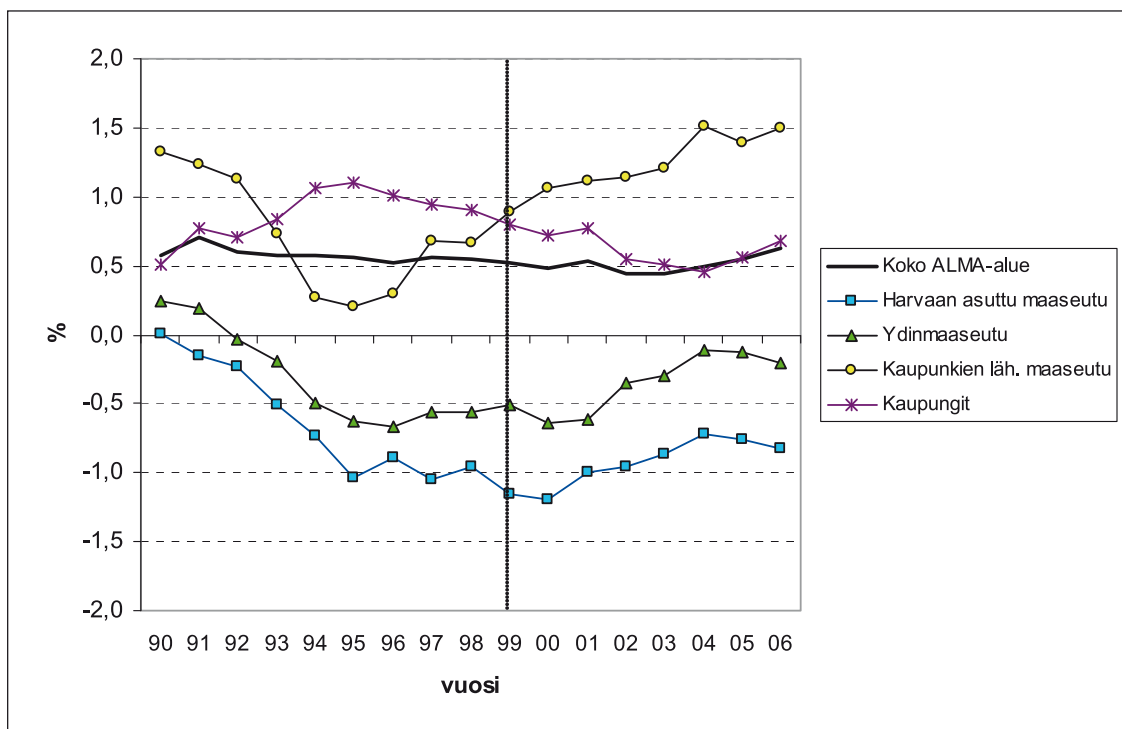
3) Väestön ikäjakauma

Harvaan asutun ja ydinmaaseudun väestön ikärakenne ei heikenny nykyisestään.

Ohjelma-alueen väestönkehitys

Väestötavoitteen osalta ALMA-ohjelman tavoitteena oli pysäyttää harvaan asutun ja ydinmaaseudun väkiluvun aleneminen ja saada näin aikaan suunnitelma-alueella tasapainoinen väestökehitys ja -rakenne. Tilastojen valossa ydin- ja harvaan asutun maaseudun väestö on ohjelmakauden aikana vähentynyt (kuva 7). Vähentyminen on kuitenkin hidastunut molemmilla alueilla vuoden 1999 lopun tasosta, jota voidaan pitää vertailun lähtötietona (31.12.1999 tilastotieto). Kun harvaan asutun maaseudun vuotuinen väestötappio oli 1,2 % (1 600 henkilöä) vuonna 1999, kävi se pienimmillään 0,7 %:ssa (940 henkilöä) vuonna 2004, jonka jälkeen se on lähtenyt uudelleen hienoiseen kasvuun. Ydinmaaseudulla vastaavasti väestötappio oli 0,5 % (3 700 henkilöä) vuonna 1999, josta se on pienentynyt parhaimmillaan lähelle nolaa (0,1 %). Harvaan asutun maaseudun tavoin väestön vähentyminen kiihtyi hieman vuonna 2006.

ALMA-ohjelman tukien soveltamisessa on käytetty vuoden 2000 maaseututyyppittelyn versiota. Kuitenkin ohjel-

Kuva 7. Vuotuinen väestönmuutos suhteutettuna väkilukuun maaseututyypeittäin ALMA-alueella 1990–2006, % (Tilastokeskus 2008, Maaseutuindikaattorit).

maa tehdessä määrälliset tavoitteet, niiltä osin kun niissä on asetettu maaseututyyppittäisiä tavoitteita, on asetettu vuoden 1993 mukaisen tyyppittelyn mukaan. Tässä esitetyissä tilastoissa on käytetty vuoden 2000 mukaista tyyppittelyä, koska tilastotuotannossa, esimerkiksi Tilastokeskuksen maaseutuindikaattorit tietokannassa, on käytössä tämän (vuoden 2000) mukainen luokittelu. Tässä raportissa Tilastokeskuksen maaseutuindikaattorit tietokannasta tehtyjen analyysien ja kuvien käytössä on huomioitava, että Suomen kuntarakenne on kuntaliitosten myötä muuttunut vuoden 2000 tilanteesta.

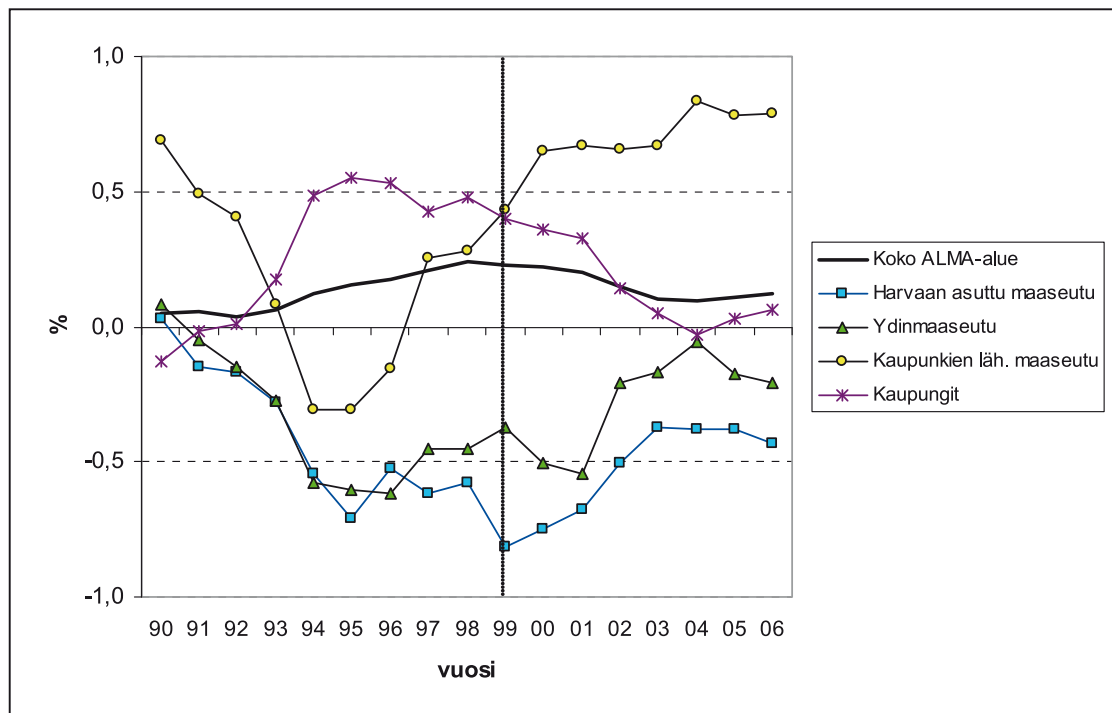
Tilastoaineistoista saa hyvän kuvan ohjelma-alueen kehityksestä, mutta se ei kerro kovin paljon ALMA-ohjelman vaikutuksista kehitykseen. Ohjelma-alue on suhteellisen suuri ja siinä on mukana myös kaupunki- ja keskusalueita. On ymmärrettävää, etteivät ohjelman resurssit ole riittäneet kovin merkittävästi vaikuttamaan koko alueen kehitykseen. Lisäksi silloin kun puhutaan koko ALMA-alueen kehityksestä ja ALMA-ohjelman vaikutuksista, pitää huomioida, että ohjelmaa toteutettiin vain pienessä osassa TE-keskusten ja maakuntien alueita.

Harvaan asutun ja ydinmaaseudun väestökehitys on ollut ALMA-ohjelman tavoitteiden suuntainen eli väestön vähentyminen on hidastunut ohjelmakauden aikana. On kuitenkin vaikea sanoa, mikä on ollut ALMA-ohjelman vaikutus väestökehitykseen ja mikä on esim. talouden suhdannevaihtelusta johtuvaa muuttoliikkeen kautta tapahtuvaa vaihtelua. Väestötappion pienentymistä selittää

ydinmaaseudun ja harvaan asutun maaseudun muuttotappion pienentyminen (kuva 8). Vuoden 1999 lopun lähtötilanteeseen verrattuna molempien alueiden muuttotappio on puolittunut. Harvaanasutulla maaseudulla vuotuinen muuttotappio oli noin 1 100 henkilöä ja ydinmaaseudulla 2 700. Vuonna 2006 vastaavat luvut olivat harvaan asutulla maaseudulla 560 ja ydinmaaseudulla 1 450 henkilöä.

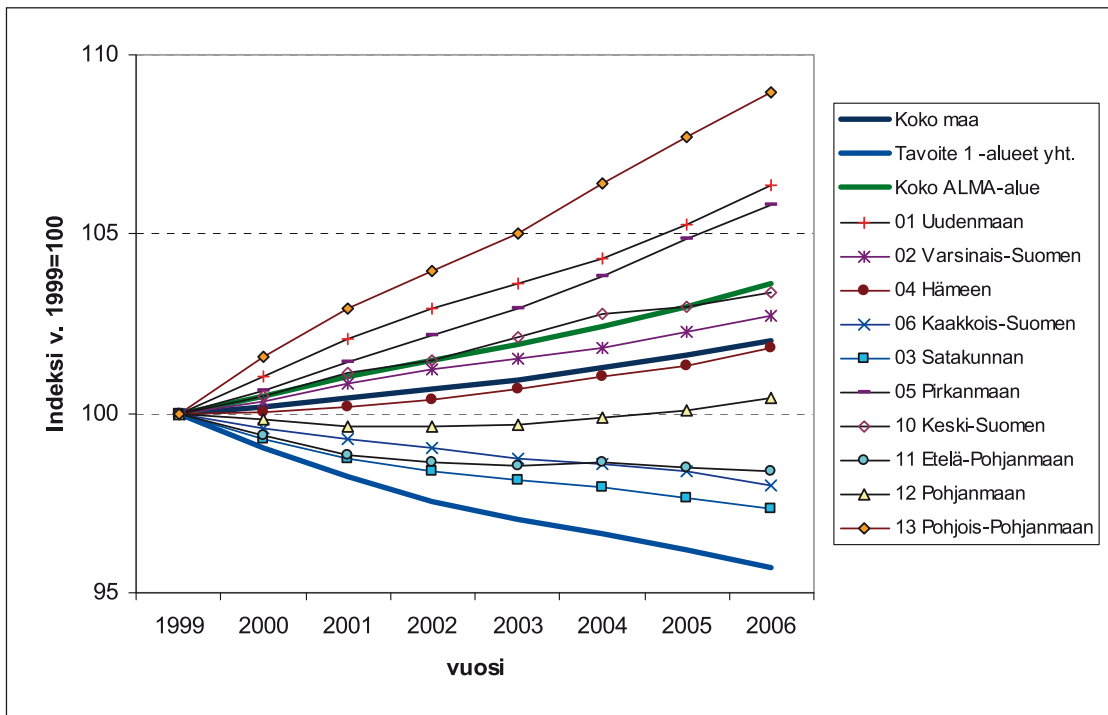
Myös ohjelman seurantatietojen kautta väestövaikutuksia on vaikeaa todentaa, koska seurantatiedoissa ei ole suoraan väestötavoitteisiin liittyviä indikaattoreita. Hankkeiden suorat vaikutukset väestökehitykseen ovat vähäisiä, sillä kehittämishankkelyn mukaan alle puolella hankkeista oli vaikutusta väestön vähenemisen hidastamiseen ja niissäkin vain 8 % vastaajista katsoi hankkeilla olleen tähän merkittävä tai erittäin merkittävä vaikutus. Toisaalta alueen väestökehitys on tyypillinen vaikutusindikaattori, johon koko ohjelman toimenpiteiden voidaan olettaa vaikuttavan välillisesti ja usein vasta pitkän ajan kuluttua eikä tuloksia olekaan siten nähtävissä yksittäisen indikaattorin kautta. Tämä oletus saa tukea hankkeille suunnatusta kyselystä, jossa hankkeilla todettiin olleen eniten vaikutusta maaseudulla asumiseen ja elämiseen liittyviin asioihin kuten elämänlaatu, asukkaiden yhteenkuuluvuus, asumisviihtyvyys ja paikallisten perinteiden ja kulttuurin säilyttäminen.

Koko ALMA-alueen väestö on kasvanut ohjelmakauden aikana nopeammin kuin koko maassa keskimäärin ja ero

Kuva 8. Vuotuinen kuntien välinen nettomuutto suhteutettuna väkilukuun maaseututyyppittäin ALMA-alueella 1990–2006, % (Tilastokeskus 2008, Maaseutuindikaattorit).

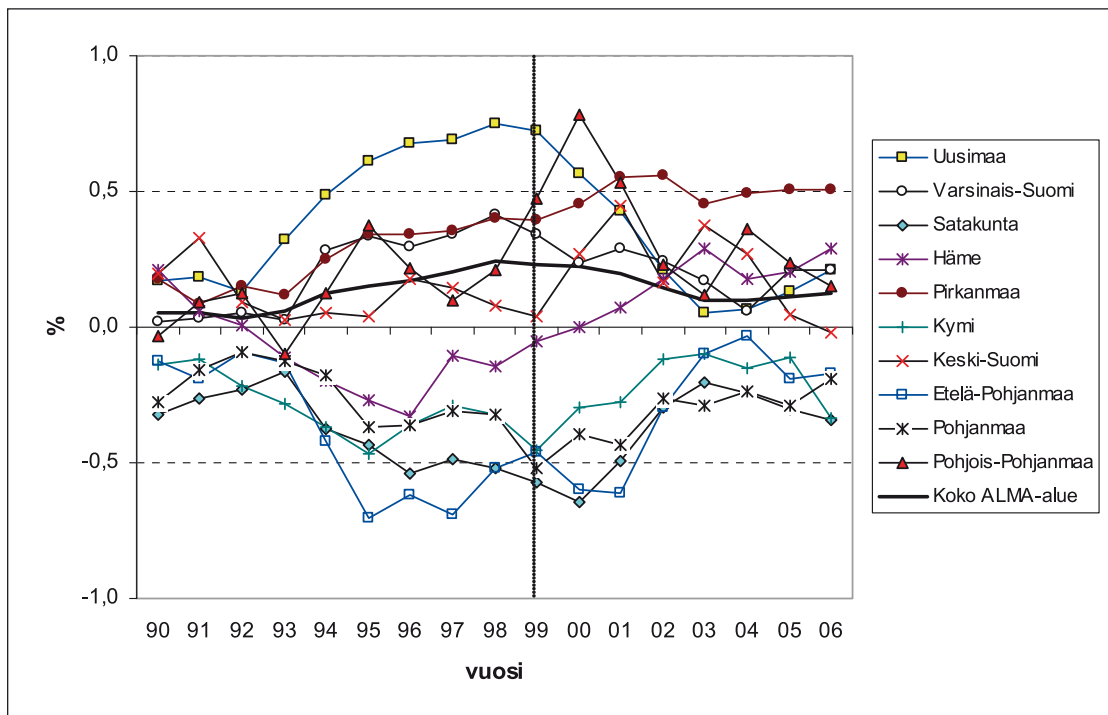

Kuva 9. Väestönmuutos TE-keskuksittain ALMA-alueella 1990–2006, indeksi v. 1999=100 (Tilastokeskus 2008, Maaseutuindikaattorit).

voimakkaasti väestöä menettävään tavoite 1 alueeseen on selvä. ALMA-alueen sisällä väestökehityksessä esiintyy vaihtelua. Pohjois-Pohjanmaan, Uudenmaan ja Pirkanmaan TE-keskuksien alueella väestö on kasvanut voimakkaasti (kuva 9). Satakunnan, Kaakkois-Suomen ja Etelä-

Pohjanmaan TE-keskuksien alueella väestö on ohjelma-kauden aikana vähentynyt.

Väestön kuntien välinen nettomuutto vaihteli TE-keskuksittain huomattavasti (kuva 10). Muuttotappioalueita oli

Kuva 10. Nettomuutto TE-keskuksittain ALMA-alueella 1990–2006, % (Tilastokeskus 2008, StatFin-tietokanta).

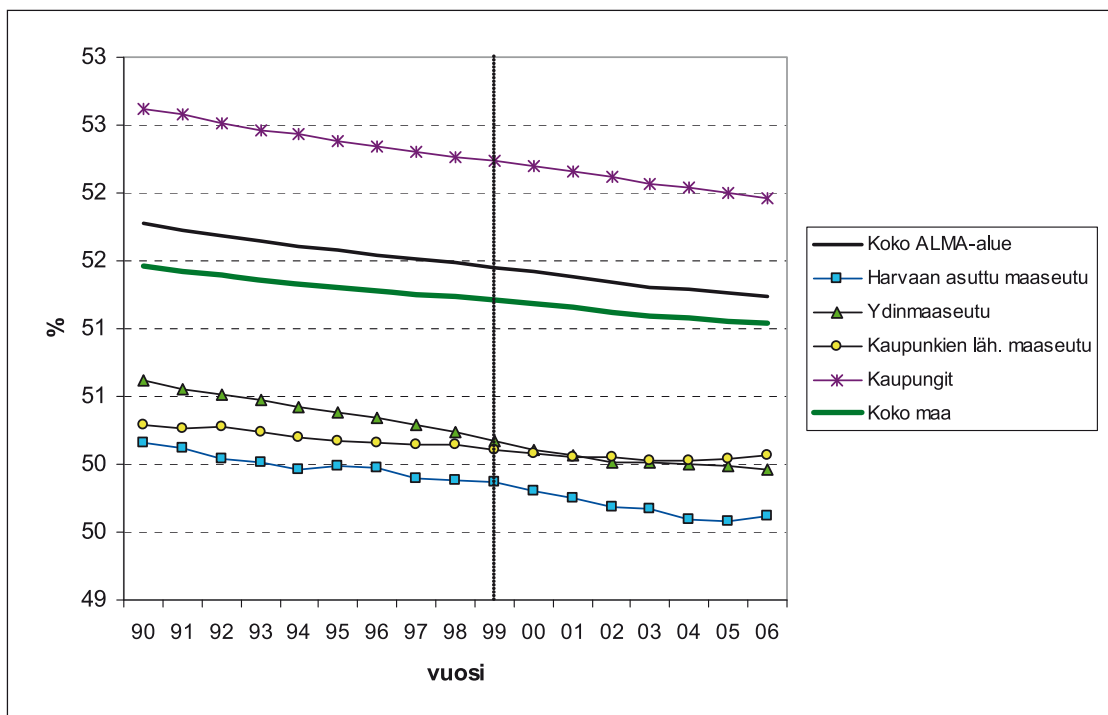
vat Etelä-Pohjanmaa, Pohjanmaa, Satakunta ja Kymi. Näillä alueilla muuttotappio on pienentynyt ohjelmakauden alkuun verrattuna. Eniten muuttovoittoa on saanut Pirkanmaa, jossa vuotuinen muuttovoitto on pysytellyt ohjelmakauden alusta saakka 0,5 % -tasolla. Uusimaa, Pohjois-Pohjanmaa, Varsinais-Suomi, Häme ja Keski-Suomi ovat saaneet myös muuttovoittoa. Uudenmaan ja Pohjois-Pohjanmaan muuttovoitto on pienentynyt ohjelmakauden alkuun nähden, mutta sen sijaan Hämeessä 1990-luvun muuttotappio on kasvanut muuttovoitoksi.

ALMA-ohjelman väestön sukupuolirakennetta koskeva tavoite – harvaan asutun ja ydinmaaseudun väestön sukupuolirakenne tasapainottuu vastaamaan koko maan keskiarvoa – ei ole toteutunut. Tilastotietojen mukaan naisten osuus harvaan asutulla maaseudulla ja ydinmaaseudulla on alentunut enemmän kuin koko maassa eli alueiden sukupuolirakenne on muuttunut huonompaan suuntaan (kuva 11). Harvaan asutulla maaseudulla naisten osuus väestöstä oli koko maahan nähden 1,34 % pienempi vuonna 1999. Vuoden 2006 loppuun mennessä ero kasvoi 1,42 prosenttiin. Ydinmaaseudulla naisten osuus väestöstä laski vähemmän ja ero koko maahan kasvoi vain hieman -1,04 prosentista -1,07 prosenttiin.

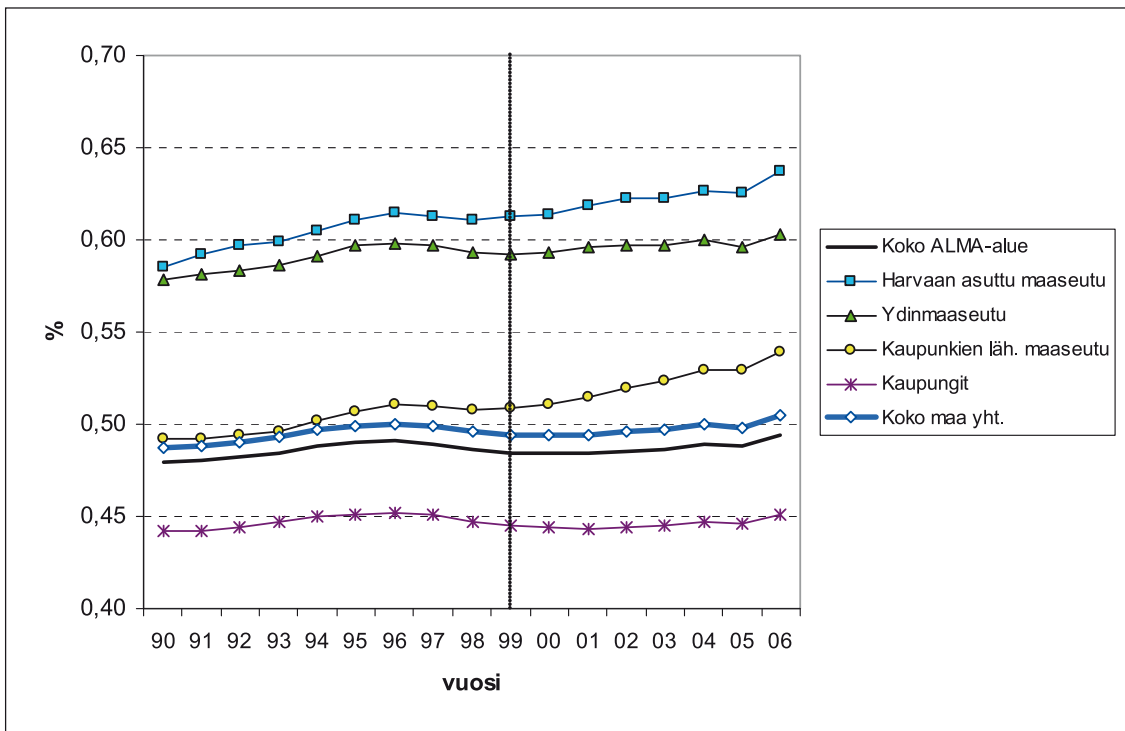
ALMA-ohjelman väestön ikärakennetta koskeva tavoite oli: harvaan asutun ja ydinmaaseudun väestön ikärakenne ei heikenny nykyisestään. Tavoite sinällään on epärealistinen, sillä koko maassa kaikilla alueilla on menossa

voimakas ikärakenteen muutos suurten ikäluokkien tullessa eläkeikään ja vanhusväestön määrän kasvaessa voimakkaasti. Demografisen huoltosuhteen tarkastelu osoittaa ALMA-alueen huoltosuhteen pysyneen lähes ennallaan (kuva 12). Maaseututyypeistä harvaan asutulla ja kaupunkien läheisellä maaseudulla huoltosuhte on heikentynyt merkittävästi, mutta ydinmaaseudulla pysynyt lähes ennallaan.

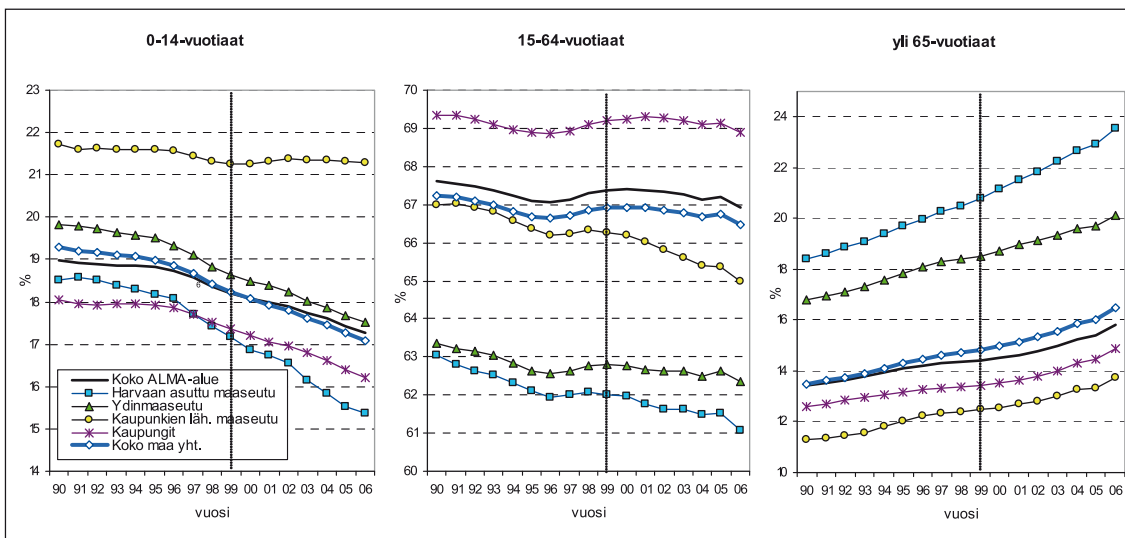
Huolimatta huoltosuhteen kehityskuvan suhteellisen vähäisistä muutoksista väestön ikärakenteen tarkastelu osoittaa maaseututyyppien sisällä tapahtuneen merkittäviä muutoksia (kuva 13). Lasten alle 15-vuotiaiden osuus väestöstä on vähentynyt voimakkaasti lukuun ottamatta kaupunkien läheistä maaseutua, jossa se on pysynyt lähes ennallaan. Eniten lasten osuus on vähentynyt harvaan asutulla maaseudulla, ydinmaaseudun kehityksen noudattaessa likimäärin koko maan kehitystä. Työikäisten osuus väestöstä on koko ALMA-alueella pysynyt lähes ennallaan. Maaseututyypeistä kaupunkien läheisellä maaseudulla työikäisten osuus on vähentynyt eniten. Myös harvaan asutulla maaseudulla työikäisten osuus on vähentynyt selvästi, mutta ydinmaaseudulla vähentyminen on ollut vähäistä. Vanhusten yli 65-vuotiaiden osuus on ollut ohjelmakauden aikana kasvussa kaikilla alueilla, harvaan asutulla maaseudulla kasvu on ollut muita alueita nopeampaa. Ydinmaaseudulla muutos on ollut yhtä nopeaa kuin koko maassa vaikkakin lähtötaso oli selvästi koko maata korkeampi.

Kuva 11. Naisten osuus väestöstä maaseututyypeittäin ALMA-alueella 1990–2006, indeksi v. 1999=100 (Tilastokeskus 2008, Maaseutuindikaattorit).

Kuva 12. Demografinen huoltosuhte (alle 15-v. + yli 65-v./ 15–64-v.) maaseututyypeittäin ALMA-alueella 1990–2006 (Tilastokeskus 2008, Maaseutuindikaattorit).

Kuva 13. Väestön ikärakenteen muutos maaseututyypeittäin ALMA-alueella 1990–2006 (Tilastokeskus 2008, Maaseutuindikaattorit).

Ohjelman tavoite, ettei väestön ikärakenne heikenny lähtötasoltaan ydin- ja harvaanasutulla maaseudulla, ei ole toteutunut. Kuten aikaisemmin todettiin, ikärakennetaavoite oli jo alun perin epärealistinen, koska koko maassa ikärakenne on muuttunut voimakkaasti. Ydinmaaseudun osalta väestön ikärakenne on muuttunut samaa vauhtia kuin koko maassa keskimäärin, mutta harvaan asutulla maaseudulla muutos on ollut huomattavasti koko maata nopeampaa.

Johtopäätökset

Tässä luvussa on etsitty vastausta kysymykseen, missä määrin ALMA-ohjelman tuki on vaikuttanut väestön määrään, koostumukseen ja jakautumiseen maaseudulla?

Väestötavoitteen osalta ALMA-ohjelman tavoitteena (MMM 2002:42) oli, että syrjäisen ja ydinmaaseudun väkiluvun aleneminen hidastuu. ALMA-ohjelman väestöke-

hitykseen liittyvät tavoitteet olivat seuraavat: 1) harvaan asutun ja ydinmaaseudun väkiluvun aleneminen hidastuu, 2) harvaan asutun ja ydinmaaseudun väestön sukupuolirakenne tasapainottuu vastaamaan koko maan keskiarvoa, tavoitetasona miehiä 50 % ja naisia 50 %, 3) harvaan asutun ja ydinmaaseudun ikärakenne ei heikkene.

Tavoitteiden toteutuminen: 1) Harvaan asutun ja ydinmaaseudun väestökehitys on ollut ALMA-ohjelman tavoitteiden suuntainen eli väestön vähentyminen on hidastunut ohjelmakauden aikana. Ydin- ja harvaan asutun maaseudun väestö on ohjelmakauden aikana vähentynyt. Vähentyminen on kuitenkin hidastunut molemmilla alueilla vuoden 1999 lopun tasosta. Väestön vähentyminen kiihtyi hieman vuonna 2006. Väestötappion pienentymistä selittää ydinmaaseudun ja harvaan asutun maaseudun muuttotappion pienentyminen: vuoden 1999 lopun lähtötilanteeseen verrattuna molempien alueiden muuttotappio on puolittunut. Kuvattu muutos johtuu enemmän talouden suhdannevaiheluista kuin ALMA-ohjelman toimenpiteistä. 2) Harvaan asutun ja ydinmaaseudun väestön sukupuolirakenne ei ole tasapainottunut, vaan naisten osuus harvaan asutulla maaseudulla ja ydinmaaseudulla on alentunut enemmän kuin koko maassa eli alueiden sukupuolirakenne on muuttunut huonompaan suuntaan. 3) Harvaan asutulla maaseudulla väestön ikärakenne on heikentynyt, myös ydinmaaseudulla ikärakenne on heikentynyt, mutta kehitys ei ole ollut niin negatiivista kuin harvaan asutulla maaseudulla.

ALMA-alueella ja koko maassa maaseutualueista myönteisimmän ikärakenteen kehityksen alueena erottuu kaupunkien läheinen maaseutu. Eniten lasten osuus on vähentynyt harvaan asutulla maaseudulla.

Ohjelman seurantatietojen kautta väestövaikutuksia on vaikeaa todentaa, koska seurantatiedoissa ei ole suoraan väestötavoitteisiin liittyviä indikaattoreita. Arviointiaineistojen perusteella voidaan todeta, että hankkeiden suorat vaikutukset väestökehitykseen olivat vähäisiä. Toisaalta alueen väestökehitys on tyypillinen vaikutusindikaattori, joka hahmottuu vasta pitkän ajan, ehkä vuosien, kuluttua rahoitettujen toimien päätyttyä. Samalla kun viive toimenpiteiden päättymisen ja vaikutusten syntyamisen välillä kasvaa, vaikeutuu myös yksittäisen rahoitusinstrumentin jäljen tunnistaminen: ajan kuluessa on entistä vaikeampaa tunnistaa yksittäisen ohjelman toimeenpanon osuutta muutoksessa.

Samaan aikaan ALMA-ohjelman toteuttamisen kanssa on edennyt maatalouselinkeinon rakennemuutos, jolla on ollut voimakkaita väestöllisiä vaikutuksia. Suomen maatilojen lukumäärä on vähentynyt vuosien 1994 ja 2006 välisenä aikana 103 000:sta noin 69 000:een (Niemi & Ahl-

stedt 2007). Tilojen määrän väheneminen ei ole kuitenkaan vähentänyt viljelyksessä olevaa pinta-alaa, sillä keskimääräinen tilakoko on samaan aikaan kasvanut. Ydinmaaseutu on merkittävää alkutuotannon aluetta, esimerkiksi vuonna 2004 kaikista noin 72 000 maatilasta lähes puolet sijaitsi ydinmaaseudulla (Linden ym. 2008). Väestötavoitteiden toteutumisen osalta ALMA-ohjelmaa ei voi pitää täysin epäonnistuneena, koska harvaan asutulla ja ydinmaaseudulla väestön vähentyminen on hidastunut ohjelmakauden aikana. ALMA ohjelman linjaus suunnata yritystuki maatilojen toimintojen kehittämiseen ja monipuolistamiseen (ei kuitenkaan perusmaatalouden tukemiseen) on osaltaan vaikuttanut ydinmaaseudun ja harvaan asutun maaseudun väestökehitykseen. Maatalous on erityisesti ydinmaaseudulla merkittävä elinkeino, kun tämän elinkeinon rakennemuutos on voimakasta ja tiloja poistuu tuotannosta, maatilojen elinkeinotoimintojen monipuolistaminen merkittävästi edesauttaa väestön pysymistä alueilla. Yritystoiminnot, joita on kehitetty maatilojen yhteydessä ALMA-ohjelman tuella, voivat jatkaa itsenäisenä yritystoimintana senkin jälkeen, kun maataloustoiminta mahdollisesti loppuu.

Myönteisistä tuloksista huolimatta isoihin väestönmuutostrendeihin ohjelmalla on haasteellista vaikuttaa. Paremmiin vaikutuksiin voidaan tunnistaa paikallisella tasolla. Kun tarkastelun perspektiivi suunnataan riittävän tarkasti yksittäisiin paikallisiin olosuhteisiin, nähdään selviä vaikutuksia. Arviointiaineistojen perusteella hankkeilla onkin vaikutettu, elämänlaatuun, asukkaiden yhteenkuuluvuuteen, asumisviihtyvyyteen ja paikallisten perinteiden ja kulttuurin säilymiseen maaseudulla.

Suosituksukset

Naisten osuuden väheneminen harvaan asutun ja ydinmaaseudun väestöstä vastakkaisista tavoitteista huolimatta on iso haaste maaseutualueiden kehittämiseksi. Siihen pitää kiinnittää erityistä huomiota Manner-Suomen maaseutuohjelman 2007–2013 hankkeistamisessa. Maaseudun kehittämisessä pitää toteuttaa sukupuolisensitiivisiä kehittämishankkeita sekä suunnata hankerahoitusta niin, että hankkeilla saadaan aikaan naistyöpaikkoja. Esimerkiksi toimintaryhmät ovat hyviä toimijoita näiden hankkeiden aktivointiin ja rahoittamiseen, koska toimintaryhmien on todettu tässä ja muutamissa muissa arvioinneissa (esim. Ponnikas 2004) olevan tehokkaita paikallisen hanketoiminnan aktivoijia ja tukijoita. Toimintaryhmät voivat edesauttaa myös sukupuolisensitiivisten hankkeiden syntyä. Erityistoimia näiden hankkeiden ja naistyöpaikkojen aikaansaamiseen tarvitaan.

ALMA-ohjelman linjaus tukea maatilojen yritystoimintaa

on ollut onnistunut valinta myös ohjelman harvaanasuttua ja ydinmaaseutua koskevien väestötavoitteiden näkökulmasta. Maatilojen elinkeinoja monipuolistamalla on voitu hillitä poismuuttoa noilta alueilta. Tulevan ohjelmakauden kuluessa maatalouden rakennemuutos vaikuttaa kuitenkin edelleen etenevän ja tilojen määrä vähenee. Jotta harvaanasuttua ja ydinmaaseutua voitaisiin alueina mahdollisimman tuloksellisesti kehittää, tulisi Manner-Suomen maaseutuohjelman 2007 – 2013 toimenpiteitä suunnata laajemmin maaseudun yritystoiminnan kehittämiseen (maaseutupoliittisia toimenpiteitä).

ALMA-ohjelman väestötavoitteet on jo lähtökohtaisesti asetettu niin laajoiksi, että ohjelman resursseilla niihin on vaikea päästä. Samoin ohjelman jälkiä toteutuneessa kehityksessä on vaikea tunnistaa. Jatkossa kannattaa erityisellä huolellisuudella asettaa tavoitteet sellaisiksi, että ne on ohjelman resursseilla mahdollista saavuttaa. Edelleen tulee miettiä indikaattoreita, joiden kautta ohjelman väestötuloksia ja -vaikutuksia voidaan nykyistä paremmin mitata.

ALMA-ohjelman resurssien rajallisuus suhteessa laajoihin trendimäisiin väestötavoitteisiin osoittaa, miten tärkeää maaseutualueiden kehittämistarpeiden huomioiminen kaikilla hallinnonaloilla ja kaikissa aluekehitysinstrumenteissa on. Ei tule olettaa, että yksittäisellä ohjelmalla voitaisiin koko aluekehityksen virtaa kääntää. Ylipäätään aluekehityksen virran kääntäminen julkisen sektorin toimin on haasteellista. Realistisempaa on tavoitella hallitua muutosta. Markkinoilla on taipumusta aikaan saada hallitsematonta muutosta. Julkisen politiikan keinoin voidaan vauhdittaa aluekehityksen haluttuja muutoksia sekä hillitä ja pehmentää muutosten aiheuttamia epätoivottuja vaikutuksia maaseutualueille. Erityisten maaseudulle kohdennettujen ohjelmien lisäksi pitää tehdä kokonaispoliittista maaseudun kehittämistä, jossa kaikkien hallinnon alojen kehittämistoimissa huomioidaan eri maaseutualueiden erityisnäkökohdat.

3 ALMA-ohjelman vaikutukset työllisyyteen

Tässä luvussa vastataan arviointikysymykseen: Missä määrin ALMA-ohjelman tuki on edistänyt työllisyyden turvaamista? Luvussa tarkastellaan aluksi ohjelma-alueen yleistä työpaikka- ja työllisyyskehitystä. Tämän jälkeen analysoidaan ALMA-ohjelman vaikutuksia työllisyyteen.

Työpaikkakehitys

ALMA-ohjelman ohjelma-asiakirjassa asetettiin ohjelmalle seuraava työllisyystavoite (Maa- ja metsätalousministeriö 2001).

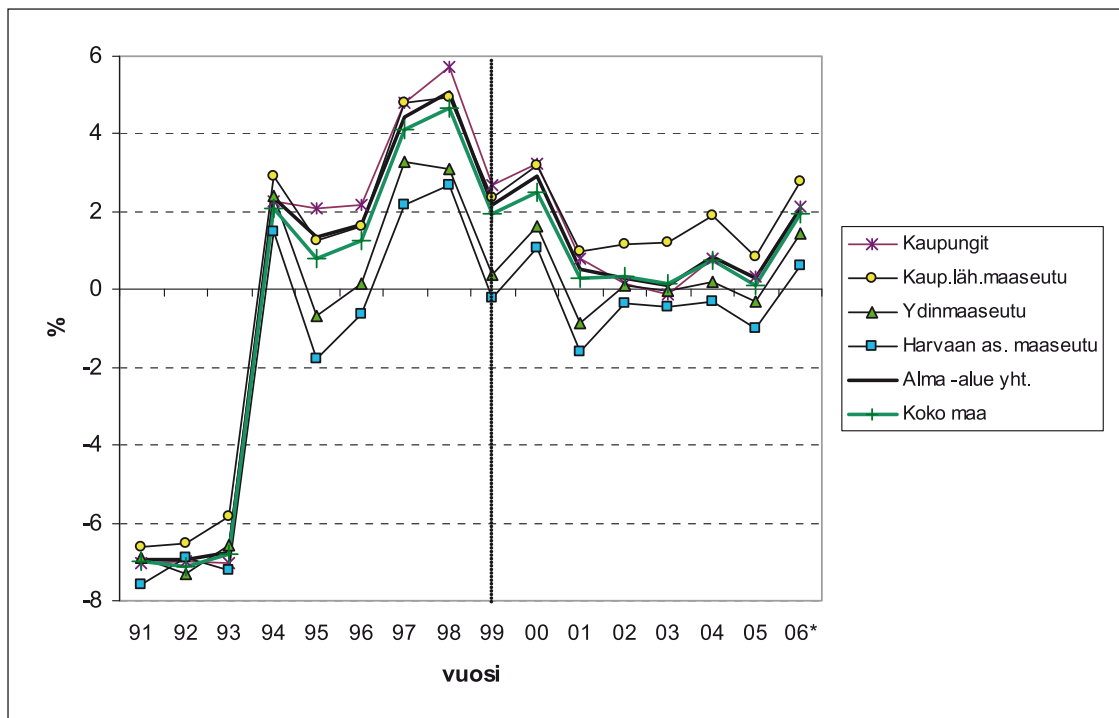
Syrjäisen ja ydinmaaseudun työllisyys paranee suhteellisesti samaa vauhtia kuin työllisyys koko maassa. Ohjelmalla vaikutetaan 10 000 uuden työpaikan syntymiseen.

Työllisyyden kasvuvauhti on tilastotietojen mukaan ollut koko ohjelmakauden ajan ydin- ja harvaanasutulla maaseudulla pienempi kuin koko maassa keskimäärin (kuva 14). Ydinmaaseutu kävi lähellä koko maan tasoa vuosina 2002–2003, mutta harvaan asutulla maaseudulla työllisyyden kasvu on ollut koko ajan selvästi heikompaa kuin

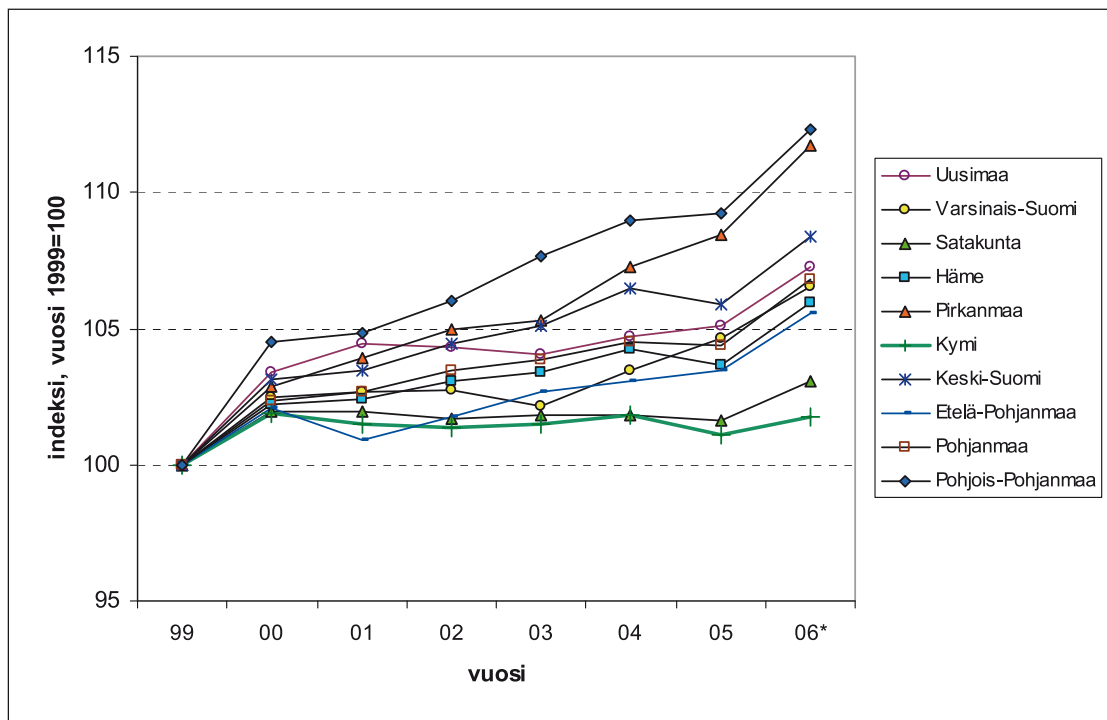
koko maassa. Siten ALMA-ohjelman työllisyyden kasvuvauhtitavoite ei ole toteutunut ainakaan vuoteen 2004 saakka ulottuvien tilastotietojen mukaan. Vuoden 2006 ennakkollisten tilastotietojen mukaan kaikkien alueiden työllisyys kääntyi selvään kasvuun.

TE-keskuksittain tarkasteltuna työllisyyden kehityksessä erottuu kolme ryhmää (kuva 15). Pohjois-Pohjanmaalla ja Pirkanmaalla työllisyys on kehittynyt kaikkein parhaiten. Näillä alueilla työllisten määrä on kasvanut noin 12 %. Kymen ja Satakunnan TE-keskuksien alueella työllisyyden kehitys on jäänyt likimäärin vuoden 2000 tasolle. Muiden alueiden työllisyyden kasvu oli näiden kahden edellisen ryhmän välimaastossa.

ALMA-alueen työpaikkamäärä on tilastojen mukaan lisääntynyt noin 84 800:lla vuoden 1999 lopusta vuoteen 2004 mennessä (taulukko 5). Valtaosa työpaikkojen lisäyksestä on keskittynyt kaupunkeihin (76 000 kpl), mutta myös kaupunkien läheisen maaseudun työpaikkakehitys on ollut suotuisaa. Harvaan asutulla maaseudulla työpaikkamäärä on vähentynyt 1 432:lla ja ydinmaaseudulla 1 953:lla.

Kuva 14. Työllisten määrän muutos maaseututyypeittäin ALMA-alueella 1991–2006 (2006 ennakkotieto). (Tilastokeskus 2008, StatFin-tietokanta).

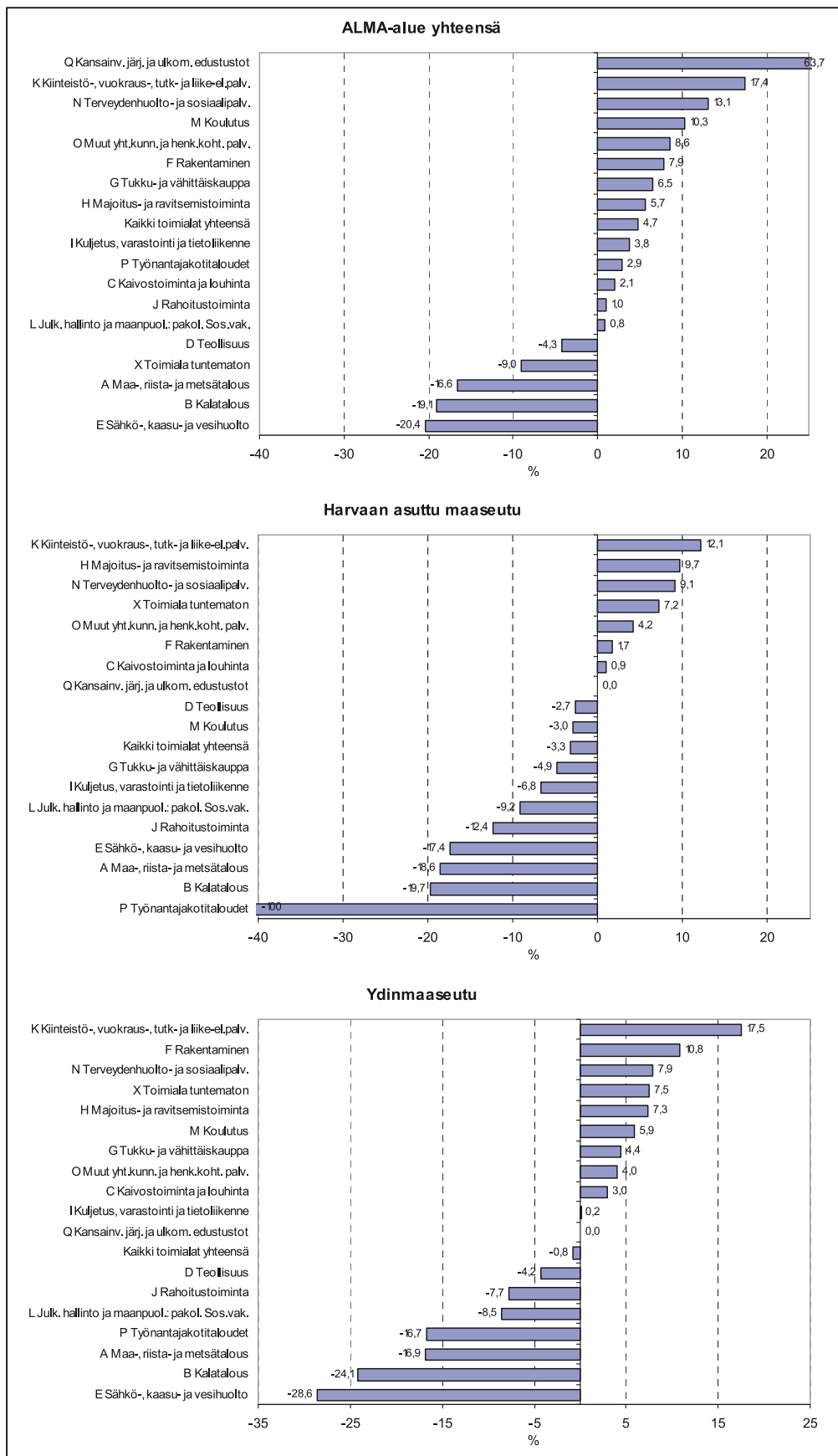
Kuva 15. Työllisten määrän kasvu TE-keskuksittain ALMA-alueella 1999–2006 (2006 ennakkotieto), indeksi vuosi 1999=100 (Tilastokeskus 2008, StatFin-tietokanta).

Taulukko 5. Työpaikkojen määrä ALMA-alueella maaseututyypeittäin 1994, 1999 ja 2004 (Tilastokeskus 2008, Maaseutuindikaattorit).

Alue	Työpaikkojen lkm			Muutos 1994-1999		Muutos 1999-2004	
	1994	1999	2004	kpl	%	kpl	%
Koko ALMA-alue	1 554 372	1 796 337	1 881 132	241 965	15,6	84 795	4,7
Harvaan asuttu maaseutu	44 009	43 775	42 343	-234	-0,5	-1 432	-3,3
Ydinmaaseutu	238 920	248 801	246 848	9 881	4,1	-1 953	-0,8
Kaupunkien läh. maaseutu	182 859	207 632	219 527	24 773	13,5	11 895	5,7
Kaupungit	1 088 584	1 296 129	1 372 414	207 545	19,1	76 285	5,9
Koko maa	1 917 051	2 173 885	2 262 359	256 834	13,4	88 474	4,1

Yleisesti Suomessa työpaikkaomavaraisuus on maaseutu-alueista pienin kaupunkien läheisellä maaseudulla. Harvaan asutun maaseudun kunnissa asuu vain noin kymmenesosa maan väestöstä, vaikka alue kattaa 62 % maan pinta-alasta. Maaseudun asuttujen neliökilometriruutujen keskimääräinen etäisyys lähimpään yli 500 asukkaan taajamaan on kaupunkien jälkeen pienin kaupunkien läheisellä maaseudulla. (Linden ym. 2008.) Kaupunkien läheiseltä maaseudulta käydään usein töissä taajamissa. Kuitenkin suotuisa työpaikkakehitys kaupunkien läheisellä maaseudulla kertoo siitä, että noilla alueilla työpaikkojen syntymiselle on hyvät edellytykset, koska läheisten taajamien väestökeskittymien markkinat luovat työpaikkojen syntyä vauhdittavaa kysyntää.

Työpaikkojen muutoksen toimialoittainen tarkastelu osoittaa työpaikkojen vähentyneen suhteellisesti eniten sähkö-, kaasu- ja vesihuollossa ja heti tämän jälkeen alkutuotannossa (kuva 16). Suurin suhteellinen kasvu tapahtui kansainväliset järjestöt ja ulkomaiset edustustot, kiinteistö- vuokraus-, tutkimus- ja liike-elämän palvelut, terveydenhuolto- ja sosiaalipalvelut sekä koulutus -toimialoilla. Kuten väestökehityksenkin kohdalla edellisessä luvussa tilastoaineistoista saa hyvän kuvan ohjelma-alueen työllisyyden kehityksestä, mutta se ei kerro kovin paljon itse ALMA-ohjelman vaikutuksista kehitykseen. Tulee myös muistaa, että ohjelmaa toteutettiin vain pienessä osassa TE-keskusten ja maakuntien alueita. Maaseudun kolmijakoon ovat vaikuttaneet myös alueilla tapahtuneet kuntaliitokset.

Kuva 16. Työpaikkojen muutos toimialoittain ALMA-alueella 1999–2004, % (Tilastokeskus 2008, Maaseutuindikaattorit).

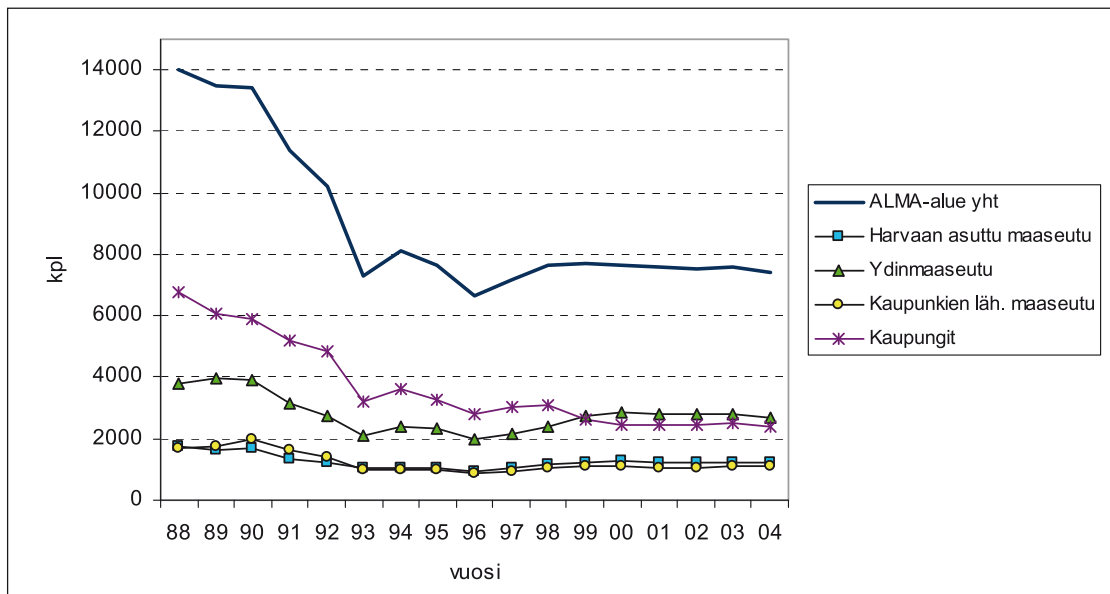
Metsäsektorin työpaikat

Metsätalouden (alkutuotanto) työpaikat vähentyivät voimakkaasti 1990-luvun alkuvuosina, mutta tämän jälkeen työpaikkamäärä on tasaantunut 7000–8000 välille (kuva 17).

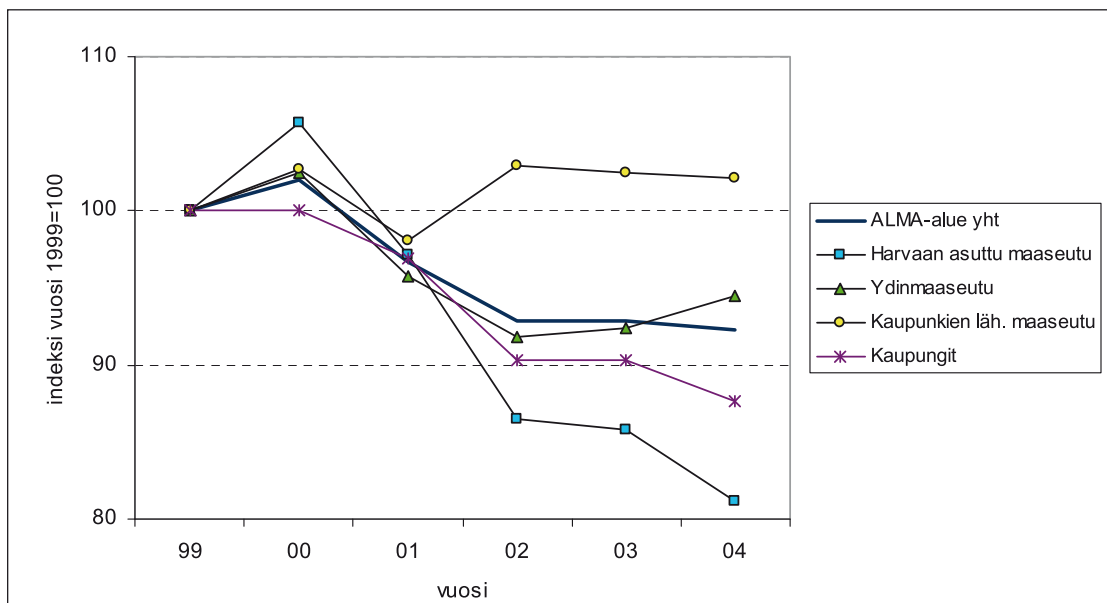
ALMA-alueella oli metsätaloudessa 7 418 työpaikkaa vuonna 2004. Sahatavaran ja puutuotteiden valmistus-toimialalla työpaikkoja oli samana vuonna 16 783 kpl

(kuva 18). Mekaanisen puunjalostuksen työpaikkamäärä on ollut vuosituhaten alkupuolella laskeva lukuun ottamatta kaupunkien läheistä maaseutua.

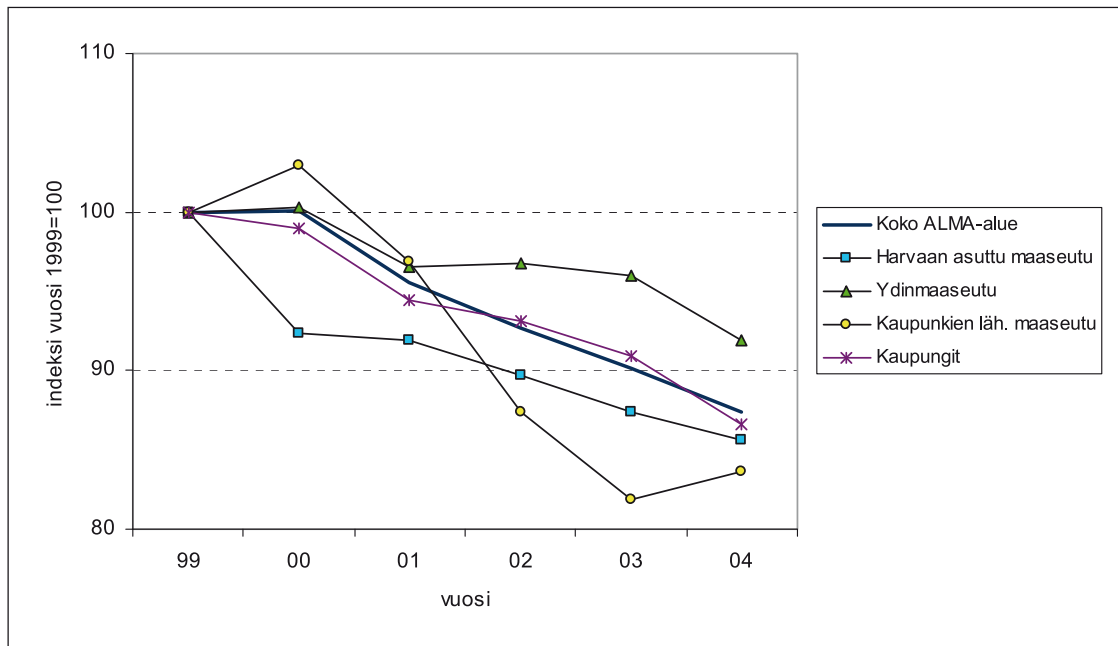
Toimialasta muu valmistus huomattava osuus on huonekalujen valmistusta ja sen voi siten osaltaan lukea välillisesti metsäsektorin työpaikkoihin (kuva 19). Koko toimialan työpaikkamäärä oli ALMA-alueella 14 560 kpl vuonna 2004. Alan työpaikkamäärä on ollut koko ALMA-alueella laskussa ohjelmakauden aikana.

Kuva 17. Metsätalouden työpaikat maaseututyypeittäin ALMA-alueella 1988–2004 (Tilastokeskus 2008, Maaseutuindikaattorit).

Kuva 18. Sahatavaran ja puutuotteiden valmistuksen työpaikat maaseututyypeittäin ALMA-alueella 1999–2004, indeksi vuosi 1999=100 (Tilastokeskus 2008, Maaseutuindikaattorit).

Kuva 19. Toimialan muu valmistus (DN) -työpaikat maaseututyypeittäin ALMA-alueella 1988–2004. indeksi vuosi 1999=100 (Tilastokeskus 2008, Maaseutuindikaattorit).

Metsäsektorin (metsätalous ja metsäteollisuus sisältäen massa- ja paperiteollisuuden sekä puutuoteteollisuuden kuten sahaus ja levytuotteiden valmistuksen) työpaikkakehitykseen ja etenkin mekaaniseen puunjalostukseen vaikuttavat hyvin paljon taloudelliset suhdanteet. Vuosi-

tuhannen alkupuoli oli alan suhdannekehityksessä huonoa aikaa, sillä tuotannon kasvu oli useampana vuonna negatiivinen (kuva 20). Suhdannekehitys selittää paljolti alan työpaikkakehitystä myös ALMA-alueella.

Kuva 20. Puutuoteteollisuuden tuotanto, työpanos ja yksikkökustannukset (ETLA, Elinkeinoelämän tutkimuslaitos 2008).

Elintarviketeollisuus

Elintarviketeollisuuden työpaikkoja oli ALMA alueella noin 33 000 vuonna 2004 (kuva 21). Pitkällä aikavälillä alan työpaikat ovat vähentyneet, esimerkiksi 1990-luvun loppuun verrattuna työpaikkoja oli kolmannes vähemmän. Jonkin verran vähentymistä on tapahtunut myös 2000-luvulla. Poikkeuksen muodostaa harvaan asuttu maaseutu, jossa työpaikat ovat lisääntyneet. Kaupunkien läheisellä maaseudulla elintarvikealan työpaikat ovat vähentyneet muita alueita enemmän.

ALMA-ohjelmalla aikaansaadut työpaikat

ALMA-ohjelman ohjelma-asiakirjassa asetettiin tavoitteeksi, että ohjelmalla vaikutetaan 10 000 uuden työpaikan syntymiseen. Samoin asetettiin tavoitteeksi, että harvaan asutun ja ydinmaaseudun työllisyys paranee suhteellisesti samaa vauhtia kuin työllisyys koko maassa (Maa- ja metsätalousministeriö 2002). Tavoitteisiin ei hankerekisterin tietojen mukaan aivan päästy, sillä sen mukaan ohjelmassa myötävaikutettiin 7 713 uuden työpaikan syntymiseen eli tavoitteet saavutettiin 77-prosenttisesti. Myöskään harvaan asutun ja ydinmaaseudun työllisyyskehityksessä ei ole ylletty tavoitellulle tasolle, kuten aiemmin todettiin.

Hankerekisterin hankkeiden kautta laskettu työpaikkatavoite oli 9 494 työpaikkaa mistä saavutettiin noin 80 % (taulukko 6). Työpaikoista 4 560 oli miesten ja 3 153 naisten eli työpaikkajakauma oli miesten hyväksi suhteessa 51 – 41 %. Nuorten alle 30-vuotiaiden osuus työpaikoista

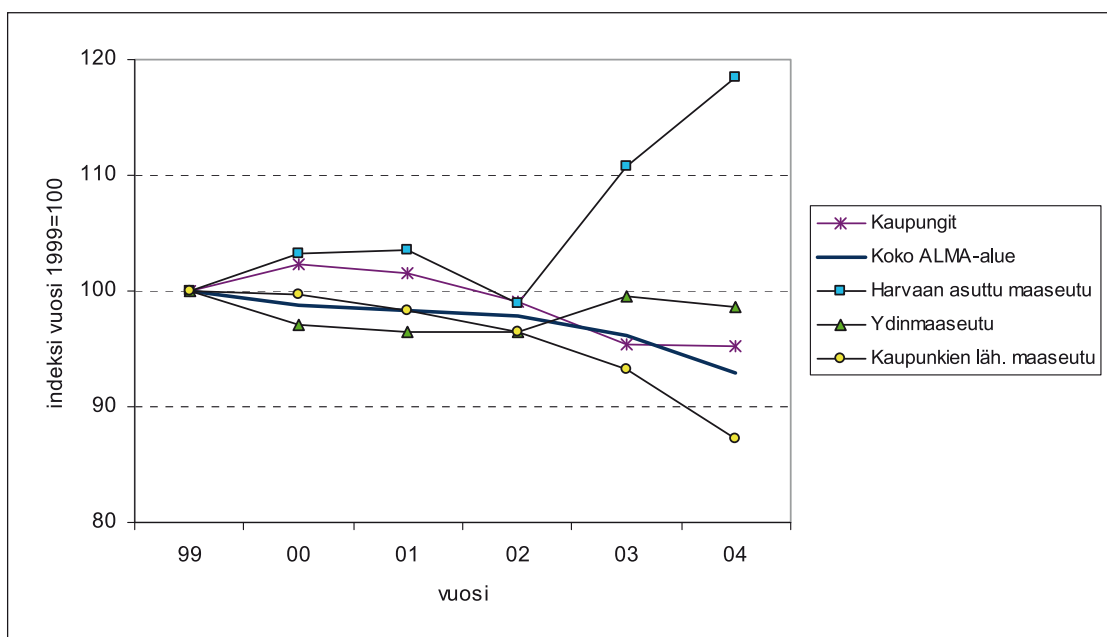
oli 23 %. Parhaiten työpaikkatavoitteet saavutettiin toimintalinja 2:ssa (84 %), toimintalinja 3:ssa jäätiin selvimmän tavoitteista (63 %). Toimintalinja 1:n toimenpiteessä 3 (Muut metsätalous toimenpiteet) on tavoitteet onnistuttu saavuttamaan hyvin, mutta toimenpiteessä 4 (Lomitus ja tilanhoitopalvelujen perustaminen) taas on jääty viidennekseen tavoitteesta.

Hankkeiden itsensä asettamat työpaikkatavoitteet onnistuttiin ylittämään Hämeen ja Satakunnan TE-keskusten alueella (taulukko 7) ja Etelä-Pohjanmaalla jäätiin jonkin verran tavoitteista (88 %). Sen sijaan muiden TE-keskusten alueilla tavoitteista jäätiin reilummin (toteuma 59–78 %). Naisten ja nuorten työpaikkoja on saatu aikaan tavoitteisiin nähden eniten myös Hämeessä ja Satakunnassa, mutta kohtuullisen hyvin myös Uudellamaalla. Uusimaa on ainoa alue, jossa naisten työpaikkoja on syntynyt enemmän kuin miesten.

Hankkeen aikana työllistyneet

Hankerekisterin mukaan hankkeen aikana työllistyi kaikkiaan lähes 8 200 henkilöä, joista miehiä 5 576, naisia 2 620 ja alle 30-vuotiaita 1 396 (taulukko 8). Hankkeen aikana työllistyneillä tarkoitetaan henkilöitä jotka olivat suoraan hankkeen työntekijöinä hankkeen rahoituksella hankkeen toteutusajana.

Hankkeet työllistivät etupäässä miehiä, sillä työpaikoista 68 % oli miesten ja 32 % naisten. Nuorten osuus hankkeissa työllistyneistä jäi 17 %:iin. Toteumat hankkeen aikana työllistyneissä ovat yli 100 %. Jo hankkeiden aset-

Kuva 21. Elintarviketeollisuuden -työpaikat maaseututyypeittäin ALMA-alueella 1988–2004, indeksi vuosi 1999=100 (Tilastokeskus 2008, Maaseutuindikaattorit).

Taulukko 6. Uudet työpaikat toimintalinjoittain ja toimenpidekokonaisuuksittain ALMA-alueella (MMM, Hanke 2000 -rekisteri 22.2.2008).

Toimintalinja	Toimenpide	Yhteensä			Miehet			Naiset			Alle 30 v.		
		Tav.	Tot.	Tot. %	Tav.	Tot.	Tot. %	Tav.	Tot.	Tot. %	Tav.	Tot.	Tot. %
1 Maa- ja metsätalouden kehittäminen	1 Maatilainvest. (a)	303	283	93	143	139	97	160	144	90	75	80	107
	2 Koulutus (c)												
	3 Muut metsätaloustoimenp. (i)	202	212	105	184	187	102	18	25	139	80	41	51
	4 Lomitus- ja tilanhoito- palvelujen perustaminen (l)	177	39	22	115	20	17	63	19	30	76	68	89
TL 1 yhteensä		682	534	78	441	346	79	241	188	78	232	189	82
2 Maaseutu- elinkeinojen monipuolista- minen	1 Maatilainvest. (a)	1 610	1 457	90	924	865	94	686	592	86	395	355	90
	2 Muut metsätaloustoimenp. (i)	1 676	1 263	75	1 504	1 145	76	173	119	69	371	210	57
	3 Toimintojen monipuolista- minen (p)	3 536	3 127	88	1 968	1 714	87	1 569	1 413	90	976	771	79
	4 Matkailu- ja käsityöläis- elinkeinojen kannustaminen (s)	942	674	71	375	279	74	568	395	69	261	146	56
TL 2 yhteensä		7 765	6 521	84	4 770	4 003	84	2 995	2 518	84	2 003	1 482	74
3 Maaseutu- yhteisöjen kehittäminen	1 Maaseudun elinkeinojen ja väestön peruspalvelut (n)	566	327	58	189	76	40	377	251	67	155	79	51
	2 Kylien kunn. ja kehitt. sekä maaseutuperin- nön suoj. ja säil. (o)	481	331	69	244	134	55	237	197	83	124	63	50
	TL 3 yhteensä		1 047	658	63	433	211	49	613	448	73	279	141
ALMA -alue yhteensä		9 494	7 713	81	5 644	4 560	81	3 850	3 153	82	2 514	1 812	72

Taulukko 7. Uudet työpaikat TE-keskuksittain ALMA-alueella (MMM, Hanke 2000 -rekisteri 22.2.2008).

TE-keskus	Yhteensä			Miehet			Naiset			Alle 30 v.			
	Tav.	Tot.	Tot. %	Tav.	Tot.	Tot. %	Tav.	Tot.	Tot. %	Tav.	Tot.	Tot. %	
01 Uudenmaan	816	483	59	497	216	43	318	267	84	150	127	85	
02 Varsinais-Suomen	1 166	796	68	708	461	65	458	335	73	311	168	54	
03 Satakunnan	695	779	112	413	471	114	281	308	109	117	164	140	
04 Hämeen	813	918	113	452	497	110	361	421	117	250	276	110	
05 Pirkanmaan	1 181	923	78	663	518	78	517	405	78	327	188	58	
06 Kaakkois-Suomen	696	522	75	398	291	73	298	231	78	164	96	58	
10 Keski-Suomen	754	560	74	397	314	79	357	246	69	183	125	68	
11 Etelä-Pohjanmaan	1 675	1 481	88	1 041	984	95	634	496	78	537	361	67	
12 Pohjanmaan	1 051	789	75	690	551	80	361	238	66	308	207	67	
13 Pohjois-Pohjanmaan	648	461	71	385	257	67	263	205	78	167	101	60	
ALMA alue yhteensä		9 494	7 713	81	5 644	4 560	81	3 850	3 153	82	2 514	1 812	72

tamat tavoitteet hankkeen aikaisissa työpaikoissa ovat olleet selvästi miesvaltaisia. Indikaattorin toteutuksessa ei esiinny kovin merkittäviä poikkeamia toimintalinjojen ja toimenpidekokonaisuuksien välillä. TE-keskuksittain nais-

ten osuus hankkeen aikaisesta työllistymisestä vaihteli jonkin verran enemmän (taulukko 9). Keskimääräistä pie- nempi naisten osuus oli Kaakkois-Suomessa ja Etelä-Poh- janmaalla ja vastaavasti keskimääräistä suurempi Keski-

Taulukko 8. Hankkeen aikana työllistyneet toimintalinjoittain ja toimenpide-kokonaisuuksittain ALMA-alueella (MMM, Hanke 2000 -rekisteri 22.2.2008).

Toimintalinja	Toimenpide	Yhteensä			Miehet			Naiset			Alle 30 v.		
		Tav.	Tot.	Tot. %	Tav.	Tot.	Tot. %	Tav.	Tot.	Tot. %	Tav.	Tot.	Tot. %
1 Maa- ja metsätalouden kehittäminen	1 Maatilainvest. (a)	208	214	103	178	187	105	30	27	91	32	33	103
	2 Koulutus (c)	476	435	91	237	208	88	239	227	95	72	65	90
	3 Muut metsätal.toimenpit.(i)	174	226	130	135	191	142	39	35	89	66	52	78
	4 Lomitus- ja tilanhoitopalvelujen perustaminen (l)	110	105	96	61	55	89	49	51	104	17	64	380
TL 1 yhteensä		968	980	101	611	640	105	356	340	95	187	214	114
2 Maaseutuelinkeinojen monipuolistaminen	1 Maatilainvest. (a)	1 536	1 644	107	1 406	1 457	104	130	187	144	196 *	204 *	104
	2 Muut metsätal.toimenpit.(i)	874	1 054	121	741	919	124	132	134	102	148 *	111 *	75
	3 Toimintojen monipuolist. (p)	1 388	1 446	104	849	796	94	539	650	121	215 *	282 *	131
	4 Matkailu- ja käsityöläiselinkeinojen kannustaminen (s)	734	794	108	372	347	93	362	447	123	152	148	97
TL 2 yhteensä		4 531	4 937	109	3 368	3 519	104	1 163	1 418	122	712	745	105
3 Maaseutu-yhteisöjen kehittäminen	1 Maaseudun elinkeinojen ja väestön peruspalv.(n)	543	853	157	331	623	188	212	230	108	125	204	163
	2 Kylien kunn. ja kehitt. sekä maas.perinnön suoj. ja säil. (o)	1 404	1 427	102	797	794	100	606	633	104	235	233	99
TL 3 yhteensä		1 947	2 279	117	1 128	1 417	126	819	862	105	359	436	121
ALMA -alue yhteensä		7 446	8 196	110	5 108	5 576	109	2 338	2 620	112	1 259	1 396	111

*) poistettu virheellisiä tietoja

Taulukko 9. Hankkeen aikana työllistyneet TE-keskuksittain ALMA-alueella (MMM, Hanke 2000 -rekisteri 22.2.2008).

TE-keskus	Yhteensä			Miehet			Naiset			Alle 30 v.			Naisten os. työp. %	Nuorten os. työp. %	
	Tav.	Tot.	Tot. %	Tav.	Tot.	Tot. %	Tav.	Tot.	Tot. %	Tav.	Tot.	Tot. %			
01 Uudenmaan	590	513	87	413	365	88	177	148	84	50	65	130	29	13	
02 Varsinais-Suomen	967	1074	111	582	663	114	384	411	107	175	135	77	38	13	
03 Satakunnan	689	877	127	489	564	115	201	313	156	101	157	156	36	18	
04 Hämeen	637	582	91	465	393	85	172	189	110	75	78	104	32	13	
05 Pirkanmaan	1051	1205	115	746	855	115	305	349	115	189	222	118	29	18	
06 Kaakkois-Suomen	490	575	117	344	427	124	146	148	102	71	43	61	26	7	
10 Keski-Suomen	579	582	100	339	339	100	240	243	101	78 *	187 *	241	42	32	
11 Etelä-Pohjanmaan	1063	1546	145	772	1123	146	291	423	145	219 *	201 *	91	27	13	
12 Pohjanmaan	855	841	98	609	606	100	246	234	95	195	240	123	28	29	
13 P-Pohjanmaan	524	400	76	348	239	69	176	162	92	105	67	65	40	17	
ALMA -alue yhteensä		7446	8196	110	5108	5576	109	2338	2620	112	1259	1396	111	32	17

*) katso edellisen taulukon alaviite

Suomessa ja Pohjois-Pohjanmaalla. Nuoria on saatu hanketoimintaan mukaan huonoiten Kaakkois-Suomessa (7 % työpaikoista) ja keskimääräistä paremmin Keski-Suomessa ja Pohjanmaalla.

Hankkeen aikaisten työpaikkojen osalta alle 30-vuotiaiden tietojen kohdalla hankerekisterin tiedoissa oli virhei-

tä. Muutamissa hankkeissa oli huomattavan suuria tavoitetasoja (jopa 65 000 työpaikkaa) tai toteumatietoja (jopa yli 900 000 työpaikkaa). Näiden hankkeiden tiedot poistettiin ilmeisen virheellisinä taulukoiden tarkastelusta tämän indikaattorin osalta.

Uudistetut työpaikat

ALMA-ohjelman hankkeiden avulla uudistettiin kaikkiaan yli 25 000 työpaikkaa (taulukko 10). Hankerekisterin hankkeiden asettamien tavoitteiden kautta laskettuna työpaikkatavoite oli yli 36 000 eli tavoitteet toteutuivat tämän indikaattorin osalta 69-prosenttisesti. Parhaiten tavoitteet toteutuivat toimintalinja 3:ssa, jossa toteuma oli 87 %. Tässä samassa toimintalinjassa uusien työpaikkojen luomisessa onnistuttiin toimintalinjoista huonoiten,

mutta tavoitteita on saavutettu selvästi paremmin työpaikkojen uudistamisen puolella. Toimintalinja 1:ssä epäonnistuttiin toimenpiteen 4 (Lomitus ja tilanhoitopalvelujen perustaminen) osalta, jossa tavoitteesta saavutettiin alle kolmannes. Toimintalinja 2:ssa toimenpiteissä 1 ja 2 tavoitteet saavutettiin kohtuullisen hyvin, mutta heikommin taas toimenpiteissä 3 ja 4.

TE-keskusten osalta uudistettujen työpaikkojen tavoitteita ei saavutettu missään alueella (taulukko 11). Lähim-

Taulukko 10. Uudistetut työpaikat toimintalinjoittain ja toimenpidekokonaisuuksittain ALMA-alueella (MMM, Hanke 2000 -rekisteri 22.2.2008).

Toimintalinja	Toimenpide	Yhteensä			Miehet			Naiset			Alle 30 v.		
		Tav.	Tot.	Tot. %	Tav.	Tot.	Tot. %	Tav.	Tot.	Tot. %	Tav.	Tot.	Tot. %
1 Maa- ja metsätalouden kehittäminen	1 Maatilainvest. (a)	750	641	86	352	310	88	398	332	83	95	109	116
	2 Koulutus (c)												
	3 Muut metsätaloustoim. (i)	201	201	100	154	160	104	47	41	87	44	22	49
	4 Lomitus- ja tilanhoitopalvelujen perustaminen (l)	3 070	819	27	1 823	659	36	1 247	160	13	769	103	13
TL 1 yhteensä		4 021	1 662	41	2 328	1 129	49	1 693	533	31	907	234	26
2 Maaseutuelinkeinojen monipuolistaminen	1 Maatilainvest. (a)	2 456	2 144	87	1 640	1 455	89	816	689	84	422	370	88
	2 Muut metsätaloustoim. (i)	3 126	2 841	91	2 698	2 521	93	428	320	75	402	291	72
	3 Toimintojen monipuolist. (p)	22 835	15 640	68	13 787	9 330	68	9 048	6 309	70	3 989	2 504	63
	4 Matkailu- ja käsityöläiselinkeinojen kannustaminen (s)	2 097	1 429	68	871	613	70	1 227	816	67	308	186	60
TL 2 yhteensä		30 514	22 054	72	18 995	13 919	73	11 518	8 135	71	5 121	3 350	65
3 Maaseutuyhteisöjen kehittäminen	1 Maaseudun elinkeinojen ja väestön peruspalvelut (n)	794	880	111	477	487	102	317	393	124	191	73	39
	2 Kylien kunn. ja kehitt. sekä maaseutuperinnön suoj. ja säil. (o)	858	552	64	438	291	66	419	261	62	135	93	69
	TL 3 yhteensä		1 651	1 431	87	915	778	85	736	653	89	326	167
ALMA -alue yhteensä		36 186	25 147	69	22 239	15 826	71	13 947	9 321	67	6 354	3 751	59

Taulukko 11. Uudistetut työpaikat TE-keskuksittain ALMA-alueella (MMM, Hanke 2000 -rekisteri 22.2.2008).

TE-keskus	Yhteensä			Miehet			Naiset			Alle 30 v.		
	Tav.	Tot.	Tot. %	Tav.	Tot.	Tot. %	Tav.	Tot.	Tot. %	Tav.	Tot.	Tot. %
01 Uudenmaan	1 262	951	75	682	524	77	580	426	73	312	253	81
02 Varsinais-Suomen	3 448	2 485	72	2 463	1 750	71	985	734	75	409	304	74
03 Satakunnan	1 771	1 604	91	1 070	1 034	97	701	570	81	152	157	103
04 Hämeen	2 477	2 136	86	1 838	1 623	88	639	513	80	232	147	64
05 Pirkanmaan	2 101	1 898	90	1 191	1 318	111	911	580	64	384	374	98
06 Kaakkois-Suomen	3 485	2 560	73	2 044	1 491	73	1 442	1 069	74	823	268	33
10 Keski-Suomen	1 670	911	55	870	545	63	800	365	46	331	125	38
11 Etelä-Pohjanmaan	8 457	4 851	57	5 144	3 226	63	3 313	1 625	49	1 882	1 054	56
12 Pohjanmaan	9 378	6 770	72	5 639	3 746	66	3 739	3 024	81	1 369	970	71
13 Pohjois-Pohjanmaan	2 137	984	46	1 299	569	44	838	415	49	461	99	21
ALMA alue yhteensä	36 186	25 147	69	22 239	15 826	71	13 947	9 321	67	6 354	3 751	59

mäs tavoitteita päästiin Satakunnassa ja Pirkanmaalla (toteuma 90 %). Heikoimmin onnistuttiin Pohjois-Pohjanmaalla ja Keski-Suomessa joissa jäätiin noin puoleen tavoitteista.

Johtopäätökset

Arviointikysymystä, missä määrin ALMA-ohjelman tuki on edistänyt työllisyyden turvaamista, analysoitiin alueellisen kehityksen tilastojen sekä hankerekisterin tietojen kautta.

Hankerekisterin mukaan hankkeen aikana työllistyi kaikkiaan lähes 8 200 henkilöä, joista miehiä 5 576, naisia 2 620 ja alle 30-vuotiaita 1 396. Hankkeet työllistivät etupäässä miehiä, sillä työpaikoista 68 % oli miesten ja 32 % naisten. Nuorten osuus hankkeissa työllistyneissä jäi 17 %:iin.

ALMA-ohjelma-asiakirjassa asetettiin työllisyystavoitteeksi, että syrjäisen ja ydinmaaseudun työllisyys paranee suhteellisesti samaa vauhtia kuin työllisyys koko maassa ja että ohjelmalla vaikutetaan 10 000 uuden työpaikan syntymiseen. ALMA-alueen työpaikkamäärä on tilastojen mukaan lisääntynyt vajaat 85 000 tarkastelujaksolla 1999–2004. Valtaosa uusista työpaikoista tuli kaupunkeihin. Harvaan asutulla ja ydinmaaseudulla työpaikkamäärä sen sijaan väheni.

Työllisyyden kasvuvauhti on ollut ALMA-ohjelmakauden ajan ydin- ja harvaanasutulla maaseudulla pienempi kuin koko maassa keskimäärin. ALMA-ohjelman työllisyystavoite ei ole toteutunut. Kuitenkin ALMA-ohjelman toteutusalueella työllisyyskehitys on ollut suotuisaa ja ohjelma on vaikuttanut tämän kehityksen muotoutumiseen. Hankerekisterin tietojen mukaan ALMA-ohjelman 10 000 työpaikan tavoitetta ei ole täysin saavutettu, mutta lähelle on kuitenkin päästy (vajaa 80 % tavoitteesta on toteutunut).

TE-keskuksittain tarkasteltuna Pohjois-Pohjanmaalla ja Pirkanmaalla työllisyys on kehittynyt kaikkein parhaiten. Näillä alueilla työllisten määrä on kasvanut noin 12 %. Kymen ja Satakunnan TE-keskuksien alueella työllisyyden kehitys on jäänyt likimäärin vuoden 2000 tasolle. Muiden alueiden työllisyyden kasvu oli näiden kahden edellisen ryhmän välimaastossa.

Työllisyystulosten ja -vaikutusten seuranta

Työllisyysvaikutusten tavoitteenasettelu on ALMA-ohjelmassa onnistunut siinä mielessä, että siinä on huomioitu

aluekehittämisen lainalaisuudet. Tavoitteeksi on asetettu vaikuttaa 10 000 uuden työpaikan syntymiseen, eikä puhuta työpaikkojen luomisesta. Seurantatietoja analysoitaessa on huomattava, että uusien ja säilytettyjen työpaikkojen käsitteet ovat varsin häilyviä. Mikään työpaikka ei oikeastaan synny tai säily yksinomaan jonkin hankkeen tai ohjelman seurauksena. Lisäksi indikaattoritiedot perustuvat hanketoimijoiden omiin ilmoituksiin ja sen vuoksi osaan niistä voi sisältyä hanketoimijoiden kannalta tarkoituksenmukaisia tulkintoja. Tämän vuoksi seurantatiedot (sekä työpaikka- että yritystulosten seuranta) ovat kokonaisuudessaankin hieman tulkinnanvaraisia.

Ohjelmatyön ja siihen liittyvän uusien työpaikkojen synnyn kokonaisvaikutus näkyy aluetaloutta koskevista tilastotiedoista heikosti. Työpaikkamäärien kehitykseen vaikuttavat eniten yleinen taloudellinen ja tekninen kehitys sekä uusi kansainvälinen työjako.

Uusien työpaikkojen käsite ei ole aivan yksinkertainen. ALMA-alueella syntyy ja häviää työpaikkoja saman vuoden aikana ja työpaikkojen määrän kasvu syntyy näiden erotuksena. Uudet työpaikat -indikaattori kuvaa tätä toista puolta eli työpaikkojen syntymistä. Tosin indikaattoreissa on tiedostettu myös työpaikkojen häviämispuoli säilytettyjen työpaikkojen mittaamisen kautta. Mutta mitä ovat uudet työpaikat? Uusia työpaikkoja voi syntyä kahdella tavalla: 1) syntyy uusia yrityksiä ja niihin työpaikkoja tai 2) olemassa olevat yritykset lisäävät työvoimaa. Uusien yritysten kautta syntyneitä työpaikkoja voidaan arvioida aloittaneiden yritysten määrän avulla.

Ongelmana em. yritystilastossa on se, että kaikki yritysten aloittamiset eivät ole aitoja aloittamisia. Tilastokeskuksen aloittaneet ja lopettaneet yritykset tilasto kuvaa yritysten hallinnollisia aloituksia ja lopetuksia eli tietojen tuottamisessa ei ole huomioitu mahdollisia toiminnan siirtymisiä, fuusioita, yhtiöittämissä tms. Tilaston luvut sisältävät myös tämänkaltaiset epäaidot aloittamiset ja lopettamiset. Eli vain osa aloittamisista on aitoja uusien yritysten syntymisiä. Koko maan tasolla yritysten aloittamisista aitoja aloittamisia oli suuruusluokaltaan noin 80 % vuosina 2001–2004.

ALMA-ohjelman kokonaisbudjetti oli noin 622,1 miljoonaa euroa, hankkeita toteutettiin 9 462 kpl ja hankkeiden keskikoko oli 65 747 euroa. ALMA-ohjelmaa on toteutettu 13 maakunnan alueella ja alueen suurimmat kaupungit mukaan lukien alueella asuu noin 80 % maan väestöstä (noin 4 064 500 asukasta). On selvää että ALMA-ohjelman rahallinen panostus on vain murto-osan ohjelma-alueen alueellisesta BKT:sta. Toisaalta ALMA-ohjelmalla on toteutettu kunnioitettava määrä maaseutualueiden kehittämistoimintaa ja saatu aikaan monipuolisia tuloksia.

ALMA-ohjelman toimeenpano on vauhdittanut toteutunutta työllisyyskehitystä. Työpaikkakehitykseen vaikuttavat kuitenkin suuremmin muut talouden virtaukset kuin varsinaisesti ohjelman toimeenpano ja hankkeet. Ohjelman tuloksia tuleekin edellä esitetyistä syistä etsiä ensisijaisesti muualta kuin aluetalouden kehitystä tarkastelevista tilastoista.

Suosituks

Maaseutualueiden työpaikkakehitys on jatkuvassa murroksessa alkutuotannon työpaikkojen vähentyessä. Erityisen tärkeää käynnissä olevassa murroskaudessa on esimerkiksi Manner-Suomen maaseutuohjelman 2007–2013 avulla tukea viljelyä jatkavia tiloja. Samoin on merkityksellistä tukea tiloilla tapahtuvaa muuta kuin maatalouden yritystoimintaa (kuten ALMA-ohjelmassa tehtiin), jotta maataloudesta luopuvat yrittäjät löytäisivät uusia yrittämisen muotoja ja voisivat pysyä kotiseuduillaan. Varsinkin

ydinmaaseudulla ja harvaanasutulla maaseudulla tiloilla tapahtuvan muun yritystoiminnan tukeminen on tärkeää, koska korvaavia työpaikkoja noilta alueilta on vaikea löytää ja usein yrittäjyys on ainut vaihtoehto.

Kaupunkien läheisellä maaseudulla tulee parantaa näiden alueiden työpaikkaomavaraisuutta nimenomaan uusia ja olemassa olevia yrityksiä kehittämällä ja hyödyntämällä tässä kehitystyössä läheisten taajamien mahdollisuudet. Kaupunkien läheisellä maaseudulla voidaan reippaasti irrottautua maatalojen tukemisesta ja kohdistaa tuki yleisesti alueiden yrittäjyyteen alueellisissa maaseutuohjelmissa kuvatuille painopistealueille. Yritysten syntyä ja eloonjäämistä tukee taajamien läheisyys ja sieltä tuleva markkinakysyntä, jota tulee hyödyntää. Näin voidaan tukea yritysten syntyä maaseutualueille ja vähentää ympäristöä rasittavaa pendelöintiä maaseutualueilta taajamiin. Kaupunkien ja maaseutualueiden vuorovaikutus ei voi olla pelkästään asumista maaseudulla ja työssäkäyntiä taajamissa.

4 Maaseutuyhteisön tulotason kehitys

Tässä luvussa vastataan arviointikysymykseen, missä määrin ALMA-ohjelman tuki on edistänyt maaseutuyhteisön asianmukaisen tulotason saavuttamista. Maaseutuyhteisöllä tarkoitetaan tässä maaseutuväestöä eli kaikkia maaseudulla (harvaan asuttu maaseutu, ydinmaaseutu, kaupunkien läheinen maaseutu) asuvia henkilöitä ammattiasemasta tai muista tekijöistä riippumatta. Tässä tulotason asianmukaisuutta on tarkasteltu vertaamalla maaseutualuilla asuvien ja kaupungeissa asuvien tulotasoja sekä toisaalta vertaamalla maatalousväestön muun väestön tulotasoja.

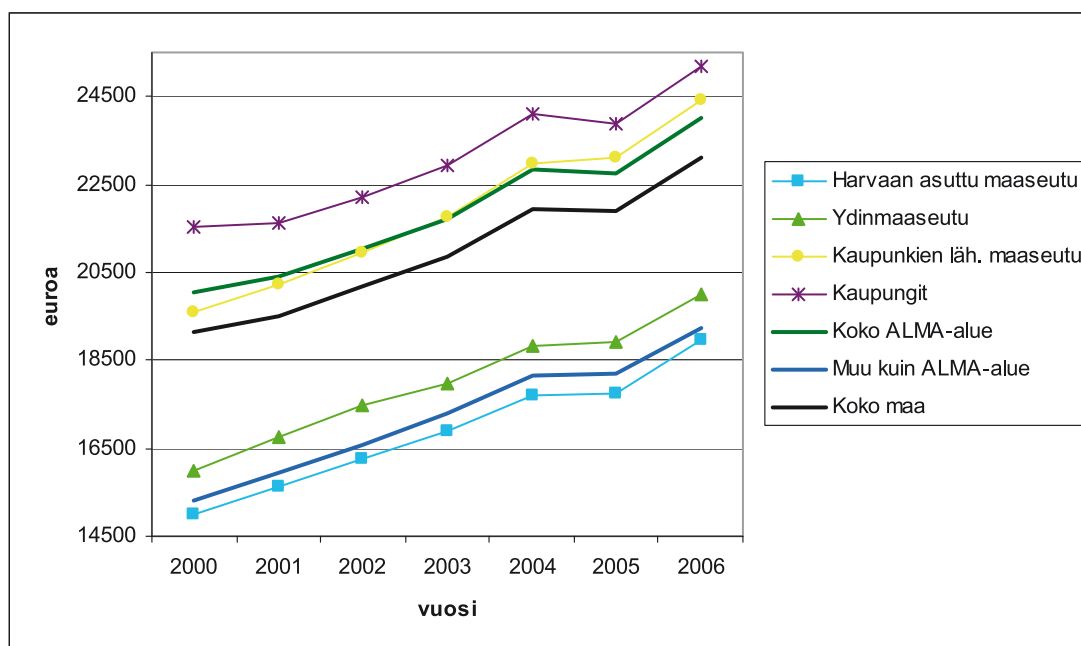
Luvussa tarkastellaan ensin viimeaikaista tulokehitystä Suomessa yleensä ja erityisesti maaseutualueiden ja muiden alueiden välisiä eroja ko. kehityksessä. Tämän jälkeen tarkastelu kohdistuu erityisesti maatalouteen ja maatalousväestöön. Ensin luodaan lyhyt katsaus maatalouden rakennemuutokseen, mikä on tärkeää ottaa huomioon tulot tarkasteltaessa. Tämän jälkeen tarkastellaan maanviljelijöiden tulokehitystä ja verrataan sitä muun väestön tulokehitykseen. Lisäksi analysoidaan, millaisia sekä suoria että epäsuoria vaikutuksia koko ohjelman alalla toteutetuilla toimenpiteillä on ollut maaseutuväestön tuloihin ja miten tulotaso olisi kehittynyt ilman ohjelman toimenpiteitä.

Yleistä tulokehitystä analysoidaan laajojen tilastoaineistojen avulla, sen sijaan ALMA-ohjelman vaikutuksesta tulokehitykseen suuret tilastoaineistot eivät juuri kerro, koska ohjelman panostus ei erotu isoista tilastoista. Siksi ALMA-ohjelman vaikutuksia pyritäänkin tuomaan esille lähinnä ohjelman seurantatietojen ja erityisesti tehtyjen kyselyjen avulla.

Yleinen tulokehitys

Keskimääräinen tulotaso on maan keskiarvoa matalampi ALMA-alueen (joka tässä sisältää myös 12 suurimman kaupungin asemakaava-alueet) harvaan asutulla maaseudulla ja ydinmaaseudulla, vastaavasti kaupunkien läheisellä maaseudulla ja kaupungeissa tulotaso on maan keskiarvoa korkeampi (kuva 22). Alueiden järjestys on sama myös ALMA-alueen ulkopuolisilla alueilla. Lukuun ottamatta harvaan asuttua maaseutua tulotaso on ALMA-alueella kaikilla maaseututyypeillä keskimäärin korkeampi kuin ALMA-alueen ulkopuolisilla alueilla.

Keskimääräiset valtionveronalaiset tulot tulonsaajaa kohti ovat 2000-luvulla kasvaneet koko maassa. Niin koko maassa kuin ALMA-alueen sisälläkin suurin prosentuaali-

Kuva 22. Valtionveronalaiset tulot keskimäärin tulonsaajaa kohti maaseututyypeittäin ALMA-alueella (sisältää myös 12 suurimman kaupungin asemakaava-alueet), ALMA:n ulkopuolisilla alueilla ja yhteensä koko maassa vuosina 2000–2006 (Tilastokeskus 2008, Maaseutuindikaattorit).

nen tulotason kasvu on tapahtunut harvaan asulla maaseudulla (noin 26 %), myös kahden muun maaseututyypin kunnissa kasvu on ollut 25 %:n luokkaa, kun se kaupungeissa on jäänyt alle 20 %:n (ks. taulukot 12–14). Kuitenkin tarkasteltaessa ALMA-alueita kokonaisuutena tulotason on kasvanut hieman vähemmän (20 %) kuin koko maassa (21 %) keskimäärin. Kaikkein voimakkainta tulotason kasvu onkin ollut ALMA-alueen ulkopuolisilla alueille (26 %) ja siellä erityisesti ydinmaaseudulla (29 %).

Maatalouden rakennemuutos

Maatalouden elintarviketalouden kilpailukyvyllä perusteltu rakennemuutos alkoi Suomessa eurooppalaisittain myöhään ja tapahtui nopeasti. Vuosien 1959–2003 aikana maatalouden työllisten osuus työvoimasta putosi 36 prosentista alle neljän prosentin, alle OECD-maiden keskitason, ja maataloustuotannosta poistui yli 250 000 tilaa. Vuosina 1990–2004 maataloustyöntekijöiden määrä

Taulukko 12. Valtionveronalaiset tulot keskimäärin tulonsaajaa kohti maaseututyypeittäin ALMA-alueella (sisältää myös 12 suurimman kaupungin asemakaava-alueet) vuosina 2000–2006 (Tilastokeskus, Maaseutuindikaattorit).

Vuosi	Harvaan asuttu maaseutu	Ydinmaaseutu	Kaupunkien läheinen maaseutu	Kaupungit	Koko ALMA-alue
2000	14 989	15 996	19 608	21 516	20 050
2001	15 649	16 772	20 216	21 635	20 387
2002	16 244	17 477	20 939	22 229	21 026
2003	16 898	17 979	21 771	22 928	21 717
2004	17 681	18 847	22 987	24 090	22 830
2005	17 739	18 906	23 094	23 895	22 743
2006	18 946	19 984	24 431	25 175	24 004
muutos 2000-2006 (%)	26,4	24,9	24,6	17,0	19,7

Taulukko 13. Valtionveronalaiset tulot keskimäärin tulonsaajaa kohti maaseututyypeittäin muualla kuin ALMA-alueella vuosina 2000–2006 (Tilastokeskus, Maaseutuindikaattorit).

Vuosi	Harvaan asuttu maaseutu	Ydinmaaseutu	Kaupunkien läheinen maaseutu	Kaupungit	Koko alue
2000	13 948	14 263	16 495	16 707	15 300
2001	14 537	15 057	17 233	17 259	15 922
2002	15 126	15 593	17 988	17 938	16 559
2003	15 776	16 269	18 814	18 712	17 284
2004	16 552	17 233	19 844	19 550	18 139
2005	16 585	17 212	19 823	19 675	18 207
2006	17 639	18 437	20 859	20 561	19 220
muutos 2000-2006 (%)	26,5	29,3	26,5	23,1	25,6

Taulukko 14. Valtionveronalaiset tulot keskimäärin tulonsaajaa kohti maaseututyypeittäin koko maassa vuosina 2000–2006 (Tilastokeskus, Maaseutuindikaattorit).

Vuosi	Harvaan asuttu maaseutu	Ydinmaaseutu	Kaupunkien läheinen maaseutu	Kaupungit	Koko maa
2000	14 243	15 760	19 284	20 883	19 124
2001	14 850	16 533	19 907	21 063	19 525
2002	15 441	17 216	20 631	21 672	20 170
2003	16 094	17 755	21 468	22 383	20 874
2004	16 882	18 648	22 673	23 507	21 948
2005	16 914	18 690	22 760	23 352	21 891
2006	18 033	19 779	24 061	24 577	23 107
muutos 2000-2006 (%)	26,6	25,5	24,8	17,7	20,8

Taulukko 15. Maatalouden rakennekehitystä kuvaavia lukuja (MTT 2005).

Vuosi	Tilojen määrä (1000 kpl)	Keskikoko (ha)	Maatalouden työlliset (1000 henkeä)	Osuus työvoimasta (%)
1990	129	17.3	183	7.3
1992	121	18.1	166	7.5
1994	115	19.2	153	7.4
1996	94	22.9	133	6.3
1998	88	25.0	120	5.4
2000	80	28.0	118	5.1
2002	75	30.0	106	4.5
2004			93	3.9

putosi 183 000 henkilöstä 93 000 henkilöön (taulukko 15). Vuosina 1990–2002 tilojen määrä putosi 129 000 tilasta 75 000 tilaan, kun samaan aikaan tilojen keskikoko kasvoi noin 17 hehtaarista 30 hehtaariin. (Silvasti 2006, MTT 2005). Maataloudessa on tapahtunut radikaaleja muutoksia edelleen myös 2000-luvulla.

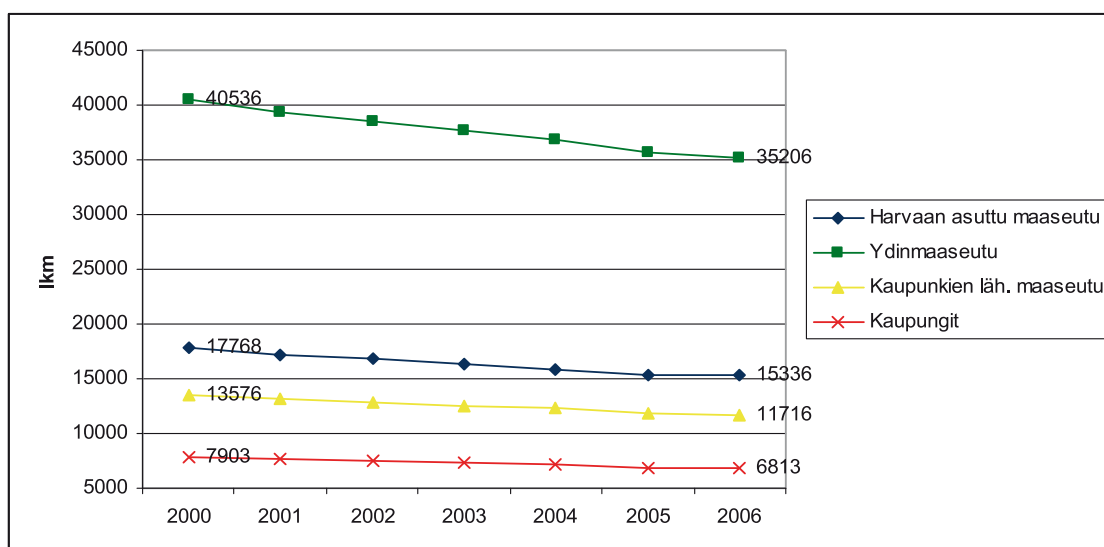
Vuonna 2006 Suomessa oli noin 69 000 maatilaa, joista ALMA-alueella sijaitsi noin 70 % eli vajaa 50 000 tilaa. Maatilojen lukumäärä on Suomessa laskenut tasaisesti, kaikilla maaseututyypeillä, 2000-luvun alkuvuosina (kuva 23). Lasku on ollut tasaista niin ALMA-alueella kuin sen ulkopuolisillakin alueilla. Vähentäminen on ollut kaikilla aluetypeillä samaa suuruusluokkaa eli 13,0–14,6 % vuosien 2000–2006 välillä. Koko maan tasolla tämä tarkoittaa vajaan 11 000 tilan vähentämistä, ALMA-alueella noin 7 500 ja noin muun maan osalta noin 3 000 tilan poistumaa.

ALMA-alueen (joka tässä sisältää myös 12 suurimman

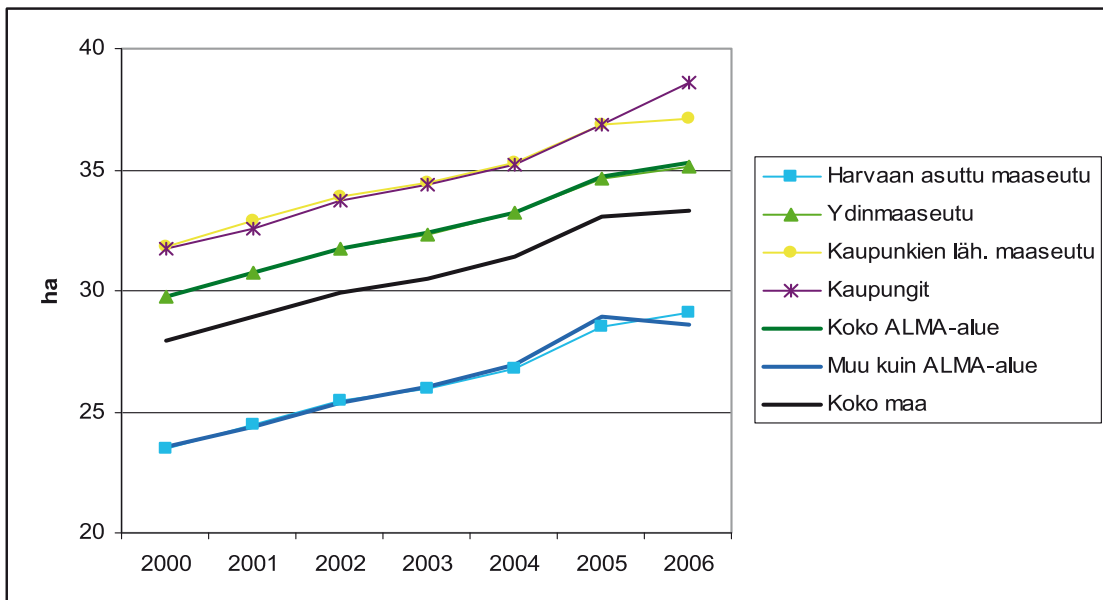
kaupungin asemakaava-alueet) mautiloilla on harvaan asutulla maaseudulla sijaitsevia tiloja lukuun ottamatta maatalousmaata (peltoa ja puutarhaa) keskimäärin enemmän kuin maassa keskimäärin (kuva 24). ALMA-alueen suurimmat tilat sijaitsevat kunnissa, jotka ovat aluetypiltään kaupunkeja ja kaupunkien läheistä maaseutua. ALMA-alueen tiloilla oli peltoa ja puutarhaa keskimäärin noin 35 hehtaaria vuonna 2006. Muualla Suomessa kuin ALMA-alueella tilakoko on selvästi pienempi.

Maatilojen koko, maatalousmaan osalta, on kasvanut melko tasaisesti 2000-luvun alkuvuosina. Tilakoon kasvu on ollut kaikilla aluetypeillä, niin ALMA-alueella kuin sen ulkopuolella, samaa suuruusluokkaa, 20 %:n molemmin puolin, vuosien 2000–2006 välillä.

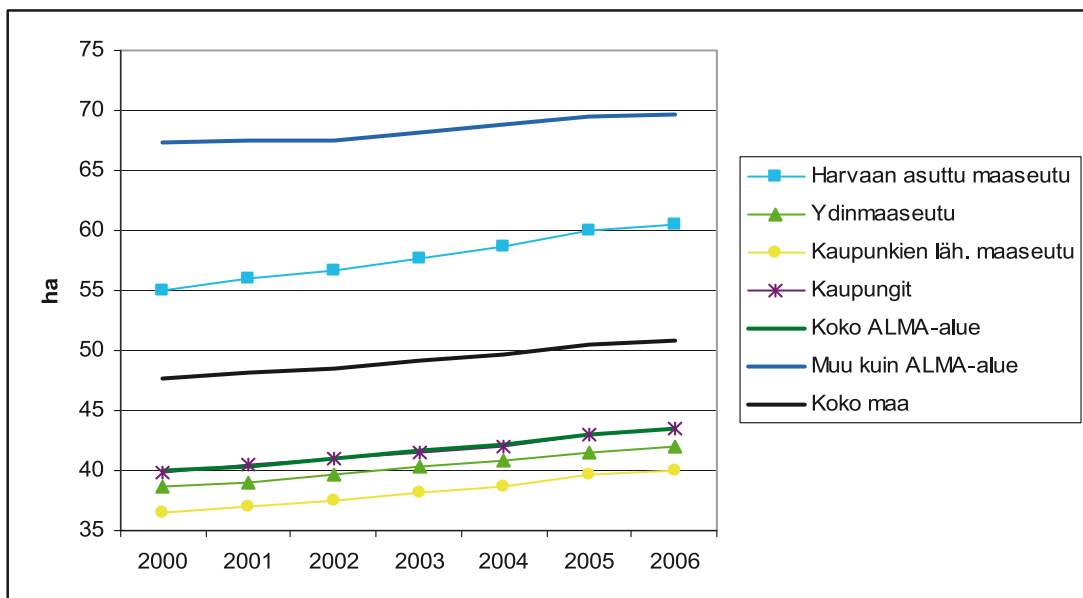
Tiloilla on metsämaata keskimäärin selvästi enemmän kuin maatalousmaata (kuva 25). ALMA-alueella sijaitsevilla tiloilla metsämaata oli vuonna 2006 keskimäärin reilu 40 hehtaaria. ALMA-alueen ulkopuolisilla tiloilla met-

Kuva 23. Maatilojen lukumäärä maaseututyypeittäin koko maassa vuosina 2000–2006 (Tilastokeskus 2008, Maaseutuindikaattorit).

Kuva 24. Maatalousmaata (peltoa ja puutarhaa) keskimäärin tilaa kohti (ha) maaseututyypeittäin ALMA-alueella (sisältää myös 12 suurimman kaupungin asemakaava-alueet), ALMAN ulkopuolisilla alueilla ja yhteensä koko maassa vuosina 2000–2006 (Tilastokeskus 2008, Maaseutuindikaattorit).

Kuva 25. Metsämaata keskimäärin tilaa kohti (ha) maaseututyypeittäin ALMA-alueella (sisältää myös 12 suurimman kaupungin asemakaava-alueet), ALMAN ulkopuolisilla alueilla ja yhteensä koko maassa vuosina 2000–2006 (Tilastokeskus 2008, Maaseutuindikaattorit).

sämaata on keskimäärin selvästi enemmän. ALMA-alueella vain harvaan asutulla maaseudulla sijaitsevilla tiloilla metsämaata oli enemmän kuin maassa keskimäärin.

Maatilojen koko on kasvanut myös metsämaan osalta melko tasaisesti 2000-luvun alkuvuosina, joskin kasvu on ollut selvästi vaisumpaa kuin peltomaan osalta. Tilakoon kasvu on ollut ALMA-alueella noin 10 %:n luokkaa ja ALMAN ulkopuolisilla alueilla vielä pienempää.

Sosiaalisten vaikutusten kannalta merkittävää on maatalouselinkeinon sisäinen muutos. Tuotanto on keskittynyt yhä suuremmille tiloille ja maatilojen kannattavuus on alentunut selvästi EU-jäsenyyden aikana. Parhaiten on menestynyt lypsykarjatalous, heikointa kannattavuus on ollut viljatililla. Vuoden 1995 jälkeen tulokehitys on ollut heikointa päätoimisilla tiloilla, joilla yli 75 prosenttia tuloista tulee maataloudesta. Nämä tilat ovat suurimpia, kotieläinvaltaisimpia ja niillä on investoitu maatalouteen

eniten, eikä niillä ole juuri mahdollisuuksia maatalouden ulkopuolisiin tuloihin. Parhaiten tulokehityksellä tarkasteluna ovat menestyneet osa-aikaiset viljelijät, jotka saavat vain osan tuloistaan maataloudesta. (Silvasti 2006.)

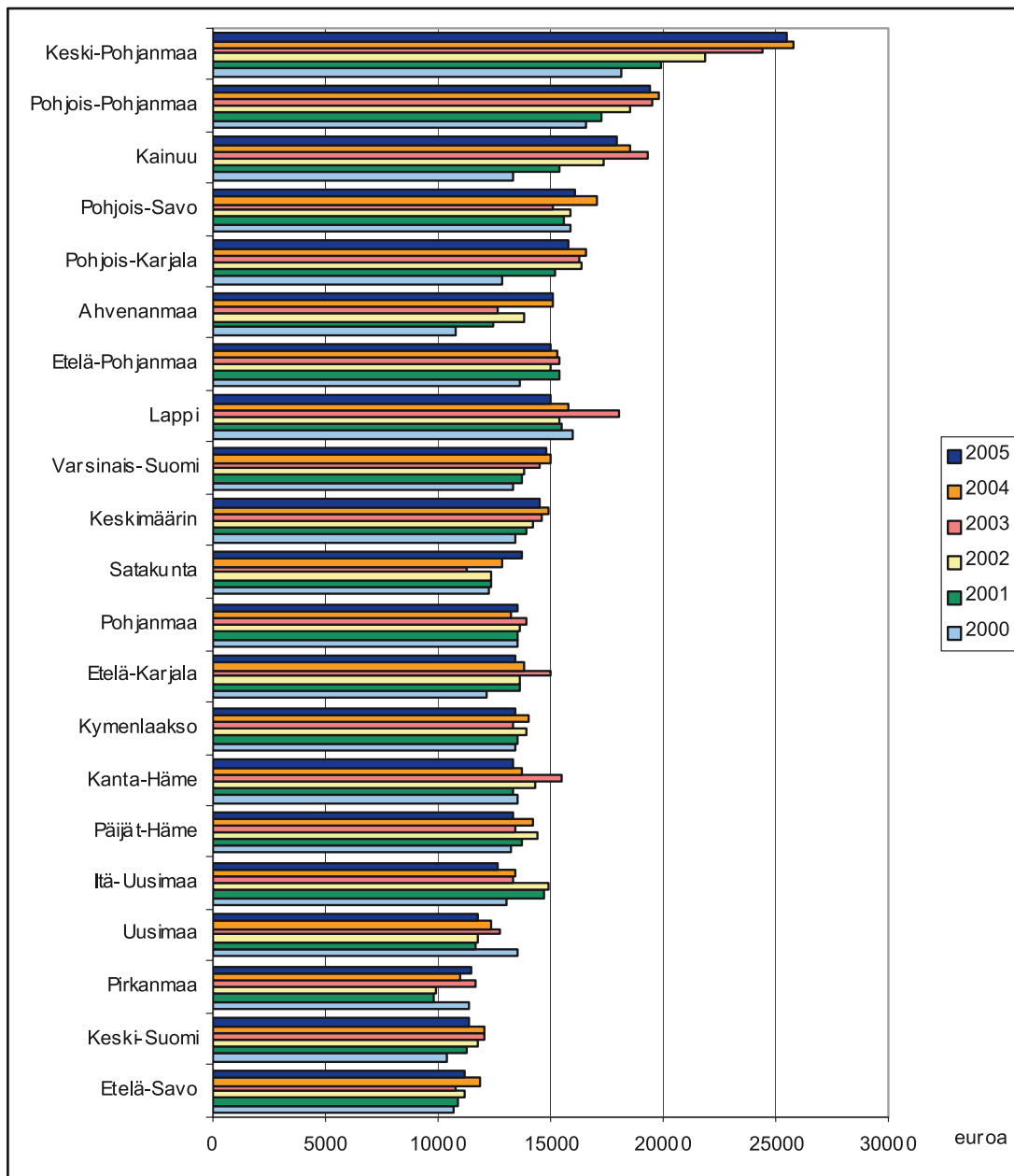
Tulojen laskun myötä viljelijöiden toimintamahdollisuudet ovat kaventuneet. Maaseutualueiden kokonaistarkastelun kannalta maatalouselinkeinossa tapahtunut kehitys on merkittävää, koska monilla alueilla maatalouden merkitys on aluetaloudessa huomattava. Tällöin maatalouden kuihtuessa ja maanviljelijöiden ostovoiman laskeessa alueiden palveluelinkeinon markkinakysyntä laskee, mikä vaikuttaa aluetalouteen. Alueilla, joilla maatalouden mer-

kitys on ollut aluetaloudessa suuri, on tapahtunut myös muuttotappiota. (Silvasti 2006.)

Maanviljelijöiden tulokehitys

Maatalouden tulos¹ vaihtelee huomattavasti maakunnittain, suurin tulos oli vuonna 2005 Keski-Pohjanmaalla (noin 25 500 €) sekä Pohjois-Pohjanmaalla ja Kainuussa (vajaan 20 000 €) (kuva 26). Keskimäärin Suomessa maa-

¹ Maatalouden tulos lasketaan vähentämällä maatalouden puhtaasta tulosta maataloudesta johtuneen velan korot sekä indeksi- ja kursitappiot.

Kuva 26. Maatalouden tulos maakunnittain vuosina 2000–2005, maakunnat järjestetty vuoden 2005 tietojen mukaan (Tilastokeskus 2008, Maatilatalouden yritys- ja tulotilasto).

talouden tulos on vuosina 2000–2005 vaihdellut 13 000 ja 15 000 euron välillä.

Myös maatalouden tuloksen kehityssuunnassa ja kehityksen voimakkuudessa on maakunnittaisia eroja. Koko maassa keskimäärin maatalouden tulos on kasvanut noin 8 % vuodesta 2000 vuoteen 2005. Suurimmassa osassa maakuntia kehitys on ollut joko nollan tuntumassa tai positiivista, huomattavammin tulos on laskenut vain Uudenmaan (–13 %) ja Lapin (–6 %) maakunnissa. Erityisen voimakasta positiivinen kehitys on ollut Keski-Pohjanmaalla (41 %), Kainuussa (35 %), Pohjois-Karjalassa (23 %) ja Pohjois-Pohjanmaalla (17 %).

Suurimmassa osassa ALMA-alueeseen kuuluvista maakunnista maatalouden tulos on vuonna 2005 ollut maan keskiarvoa matalampi. Samoin heikoimman tuloskehityksen maakunnat, Lappia lukuun ottamatta, sijaitsevat ALMA-alueella. Tätä selittää osaltaan se, että eteläisessä Suomessa maataloilla on muuhun Suomeen verrattuna enemmän muitakin kuin maataloustuloja.

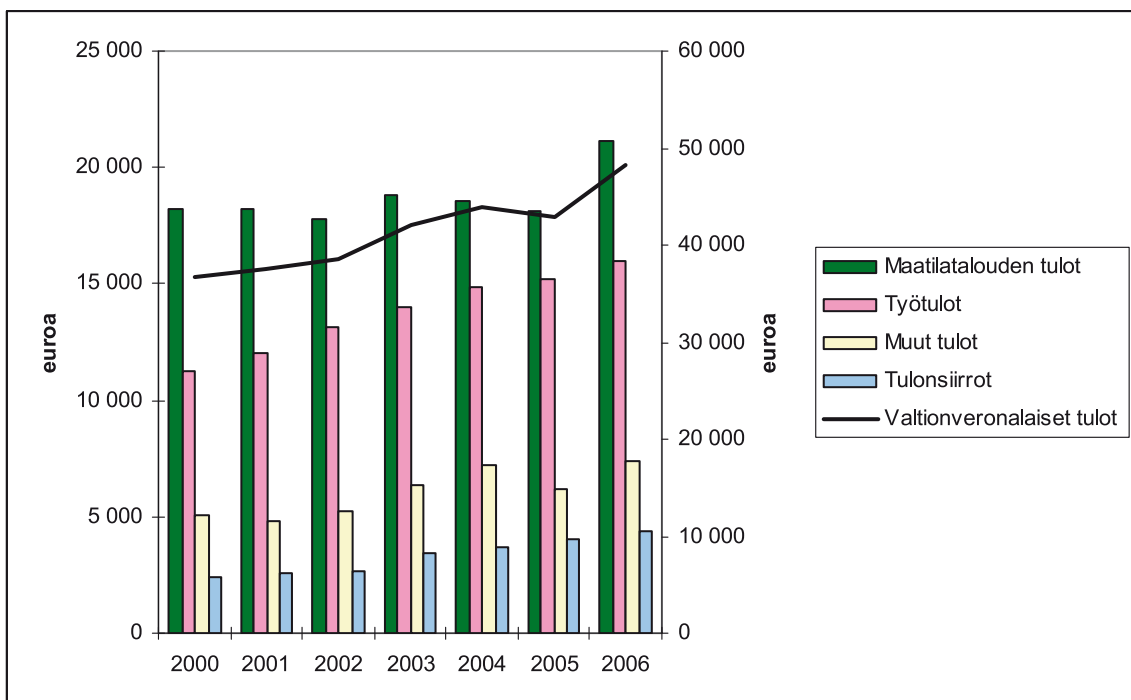
Maatilayritysten keskimääräiset valtionveronalaiset tulot ovat vuosien 2000–2006 aikana kasvaneet noin kolmanneksella (kuva 27). Suurinta (83 %) kasvu on ollut tulonsiirtojen osalta, sen sijaan maatilatalouden tulot ovat kasvaneet maltillisemmin. Maatilatalouden tulojen eli maa- ja metsätalouden ansio- ja pääomatulojen, osuus kaikista valtionveronalaisista tuloista on hieman laskenut, mutta

edelleen ne muodostavat suurimman osan maatilayritysten tuloista. Työtulot ovat toinen merkittävät tulonlähde.

ALMA-alueella maatalojen keskimääräiset valtionveronalaiset tulot ovat maan keskiarvoa suuremmat, mutta vuosien 1999–2004 tulokehitys on ollut hieman koko maata heikompaa (ks. myös luku Maaseutualueiden sopeuttaminen ja kehittäminen).

Tukien osuus viljelijöiden tuloista on kasvanut koko EU-jäsenyyden ajan. Maatalouden kokonaiskustannukset ovat kuitenkin viime vuosina kasvaneet vielä yleistä kustannustason nousua enemmän ja näin ollen maataloustulo on tukien kasvusta huolimatta alentunut. (Tike 2004,169; MTT 2005, 55.)

Työllisten määrän vähenemisen vuoksi maatalouteen käytetty työmäärä on laskenut jyrkästi. Siitä huolimatta tuotannon määrä on kasvanut 1990-luvun lopulta alkaen. Erityisesti tuotanto on kasvanut kotieläintiloilla, joilla tuottavuus on noussut vuosien 1992–2000 välisenä aikana keskimäärin 12 prosenttia. (MTT 2003, 69.) Tuottavuuden kasvusta huolimatta maatalojen tulos- ja kannattavuuskehitys on ollut negatiivista. Maatalouden tuloksella tarkoitetaan sitä erää, joka jää viljelijäperheen oman työn palkaksi ja oman pääoman koroksi. Keskimääräinen tulos on kyllä kohonnut vuodesta 1997 vuoteen 2002 noin 20 prosenttia, mutta kun tuotantonsa lopettaneiden tilojen vaikutus poistetaan tarkastelusta, tuloksen kasvu vastaa-

Kuva 27. Maatilayritysten keskimääräiset valtionveronalaiset tulot (e/puolisot yhteensä) koko maassa vuosina 2000–2006, eri tulolajit esitetty pylvällä (vasen asteikko) ja valtionveronalaiset tulot yhteensä viivadiagrammilla (oikea asteikko) (Tilastokeskus, StatFin).

valla ajanjaksolla jää seitsemään prosenttiin. Kun vielä elinkustannuksissa tapahtunut muutoskin otetaan huomioon, maatalojen tuloskehitys jää lopulta negatiiviseksi. (Tilastokeskus 2008.)

Verrattaessa viljelijöiden käytettävissä olevia tuloja muiden yrittäjien ja teollisuustyöntekijöiden käytettävissä oleviin tuloihin käy ilmi, että viljelijöillä on maatalouden heikosta tulokehityksestä huolimatta ollut käytettävissä enemmän tuloja kotitaloutta kohti kuin teollisuustyöväellä mutta vähemmän kuin muilla yrittäjillä keskimäärin². Tämä selittyy osittain sillä, että viljelijöiden talouden ulkopuolelta saamat tulot ovat kasvaneet. Maanviljelijäkotitaloudet ovat kuitenkin kooltaan suurempia (2,46 kulutusyksikköä) kuin muut kotitaloudet (teollisuustyöntekijäkotitalouksissa 2,06 ja muissa yrittäjätalouksissa 1,95 kulutusyksikköä), näin ollen henkilöä kohti käytettävissä olevat tulot ovat suunnilleen yhtä suuret kuin teollisuustyöntekijöillä mutta huomattavasti pienemmät kuin muilla yrittäjillä. (Väre 2007.)

ALMA:n vaikutus maaseutuväestön tulokehitykseen

Ohjelma sisältää EU-osarahoitteiset yritystoiminnan monipuolistamiseen tarkoitetut investointi-, aloittamis- ja kehittämistuet sekä maaseudun kehittämishankkeiden rahoittamisen. ALMA-ohjelmassa tuki perustuu siis hankkeisiin ja niissä tehtäviin toimenpiteisiin.

ALMA-ohjelma-asiakirjan mukaan tulovaikutukset eivät olekaan *suoraan* ohjelman tavoitteena, asiakirjassa ei

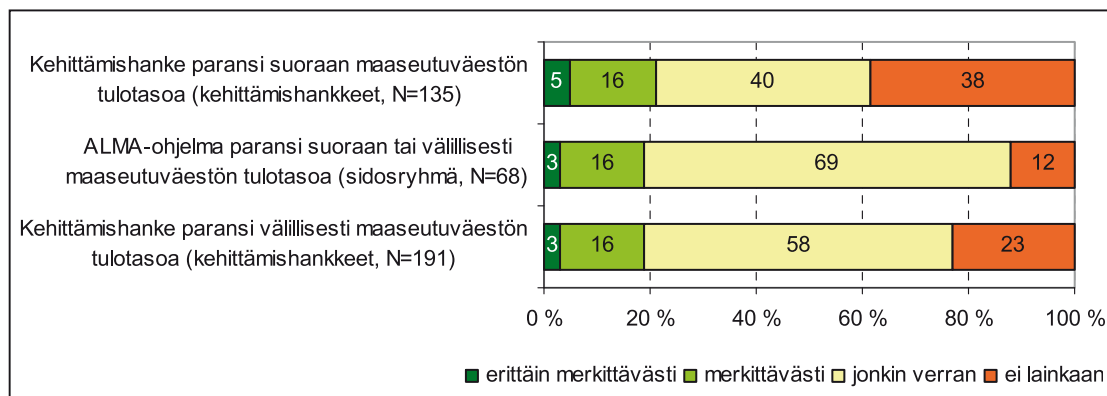
² Käytettävissä olevat tulot saadaan laskemalla yhteen kotitalouden palkkatulot, yrittäjätulot (tulot maa- ja metsätaloudesta, liikkeestä, ammatista ja yhtymästä), omaisuustulot (esim. vuokra-, korko- ja osinkotulot) ja saadut tulonsiirrot (sosiaaliturvaetuudet ja eläkkeet) ja vähentämällä niistä maksetut tulonsiirrot (verot, sosiaaliturvamaksut sekä muut maksut).

myöskään ole esitetty suoraan tuloihin liittyviä indikaattoreita. Positiivisia tulovaikutuksia toki tavoitellaan, mutta enemmänkin kehittämisen, kuten osaamisen ja yhteistoiminnan lisääntymisen sekä investointien kautta. Esimerkiksi maatalojen toimeentuloperustan vahvistamiseen pyritään maatalouden ja maatalojen rakennekehityksen kautta, kuten tilojen toimintaa monipuolistamalla. (MMM 2002: 40–44). Periaatteessa (positiivisia) tulovaikutuksia voi siis tulla ALMA:n kaikkien toimintalinjojen toimenpiteiden ja hankkeiden kautta, joko suoraan tai välillisesti. Tulotaso voi parantua mm. saadun koulutuksen, tehtyjen investointien tai hyvinvoinnin ja jaksamisen parantumisen ansiosta. Erityisesti tulotason kehitykseen liittyviä toimenpiteitä on tehty lähinnä toimintalinjoilla 1 ja 2. Tulovaikutuksia analysoidaan yksityiskohtaisemmin jäljempänä, useiden eri arviointikysymysten yhteydessä, esimerkiksi toimintalinjoja 1 ja 2 koskevissa kysymyksissä.

Tulovaikutusten monitahoinen luonne tulee esille myös kehittämishankkeille ja ohjelman sidosryhmille suunnatussa kyselyssä. Ensinnäkin tulotasoon vaikuttaminen oli tavoitteena vain alle puolessa vastaajien edustamista kehittämishankkeista. Tulotason parantaminen välillisesti oli tavoitteena 43 %:ssa ja suoraan 31 %:ssa kehittämishankkeista.

Toiseksi merkittävä osa vastaajista, etenkin sidosryhmien edustajista, arvioi ohjelman/hankkeiden parantaneen maaseutuväestön tulotasoa *jonkin verran* (kuva 28). Vain noin joka kuudes uskoo ohjelman edistäneen maaseutuväestön tulotason parannusta merkittävästi ja vain pari vastaajaa arvioi ohjelman vaikutuksen erittäin merkittäväksi.

Kehittämishankkeiden edustajien näkemykset ovat vielä varautuneemmat kuin sidosryhmien edustajilla, selvästi suurempi osuus arvioi ettei hankkeella pystytty vaikuttamaan maaseutuväestön tulotasoon lainkaan. Tässäkin

Kuva 28. ALMA-ohjelman ja kehittämishankkeiden vaikutus maaseutuväestön tulotasoon. Mukana hankkeet, joissa tulotason parantaminen oli tavoitteena.

vastaajajoukossa kuitenkin selvästi yli puolet uskoi hankkeen parantaneen maaseutuväestön tulotasoa ainakin jonkin verran, joko suoraan tai välillisesti.

Johtopäätökset

Yleensä yksittäisen henkilön tai maatilan tulotasoon vaikuttavat monet tekijät, kuten yleinen taloudellinen kehitys ja henkilökohtaiset ratkaisut, samanaikaisesti. Tämä todetaan myös ALMAN kehittämisohjelma-asiakirjassa (MMM 2002:49): ”Maaseudun, maa- ja metsätalouden ja palvelujen taloudellinen kehittyminen liittyvät kiinteästi yhteiskunnan ja sen rakenteiden muutoksiin eikä näin ollen ole mahdollista yksityiskohtaisesti erikseen arvioida ohjelman taloudellisia vaikutuksia.”

Tulovaikutukset eivät olekaan *suoraan* ohjelman tavoitteena, vaan positiivista kehitystä tavoitellaan pikemminkin kehittämisen, kuten osaamisen ja yhteistoiminnan lisääntymisen sekä investointien kautta. Esimerkiksi maatilojen toimeentuloperustan vahvistamiseen pyritään maatalouden ja maatilojen rakennekehityksen kautta, kuten tilojen toimintaa monipuolistamalla (MMM 2002: 40–44). Tulovaikutuksia voi siis syntyä kaikkien toimintalinjojen hankkeiden kautta, joko suoraan tai välillisesti. Tulovaikutuksia analysoidaankin yksityiskohtaisemmin jäljempänä, useiden eri arviointikysymysten yhteydessä, esimerkiksi toimintalinjoja 1 ja 2 koskeissa kysymyksissä.

Usein tehtyjen toimenpiteiden vaikutukset ilmenevät vasta viiveellä, mahdollisesti vuosien päästä. Myöskään ohjelma-asiakirjassa tai hankerekisterissä ei ole esitetty suoraan tuloihin tai tulokehitykseen liittyviä tulosindikaattoreita tai hakusanoja. Siksi on hyvin hankalaa, jopa mahdotonta, arvioida tarkasti missä määrin juuri ALMA-ohjelman toimenpiteet ovat vaikuttaneet maaseutuväestön ja maanviljelijöiden tulotasoon.

Tulovaikutusten monitahoinen luonne tulee esille myös kehittämishankkeille ja ohjelman sidosryhmille suunnatussa kyselyssä. Tulotason parantaminen, suoraan tai välillisesti, oli tavoitteena vain alle puolessa vastanneista hankkeista. Merkittävä osa vastaajista, etenkin sidosryhmien edustajista, arvioi ohjelman/hankkeiden parantaneen maaseutuväestön tulotasoa *jonkin verran*. Vain noin joka kuudes uskoo ohjelman edistäneen maaseutuväestön tulotason parannusta merkittävästi ja vain pari vastaajaa arvioi ohjelman vaikutuksen erittäin merkittäväksi. Kehittämishankkeiden edustajien näkemykset ovat vielä varautuneemmat kuin sidosryhmien edustajilla.

Tilastojen mukaan keskimääräiset valtionveronalaiset tulot tulonsaajaa kohti ovat 2000-luvulla olleet ALMA-alu-

eella suuremmat kuin maassa keskimäärin. Ohjelma-alueen sisällä on kuitenkin suurta vaihtelua siten, että harvaan asutulla maaseudulla ja ydinmaaseudulla tulotaso on matalampi kuin maassa keskimäärin. Niin koko maassa kuin ALMA-alueen sisälläkin suurin prosentuaalinen tulotason kasvu on 2000-luvulla tapahtunut harvaan asutulla maaseudulla (noin 26 %), myös kahden muun maaseututyypin kunnissa kasvu on ollut 25 %:n luokkaa, kaupungeissa kasvu on jäänyt alle 20 %:n. ALMA-ohjelmalla on luonnollisesti kehitetty maaseutualueita, eikä sen toimenpiteitä ole kohdistettu kaupunkeihin. Kokonaisuutena ALMA-alueella tulokehitys on ollut hieman heikompaa (20 %) kuin koko maassa (21 %) keskimäärin.

Maatalouden tulos vaihtelee huomattavasti maakunnittain, suurin tulos oli vuonna 2005 Keski-Pohjanmaalla (noin 25 500 €) sekä Pohjois-Pohjanmaalla ja Kainuussa (vajaa 20 000 €). Keskimäärin Suomessa maatalouden tulos on vuosina 2000–2005 vaihdellut 13 000 ja 15 000 euron välillä. Myös maatalouden tuloksen kehityssuunnassa ja kehityksen voimakkuudessa on maakunnittaisia eroja. Koko maassa keskimäärin maatalouden tulos on kasvanut noin 8 % vuodesta 2000 vuoteen 2005. Suurimassa osassa maakuntia kehitys on ollut joko nollan tuntumassa tai positiivista. Erityisen voimakasta positiivinen kehitys on ollut Keski-Pohjanmaalla (41 %) ja Kainuussa (35 %). Suurimassa osassa ALMA-alueeseen kuuluvista maakunnista maatalouden tulos oli vuonna 2005 maan keskiarvoa matalampi. Samoin heikoimman tulokehityksen maakunnat, Lappia lukuun ottamatta, sijaitsevat ALMA-alueella. Tätä selittää osaltaan se, että eteläisessä Suomessa maataloilla on muuhun Suomeen verrattuna enemmän muitakin kuin maataloustuloja.

Maatilayritysten keskimääräiset valtionveronalaiset tulot ovat vuosien 2000–2006 aikana kasvaneet noin kolmanneksella. Maatilatalouden tulojen osuus kaikista valtionveronalaisista tuloista on hieman laskenut, mutta edelleen ne muodostavat suurimman osan maatilayritysten tuloista. Tukien osuus viljelijöiden tuloista on kasvanut koko EU-jäsenyyden ajan. Maatalouden kokonaiskustannukset ovat kuitenkin viime vuosina kasvaneet vielä yleistä kustannustason nousua enemmän ja näin ollen maataloustulo on tukien kasvusta huolimatta alentunut. Henkilöä kohti käytettävissä olevat tulot ovat maatalousyrittäjillä suunnilleen yhtä suuret kuin teollisuustyöntekijöillä, mutta huomattavasti pienemmät kuin muilla yrittäjillä.

Voidaan todeta, että niin yleinen kuin maatilojenkin tulo-taso ALMA-alueella on ollut maan keskiarvoa parempi, mutta tulokehitys on ollut hieman muuta maata heikompaa. ALMA-ohjelman tuloksellisuus tulokehityksen suhteen jää näin ollen melko vaatimattomaksi. Yleisesti otta-

en maatilayritysten keskimääräiset valtionveronalaiset tulot ovat ALMA-ohjelman toteutusaikana kasvaneet koko maassa. Samanaikaisesti kuitenkin myös maatalouden kokonaiskustannukset ovat kasvaneet merkittävästi. Näin maatilojen kannattavuus on pienentynyt ja viljelijöiden käytettävissä olevat tulot vähentyneet.

Suosituksset

ALMA-ohjelmassa tulovaikutuksia tavoiteltiin kehittämisen, kuten osaamisen ja yhteistoiminnan lisääntymisen sekä investointien kautta, näin syntyvät vaikutukset ovat todennäköisemmin pitkäkestoisia. Kun tulotasoon on vaikuttettu välillisesti maaseutualueiden asukkaiden valmiuksia parantamalla, heidän mahdollisuutensa reagoida voimakkaastikin muuttuvan toimintaympäristön esille nostamiin uusiin tilanteisiin ovat monipuolistuneet.

Toimintatapa on kannatettava, jatkossa on kuitenkin kiinnitettävä erityistä huomiota tulotasoon ja -kehitykseen erityyppisillä maaseutualueilla, koska maan eri osissa ja ALMA-alueen sisälläkin tulotasossa on suuria eroja. Samoin eri maaseutualueilla työmarkkinoiden toimivuus ja yrittäjyyden mahdollisuudet eroavat toisistaan. Nämä erot pitää huomioida, kun kehittämistoimia noille alueille suunnataan.

Käsite ”asianmukainen tulotaso” on syytä määritellä; mihin maatalous- ja maaseutuväestön tulotasoa verrataan ja millaista tulotasoa voidaan pitää asianmukaisena. Jatkossa niin toimenpiteiden kohteet kuin niitä kuvaavat indikaattoritkin on valittava niin, että ne ovat toisaalta sellaisia, joihin on mahdollista vaikuttaa ja toisaalta sellaisia, joiden toteutumisen seuranta on mahdollisimman yksinkertaista ja yksiselitteistä.

5 Tuen vaikutukset markkinatilanteeseen

Tässä luvussa vastataan arviointikysymykseen, missä määrin ALMA-ohjelman tuki on parantanut markkinatilannetta erityisesti koska tuotantoa on suunnattu uudeen ja kilpailukyky on parantunut?

Luvussa tarkastellaan ensin lyhyesti maatalojen yleistä rakennkekehitystä. Katsauksen jälkeen analysoidaan millaisia sekä suoria että epäsuoria vaikutuksia koko ohjelman alalla toteutetuilla toimenpiteillä on ollut tuotteiden tai palveluiden kilpailukykyyn ja markkinatilanteeseen.

Lukuisista tuotteiden ja palveluiden kilpailukykyyn vaikuttavista tekijöistä osaa tarkastellaan kattavammin raportin muiden arviointikysymysten yhteydessä. Esimerkiksi toiminnan ja tuotteiden laatuun ja sitä kautta kilpailukykyyn kiinteästi liittyvää koulutusta ja osaamista, jota ohjelmalla on edistetty, käsitellään Koulutus-luvussa. Ohjelman vaikutuksia tuottavuuteen tai kannattavuuteen, kiinteisiin kustannuksiin ja liikevaihtoon käsitellään puolestaan luvussa Maatilainvestoinnit toimenpiteenä sekä ohjelman vaikutukset maatalouden kiinteisiin kustannuksiin ja maatalojen kannattavuuteen.

ALMA-ohjelman vaikutuksia markkinatilanteeseen ja kilpailukykyyn pyritään tuomaan esille lähinnä ohjelman seurantatietojen ja erityisesti tehtyjen kyselyjen avulla. Taustatietona on hyödynnetty laajoja tilastoaineistoja.

Maatalojen rakennkekehitys

Maatilat jakaantuvat entistä enemmän niihin, jotka keskittyvät laajaan ja intensiiviseen maataloustuotantoon ja toisaalta monialaisiin maataloihin. Suomalaisista maataloista jo reilu kolmannes harjoitti vuonna 2005 maatalouden ohella muuta yritystoimintaa, monialaisten maatalojen määrä on lisäksi kasvanut koko 2000-luvun ajan. Suurin osa monialaisista tiloista toimii palvelualoilla, useimmin koneurakointialalla. Vuonna 2005 kaikkiaan 42 % monialaisista tiloista oli viljatilaja ja 16 % maitotiloja. Monialaisia tiloja on kaikissa tilakokoluokissa, mutta eniten pinta-alaltaan suurten tilojen joukossa. (Tike 2006).

Maatalojen kannattavuus on ollut heikointa viljatilajoilla. Vuoden 1995 jälkeen tulokehitys on ollut heikointa päätoimisilla tiloilla, joilla yli 75 prosenttia tuloista tulee maataloudesta. Nämä tilat ovat suurimpia, kotieläinvaltaisia ja niillä on investoitu maatalouteen eniten, eikä niillä ole juuri mahdollisuuksia maatalouden ulkopuolisiin tuloihin. Parhaiten tulokehityksellä tarkasteltuna ovat

menestyneet osa-aikaiset viljelijät, jotka saavat vain osan tuloistaan maataloudesta. (Silvasti 2006).

Maaseutualueiden kokonaistarkastelun kannalta maatalouselinkeinossa tapahtunut kehitys on merkittävää, koska monilla alueilla maatalouden merkitys on aluetaloudessa huomattava. Maatalouden ohentuessa ja maanviljelijöiden ostovoiman laskiessa alueiden palveluelinkeinon markkinakäyntä laskee, mikä vaikuttaa aluetalouteen (Silvasti 2006).

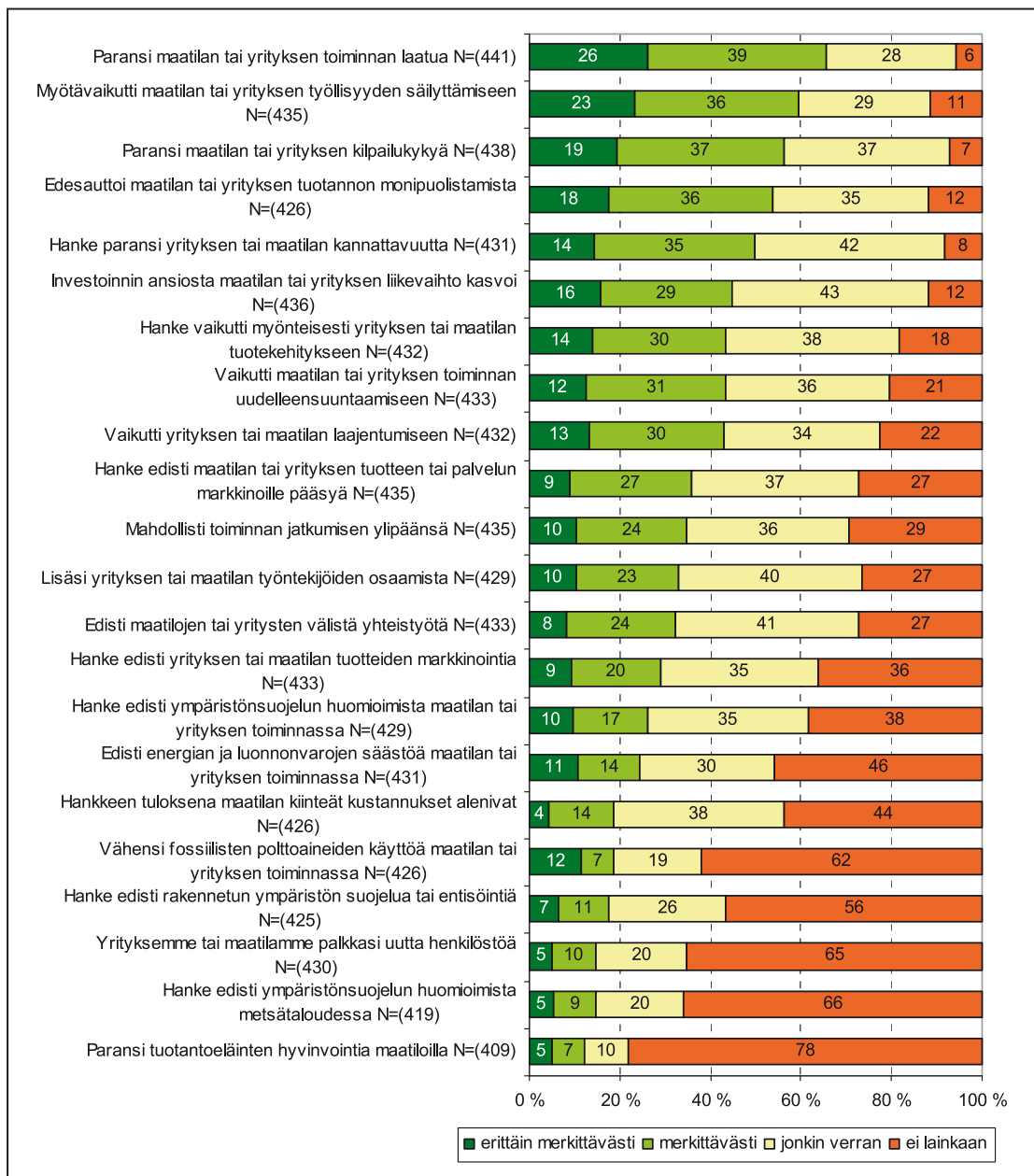
Yritys-/investointitukea saaneiden näkemykset tuen tuloksista sekä vaikutuksista erityisesti markkinatilanteeseen

Yrityshankekyselyyn vastanneiden mielestä yritystuen vaikutukset näkyivät eniten toiminnan laadun parantumisena, työllisyyden säilymisena, kilpailukykyyn parantumisena, tuotannon monipuolistamismahdollisuuksien parantumisena sekä kannattavuuden parantumisena (kuva 29). Vähintään puolet vastaajista katsoi, että myönnetyllä tuella oli merkittävä tai erittäin merkittävä vaikutus näihin em. asioihin. Tuella oli vastaajien mukaan merkittävä vaikutus myös liikevaihdon kasvuun, tuotekehitykseen, toiminnan uudelleen suuntaamiseen ja laajentumiseen.

Laadun ja kilpailukykyyn kohentumisella voidaan olettaa olevan myönteisiä vaikutuksia markkinatilanteeseen. Myös tuen myönteiset vaikutukset tuotekehitykseen ja osaamisen lisääntymiseen voidaan nähdä ainakin jossain määrin markkina-asemaa parantavina tekijöinä. Tuotteiden suoranaista markkinointia tuen arvioi edistäneen kuitenkin alle kolmannes vastanneista.

Vähiten tuella oli vastaajien mukaan vaikutusta maatalojen kiinteisiin kustannuksiin, uuden henkilöstön palkkaamiseen, rakennetun ympäristön suojeluun ja entisöintiin, ympäristönsuojelun huomioimiseen metsätaloudessa, fossiilisten polttoaineiden käytön vähentämiseen maatalan tai yrityksen toiminnassa sekä tuotantoeläinten hyvinvointiin.

Yritys- ja investointitukihankkeissa syntyi paljon **konkreettisia tuloksia** (taulukko 16). Noin 23 %:ssa hankkeista oli luotu uutta tuotantoa tai parannettu markkinointia. Onnistuneen markkinoinnin ansiosta useiden yritysten tunnettuus oli parantunut ja yritykset olivat saaneet uusia markkinoita ja asiakkaita. Asiakaskuntaa oli voitu laajentaa myös monipuolistuneiden palveluiden

Kuva 29. Yrityshankekyselyyn vastanneiden näkemykset siitä, missä määrin myönnetty tuki (rahallinen) vaikutti maatalaan tai yritykseen liittyviin asioihin?

myötä ja monet kertoivatkin saaneensa hyvää palautetta asiakkailtaan.

Lähes yhtä useassa hankkeessa oli saavutettu työllistämisaikutuksia. Hanketoimijat olivat kyenneet työllistämään usein itsensä lisäksi myös muita joko kausiluonteisesti tai kokoaikaisesti. Joissakin hankkeissa kyettiin tukien ansiosta turvaamaan jo olemassa olleet työpaikat, mutta monissa hankkeissa syntyi uusiakin työpaikkoja. Yritys- ja investointitukien ansiosta useista hankkeista poiki myös sivuelinkeinoja ja lisätuloja.

Noin 16 % yritys- tai investointitukea saaneen kohdalla tuki mahdollisti hankkeen toteutuksen. Moni koki, että tuella oli ollut ratkaiseva merkitys toiminnan aloittamiselle, joka muutoin ei olisi ollut lainkaan mahdollista tai toiminnan aloittaminen olisi viivästynyt jopa vuosia. Useat kokivat myös tuen nopeuttaneen hankkeen tulosten aikaansaamista. Toisaalta yritys- ja investointituet turvasivat monen yrityksen toiminnan jatkumisen. Investointituelle hankittiin lisäksi uutta kalustoa sekä työtiloja ja -välineitä, joita ei olisi voitu hankkia ilman tukea. Monet pysyivät näin monipuolistamaan tuotantoaan, mikä osaltaan paransi yrityksen tulevaisuudennäkymiä.

Taulukko 16. Hankkeen konkreettiset tulokset. Yritystutkimuksen (n=451) vastaukset.

Konkreettiset tulokset	Esimerkkejä vastauksista
Uusi tuotanto ja markkinointi N=(96)	"Markkinointi saatiin hyvin lisääntymään. Yritysten tunnettuus lisääntyi." "Uuden tuotannon aloittaminen." "Toiminnan laajeneminen. Kattavan palvelun mahdollistaminen."
Investoinnit N=(73)	"Hankkeen avulla saatiin hankittua tehokkaampi kone kuin ilman rahoitusta olisi tapahtunut." "Saatiin hankittua yritykselle tilat ja kalusto." "Parantuneet työtilat ja työvälineet."
Työllistyminen ja lisäansiot N=(71)	"Työllisyys varmistettu." "Saimme työn jossa viihdymme ja se elättää 3 ihmistä tällä hetkellä." "Se on tuonut lisää toimeentuloa lähes yhden ihmisen työpanoksen verran."
Mahdollisti hankkeen N=(66)	"Hanke pystyttiin rahoitusavun turvin toteuttamaan nopeammassa aikataulussa." "Pystyttiin toteuttamaan hanke." "Uuden yritystoiminnan aloittaminen ilman tukea olisi ehkä ollut mahdotonta."
Kannattavuus ja säästöt N=(56)	"Tuottavuuden paraneminen." "Liikevaihto kasvoi ja kassavirta parani." "Saatiin pääomaa."
Ympäristövaikutukset (33)	"Saatiin roska puolelle käyttöä." "Bioenergian käyttö lisääntyi tilallamme." "Öljylämmitys siirtyi hakkeelle, navetan sähköllä lämpevä vesi vaihtui hakkeella lämpeäväksi."
Työolojen parantuminen (28)	"Työhyvinvoinnin parantaminen." "Työolosuhteet paranivat." "Paloturvallisuus on parantunut huomattavasti samoin työnkäyttö ja työn joustavuus."

Yritys- ja investointituet paransivat monen yrityksen tuotavuutta. Noin 16 % vastanneista kertoi yrityksen liikevaihdon kasvaneen hankkeen ansiosta. Yrityksistä oli tullut kaiken kaikkiaan kannattavampia toiminnan tehostumisen myötä. Palvelujen laajentumisen myötä yritykset pystyivät myös kohottamaan tulotasoaan. Edelleen hankkeiden ansiosta moni yritys onnistui säästämään kustannuksissa, lisäksi tuen kerrottiin alentaneen taloudellista riskiä. Tukien ansiosta markkinoille tulleet uudet yritykset olivat myös nostaneet elinkeinon hintatasoa ylöspäin, jolloin muutkin samalla alueella ja samalla alalla toimivat yritykset hyötyivät välillisesti hankkeesta.

Kymmenesosassa hankkeista saavutettiin positiivisia ympäristövaikutuksia. Monella maatilalla oli kyetty hankkeen ansiosta siirtymään öljylämmityksestä hakelämmitykseen. Useat pystyivät myös myymään kotimaista polttoainetta tilan ulkopuolelle. Joissakin tapauksissa hanke myös rohkaisi kehittämään bioenergiaketjua edelleen. Lisäksi uusien investointien avulla kyettiin madaltamaan energian kulutusta. Metsien hoidolla syntyi puolestaan kaunista metsämaisemaa niin marjastus- kuin ulkoilutarvikkeeseenkin. Osassa hankkeissa uusittiin myös kompos-

toreita ja siirryttiin uusien vaatimusten mukaiseen jätevesien käsittelyyn.

Vajaa kymmenesosa vastaajista ilmoitti yrityksen tai maatilallaan työolojen parantuneen hankkeen ansiosta. Esimerkiksi työhyvinvointi oli parantunut, samoin työturvallisuus, kun raskaat työt kevenivät ja helpottuivat uuden koneistuksen ansiosta. Työskentelyn helpottumisen myötä monien yritysten tuotteiden laatu parani ja tuotanto nopeutui. Myös työn joustavuus oli parantunut, samoin kuin työntekijöiden jaksaminen ja viihtyvyys. Hankkeiden tuloksina saatiin myös uutta tietotaitoa ja ammattitaitoa koulutusten ja uusien kokemusten myötä sekä hankittiin uusia asiantuntijaverkostoja.

Yritys- tai investointitukea saaneilta kysyttiin myös, **kuinka myönnetty tuki oli auttanut heidän tuotteitaan tai palveluitaan pääsemään markkinoille**. Hankkeen ansiosta yritystoiminta oli tullut ylipäätään mahdolliseksi reilulle kolmasosalle vastanneista (taulukko 17). Monet olivat vasta hankkeen myötä perustaneet uuden yrityksen ja sen tuotteiden tai palveluiden tuotannon, jota viedä markkinoille. Ne, joilla yritys oli jo ollut, kykenivät paran-

Taulukko 17. Tavat, joilla tuet edesauttoivat tuotteiden ja palvelujen markkinoille pääsyä. Yritystutkimuksen (n=451) vastaukset.

Tukien hyödyt markkinoille pääsyyn	Esimerkkejä vastauksista
Uusi yritys tai tuotantoympäristö N=(67)	<i>"Uudenaikaisella kalustolla pääsee aina paremmin töihin." "Voidaan pakata monia tuotteita tehokkaasti." "Syntyi uudenlainen toimintakonsepti."</i>
Kysyntää vastaavat tuotteet N=(65)	<i>"Pystyttiin vastaamaan lisääntyneeseen kysyntään." "Lisäsi tarjottavaa määrässä ja laadussa." "Tuotteemme syntyivät hankkeen ansiosta/kautta."</i>
Markkinointi ja nettisivut N=(22)	<i>"Helpotti alkuvaiheen markkinointia, ilmoittelu lehdissä on kallista." "Toi julkisuutta ja sidosryhmiä." "Kotisivut."</i>
Ei edesauttanut markkinoille pääsyä N=(15)	<i>"Ei mitenkään. Kanavat olivat jo auki." "Ei lainkaan – tuki myönnettiin ainoastaan koneiden ja laitteiden hankintaan –markkinointia on yritetty tehdä itse – eikä siinä ole ehkä onnistuttu lainkaan."</i>

tamaan tuotanto-olosuhteitaan, ja tätä kautta myös tuotteiden ja palvelujen määrää ja laatua. Uudenaikaiset tai määräysten mukaiset tuotantotilat nostivat yritysten imagoa. Toimitilojen kunnostus antoi myös paremman ja pätevämmän mielikuvan uudelle yritykselle. Viimeistely ympäristö ja sisustus itsessään toimivat erinomaisena mainoksena antaen kuvan yrityksen tarjoaman palvelun laadusta. Uuden tekniikan ja kaluston myötä tuotannosta oli tullut myös luotettavampaa.

Lähes yhtä tärkeänä vastaajat olivat pitäneet hankkeiden mahdollistamia, kysyntää paremmin vastaavia, tuotteita markkinoille pääsyn ehtona. Hankkeen avulla monet olivat kyenneet parantamaan tuotteidensa tai palvelujensa laatua. Tarjonta oli monipuolistunut, jolloin myös asiakaskuntaa oli saatu lisättyä. Paremmat tuotteet ja palvelut toimivat osittain myös itse itsensä mainostajina. Joissakin hankkeissa oli onnistuttu myös uudistamaan tuotepakauksia.

Reilu kymmenesosa yritys- tai investointitukea saaneista kertoi suunnanneensa resurssit tietoisesti markkinoinnin tehostamiseen. Hankkeet olivat mahdollistaneet yritysten kotisivujen ja verkkokauppojen uudistamisen. Tuet olivat mahdollistaneet myös messuilla käymisen sekä papiersitteiden, logojen ja käyntikorttien laatimisen. Joihinkin yrityksiin oli saatu myös paljon vierailuja ja niistä oli kirjoitettu lehtijuttuja, jolloin tietoisuus palveluista oli lisääntynyt. Yritykset olivat myös saaneet helpotusta kalliiseen lehti-ilmoitteluun.

Osa yritys- tai investointitukea saaneista ei kuitenkaan kokenut hankkeesta olleen mitään hyötyä tuotteiden tai palveluiden markkinoille pääsyn kannalta. Vajaa kymmenesosa vastaajista ilmoitti, ettei hankkeesta ollut mitään hyötyä markkinoinnissa. Useammalla tukea saaneella oli jo omasta takaa markkinointikanavat tai hanketta ei ollut

osattu hyödyntää markkinoinnin tehostamiseen, jolloin markkinointi oli jäänyt täysin omalle vastuulle. Toiset näkivät, ettei tuella ollut vaikutusta tuotteiden markkinoille pääsyyn, sillä investoinnit olisi tehty joka tapauksessa, ilman hankettakin.

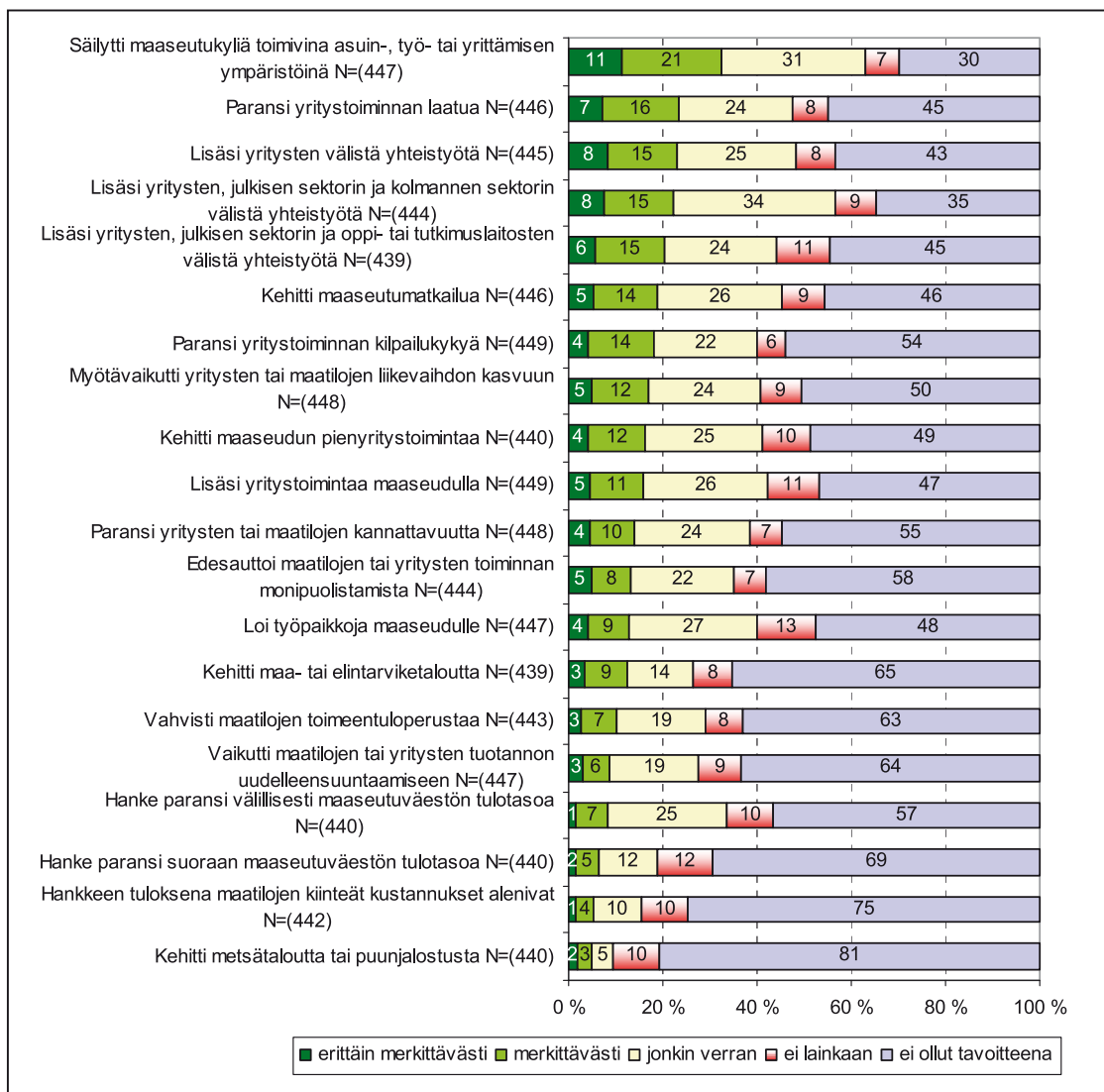
Kehittämishankkeiden ja sidosryhmien näkemykset elinkeinollisista tavoitteista

Kehittämishankkeita edustavien vastaajien mukaan elinkeinollisista tavoitteista parhaiten toteutuivat maaseutukylien säilyttäminen toimivina asuin-, työ-, tai yrittämisen ympäristönä, yritystoiminnan laadun parantaminen, yritysten välisen yhteistyön lisääminen sekä yritysten, julkisen sektorin ja kolmannen sektorin välisen yhteistyön lisääminen (kuva 30). Noin 20 % vastaajista arvioi hankkeella edistetyn vähintään merkittävästi yritystoiminnan kilpailukykyä.

Kehittämishankkeen koettiin onnistuneen heikoiten metsätalouden tai puunjalostuksen kehittämistavoitteessa. Lisäksi erityisesti maatilojen kiinteiden kustannusten alentamisen sekä maaseutuväestön tulotason joko suoran tai välillisen parantamisen suhteen huomattava osuus vastanneista koki hankkeen vaikutuksen heikoksi.

Toisaalta metsätalouden tai puunjalostuksen kehittämisen oli tavoitteena vain joka viidennellä kehittämishankkeella. Samoin maatilojen kiinteiden kustannusten alentaminen oli vain joka neljännen vastanneen hankkeen tavoitteena.

Myös **sidosryhmäläisille** suunnatussa kyselyssä kysyttiin missä määrin ALMA -ohjelma 2000–2006 on edistynyt elinkeinollisten tavoitteiden toteutumista (kuva 31). Eriyisen hyvin ohjelman koettiin onnistuneen maaseutu-

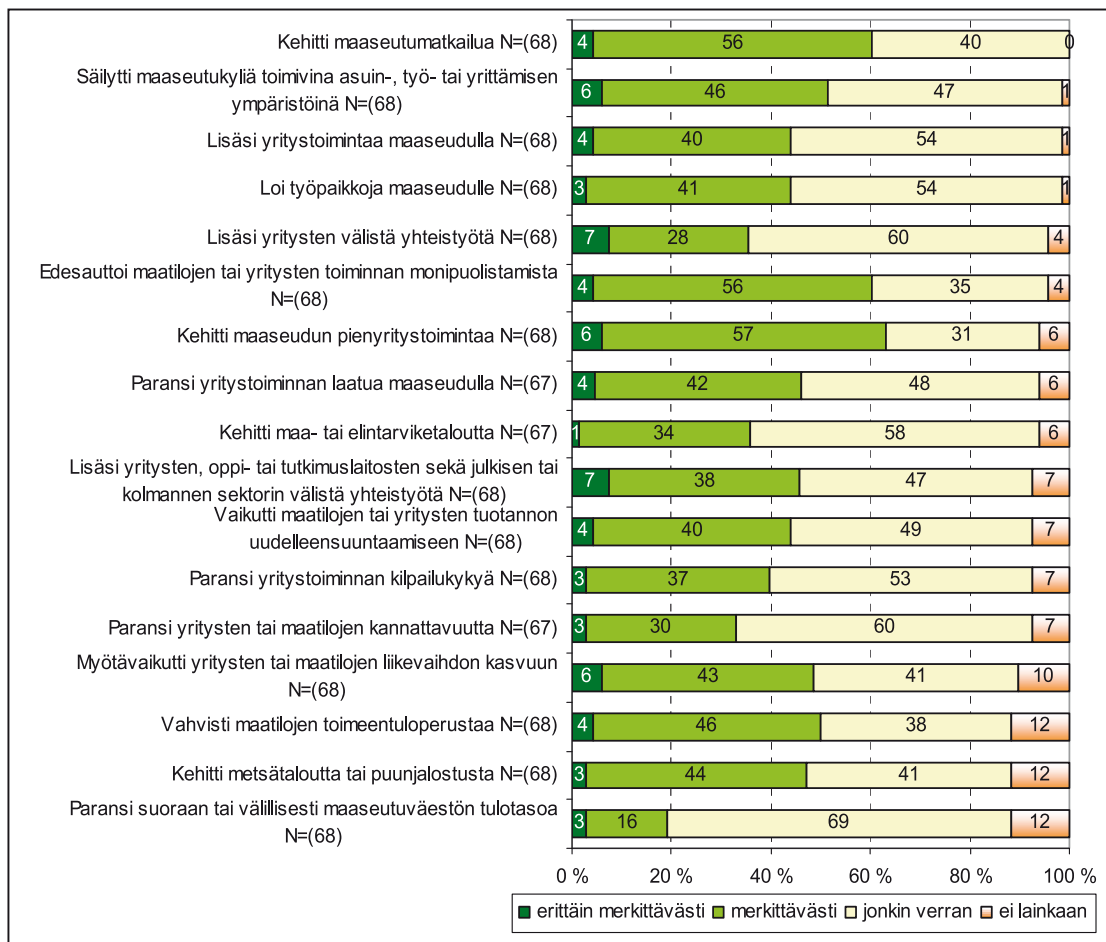
Kuva 30. Missä määrin hanke edisti seuraavien elinkeinollisten tavoitteiden toteutumista? ALMA-ohjelman kehittämishankkeiden näkemykset.

matkailun ja maaseudun pienyritystoiminnan kehittämisessä, maaseutukyliä säilyttämässä toimivina asuin-, työ- tai yrittämisen ympäristöinä sekä maatilojen tai yritysten toiminnan monipuolistamisessa. Sidosryhmäläisten arviot ohjelman onnistumisesta elinkeinollisten tavoitteiden suhteen olivat ylipäänsä hyvin positiivisia.

Vähiten ohjelmalla on vastaajien mukaan onnistuttu parantamaan maaseutuväestön tulotasoa, vain noin joka viides vastaaja arvioi ohjelman vaikutuksen tässä merkittäväksi. Kuitenkin joka toinen vastaaja koki ohjelman edistäneen joko merkittävästi tai erittäin merkittävästi yritysten ja maatilojen liikevaihdon kasvua ja vahvistaneen maatilojen toimeentuloperustaa. Ohjelman vaikutus nähtiin heikommaksi myös maa- ja elintarviketalouden

kehittämisen sekä yritystoiminnan kannattavuuden ja kilpailukykyyn parantamisen osalta.

Seitsemän sidosryhmäläistä kommentoi ALMA-ohjelman edistävyttä elinkeinollisten tavoitteiden toteutumisen suhteen sekä maaseudun elinvoimaisuuden ja koulutuksen kehittämistä tukevien tavoitteiden toteutumista. Yhtä lukuun ottamatta vastaajat toivat tavalla tai toisella esille ohjelman ongelmallisen suhteen yritystoiminnan tukemiseen. Jonkin asteisena ongelmana mainittiin se, että toimintaryhmät eivät voineet rahoittaa pienyrityshankkeita ALMA:ssa. Myös yritystuki edellytyksenä ollut maatilakyläkenttä mainittiin. Toisaalta tuotiin myös esille, että vaikei yritysrahoitusta olisi voitukaan jakaa, paikallisilla asukaslähtöisillä hankkeilla pystyttiin suoraan vaikutta-

Kuva 31. Missä määrin ALMA-ohjelma 2000–2006 edisti seuraavien elinkeinollisten tavoitteiden toteutumista? ALMA-ohjelman sidosryhmien näkemykset.

maan asumisen ja elämisen edellytysten parantamiseen ja yhteisöllisyyden lisäämiseen. Esille tuli vielä näkemys, jonka mukaan maaseudun palvelujen saatavuus oli kokonaisuudessaan heikentynyt ALMA-ohjelman aikana, johon tuen valtakunnallisesta trendistä lakkauttaa haja-asutusalueen ja maaseudun palveluja sekä keskittää niitä suurempiin yksiköihin.

Johtopäätökset

Luvussa on analysoitu ohjelman vaikutuksia tuotteiden ja palveluiden kilpailukykyyn ja markkinatilanteeseen. Tuotteiden ja palveluiden markkinatilanteeseen ja kilpailukykyyn markkinoilla vaikuttavat luonnollisesti lukuisat eri tekijät, osaan niistä voidaan vaikuttaa (esim. tuotteen laatu) ja osaan ei (esim. globaali taloustilanne). Positiivisia vaikutuksia tuotteiden ja palveluiden laatuun ja sitä kautta kilpailukykyyn markkinoilla pyritäänkin ALMA-ohjelmassa saamaan aikaan paitsi yritys- ja investointitu-

kien myös kehittämishankkeiden ja muiden laajempien toimenpiteiden kautta. Esimerkiksi koulutushankkeet sekä osaamisen ja tuotteiden ja työn laadun parantamiseen tähtäävät toimet vaikuttavat osaltaan myös kilpailukykyä kohottavasti. Markkinatilannetta ja kilpailukykyä edistäviä toimia ja hankkeita on voitu siis tehdä koko ohjelman alalla, ei pelkästään tietyllä toimintalinjalla.

Tuotteen tai palvelun kilpailukykyä on toki mahdollista parantaa jollain tietyllä toimenpiteellä, jonka vaikutus näkyy heti, esimerkiksi onnistunut markkinointi voi olla tällainen keino. Usein kuitenkin tehtyjen toimenpiteiden vaikutukset ilmenevät vasta viiveellä, mahdollisesti vuosien päästä. Lisäksi kilpailukyky on sen kaltainen ominaisuus, joka tyypillisesti koostuu useasta eri tekijästä. Ohjelman hankerekisterissä ei olekaan *suoraan* markkinatilanteeseen tai kilpailukykyyn liittyviä tulosindikaattoreita. Yksi näkemys ALMA-ohjelman toimenpiteiden vaikutuksesta kilpailukykyyn ja markkinatilanteeseen voidaan saada tukea saaneiden omien arvioiden perusteella.

ALMA-ohjelmassa toteutetuilla toimilla näyttäisi hanke-
vastaavien arvioiden mukaan olleen positiivista vaikutus-
ta markkinatilanteen ja kilpailukyyn kannalta. Tuen vai-
kutukset näkyivät vastanneiden mukaan eniten toimin-
nan laadun parantumisena, työllisyyden säilymisenä, tuo-
tannon monipuolistamismahdollisuuksien sekä kilpailu-
kyyn ja kannattavuuden parantumisena. Tuella oli vas-
taajien mukaan merkittävä vaikutus myös liikevaihdon
kasvuun, tuotekehitykseen, toiminnan uudelleen suun-
taamiseen ja laajentumiseen. Sen arvioiminen, mikä vai-
kutukset tuotannon uudelleen suuntaamisella on ollut, on
käytettävissä olevien tietojen varassa hyvin epävarmaa.
Tosin joidenkin vastausten mukaan uudelleen suuntaami-
sella on ollut positiivisia markkinavaikutuksia. Selvää kui-
tenkin on, että ALMA-ohjelmalla aikaansaadut positiivi-
set vaikutukset markkinatilanteeseen ja maaseudun yri-
tysten tuotannon monipuolistamiseen ovat parantaneet
maaseutuyrittäjien toimintaedellytyksiä ja mahdollisuuksia
reagoida maaseutualueiden elinkeinorakenteen muut-
tamiseen.

Yritys- tai investointitukea saaneet nimesivät useita teki-
jöitä ja tapoja, miten myönnetty tuki oli auttanut heidän
tuotteitaan tai palveluitaan pääsemään markkinoille.
Osalle yritystoiminta oli tullut ylipäättään mahdolliseksi
hankkeen ansiosta. Ne, joilla jo oli yritys, kykenivät paran-
tamaan tuotanto-olosuhteitaan, ja tätä kautta myös tuot-
teiden ja palvelujen määrää ja laatua. Uudenaikaiset tai
määräysten mukaiset tuotantotilat nostivat myös yrityk-
sen imagoa. Lähes yhtä tärkeänä tukea saaneet pitivät
hankkeiden mahdollistamia, kysyntää paremmin vastaa-
via, tuotteita markkinoille pääsyn ehtona. Tarjonnan mo-
nipuolistumisen ja tuen mahdollistaman tehokkaamman
markkinoinnin ansiosta myös asiakaskuntaa oli saatu li-
sättyä.

Suosituksukset

Tuotteiden ja palveluiden kilpailukykyyn ja markkinatilan-
teeseen on ALMA-ohjelmassa pyritty vaikuttamaan laaja-
alaisesti ja tavoiteltu osaamisen ja laatutason kehittämi-
sen kautta pidempiaikaisia vaikutuksia, joita näyttäisikin
syntyneen.

Markkinatilanteen ja kilpailukyyn parantamiseen täh-
täävät toimenpiteet, kuten laadun kehittäminen ja tuo-
tannon monipuolistaminen, tapahtuvat ja tulokset rea-
lisoituvat usein vasta pitkän aikavälin kuluessa. Siksi tä-
män kehittämistyön jatkuvuuden turvaaminen on tärke-
ää; muutokset ohjelmissa ja ohjelmakausissa on tehtävä
mahdollisimman jouhevasti, niin ettei siitä aiheudu kes-
keytyksiä tai viivästyksiä tiloilla tapahtuvaan pitkäjäntei-
seen työhön.

Kun on ennakoitavissa, että maaseutualueiden rakenne-
muutos jatkuu ja alkutuotannon työpaikat vähenevät, on
tärkeää, että ALMA-ohjelmassa toteutetun kaltaisia mark-
kinatilanteen ja kilpailukyyn parantamiseen tähtäviä
toimenpiteitä edelleen jatketaan. Mikäli talouden suh-
danteet eivät aiheuta palautumattomia negatiivisia vai-
kutuksia maaseutualueiden yritysten toimintaympäris-
töön, voidaan pitkäjänteisellä maaseutuyritysten ja maa-
tilojen muun kuin maatalouden yritystoiminnan tukemi-
sella monipuolistaa maaseutualueiden elinkeinorakentei-
ta tavalla, joka parantaa näiden alueiden tarjoamia toi-
meentulomahdollisuuksia merkittävästi.

Yhteistyön luominen ja tiivistäminen myös muiden kilpai-
lukyyn parantamiseen tähtäävien ohjelmien ja organi-
saatioiden kanssa on tarpeen toisaalta uusien näkökulmi-
en saamiseksi ja toisaalta ohjelmien täydentävyyden ta-
kaamiseksi. Eri ohjelmien tarjoamista mahdollisuuksista
on myös tiedotettava tuen hakijoita.

6 Ympäristökysymysten huomioiminen ALMA-ohjelmassa

Tässä luvussa vastataan arviointikysymykseen, missä määrin ympäristökysymykset on yhdennetty maaseudun kehittämissuunnitelmiin maaseudun toimintojen (maanviljely mukaan luettuna) ympäristönäkökohtien parantamiseksi?

ALMA-ohjelmasta rahoitettuja ympäristöhankkeita oli yhteensä 333 kappaletta (taulukko 18). Suurin osa näistä oli suoraan ympäristöön liittyviä hankkeita, selvästi vähemmän oli välillisesti ympäristöön liittyviä hankkeita. Ympäristöhankkeiden sidottu kokonaisrahoitus oli yhteensä noin 22,0 miljoonaa euroa. Hanketta kohden rahoituksen suuruus on ollut keskimäärin 66 181 euroa.

Ympäristöhankkeilla saatiin indikaattoritietojen mukaan aikaan 39 uutta yritystä, 93 uutta työpaikkaa ja uudistettiin 357 työpaikkaa (taulukko 19). Laadittujen kylien maisemanhoitosuunnitelmien sekä kunnostettujen tai säilytettävien rakennusten lukumäärän osalta päästiin ympäristöhankkeissa asetettuihin tavoitteisiin.

Lähtökohtaisesti ALMA:n rahoitusta ei ole kohdistettu ympäristön kannalta vahingollisiin toimenpiteisiin. Mikäli hankkeissa on ollut uhkaavia negatiivisia ympäristövaikutuksia, ne on käsitelty normaalin ympäristövaikutusten arviointimenettelyn kautta. Sen sijaan ALMA-hankkeilla on ollut merkittäviä positiivisia ympäristövaikutuksia. Huomattavasti tai vähän toteutuneita positiivisia ympäristövaikutuksia on ollut yhteensä 2 637 hankkeella eli miltei kolmella kymmenestä hankkeesta (27,9 %) (taulukko 20). ALMA-ohjelman tavoitteena oli, että ympäristöön vaikuttavien hankkeiden määrä olisi 20 % rahoitettujen hankkeiden määrästä. Tämä tavoite on siis seurantatietojen perusteella ylittynyt reippaasti ja ALMA ohjelman vaikutusta maaseutualueiden elinympäristön kehittämiseen

voi pitää merkittävänä. Merkittävästi oli myös hankkeita, jotka arvioivat hankkeen aloitusvaiheessa ympäristövaikutuksensa huomattaviksi, mutta hankkeen loppuraportoinnissa ei ole raportoitu lainkaan ympäristövaikutusten toteutumista.

Kestävä kehitys ALMA-ohjelman toimintalinjoissa

Toimintalinjassa 1 lisättiin viljelijöiden ympäristöosaamista koulutuksella sekä kannustettiin myös ympäristön parantamishankkeissa tilojen väliseen yhteistyöhön. Toimintalinja 1:n metsätaloustoimenpiteessä tuettiin metsätalouden ympäristötoimenpiteitä.

Toimintalinja 2 tähtäsi elinkeinojen monipuolistamiseen. Maaseutuelinkeinojen kehittämisessä ympäristönäkökohtien huomioiminen on reunaehto. Lisäksi ALMA:n keskeisenä strategiana on, että tulevaisuuden maaseutuelinkeinot voivat pohjata menestymisensä ympäristön kannalta myönteisille arvoille. Tämän takia toimintalinja 2:ssa on painotettu mm. seuraavia prosesseja: kotimaisen puuenergiakäytön lisääminen, luonnonmukaisen tuotannon edistäminen, luonnonmukaisesti tuotettujen maataloustuotteiden jalostus sekä luonnon kestävään käyttöön perustuvien matkailu- ja vapaa-ajanpalveluiden tuottaminen.

Toimintalinja 3:n tavoitteena on maaseutuyhteisöjen kehittäminen ja asuin ympäristön viihtyisyyden parantaminen. Sen toimenpiteillä kannustettiin maiseman ja kulttuurimaisemien hoitoon niin, että myös sellaiset maisemanhoitotoimenpiteet, joita ei voida tukea ympäristötuen erityistuella, saatiin tukitoimenpiteiden piiriin. Samoin

Taulukko 18. Rahoitettujen ympäristöön liittyvien hankkeiden määrä, sidottu rahoitus ja sidottu rahoitus/hanke (MMM, Hanke 2000 -rekisteri 22.2.2008).

Hanke	Sidottu rahoitus milj. euroa	Hankkeita kpl	Hankkeen aikana työllistävät hlöä	Sidottu/ hanke euroa
Varsinaiset ympäristöhankkeet	10,5	225	133	46 515
Toissijaisesti ympäristöhankkeet	7,1	82	77	86 767
Ympäristöpositiiviset hankkeet	4,5	26	46	171 441
Hankkeet yhteensä	22,0	333	256	66 181

*Varsinaiset ympäristöhankkeet: hankkeet, joissa Hanke 2000 -rekisterissä sarakkeen Hakusana 1 on Ympäristö, sekä hankkeet jotka Toimiala-sarakkeessa ovat 90 Ympäristönhuolto ja sen alaluokat.

Välilliset ympäristöhankkeet: hankkeet, joissa sarakkeen Hakusana 2 on ympäristö tai Hakusana 1 tai 2 on ympäristökoulutus.

Ympäristöpositiiviset hankkeet: hankkeet, joissa sarakkeen Hakusana 1 tai 2 on Ympäristöpositiivinen, liittyy välillisesti ympäristöön.

Taulukko 19. Ympäristöhankkeiden* indikaattorit ALMA-alueella. (MMM, Hanke 2000 -rekisteri 22.2.2008).

Indikaattori	Varsinaiset ymp.hankeet			Väilliset ymp.hankeet			Ymp.postiiviset hankkeet			Yhteensä		
	Tav.	Tot.	Tot. %	Tav.	Tot.	Tot. %	Tav.	Tot.	Tot. %	Tav.	Tot.	Tot. %
Syntyvät uudet yritykset ym.	12	19	158	2	0	0	5	20	400	19	39	205
Uudet naisten perustamat yritykset	8	2	25	1	0	0	-	-	-	9	2	22
Uudet työpaikat yhteensä	65	74	114	24	11	46	23	9	39	110	93	85
Uudet työpaikat, miehet	48	62	129	16	9	60	17	6	34	80	77	96
Uudet työpaikat, naiset	17	12	69	8	2	23	6	3	46	30	16	53
Uudet työpaikat, alle 30 v.	13	16	128	6	5	81	5	2	41	24	24	97
Uudistetut työpaikat yhteensä	298	256	86	107	43	40	34	59	174	438	357	82
Uudistetut työpaikat, miehet	237	217	92	55	21	38	15	46	320	306	284	93
Uudistetut työpaikat, naiset	61	39	64	52	22	42	19	13	67	132	73	55
Uudistetut työpaikat, alle 30 v.	15	34	237	9	3	41	4	1	26	27	39	144
Hankkeen aikana työllistyvät, alle 30 v.	34	33	99	13	13	99	3	8	250	50	54	108
Hankkeen aikana työllistyvät, miehet	94	88	94	56	49	88	18	35	190	169	173	102
Hankkeen aikana työllistyvät, naiset	41	45	110	25	28	111	10	11	109	76	84	110
Hankkeen piiriin kuuluvat taloudet	988	2 422	245	375	334	89	850	2 030	239	2 213	4 786	216
Mukana olevat maatilakytentäiset yritykset	206	107	52	185	146	79	91	84	92	482	337	70
Mukana olevat yritykset	287	484	169	266	199	75	106	116	109	659	799	121
Laaditut kylien kehittämissuunnitelmat	13	24	185	9	25	278	0	1	-	22	50	227
Laaditut kylien maisemanhoitosuunnitelmat	94	99	105	42	34	81	0	3	-	136	136	100
Kunnostettujen / säilytettyjen rakennusten pinta-ala	1 161	1 105	95	44	25 445	57 961	0	60	-	1 205	26 610	2 208
Kunnostetut / säilytetyt rakennukset, lukumäärä	213	214	101	9	10	111	0	1	-	222	225	101
Uudet rakennukset	7	13	186	18	24	133	2	2	100	27	39	144
Uusien rakennusten pinta-ala	78	166	213	197	160	81	591	470	80	866	796	92

*Varsinaiset ympäristöhankkeet: hankkeet, joissa Hankerekisterissä sarakkeen Hakusana 1 on Ympäristö, sekä hankkeet jotka Toimiala-sarakkeessa ovat 90 Ympäristöhuolto ja sen alaluokat.

Väilliset ympäristöhankkeet: hankkeet, joissa sarakkeen Hakusana 2 on ympäristö tai Hakusana 1 tai 2 on ympäristökoulutus.

Ympäristöpositiiviset hankkeet: hankkeet, joissa sarakkeen Hakusana 1 tai 2 on Ympäristöpositiivinen, liittyy väillisesti ympäristöön.

paikalliset vesiensuojelu- ja vesistöjen kunnostushankkeet olivat toimenpiteiden kohteena. Palvelujen kehittämiseen tähtäävissä toimenpiteissä tuettiin mm. haja-asutusalueille sopivien jätehuoltoratkaisujen toteuttamista.

Maaseudun vahvuutena on luonnon puhtaus, johon liittyy olennaisena osana tuotettujen elintarvikkeiden puhtaus ja hyvä laatu. Yritystoiminnan edistämässä ympäristöasiat ovat keskeisesti esillä. Ympäristöltään puhdas ja turvallinen maaseutu on keskeisesti se toimintaympäristö,

johon maaseutualueiden yritysten kehittäminen ja tilojen elinkeinotoiminnan monipuolistaminen voidaan perustaa.

Ympäristövaikutukset ALMA-ohjelmassa

ALMA:lla ei ole merkittävää suoraa vaikutusta maatalouden ympäristöongelmiin, lukuun ottamatta jätehuoltoon, ympäristöosaamiseen, ympäristön laadun ja viihtyvyyden

Taulukko 20. ALMA-ohjelmasta rahoitettujen hankkeiden (loppuneet & käynnissä olleet N=9 461) arvioidut ja toteutuneet ympäristövaikutukset hankerekisterin mukaan.

Arvioitu ymp	Toteutunut ymp	N
Huomattavasti	Huomattavasti	596
Vähän	Huomattavasti	136
Ei ollenkaan	Huomattavasti	96
Yhteensä		828
Huomattavasti	Vähän	175
Vähän	Vähän	1 323
Ei ollenkaan	Vähän	311
Yhteensä		1 809
Huomattavasti	Ei ollenkaan	53
Vähän	Ei ollenkaan	280
Ei ollenkaan	Ei ollenkaan	1 874
Yhteensä		2 207
Huomattavasti	ei määriteltä	631
Vähän	ei määriteltä	1 360
Ei ollenkaan	ei määriteltä	2 626
Yhteensä		4 617

parantamiseen liittyviä hankkeita sekä maisemanhoitosuunnitelmien ja kyläsuunnitelmien positiivisia vaikutuksia maalaismaisemaan. ALMA ja Manner-Suomen Horisontaalinen maaseudun kehittämissuunnitelma 2000–2006 täydensivät toisiaan hyvin kestävästä kehityksestä edistävissä toimenpiteissä.

Horisontaalisen maaseudun kehittämissuunnitelman tavoitteena oli parantaa maaseudun ympäristöä sekä ylläpitää luonnon monimuotoisuutta. Horisontaalisen maaseudun kehittämissuunnitelman kautta koordinoitun maatalouden ympäristötukijärjestelmän päämääränä oli maatalous- ja puutarhatuotannon harjoittaminen kestävästi niin, että maataloustuotanto kuormittaa ympäristöä vähemmän, luonnon monimuotoisuuden ja maatalouden kulttuurimaiseman säilyminen turvataan ja tuotannon harjoittamisedellytykset säilyvät hyvinä myös pitkällä aikavälillä. Horisontaalisen maaseudun kehittämissuunnitelman kautta koordinoitavan maatalouden ympäristötuen tavoitteena oli erityisesti pinta- ja pohjavesiin sekä ilmaan kohdistuvan kuormituksen vähentäminen kasvinravinteiden hyväksikäyttöä lisäämällä, torjunta-aineiden käytöstä aiheutuvien riskien vähentäminen, luonnon monimuotoisuudesta sekä eläin- ja kasvilajeista huolehtiminen sekä maatalousmaiseman hoito.

Toisaalta ALMA pyrkii parantamaan maaseudun elinkelpoisuutta. Sen toimenpiteet on suunnattu maatalouden kannattavuuden parantamiseen, maaseudun taloudellisen rakenteen monipuolistamiseen sekä sosiaalisesti kestävästä maaseutuympäristön luomiseen.

ALMAN keskeisenä lähtökohtana on maaseudun kehittäminen siten, että se koetaan terveellisenä ja viihtyisänä ympäristönä. Tehtävissä toimissa edellytetään kestävästä kehityksen periaatteiden huomioimista ja kestävästä kehityksen edistämistä maaseudulla. Määrärahoja ei ole osoitettu hankkeisiin, jotka huomattavasti heikentävät ympäristöä.

Ympäristöhankkeissa tehdyt toimet liittyivät myös kulttuuriympäristön vaalimiseen ja ennallistamiseen. Nämä toimet tukevat ALMA-ohjelman kulttuurista ja sosiaalista kestävyttä. Merkittävästi maaseutuyhteisöjen omaehtoisen kehityksen tukemiseen vaikuttivat ohjelman toimesta laaditut kyläsuunnitelmat. Periaatteena kyläsuunnitelmien laatimisessa on ollut, että ne tehdään osallistavien prosessien kautta, jolloin paikalliset asukkaat pääsevät määrittelemään oman elinympäristönsä, kylän, kehittämisen tavoitteet sekä myöhemmin suunnittelemaan ja toteuttamaan näitä tavoitteita tukevia hankkeita. Mielenkiintoinen kysymys jatkoon kannalta on, miten ohjelmakaudella 2000–2006 luodut kyläohjelmat hankkeistetaan alkaneella ohjelmakaudella 2007–2013. Kun edellisellä ohjelmakaudella on luotu prosesseja, joissa paikalliset asukkaat ovat saaneet määritellä tärkeiksi kokemansa kehittämisen kohteet, olisi ohjelma- ja hanketoiminnan kestävyden kannalta olennaista, että myös Manner-Suomen maaseutuohjelma osallistuisi kyläohjelmissa määriteltävien hankkeiden rahoitukseen ja tarvittaessa myös kylätyöohjelmien päivitykseen. Rahoituksellisesti kestävä ei ole kuitenkaan, että ohjelmien päivityksiä laajamittaisesti rahoitettaisiin maaseutuohjelmalla, vaan pitää voida olettaa, että ohjelmakaudella 2000–2006 toteutetut kyläohjelmajärjestelmät ovat opettaneet paikallisille asukkaille ohjelmien käytön työkaluina oman elinympäristönsä kehittämisessä.

Erityisen merkittävää arvioitavalla ohjelmakaudella tapahtuneen aluerakenteen kehittämisen kannalta ja kestävästä kehityksen kannalta ovat myös ALMA-rahoituksella laaditut kylien maisemanhoitosuunnitelmat, jotka ovat toteutuneet määrällisten tavoitteiden mukaisesti. Maisemanhoitosuunnitelmat ovat sitä kokonaisvaltaista maankäytön suunnittelua, joka on maaseudun väestöpohjan ja toimintaympäristön muuttuessa erittäin tärkeää. Kun maaseutualueiden väestömäärä muuttuu ja toimintatavat muuttuvat, nämä muutokset muuttavat myös maaseutualueiden ympäristöjä, maisemia. Jotta muutos ei aiheuttaisi palauttamattomia vaikutuksia yhteiseen kulttuuriperintöön kuuluville maaseutualueille, ovat maisemanhoitosuunnitelmat tärkeitä työkaluja kulttuuriperinnön suojeluun. Kunnostettujen ja säilytettyjen rakennusten osalta määrälliset tavoitteet täyttyivät (taulukko 21). Rakennusten kunnostamisessa riittää kuitenkin tekemistä myös uudella ohjelmakaudella. Olennaista rakennusten

Taulukko 21. Rahoitettujen hankkeiden ympäristöön liittyvät määrälliset tulokset (MMM, Hanke 2000 -rekisteri 22.2.2008).

Indikaattori (N=hanketta)	Tavoite	Toteuma	Tot. %
Kunnostettujen / säilytettävien rakennusten pinta-ala (m ²) (N=446)	115 604,65	136 900,95	118,4
Kunnostetut / säilytetyt rakennukset, lukumäärä (N=494)*	1121,5	1130,45	100,8
Laaditut kylien kehittämissuunnitelmat (N=245)	1 170	897	76,7
Laaditut kylien maisemanhoitosuunnitelmat (N=154)	504	508	100,8

*) poistettu rekisterissä olleet selkeästi virheelliset tiedot

kunnostamisessa on, että niihin liittyy myös aina kun mahdollista toiminnallisia tavoitteita. Tarkoittaen, että kunnostettuihin rakennuksiin liitetään myös toimintoja kunnostettujen rakennusten aktiiviseen käyttöön.

Alla olevassa taulukossa on tarkasteltu ympäristöön liittyviä hankkeita tarkemmin hakusanojen sekä hankekuvausten perusteella (taulukko 22). Ympäristöön liittyvistä hankkeista toimenpiteet ovat suuntautuneet useimmiten ympäristön virkistyskäytön kehittämiseen (sekä rahallinen tuki että hankkeiden määrä). Virkistyskäytön edistämiseen liittyvät hankkeet (142 hanketta) ovat olleet mm. vesistöjen kunnostamista, kyläympäristöjen ja perinnetalaiden kohentamista sekä reitistöjen ja opasteiden rakentamista. Rahallisesti ohjelman toiseksi suurin panostus on kohdistunut jäte- ja vesihuoltoon. Nämä hankkeet ovat olleet rahallisesti keskimäärin suurimpia yksittäisiä ympäristöön liittyviä hankkeita kokonaisrahoituksen ollessa lähes 6 miljoonaa euroa, mutta hankkeita on toteutettu vain 25. Ympäristöhoitoon liittyviä kone- ja laiteinvestointeja on rahoitettu yhteensä 120 kappaletta, lähes 2 miljoonan euron edestä. Muita ympäristöön suoraan tai välillisesti liittyviä hankkeita on ollut 46 kappaletta. Näiden hankkeiden joukossa on ollut mm. erilaisten kohderyhmien ympäristötietoisuuden lisäämiseen, kierrätykseen sekä ympäristön huomioimista lisäävien erilaisten palveluiden kehittämiseen keskittyneitä hankkeita.

Kehittämishankkeissa tehtiin monenlaisia positiivisia ympäristövaikutuksia aikaansaavia toimenpiteitä:

- Rantojen ja vesistöjen kunnostaminen ja suojeleminen. Pinta- ja pohjaveteen kohdistuvan kuormituksen vähentäminen.
- Logistiikan järjeistäminen/liikenteen vähentäminen.

- Luomutuotannon harjoittaminen. Luomuketjun kehittäminen.
- Luonnonherkille alueille tien rakentamisen estäminen.
- (Matkailu-)yritysten ympäristövastuullisuuden lisääminen. Ympäristöjärjestelmien/laatu- ja ympäristöjärjestelmien käyttöönotto yrityksissä. Tiloille ympäristömittari, jonka avulla seurataan toimintaa ympäristön kannalta.
- Asennekasvatus. Luonnontuntemuksen lisääminen ja ympäristötietoisuuden lisääminen. Ympäristöaiheisia tv- ja radio-ohjelmia sekä opetusvideoita.
- Uusiutuvien luonnonvarojen/energiamuotojen käyttö/käytön edistäminen uusiutumattomien sijasta. Puun energiakäytön/kotimaisen energian käytön lisääminen.
- Jäteasioiden ja kierrätyksen tietämyksen parantaminen. Kierrätyksen ja uusiokäytön lisääminen ja hukkamateriaalien vähentäminen yrityksissä.
- Ympäristön tilan kartoittaminen ja epäkohtiin puuttuminen. Ympäristön/maiseman/ vanhojen rakennusten suojeleminen, kehittämistä ja kunnostusta.
- Maaseutukulttuurin ja perinteen säilyttäminen.
- Ympäristön vähäinen kuormitus. Kasvihuonekaasujen vähentäminen.
- Kulttuuri- ja luontokohteiden arvostuksen nostaminen. Maaseutuyritysten kulttuuriympäristön arvostaminen. Ympäristö- ja kulttuuriarvojen vaaliminen.
- Edistetään metsien kestävää hoitoa ja käyttöä. Metsien taloudellisen, sosiaalisen ja monimuotoisuuden kannalta kestävä käyttö ja sen edistäminen.
- Asumisviihtyyden parantaminen.
- Lähiruuan käyttö.
- Luonnonmateriaalien hyötykäyttö. (Keränen ym. 2004.)

Taulukko 22. Ympäristöhankkeiden määrä ja sidottu rahoitus toimenpiteittäin (MMM, Hanke 2000 -rekisteri 22.2.2008).

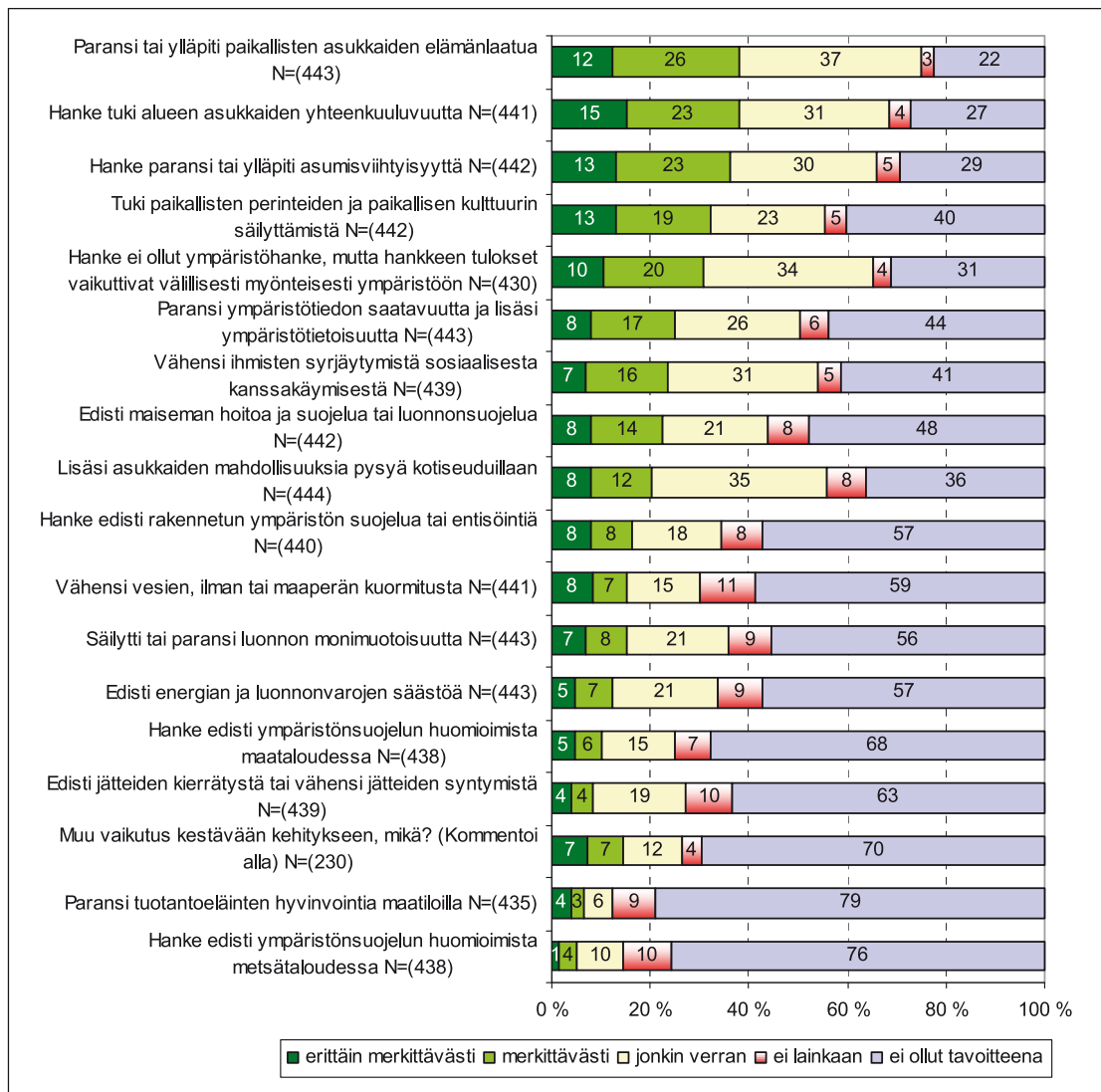
Ympäristöhankkeiden luokittelu	Hankkeita kpl	Sidottu yht. milj. euroa
Virkistyskäytön edistäminen	142	9,05
Koneinvestointi	120	1,99
Jäte- ja vesihuolto	25	5,96
Muu	46	5,05
Yhteensä	333	22,04

Kehittämishankkeille suunnatun kyselyn mukaan ALMA-hankkeiden ympäristöön kohdistuvat vaikutukset näkyivät eniten maaseudulla asumiseen ja elämiseen liittyvissä yleisissä kysymyksissä kuten elämänlaatu, asukkaiden yhteenkuuluvuus, asumisviihtyvyys ja paikallisten perinteiden ja kulttuurin säilyttämisessä (kuva 32). Suoraan ympäristöön kohdistuvat toimenpiteet olivat kehittämishankkeiden kohteena selvästi harvemmin.

Muina hankkeiden vaikutuksina kestäväan kehitykseen vastaajat toivat esiin asenteisiin vaikuttamisen. Tällaisina vaikutuksina mainittiin esimerkiksi hankkeeseen liittyneet ympäristökasvatus ja ympäristötietoisuuden lisääntyminen sekä mm. *”ekologisen ja energiaa säästävän ajattelun edistäminen”*. Myös sosiaalisten vaikutusten merkitys todettiin monissa hankkeissa: *”Paransi sosiaalisesti ja ekologisesti mitattavissa olevaa kestäväa kehitystä.”* Energian säästäminen ja uusiutuvan energian käytön edistäminen, luomu- ja puhtaan viljelyn edistäminen sekä luonnonma-

ateriaalien käyttö ja kestävä rakentaminen todettiin kestäväan kehityksen vaikutuksiksi. Lisäksi ympäristönsuojelun edistämiseen liittyviä vaikutuksia nimettiin. Yksittäisinä palautteina mainittiin mm. metsätalouden kestävyys sekä etätyö ja alihankinta.

Kysyttäessä **hankkeiden tuloksissa kestäväan kehityksen tai ympäristön kannalta merkittäviä seikkoja** eniten mainintoja saivat ympäristörasituksen vähentämiseen ja luonnonnsuojeluun liittyvät asiat (N 48): *”Selkeästi merkityt reitit suojelualueilla turvaa luonnon säilymisen.”* Vesistöjen suojeluun ja niiden kuorituksen vähentämiseen liittyvät seikat (N 41) sekä asenteisiin vaikuttaminen ja sosiaaliset vaikutukset mainittiin myös usein (N 34) tärkeinä tuloksina: *”Nuorten mielipiteiden muokkaaminen kun näkivät käytännössä miten maatilalla eletään kestäväan kehityksen ehdoilla.”* Luonnonmateriaalien käyttö ja kestävä rakentaminen sekä luomu- ja puhtaan viljelyn edistäminen saivat lisäksi useita mainintoja. Hankkeiden energian

Kuva 32. Hankevetäjien (kehittämishankkeet) näkemykset hankkeiden vaikutuksesta ympäristöön ja kestäväan kehitykseen liittyviin prosesseihin.

säästämiseen ja uusiutuvan energian käyttöön sekä kestäviin metsänhoitotoimenpiteisiin liittyvät tulokset koettiin myös tärkeiksi: *”Hyvä metsänhoito on samalla parasta ympäristön-, maisemien- sekä virkistysarvojen hoitoa.”*

Johtopäätökset

ALMA:n rahoitusta ei ole kohdistettu ympäristön kannalta vahingollisiin toimenpiteisiin. Mikäli hankkeissa on ollut uhkaavia negatiivisia ympäristövaikutuksia, ne on käsitelty normaalin ympäristövaikutusten arviointimenettelyn kautta. ALMA-ohjelman tavoitteena oli, että ympäristöön vaikuttavien hankkeiden määrä olisi 20 % rahoitettujen hankkeiden määrästä. Tämä tavoite on seurantatietojen perusteella ylittynyt. Huomattavasti tai vähän toteutuneita positiivisia ympäristövaikutuksia on ollut yhteensä 2 637 hankkeella eli miltei kolmella kymmenestä hankkeesta (27,9 %). Ympäristövaikutukset olivat joko suoraan ympäristöön kohdistuvia tai välillisesti hankkeen vaikutuksesta muuttuneen toiminnan luomia positiivisia ympäristövaikutuksia. ALMA-ohjelman vaikutusta maaseutualueiden elinympäristön kehittämiseen voikin pitää merkittävänä.

Kuitenkin ALMA-ohjelman ympäristövaikutuksia koskevat seurantatiedot ovat osittain puutteellisia ja epätarkkoja. Esimerkiksi merkittävästä osasta hankkeita ei ole raportoitu lainkaan toteutuneita ympäristövaikutuksia.

ALMA ja Manner-Suomen Horisontaalinen maaseudun kehittämisohjelma 2000–2006 ovat hyvin täydentäneet toisiaan maaseutualueiden ympäristön tilan suojelemisessa sekä kohentamisessa: horisontaalisen ohjelman toimenpiteiden kohdentuessa maatalouteen ja ALMA-ohjelman toimenpiteiden laajemmin maaseutualueisiin.

ALMA-ohjelman rahoituksella on tehty monipuolisesti ympäristön tilan kohentamiseen liittyviä toimenpiteitä. Toimenpiteet ovat suuntautuneet useimmiten ympäristön virkistyskäytön kehittämiseen (sekä rahallinen tuki että hankkeiden määrä). Virkistyskäytön edistämiseen liittyvät hankkeet (142 hanketta) ovat olleet mm. vesistöjen kunnostamista, kyläympäristöjen ja perinnemaisemien kohentamista sekä reitistöjen ja opasteiden rakentamista. Rahallisesti ALMA-ohjelman toiseksi suurin panostus suorista ympäristötoimenpiteistä on kohdistunut jäte- ja vesihuoltoon, mutta näitä hankkeita on toteutettu vähän. Ympäristönhoitoon liittyviä kone- ja laiteinvestointeja on rahoitettu, samoin kuin erilaisten kohderyhmien ympäristötietoisuuden lisäämiseen, kierrätykseen sekä ympäristön huomioimista lisäävien erilaisten palveluiden kehittämiseen keskittyneitä hankkeita.

Kehittämishankkeissa tehtiin monenlaisia positiivisia ympä-

ristövaikutuksia aikaansaavia toimenpiteitä. Hankkeiden ympäristöön kohdistuvat vaikutukset näkyvät eniten maaseudulla asumiseen ja elämiseen liittyvissä yleisissä kysymyksissä kuten elämänlaatu, asukkaiden yhteenkuuluvuus, asumisviihtyvyyden sekä paikallisten perinteiden ja kulttuurin säilyttämisessä. Suoraan ympäristöön kohdistuvat toimenpiteet ovat olleet kehittämishankkeiden varsinaisina toiminnan kohteina selvästi harvemmin.

Merkittävää arvioitavalla ohjelmakaudella tapahtuneen aluerakenteen kehittämisen kannalta ja kestävä kehityksen kannalta ovat ALMA-rahoituksella laaditut kylien maisemanhoitosuunnitelmat, jotka ovat tärkeitä työkaluja kulttuuriperinnön suojeluun. Kun maaseutualueiden väestömäärä muuttuu ja toimintatavat muuttuvat, muuttuvat myös maaseutualueiden ympäristöt ja maisemat. Maisemanhoitosuunnitelmien laatimisen määrälliset tavoitteet täyttyivät. Myös kunnostettujen ja säilytettyjen rakennusten osalta määrälliset tavoitteet täyttyivät.

Suosituksukset

ALMA-ohjelman panostus maaseutualueiden ympäristön kehittämiseen on ollut onnistunut ratkaisu. Ympäristön tilan kehittäminen ja suojeleminen on maaseutualueiden elinvoimaisuuden edellytys. Myös jäte- ja vesihuoltoratkaisut, joihin ALMA:n toimenpiteitä on kohdistettu, ovat maaseutualueilla haastavia, mutta niiden hoitaminen maaseutualueiden oikeutuksen perustekijöitä. Näiden tehtävien hoitaminen pitää olla myös jatkossa maaseutualueiden kehittämisen asialistalla.

Merkittävä vaikutus maaseutuyhteisöjen omaehtoisen kehityksen tukemiseen on ohjelman toimesta laaditut kyläsuunnitelmat. Periaatteena kyläsuunnitelmien laatimisessa on ollut, että ne tehdään osallistavien prosessien kautta jolloin paikalliset asukkaat pääsevät määrittelemään oman elinympäristönsä, kylän, kehittämisen tavoitteet sekä määrittelemään näitä tavoitteita tukevia hankkeita. Kun edellisellä ohjelmakaudella on luotu prosesseja, joissa paikalliset asukkaat ovat saaneet määritellä tärkeiksi kokemansa kehittämisen kohteet, olisi ohjelma- ja hanketoiminnan kestävyys kannalta olennaista, että myös Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelma 2007–2013 osallistuisi kyläohjelmassa määriteltyjen hankkeiden rahoitukseen ja tarvittaessa myös kylätyöohjelmien päivitykseen. Rahoituksellisesti kestävä ei ole kuitenkaan, että ohjelmien päivityksiä laajamittaisesti rahoitettaisiin maaseutuohjelmalla.

ALMA-ohjelmassa on tehty monipuolisia toimia maaseutualueiden ympäristön kehittämiseksi. ALMAlla ei ole merkittävää suoraa vaikutusta maatalouden ympäristöin-

vestointeihin, vaan ne rahoitettiin Manner-Suomen Horisontaalisen maaseudun kehittämissuunnan kautta. Ohjelmat ovat hyvin täydentäneet toisiaan. Siirtyminen yhteen maaseudun kehittämissuunnitelmaan 2007–2013 tarjoaa mahdollisuuden ympäristökysymysten monipuoliseen huomioimiseen sekä erityisesti maataloutta että maaseutua muutoin kehitettäessä. Tämän rakenteen hyödyntämiseen kannattaa kiinnittää erityistä huomiota ohjelmaa toimeenpantaessa.

Ohjelmaston ympäristövaikutusten seuranta (-järjestelmää) tulee kehittää. Toteutuneet ympäristövaikutukset pitää pystyä ALMA-ohjelmassa tehtyä seuranta paremmin

todentamaan, vaikka ongelmia tai vahingollisia ympäristövaikutuksia ei ALMA:ssa esiintynytäkään. Tarkemmalla seurannalla saadaan positiiviset ympäristövaikutukset sekä mahdolliset negatiiviset vaikutukset paremmin esille ja mahdollistetaan hyvistä ja huonoista käytännöistä oppiminen. Seurannassa ei tule rajautua pelkästään luonnonjärjestelmiin kohdistuviin vaikutuksiin (ekologinen kestävyys), vaan ulottaa se myös muihin kestävän kehityksen ulottuvuuksiin (tässä yhteydessä erityisesti sosiaalinen kestävyys). Näin voidaan koota seuranta-aineistoa ohjelman toimeenpanon vaikutuksista myös sosiaaliseen pääomaan.

7 Ohjelmamenettelyn ja täytäntöönpanon rooli odotettujen vaikutusten saavuttamisessa

Tässä luvussa vastataan arviointikysymykseen: Missä määrin ALMA-ohjelman ohjelmamenettely ja täytäntöönpano ovat auttaneet odotettujen vaikutusten saavuttamisessa?

Alueellisen maaseudun kehittämisohjelman ohjelmamenettelyn ja täytäntöönpanon toimivuutta ja yhteyttä ohjelman vaikutuksiin tarkastellaan jossain määrin hallinnon mutta pääosin asiakkaan eli hankkeiden näkökulmasta. Näin ollen arviointikysymykseen vastataan keskus- ja aluehallinnon viranomaisille toteutetun fokusryhmähaastattelun, ALMA-ohjelman vuosiraporttien ja arvioinnin yhteydessä toteutettujen kyselyiden tulosten perusteella.

Maaseutupolitiikan väline

Verrattaessa ALMA-ohjelman ohjelmamenettelyä moniin muihin kehittämisohjelmiin oli se hallinnon kannalta lähtökohtaisesti yksinkertaisempi. Alueellista maaseudun kehittämisohjelmaa nimittäin toteutettiin yhden ministeriön alaisuudessa toisin kuin esimerkiksi tavoite 1 ja 2 -ohjelmia, joissa tavoitteet hajaantuivat laajemmin keskushallinnon intresseihin. Tämä teki ohjelman kompaktiksi, eikä hallinnonalojen välillä tarvinnut käydä keskustelua siitä, kenen strategiset tavoitteet valitaan ohjelman päätavoitteiksi. Hankehakemuksia ei myöskään tarvinnut kierrättää hallinnonalalta toiselle ja taituroida monien hallinnollisten ohjeiden viidakossa, vaan siltä osin tilanne oli selkeä. ALMA-ohjelma oli aito maaseutupolitiikan väline, jonka toiminnasta suuri osa kohdentui juuri maaseudulle.

Ohjelman kompakti hallinnointi ei kuitenkaan ollut ainoastaan hyvä asia. Nimittäin samalla kun säästyttiin hallinnonalojen väliseltä kilpailulta, jäi myös toteutumatta rahastojen välinen yhteistyö sekä saavuttamatta yhteistyön myötä tulevat mahdolliset hyödyt, jotka olisivat voineet kumuloitua maaseutualueiden hyväksi.

Vaikuttavuuden näkökulmasta ohjelmalla on ollut maaseutupoliittista merkitystä, koska se on lisännyt ja ylläpitänyt elinkeinomahdollisuuksia maakuntien syrjäisemmissäkin osissa. Tosin ohjelman vaatimus hankkeiden maatilakytkenästä on ollut rajoittava tekijä, vaikka ra-

joitteen on myös todettu selkeyttäneen toimintaa. Tiukka maatilakytkentä on voinut rajata hyviä hankeaihoita toteutuksen ulkopuolelle ja tällä tavoin heikentää ohjelman toimeenpanoa. On myös äänenpainoja, joissa kytkentää maatalouteen on pidetty vahvuutena, koska se omalta osaltaan on tuonut ohjelmaan ryhtiä.

Toiminnan toteuttaminen alueilla niiden omien alueellisten strategioiden pohjalta on ollut ohjelman vahvuus. Alueiden erilaisuus pystyttiin ottamaan huomioon näissä alueohjelmissa. Myös ohjelman toteutusta koskevat päätökset tehtiin alueilla, lähellä toimijoita. Näin alueet sitoutuivat ohjelmaan ja sen toteuttamiseen. Ohjelma tarjosi välineitä erilaisiin tarpeisiin: paikallisesti, alueellisesti ja alueiden yli niin yleiseen kehittämistoimintaan kuin yrityshankkeisiin.

Hallinnoinnissa teoria ja käytäntö eivät kohtaa

Ohjelman hallinnointia helpotti se, että sen maksatusjärjestelmät oli keskitetty. Tämä lienee helpottanut myös tuensaajaa, koska asioita ei tarvinnut kierrättää kovin monissa instansseissa. TE-keskuksista oli myös helppo ottaa yhteyttä ministeriöön, jossa oli tietyt henkilöt ohjeistamassa ja neuvomassa. Ministeriön virkamiesten puolestaan oli helppo kysyä tietoja TE-keskuksista. Sinänsä merkittävä ongelma on ollut hankkeiden hallinnoinnin raskaus ja byrokraattisuus, minkä tosiasian hankkeiden edustajat tuovat myöhemmin tässä luvussa esille.

Fokusryhmähaastattelussa oltiin sitä mieltä, että ohjelmaa toteutettiin liian yksityiskohtaisten ja jäykkien kansallisten säädösten puitteissa. Mikäli toteutuksessa olisi ollut enemmän liikkumavaraa, olisi voitu toteuttaa joitakin sellaisia hyviksi arvioituja hankkeita, joita nyt ei ohjelmaan pystytty ottamaan. Esimerkiksi yritystukemisen pirstaleisuus aiheutti ongelmia ja ketjuyritysvaatus puolestaan johti keinotekoisiiin viritelmiin. Mitään varsinaisia esteitä mikroyritysten rahoittamiseen ei kuitenkaan ollut, ainoastaan kansallisesti sovittu työnjako MMM:n ja KTM:n hallinnonalojen välillä. Vaikka säädökset olivatkin jäykät ja yksityiskohtaiset, olivat ne myös epäselvät. Tämä taas aiheutti tulkintaepäselvyyksiä ja asioiden käsittelyä valituslautakunnissa ja eri oikeusasteissa.

Pyrkimys laajoihin vaikutuksiin

ALMA-ohjelman toteuttamisaluetta pidettiin fokusryhmähaastattelussa riittävän isona ja yhtenäisenä, mikä taas katsottiin edellytykseksi ohjelman ja sen hankkeiden vaikuttavuuteen. Varsinaisessa toiminnassa tätä alueeseen liittyvää ominaisuutta ei kuitenkaan riittävästi osattu hyödyntää. Ohjelmassa ollutta ylimaakunnallisten hankkeiden kiintiötä ei fokusryhmähaastattelussa pidetty täysin onnistuneena ratkaisuna; kiintiön täyttämiseksi joitakin ylimaakunnallisia hankkeita synnytettiin ilman perusteellista tarveharkintaa. Asian eteen jouduttiin tekemään paljon ylimääräistä työtä ja rahoittamaan myös erityisiä aktivointitoimia. Kaikilta osin kiintiöt eivät siis toimineet halutulla tavalla, vaikka hyviäkin kokemuksia oli. Lisäksi ylimaakunnallisten hankkeiden toteuttamisessa on uhkana, että ne jäävät etäisiksi, eivätkä samalla tavoin tavoita koko toteutusaluetta. Siinä maakunnassa, josta hanketta hallinnoidaan, ongelmaa ei ole, mutta toisiin maakuntiin voi tulla liikaa etäisyyttä. Myös väliarvioinnissa esitettiin kritiikkiä ylimaakunnallisista hankkeista. On kuitenkin todettava, että ylimaakunnalliset hankkeet ovat myös vaatineet vuoropuhelua TE-keskusten välillä. Tällä tavoin ne ovat lisänneet vuorovaikutusta eri alueiden välillä, jolloin

myös ohjelman menettelytapoja on yhtenäistetty eri TE-keskusten välillä.

Ohjelman toimeenpanoa pyrittiin tehostamaan myös teema- ja toimialaohjelmilla. Lähes kaikkien TE-keskusten alueella oli käynnissä useita ohjelmia, esim. matkailu-, elintarvike-, puu- ja kyläohjelmia sekä maatalouden kehittämisohjelmia. Teemaohjelmia toteutettiin joko selkeän ohjelman ja koordinaattorin johdolla (esim. Etelä- ja Pohjois-Pohjanmaa), perustamalla hankevalinta strategia-asiakirjan linjauksiin (esim. Satakunta, Pirkanmaa) tai toteuttamalla koko maakunnan kattavia kärkihankkeita (esim. Häme). (Täytäntöönpanokertomukset.)

Toimintaryhmillä merkittävä rooli paikallistasolla

ALMA-ohjelmassa toteutettiin toimintaryhmyön puitteissa yhteensä noin 66 miljoonan euron hankekokoisuus (taulukko 23). Tuosta rahoitusmäärästä julkisen rahan osuus oli 77 % ja yksityisen 23 %.

ALMA-toimintaryhmillä oli ohjelmakaudella 2000–2006

Taulukko 23. Toimintaryhmien hankkeiden rahoituksen jakautuminen ALMA-ohjelman toimintalinjoittain. (Hanke2000 -järjestelmä/ TIKE/MMM)

Toimintalinja 1 Maa- ja metsätalouden kehittäminen							
	EU	Valtio	Muu valtio	Muu julkinen	Kunta	Julkinen yhteensä	Yksityinen
Maatila-investoinnit (a)	0	0	0	0	0	0	0
Koulutus (c)	112 637	188 322	0	0	74 502	375 460	51 297
Muut metsätaloustoimenpiteet (i)	57 686	96 565	0	360	38 799	193 411	42 504
Lomitus- ja tilanhoitopalvelujen perustaminen (l)	14 580	24 300	0	0	9 720	48 600	5 400
Toimintalinja 1 yhteensä	184 903	309 187	0	360	123 020	617 471	99 201
Toimintalinja 2 Maaseutuelinkeinojen monipuolistaminen							
Maatila-investoinnit (monipuolistaminen) (a)	40 397	94 261	0	0	0	134 658	246 927
Muut metsätaloustoimenpiteet, (yritt. inv.) (i)	67 968	118 836	0	0	39 757	226 561	141 128
Toimintojen monipuolistaminen (p)	448 111	739 780	0	8 400	300 845	1 497 136	283 157
Matkailu- ja käsityöelinkeinojen kannustaminen (s)	1 721 824	2 822 753	0	68 823	1 161 404	5 774 804	1 672 386
Toimintalinja 2 yhteensä	2 278 300	3 775 629	0	77 223	1 502 006	7 633 158	2 343 598
Toimintalinja 3 Maaseutu-yhteisöjen kehittäminen							
Maaseudun elinkeinojen ja väestön peruspalvelut (n)	1 986 361	3 117 284	0	53 614	1 462 514	6 619 774	1 828 401
Kylien kunnostaminen ja keh. sekä maaseutuperinnön suoj. ja säil. (o)	10 828 597	17 957 116	8 302	14 144	7 286 039	36 094 198	10 860 317
Toimintalinja 3 yhteensä	12 814 958	21 074 401	8 302	67 758	8 748 553	42 713 972	12 688 718
Toimintaryhmien hankkeet yhteensä	15 278 162	25 159 217	8 302	145 341	10 373 579	50 964 601	15 131 517

Taulukko 24. ALMA-toimintaryhmien rahoittamien hankkeiden määrä. (MMM)

Toimintaryhmä	Hankkeita kpl	joista omia hankkeita	joista aktivointihankkeita
Kehu	56	7	5
Sampo	49	5	5
Lounais-Suomen maas.keh.yhd.	79	5	2
Varsin Hyvä	92	5	3
Ravakka	85	6	4
Pyhäjärvisseutu	59	10	9
LounaPlus	56	8	5
Yliset	74	6	3
Etpähä	87	10	5
Pirkan helmi	59	5	5
PoKo	86	7	5
Joutsenten reitti	135	8	7
Pohjois-Kymen kasvu	101	8	5
Jyväsräihi	43	4	4
Maaseutukehitys	142	7	5
Vesuri	87	7	5
Liiveri	118	9	5
Kuusiokunnat	77	10	6
Yhyres	81	14	5
JoMMa	37	6	5
YHTEENSÄ	1 603	147	98

yhteensä 1 603 hanketta (taulukko 24), joista ryhmien omia hankkeita oli 147 kpl (omiin hankkeisiin sisältyy 98 aktivointi- tai hallintohanketta ja 49 ryhmien omaa esiselvitystä yms. kehittämishanketta).

Toimintaryhmätyö oli tärkeä ALMA-ohjelman kehittämistoimintaa tehostava toimintamuoto. Ohjelmakauden alun käymisvaiheen jälkeen toimintaryhmätyö vakiintui osaksi ohjelman toteuttamista. Toimintaryhmien kautta toteutunut hanketoiminta osoitti, että ryhmien toteuttamalle paikalliselle kehittämistyölle oli kysyntää – hanketoiminta oli vilkasta. Hankkeita toteutettiin moneen teemaan liittyen: kunnostettiin kylätaloja ja muita rakennuksia, raivattiin retkeilyreitit, virkistettiin tuottajajyhdistysten toimintaa, kehitettiin maaseutumatkailua, tuoteistettiin kulttuuria, toteutettiin erilaisia yrityshankkeita. Toimintaryhmätyössä nähtiin ohjelmakauden aikana ruohonjuuritason toiminnan hyöty; toimintaryhmät saivat erittäin hyvin liikkeelle hankehakemuksia ja niiden tekemä yhteistyö TE-keskusten kanssa toimi hyvin. Tietynlainen ongelma oli havaittavissa toimintaryhmien jäsenten osallistumisessa yhdistysmuotoiseen toimintaan, sillä sääntömääräiset kokoukset eivät jäsenistöä kiinnostaneet ja yhdistysten toiminta keskittyikin hallitusten ympärille. (Täytäntöönpanokertomukset.)

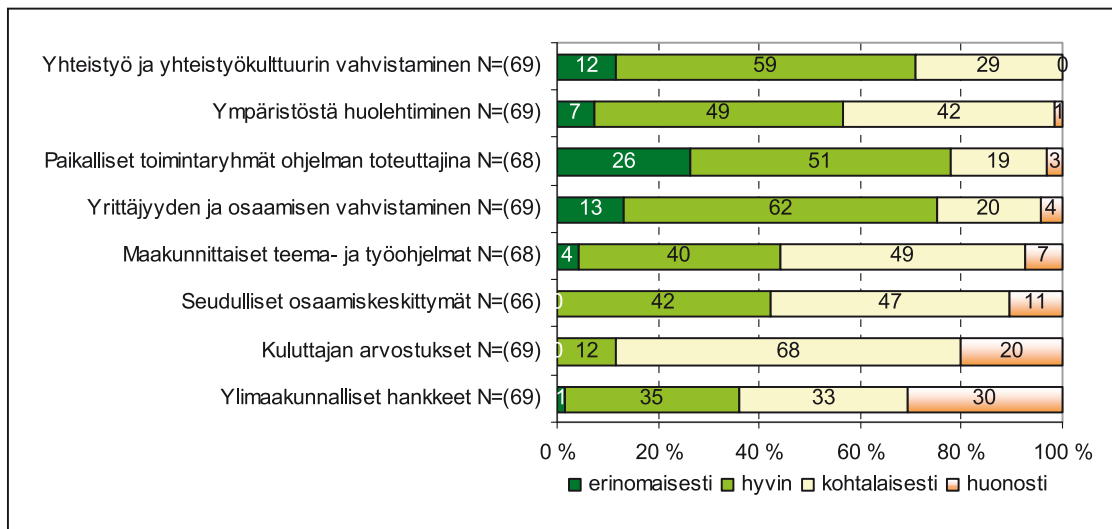
ALMA:ssa toimivilla toimintaryhmillä ei pääsääntöisesti ollut yritysrahoitusta käytettävissään, minkä vuoksi ni-

den toiminnan tulokset olivat pääosin sosiaalisen pääoman lisäämistä: yhteistyön ja verkostoitumisen edistämistä, uusien toimintatapojen ja ratkaisujen kehittämistä. Toimintaryhmien työllä tosin edistettiin erityisesti naisten työpaikkojen syntymistä.

Sidosryhmäläiset arvioivat kyselyssä, **kuinka ALMA-ohjelman 2000–2006 toimeenpanoon valitut strategiset tekijät ja ALMA-kehittämistyön toimintatavat onnistuivat tukemaan ohjelman tavoitteiden saavuttamista**. Eniten erinomaisia arvioita saivat paikalliset toimintaryhmät ohjelmien toteuttajina (kuva 33). Reilu neljäsosa vastaajista arvioi niiden onnistuneen ohjelman tavoitteiden saavuttamisessa erinomaisesti ja yli puolet puolestaan hyvin. Vain muutama vastaaja arvioi niiden onnistuneen tukemaan ohjelman tavoitteiden saavuttamista huonosti.

Myös yrittäjyyden ja osaamisen vahvistuminen sekä yhteistyö ja yhteistyökulttuurin vahvistaminen saivat hyvät arviot sidosryhmäläisiltä. Noin 60 % vastaajista katsoi niiden tukeneen ohjelman tavoitteiden saavuttamista hyvin ja reilu kymmenesosa arvioi niiden onnistuneen tukemisessa erinomaisesti. Ympäristöstä huolehtimisen sekä maakunnittaisten työohjelmien nähtiin myös tukeneen ohjelman tavoitteiden saavuttamista pääsääntöisesti hyvin.

Jopa 30 % vastaajista arvioi ylituokkunnallisten hankkei-

Kuva 33. Miten seuraavat ALMA-ohjelman 2000–2006 toimeenpanoon valitut strategiset tekijät ja ALMA-kehittämistyön toimintatavat onnistuivat tukemaan ohjelman tavoitteiden saavuttamista? Sidosryhmäkysely.

den onnistuneen ohjelman tavoitteiden saavuttamisen tukemisessa huonosti ja kolmasosa katsoi niiden onnistuneen siinä vain kohtalaisesti. Kuluttajan arvostuksen sekä seudullisten osaamiskeskittymien sidosryhmäläiset arvioivat vaikuttaneen tavoitteiden saavuttamiseen valtaosaltaan kohtalaisesti. Joka neljäs katsoi kuluttajien arvostuksen vaikuttaneen tuloksiin huonosti ja seudullisten osaamiskeskittymien tuen arvioi huonoksi puolestaan noin kymmenes vastaajista.

Asiakkaan näkökulma

Asiakasnäkökulmaan on tässä arvioinnissa hankittu tietoa kehittämishankkeiden toteuttajille, yrityshankkeiden toteuttajille ja kohderyhmän edustajille suunnattujen kyselyiden avulla. Ohjelmamenettelyn ja täytäntöönpanon suhteen relevanttia tietoa saatiin varsinkin kehittämis- ja yrityshankkelyselyistä.

Kehittämishankkeiden vetäjillä oli vahva yksimielisyys siitä, että ALMA-ohjelmassa toteutettujen hankkeiden synty perustui toiminta-alueen ja kohderyhmien tarpeisiin (kuva 34). Sen sijaan ohjelman tavoitteet eivät korostuneet niin paljoa hankkeiden ideointivaiheessa. Tämä ei välttämättä ole kuitenkaan negatiivinen asia, sillä alueelta ja kohderyhmistä nouseva tarve on nähtävä ensisijaisempana ja tärkeämpänä kuin pelkkä sopivuus kehittämisohjelmaan. Ja toisaalta hankevalintaprosessin kautta hankkeiden sopivuus ja sovittaminen ohjelmaan on joka tapauksessa tullut varmistetuksi.

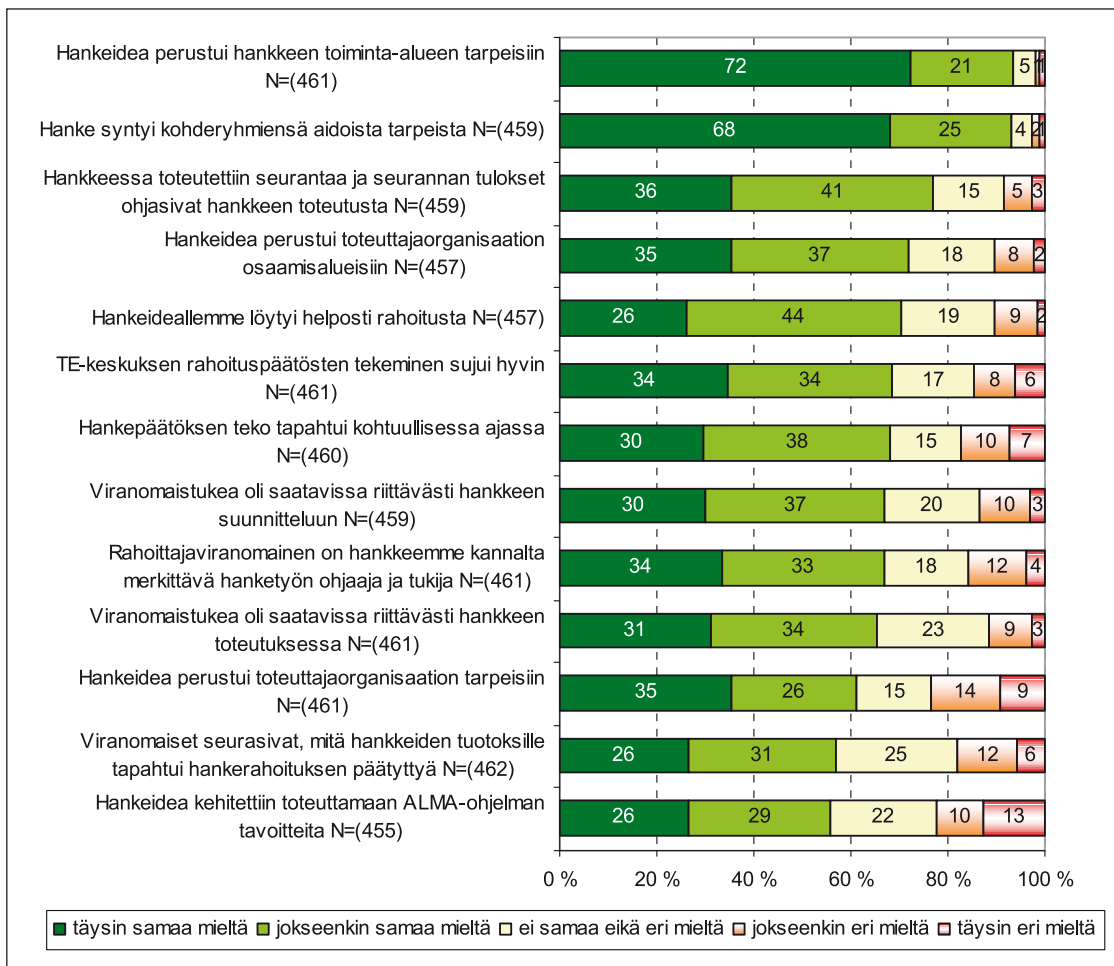
Kehittämishankkeiden toteutuksessa ei kyselyyn vastaan-

neiden mielestä ollut kovin suuria ongelmia. Jonkun verran kritiikkiä annettiin rahoituspäätöksen tekemisen sujuvuudesta ja viranomais-tuen määrästä hankkeen suunnittelussa ja toteutuksessa.

Ohjelman rahoitus oli ratkaisevan tärkeä erityisesti kehittämishankkeiden toteutumisen kannalta, sillä 80 % kehittämishankkeiden vastaajista ilmoitti, ettei hanke olisi toteutunut ilman ohjelman rahoitusta (kuva 35). Osuus on tässä jälkiarviointivaiheessa jopa suurempi kuin ohjelmasta tehdyn väliarvioinnin aikana, jolloin 73 % hankkeista todettiin sellaisiksi, että ne olisivat jääneet toteuttamatta ilman ohjelmaa. Tämnäkertaisen kyselyn mukaan vain 2 % kehittämishankkeista olisi toteutettu suunnitellulla tavalla myös ilman ALMA-rahoitusta, 3 % myöhemmin ja 11 % suppeammin.

Yrityshankkeista noin 30 prosentille ALMA-tuki oli välttämätön hankkeen toteuttamiseksi. Monet hankkeista olisi toteutettu myöhemmin (27 %) tai suppeammin (22 %) ilman ALMAN rahoitusta. Runsaalle viidennekselle hankkeista ALMA-tuki ei ollut välttämätön, sillä ne olisivat toteutuneet myös ilman tätä tukea. Yrityshankkeille ALMA-rahoituksen merkitys on tärkeä, mutta verrattuna kehittämishankkeisiin sen merkitys on pikemminkin ollut täydentävä.

Lähes puolet sidosryhmävastaajista oli sitä mieltä, että ALMA-ohjelmalla rahoitettua toimintaa olisi rahoitettu ilman ALMA-ohjelman rahoitusta, mutta suppeammin. Lähes 30 % sidosryhmäläisistä oli kuitenkin sitä mieltä, ettei rahoitettua toimintaa olisi rahoitettu lainkaan ilman ohjelmarahoitusta. 12 % vastanneista ei osannut ottaa kan-

Kuva 34. Hankevetäjien (kehittämishankkeet) näkemykset hankkeen syntyä ja toteuttamista koskevista väittämistä.

taa rahoitukseen. Vastaajista joka kymmenes puolestaan uskoi, että ALMA-ohjelman rahoittama toiminta olisi saanut rahoitusta muualta myöhemmin.

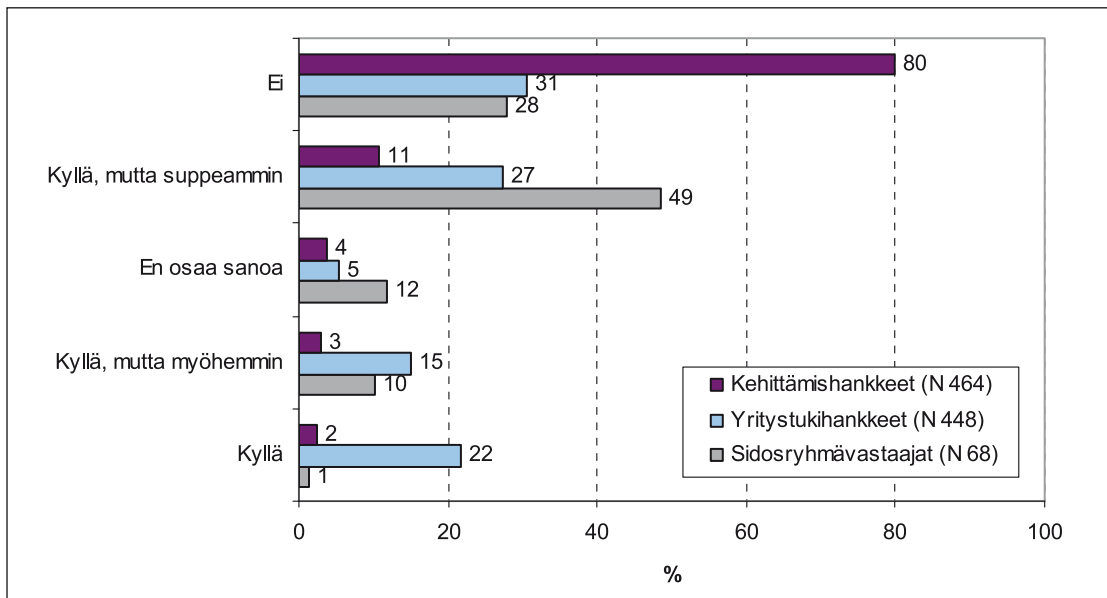
Eryteisesti kehittämishankevastaajat olivat tyytyväisiä ALMA-toimintaryhmien toimintaan ja vain pienellä osalla kyseisen ryhmän vastaajista oli huomautettavaa (kuva 36). Kehittämishankkeissa oltiin tyytyväisiä toimintaryhmien asiantuntemukseen ja rahoituspäätösten tekemisen sujuvuuteen. Toimintaryhmien asemaan aluekehitysviranomaisten joukossa, ryhmän tavoitteisiin rahoitettavien hankkeiden valinnassa ja toimintaryhmän tehokkuuteen asukkaiden vaikutuskanavana noin joka neljäs vastaaja ei ottanut kantaa.

Yritystutkimuksessa vastaajien mielipiteet jakautuivat kehittämishankevastaajia enemmän. Suurin osa vastaajista oli tässäkin ryhmässä sitä mieltä, että ALMA-toimintaryhmän rahoituspäätösten tekeminen sujui hyvin. Myös toimintaryhmän toimistoa pidettiin asiantuntevana hanke-toiminnan ohjaajana ja tukijana. Lähes puolet vastaajista katsoi, että ALMA-toimintaryhmän toimiston neuvonta ja

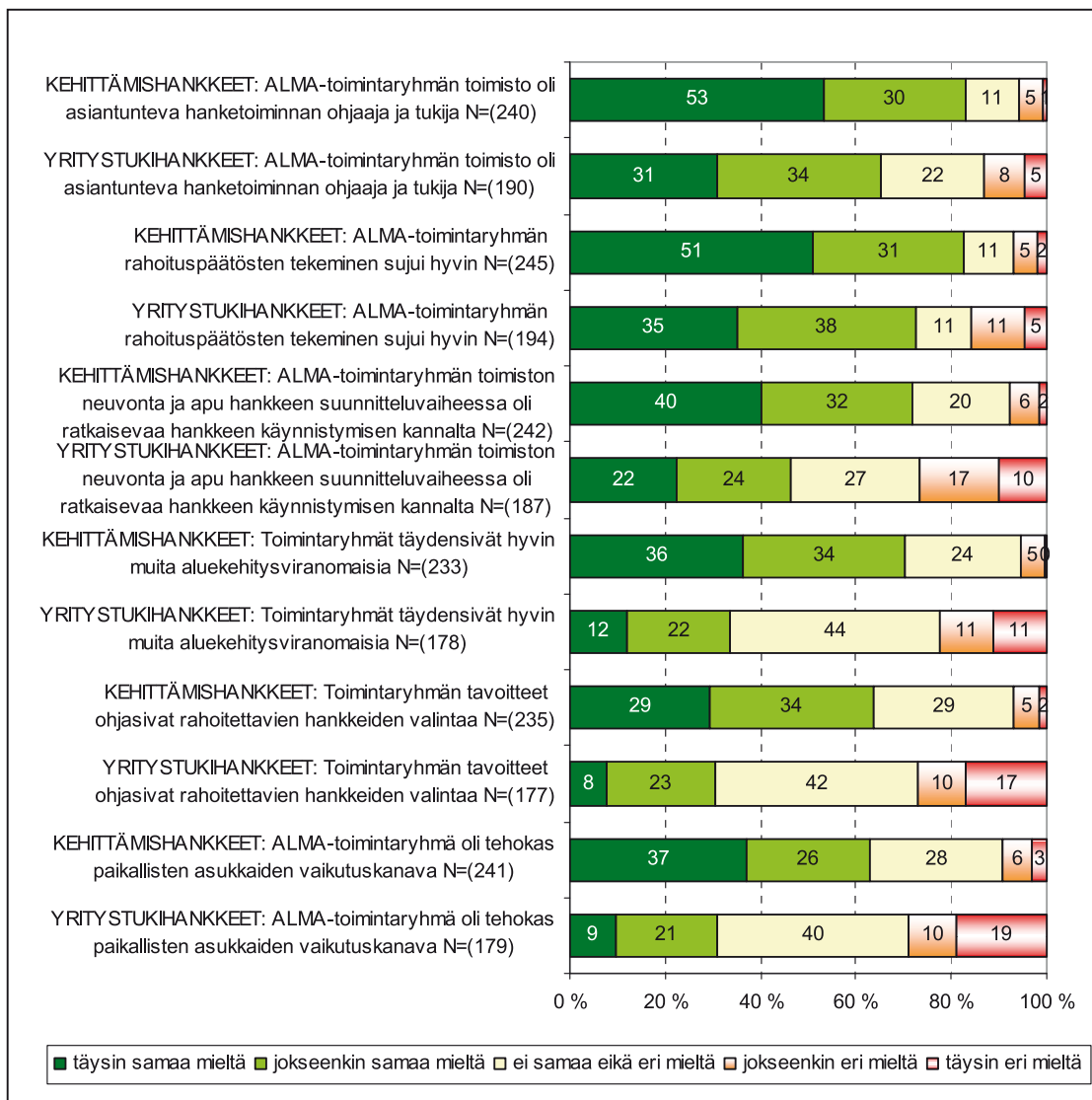
apu hankkeen suunnitteluvaiheessa oli ratkaisevaa hankkeen käynnistymisen kannalta. Tosin eri mieltä asiassa oli noin neljännes vastaajista. Joka kolmas vastaaja oli sitä mieltä, että toimintaryhmät täydensivät hyvin muita aluekehitysviranomaisia. Eri mieltä asiasta oli noin joka viides vastaaja. Vastaajien mielipiteet jakautuivat myös väittämässä "ALMA-toimintaryhmä oli tehokas paikallisten asukkaiden vaikutuskanava" sekä "Toimintaryhmän tavoitteet ohjasivat rahoitettavien hankkeiden valintaa". Vastaajissa oli sekä samaa mieltä olevia että eri mieltä olevia lähes yhtä paljon. Näidenkin väittämien kohdalla on kuitenkin huomattava että suuri osa vastaajista ei joko halunnut tai osannut ottaa niihin ylipäänsä kantaa.

Hankkeiden toimintaa vaikeuttavia tekijöitä nähtiin kehittämishankkeiden osalta kokonaisuudessaan olleen hyvin vähän (kuva 37).

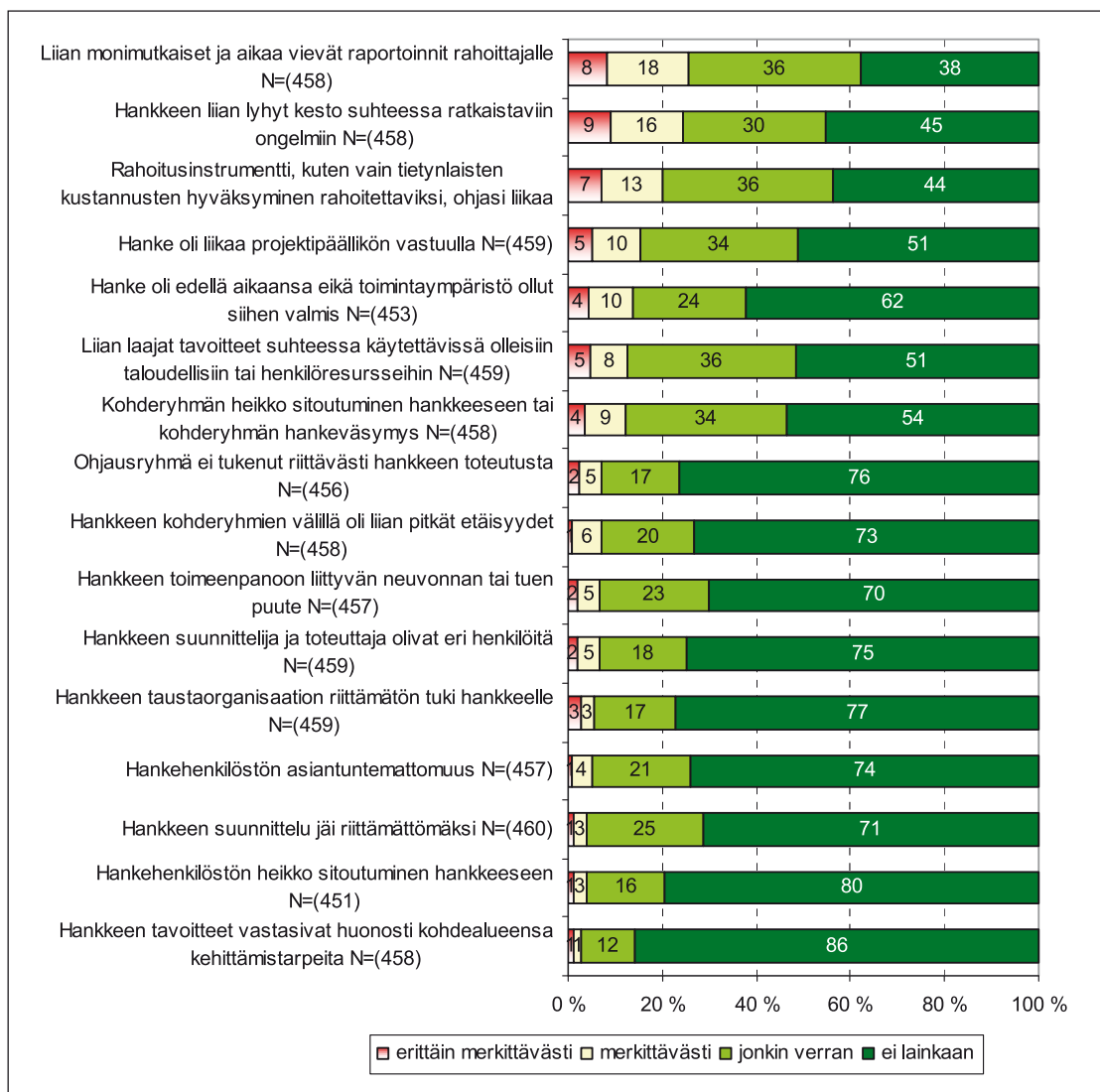
Noin neljännes vastaajista koki hankkeen raportoinnin rahoittajalle ja hankkeen liian lyhyen keston suhteessa ratkaistaviin ongelmiin vaikeuttaneen joko merkittävästi tai erittäin merkittävästi hankkeen toimintaa. Viidennes vas-

Kuva 35. Kehittämishanke-, yritystukihanke- ja sidosryhmävastaajien mielipiteet hankkeen/ohjelmatoiminnan toteutumisesta ilman ALMA-rahoitusta.

Kuva 36. Hankevetäjien (kehittämishankkeet ja yritystukihankkeet) näkemykset ALMA-toimintaryhmien toimintaa koskevista väittämistä.

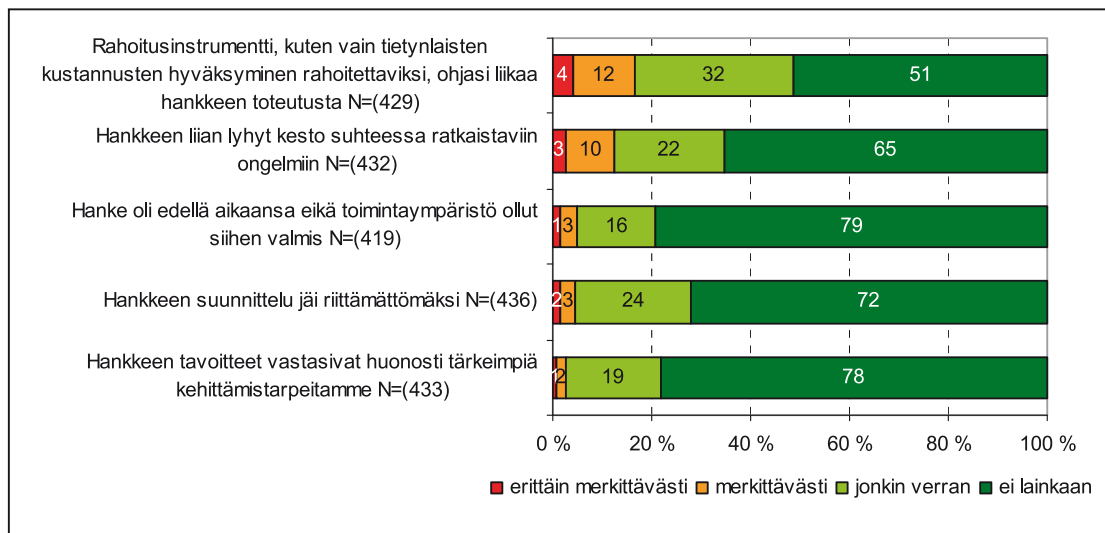
Kuva 37. Hankevetäjien (kehittämishankkeet) näkemykset hankkeen toimintaa vaikeuttaneista tekijöistä.

taajista koki merkittäväksi haitaksi myös rahoitusinstrumentin rajaukset (hyväksyttävät kustannukset); sen nähtiin ohjaavan liikaa hankkeen toteutusta. Muita mainittavampia haittoja olivat hankkeen jääminen liikaa projektipäällikön vastuulle, hankkeen nähtiin olevan edellä aikaansa, tavoitteet olivat liian laajat suhteessa resursseihin sekä kohderyhmän heikko sitoutuminen hankkeeseen tai hankeväsymys.

Yrityshankkeiden edustajat olivat kehittämishankkeiden edustajiin verrattuna jopa hieman tyytyväisempiä hankkeidensa toimintaan; he eivät nähneet toimintaa vaikeuttaneita tekijöitä olleen yrityshankkeiden toteutuksessa mitenkään merkittävästi (kuva 38). Rahoitusinstrumentin liialliseen ohjauuteen esitettiin voimakas kritiikki, joka sekä jäi pienen vähemmistön (16 %) mielipiteeksi. Lisäksi voi mainita, että vastaajista 13 %:n mielestä hankkeen liian lyhyt kesto ratkaistaviin ongelmiin nähden vai-

keutti hankkeen toimintaa merkittävästi tai erittäin merkittävästi.

ALMA-ohjelmasta yritys- tai investointitukea saaneille ta-
hoille suunnatussa kyselyssä pyydettiin täydentämään **hankkeen toimintaa vaikeuttavia tekijöitä** koskevaa kysymystä omin sanoin. Reilu kolmasosa vastaajista mainitsi hankkeen toimintaa vaikeuttavina tekijöinä hankkeen aikataulutukseen ja rahoitukseen liittyvät asiat. Hankeaikataulu oli ollut liian lyhyt ja hankkeiden toteutamisajankataulu miellettiin liian tiukaksi. Hankkeiden toimintaa oli vaikeuttanut myös se, ettei aikataulun joustoisuutta ollut ilmoitettu. Monet olivat näin ollen kokeneet myös rahoituskauden olleen liian lyhyen. Rahapula vaivasi varsinkin sellaisia hankkeita, joilla oli epätietoisuutta tuen saamisesta. Monet olivat kokeneet rahoituksen saamisen ongelmalliseksi, kun käsittelyajat pitkittyivät ja rahoitusta saatiin usein liian myöhään, mikä saattoi nostaa hank-

Kuva 38. Hankevetäjien (yrityshankkeet) näkemykset hankkeen toimintaa vaikeuttaneista tekijöistä.

keen kustannuksia tai jopa tehdä sen mahdottomaksi. Rahoitustarve saattoi myös kasvaa hankkeen aikana, mihin ei kuitenkaan saatu lisärahoitusta. Erityisesti laite- ja konehankinnoissa olisi kaivattu mahdollisuutta täydentää hakemusta jälkikäteen siten, että kaikki kulut tulisi otettua tukipäätöksissä huomioon.

Ylipäätään byrokratia oli koettu ongelmallisena. Lähes viidesosa vastaajista oli kokenut hakumenettelyn liian pitkänä, sotkuisena ja vaikeaselkoisena. Osa oli tarvinnut apua pelkästään lomakkeiden täyttämiseen, kun joidenkin kysymysten ymmärtäminen oli ollut vaikeaa. Viranomaisilta oli kuitenkin saatu ristiriitaisia ohjeita ja vaatimuksia tai informointi ja laintulkinta olivat olleet huonoa ja virheellistä. Hanketoteuttajat olivat kaivanneet myös yleistietotaitoa hankkeiden vetämiseen, mutta tällaista apua ei ollut saatavilla TE-keskuksesta. Osa ei ollut osannut edes hakea neuvontaa oikeilta tahoilta, joten suunnittelu jäi paljon omille harteille.

Edellä mainittujen asioiden lisäksi yritys- ja investointitukea saaneiden tahojen hanketoimintaa olivat hankaloittaneet moninaiset tekijät, kuten EU:n hallinnolliset ratkaisut sokerintuotannon osalta, kunnan päättämättömyys, työntekijöiden osaamattomuus, toimimattomuus tai epärehellisyys sekä yhteistyön puuttuminen. Myös erikoiskoivien vaikea saatavuus, liian alhaiset ohjekustannusarvot, energiapuun huono hinta, polttopuun arvonlisävero sekä yllättävät sairastumiset tai kuolemantapaukset olivat hidastaneet hankkeiden toimintaa tai tehneet niistä kannattamattomia.

Sekä kehittämis- että yritystukihankekyselyyn vastanneiden mukaan hankkeet onnistuivat hyvin tehtävissään

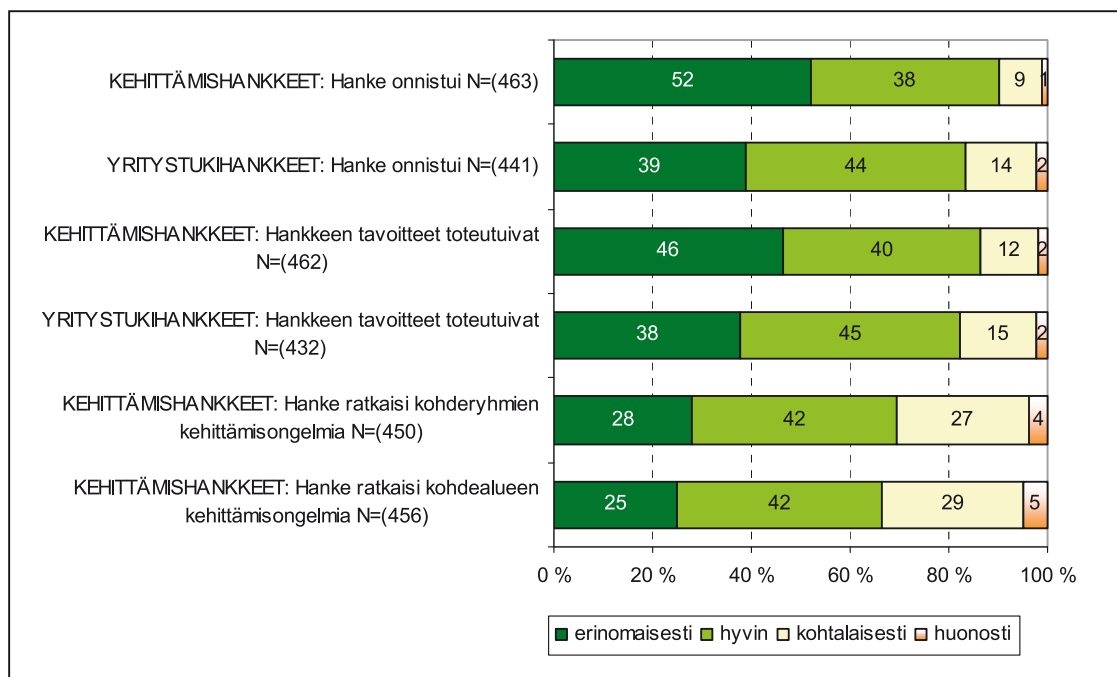
(kuva 39). Yli puolet kehittämishankevastaajista ja lähes 40 % yrityshankevetäjistä koki hankkeen onnistuneen erinomaisesti. Erinomaisesti tai hyvin onnistuneita oli kehittämishankkeissa 90 % ja yritystukihankkeissa 83 %. Hankkeen tavoitteiden toteutumisen osalta jakaumat olivat lähes samanlaiset.

Hieman huonommin kehittämishankkeet onnistuivat kohderyhmien ja kohdealueen kehittämisiongelmiä ratkaisemiseksi, mutta näissäkin selvästi yli kaksi kolmasosaa vastaajista koki hankkeensa onnistuneen vähintäänkin hyvin.

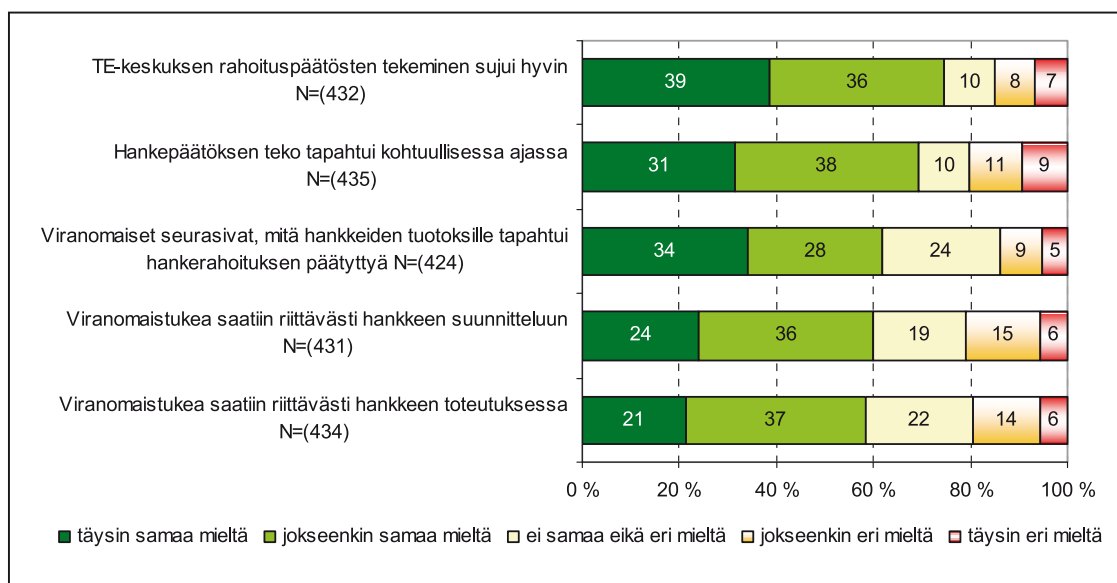
Kohderyhmäkysely tukee omalta osaltaan kehittämishankkeiden edustajien näkemystä hankkeiden onnistumisesta, vaikka erinomaisia arvosanoja ei juuri jaettukaan. Lähes neljä viidestä vastaajasta koki hankkeen ratkaisseen kohtalaisesti tai hyvin kohdealueen kehittämisiongelmiä. Miltei sama määrä vastaajista näki hankkeen ratkaisseen kohtalaisesti tai hyvin alueen asukkaiden kehittämisiongelmiä.

Yritystukea saaneet ottivat kantaa erilaisiin hanketta ja hankkeen hallintoa koskeviin väittämiin. TE-keskusten rahoituspäätösten tekemisen tunnustettiin sujuneen pääasiassa hyvin (kuva 40).

Hankepäästösten teon katsottiin myös tapahtuneen kohtuullisessa ajassa, tosin joka viides vastaaja oli toista mieltä asiasta. Lähes kaksi kolmasosaa vastaajista oli samaa mieltä siitä, että viranomaiset seurasivat, mitä hankkeiden tuotoksille tapahtui hankerahoituksen päätyttyä. Moni ei kuitenkaan osannut tai halunnut ottaa asiaan kantaa. Enemmistö vastaajista oli myös saanut riittävästi

Kuva 39. Hankevetäjien (kehittämisen- ja yritystukihankkeet) näkemykset hankkeen onnistumisesta ja sen tavoitteiden toteutumisesta.

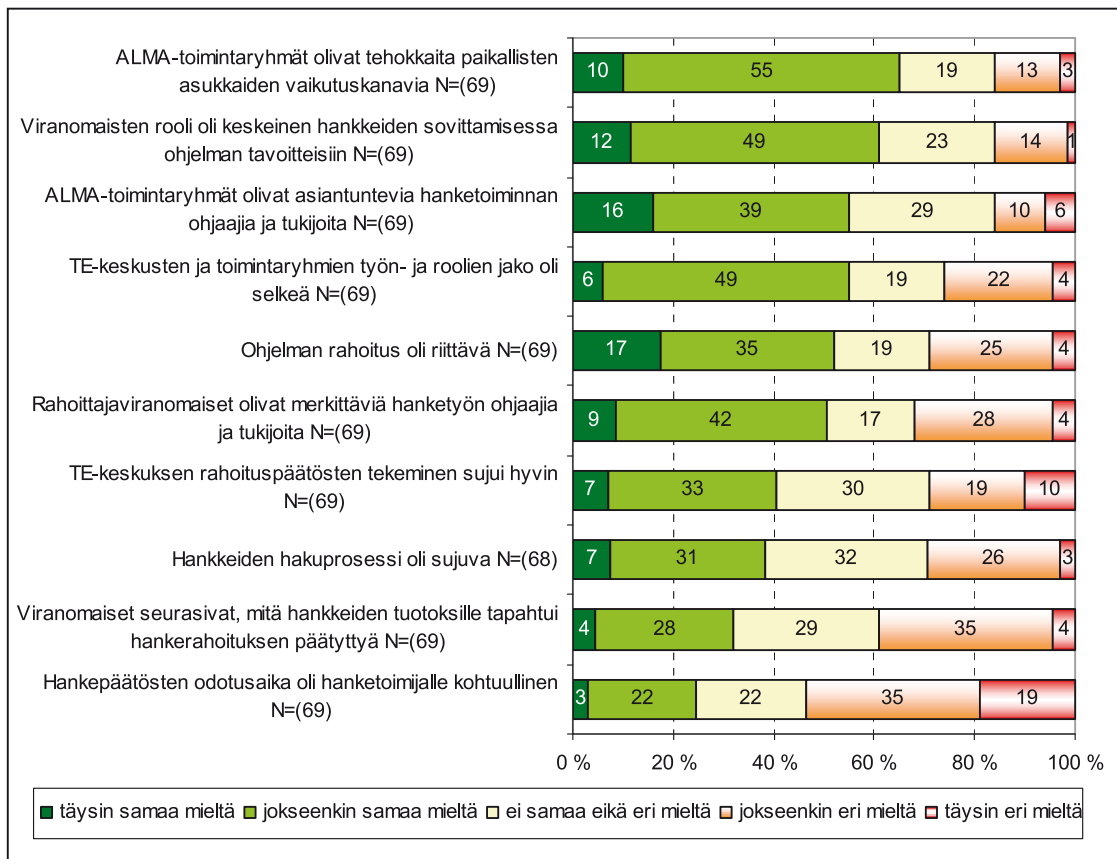
Kuva 40. Mitä mieltä olet seuraavista hanketta ja hankkeen hallintoa koskevista väittämistä? (Yrityskysely)

viranomaistukea sekä hankkeen suunnittelussa että toteutuksessa.

Myös sidosryhmäläisiä pyydettiin arvioimaan **ALMA-ohjelman hallintoa ja hankkeita**. Parhaimmaksi vastaajat arvioivat ALMA-toimintaryhmien toiminnan; valtaosassa vastauksissa sitä pidettiin tehokkaana paikallisten asukkaiden vaikutuskanavana (kuva 41). Vastauksia maakunnallisesti tarkasteltaessa nousee kuitenkin esiin uusmaalaisten vastaajien enemmistön epäilevä kanta toimin-

taryhmyyden tehokkuuteen paikallisten asukkaiden vaikutuskanavana. Lähes viidesosa vastaajista koki, että ohjelman rahoitus oli ollut riittävä, ja yli puolet vastaajista oli asiasta ainakin jokseenkin samaa mieltä, mutta lähes 30 % vastaajista piti rahoitusta riittämättömänä. Lähes yhtä moni oli sitä mieltä, että ALMA-toimintaryhmät olivat asiantuntevia hanketoiminnan ohjaajia ja tukijoita. Toimintaryhmien asiantuntemusta epäiltiin eniten Varsinais-Suomessa. Valtaosa vastaajista piti viranomaisten roolia ainakin jossain määrin keskeisenä hankkeiden so-

Kuva 41. Mitä mieltä olette seuraavista ALMA-ohjelmaa, sen hallintoa ja hankkeita koskevista väittämistä (sidosryhmäkysely)?

vittamisessa ohjelman tavoitteisiin, TE-keskusten ja toimintaryhmien työn- ja roolien jakoa selkeänä sekä rahoittajaviranomaisia merkittävinä hanketyön ohjaajina ja tukijoina. TE-keskusten ja toimintaryhmien rooli- ja työnjakoa pidettiin selkeimpänä Keski-Suomessa; muiden maakuntien kohdalla vastaukset hajosivat.

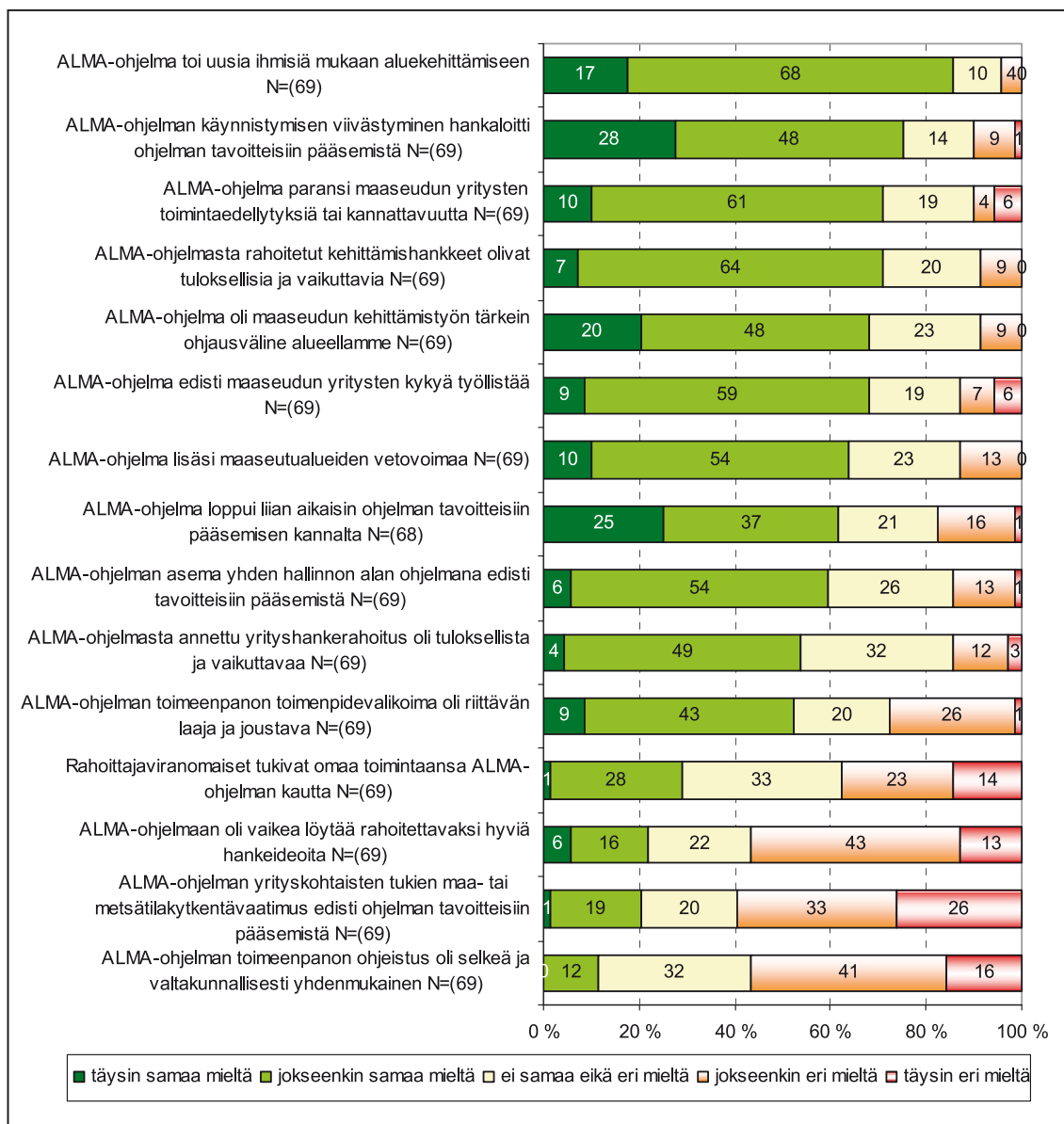
TE-keskusten rahoituspäätösten sujuvuutta ja hankkeiden hakuprosessia oli sidosryhmäläisillä hankalinta arvioida, sillä niitä koskevien väittämien kohdalla noin 30 % vastaajista ei ollut samaa eikä eri mieltä. Väittämät saivat kuitenkin hieman enemmän myönteisiä kuin kielteisiä arvioita. Huomioitavaa kuitenkin on, että "TE-keskusten rahoituspäätösten tekeminen sujui hyvin" -väittämän kanssa oli täysin eri mieltä jopa 10 % vastaajista. Eri mieltä asiasta oltiin etenkin Varsinais-Suomessa ja Pirkanmaalla. Lähes kolmasosa vastaajista ei osannut arvioida myöskään viranomaisten tekemää seurantaa, mutta "Viranomaiset seurasivat, mitä hankkeiden tuotoksille tapahtui hankerahoituksen päätyttyä" -väittämästä oltiin kuitenkin täysin tai jokseenkin eri mieltä lähes 40 %:ssa vastaajista.

Hankepäätösten odotusajat läpäisivät vastaajien arvioinnin kaikkein heikoiten. Lähes viidesosa vastaajista ei pitänyt hankepäätösten odotusaikoja lainkaan kohtuullisi-

na ja lisäksi joka kolmannen vastaajan mielestä asiassa oli jossain määrin huomautettavaa.

Sidosryhmäläisiä pyydettiin arvioimaan edellä käsiteltyjen lisäksi myös **ALMA-ohjelman merkitystä** koskevia väittämiä. Täysin samaa mieltä oltiin eniten väittämästä: "Alma ohjelman käynnistymisen viivästyminen hankaloitti ohjelman tavoitteisiin pääsemistä" (kuva 42). Melkein puolet vastaajista oli väittämästä jokseenkin samaa mieltä ja vain yksi prosentti vastaajista oli täysin eri mieltä väittämästä. Neljäsosa vastaajista oli myös täysin samaa mieltä siitä, että ALMA-ohjelma loppui liian aikaisin ohjelman tavoitteisiin pääsemisen kannalta. Lähes 40 % vastaajista oli väittämästä jokseenkin samaa mieltä ja vain yksi prosentti vastaajista oli täysin eri mieltä väittämästä.

Viidesosa vastaajista oli puolestaan täysin samaa mieltä siitä, että ALMA-ohjelma oli ollut tärkein ohjaustyön väline alueella. Lähes puolet vastaajista oli väittämän kanssa jokseenkin samaa mieltä. Maakuntien väliset erot tässä asiassa eivät nousseet merkittäviksi. ALMA-ohjelman katsottiin myös tuoneen hyvin uusia ihmisiä mukaan aluekehittämiseen. ALMA-ohjelma oli myös parantanut hyvin maaseudun yritysten toimintaedellytyksiä tai kannattavuutta, edistänyt niiden kykyä työllistää sekä lisännyt

Kuva 42. Mitä mieltä olette seuraavista ALMA-ohjelman merkitystä koskevista väittämistä? (Sidosryhmäkysely)

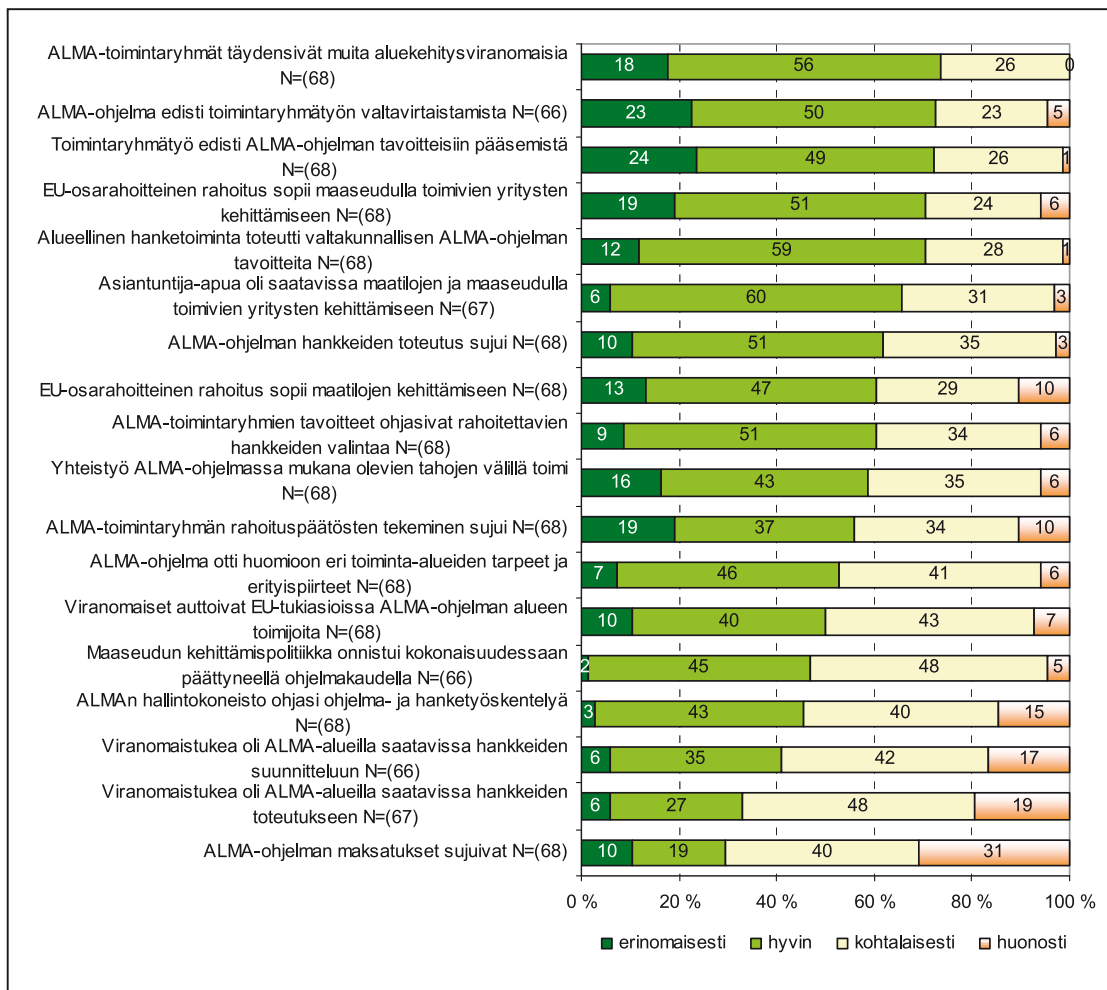
maaseutualueiden vetovoimaa. ALMA-ohjelmasta rahoitettujen kehittämishankkeiden katsottiin olleen tuloksellisia ja vaikuttavia ja siihen oli pääsääntöisesti ollut helppo löytää rahoitettavaksi hyviä hankeideoita.

Rahoittajaviranomaisten oman toiminnan tukeminen jakoi vastaajien mielipiteitä. Kolmasosa vastaajista ei oikein osannut kommentoida tukivatko rahoittajaviranomaiset omaa toimintaansa ALMA-ohjelman kautta vai eivät. Hieman useampi oli kuitenkin väittämstä eri mieltä kuin samaa mieltä.

Heikoimmaksi sidosryhmäläiset arvioivat ALMA-ohjelman yritys kohtaisten tukien maa- ja metsätilakäytäntövaatimuksen. Reilu neljäsosa vastaajista oli täysin eri

mieltä siitä että ALMA-ohjelman yritys kohtaisten tukien maa- ja metsätilakäytäntövaatimus edistäisi ohjelman tavoitteisiin pääsemistä ja kolmannes vastaajista oli jokseenkin eri mieltä väittämstä. Myös ALMA-ohjelman ohjeistus sai heikon arvion, sillä ALMA-ohjelman ohjeistuksen selkeydestä ja valtakunnallisesta yhdenmukaisuudesta oli ainakin jokseenkin eri mieltä valtaosa vastaajista.

Sidosryhmiä pyydettiin arvioimaan ALMA-ohjelman prosessien toteutumista ja soveltuvuutta ohjelmakaudella 2000–2006. Valtaosa ALMA-ohjelman prosessien toteutumisista ja soveltuvuuksista arvioitiin vähintään hyväksi (kuva 43). Lähes neljäsosa vastaajista koki toimintaryhmätyön edistäneen ALMA-ohjelman tavoittei-

Kuva 43. Arvioi seuraavien ALMA-ohjelman prosessien toteutumista ja soveltuvuutta ohjelmakaudella 2000–2006.

siin pääsemistä erinomaisesti ja noin puolet vastaajista mielsi sen edistäneen tavoitteisiin pääsemistä hyvin. Maakuntien väliset erot eivät olleet merkittäviä. Yhtä erinomaisesti ALMA-ohjelman arvioitiin edistäneen toimintaryhmäyön valtavirtaistamista.

Useiden vastaajien mielestä ALMA-toimintaryhmät ovat täydentäneet muiden aluekehitysviranomaisten toimintaa ja EU-osarahoitteisen rahoituksen katsottiin sopivan maaseudulla toimivien yritysten kehittämiseen. Ne saivat viidesosalta vastaajista erinomaisen arvion ja puolelta vastaajista hyvän arvion. Maaseudun kehittämiss politiikan katsottiin onnistuneen kokonaisuudessaan hyvin tai kohtalaisesti päättyneellä ohjelmakaudella.

ALMA-ohjelman eri toiminta-alueiden tarpeiden ja erityispiirteiden huomioon ottaminen jakoi mielipiteitä. Sen arvioitiin onnistuneen hyvin tai kohtalaisesti. ALMAN hallintokoneisto on ohjannut ohjelma- ja hanketyöskentelyä pääsääntöisesti hyvin tai kohtalaisesti. Vastaajista 15 % kuitenkin arvioi hallintokoneiston ohjauksen huonoksi.

Heikoiten sidosryhmäläiset katsoivat sujuneen ALMA-ohjelman maksatusten. Maksatuksen sujuvuuden arvioi huonoksi lähes kolmasosa vastaajista ja valtaosa arvioi sen kohtalaiseksi. Maakunnallisessa tarkastelussa parhaat arvot maksatusten sujuvuudesta annettiin Etelä-Pohjanmaalla ja Satakunnassa. Myös viranomaistuki sekä hankkeiden toteutukseen että suunnitteluun sai kohtalaisen arvion sidosryhmäläisiltä. Lähes viidesosa totesi viranomaistuen saatavuuden hankkeiden toteutukseen olleen huonon.

Sidosryhmiltä kysyttiin, **oliko maaseudun kehittämiss politiikka ollut onnistunutta** heidän mielestään päättyneellä ohjelmakaudella 2000–2006. Vastauksissa tuli myös arvioida, **oliko ALMA-ohjelmalla ollut siihen vaikutusta**. Kehittämiss politiikan onnistuminen jakoi sidosryhmäläisten mielipiteitä (taulukot 25 ja 26). Vajaa 42 % vastanneista näki maaseudun kehittämiss politiikan myönteisessä valossa tai toi esille ALMA-ohjelman myönteisiä vaikutuksia politiikkaan. He olivat sitä mieltä että maaseutupolitiikan *”Vaikuttavuus maaseudulla [on] hyvä”*. Reilu

Taulukko 25. Sidosryhmien perustelut näkemyksiinsä maaseudun kehittämissä politiikan onnistumisesta päättyneellä ohjelmakaudella. Arviot ALMA-ohjelman vaikutuksista maaseudun kehittämissä politiikan onnistumiseen. Sidosryhmäkyselyn vastaukset.

Onnistumisia	Esimerkkejä vastauksista
ALMA:n rooli kehittämisessä tärkeä N=(20)	<i>"Ilman ALMA-ohjelmaa tilanne olisi ollut huomattavasti huonompi." "ALMA-ohjelma vaikutti kehittämiseen omalta osaltaan hyvin, mutta eihän yksistään sillä voitu maaseutua pelastaa." "ALMA:n rooli keskeinen."</i>
Saadut parannukset maaseudulle N=(7)	<i>"Selkeitä onnistumisia olivat mm. kesäasukkaiden palveluiden paraneminen ja liiketalousosaamisen lisääntyminen maaseudulla. Nyt ovat kylätalot ja vesijohdot kunnossa ja se lisää yhteisöllisyyttä." "Ymmärrys maaseudusta monimuotoisena ja monipuolisena ympäristönä lisääntyi. Ohjelmalla voitiin kehittää maaseutua kohtuullisen monipuolisesti."</i>
Yhteistyö N=(6)	<i>"Yhteistyö lisääntyi kaikilla tahoilla ja alueen toimijat tulivat tutuiksi toisilleen, verkostoituminen lisääntyi, samoin osaaminen." "ALMA kaudella viranomaisyhteistyö sujui hyvin."</i>

Taulukko 26. Sidosryhmien perustelut näkemyksiinsä maaseudun kehittämissä politiikan epäonnistumisista päättyneellä ohjelmakaudella. Arviot ALMA-ohjelman vaikutuksista maaseudun kehittämissä politiikan onnistumiseen. Sidosryhmäkyselyn vastaukset.

Epäonnistumisia	Esimerkkejä vastauksista
Maatilakäytös N=(9)	<i>"ALMA keskittyi vain maatilakäytäntöihin yrityksiin." "Liiallinen tukeutuminen maatilakäytäntöön jätti monia mielenkiintoisia hankkeita ei kenenkään maalle."</i>
ALMA:lla ei roolia kehittämisessä kannalta N=(7)	<i>"ALMA-ohjelmalla on vain pieni osuus maaseudun kehittämissä politiikan toteuttamisessa eikä ohjelman vaikutuksia kovin selvästi näy maaseudun kehittämisessä." "Epäilen ettei vaikutus ollut kummoinenkaan." "Kehittämisestä ja ALMA-ohjelmasta huolimatta muut politiikat ja päätöksenteko vaikuttaa maaseudun elämään."</i>
Byrokraattisuus N=(7)	<i>"Liiallinen byrokraatia, hidas käsittely ja jälkikäteen muuttuvat tukiehdot rasittavat voimakkaasti yrittäjien luottamusta järjestelmään ja kehittämissä politiikkaan." "Monimutkainen byrokraatia ja hakijalle koitava taloudellinen riski karkottivat hiljalleen hanketoteuttajia."</i>

35 % vastaajista näki maaseudun kehittämissä politiikan kielteisessä valossa tai toi esille ALMA-ohjelman negatiivisia vaikutuksia politiikkaan. Heidän vastauksissaan tuotiin esille kuinka *"Maaseutupolitiikka ei onnistunut torjumaan ulkopuolisia uhkia ja globalisoitumista."*

Loput vajaat 19 % vastaajista toi esille politiikan onnistumisia ja epäonnistumisia tai ALMA-ohjelman positiivisia ja negatiivisia vaikutuksia politiikkaan. Heidän suhtautumisensa saattoi olla myös neutraali tai he eivät osanneet osoittaa selkeitä onnistumisia tai epäonnistumisia. Vastauksissa tuotiin esille näkökulmia, kuten: *"Maaseudun kehittämissä politiikka sai torjuntavoiton ohjelmakaudella. Maaseutu pysyi asuttuna ja toimeentuloa oli mahdollista hankkia myös taajamien ulkopuolella."* ja että: *"Toimintaryhmätyö tuki politiikan tavoitteiden saavuttamista jollainlailla, mutta käytännössä kehittämissä politiikka kulkee niin sfääreissä, että joskus käytännön toimeenpanon ja politiikan yhteyttä on vaikea nähdä."*

Positiivista palautetta ja kritiikkiä tuli samoista aiheista. ALMA:n vaikutukset maaseudun kehittämissä politiikkaan

oli yksi mielipiteitä jakaneista teemoista. Reilu 43 % vastaajista oli sitä mieltä, että ALMA-ohjelmalla oli ollut positiivinen vaikutus maaseudun kehittämissä politiikkaan tai sen rooli oli ollut keskeinen. Noin 15 % vastaajista taas näki ALMA:n roolin negatiivisemmassa valossa. ALMA:n roolin koettiin olleen vähäinen tai sen ei katsottu voivan vaikuttavan maaseudun kehittämissä politiikkaan olennaisella tavalla.

Vastaajista 13 % toi esille onnistumisina yhteistyön lisääntymisen eri viranomaistahojen, toimintaryhmien sekä muiden alueen toimijoiden välillä. Ohjelman toimeenpano oli koennut eri asiantuntijoita, seutukuntia ja viranomaisia yhdessä pohtimaan keskeisiä kehittämistarpeita. Toimintaryhmien työ oli onnistuttu vakiinnuttamaan osaksi maaseudun kehittämisen kokonaisuutta. Vastauksissa tuotiin esille myös kyläyhteisöissä olevan yhteistyön tärkeys: *"Onnistuneimmat hankkeet olivat kylätoimikuntien ja yhdistysten pieniä hankkeita, joissa talkoiden ja oman työn osuus olivat suurina."*

Noin 15 % vastaajista toi esille maaseutupolitiikan epäonnistumisia aiheuttaneena tekijänä ohjelman byrokraattisuuden. Yhteistyö viranomaistahojen kanssa ei siis heidän mielestään toiminut niin hyvin kuin olisi ollut tarpeellista: Hankkeiden hallinnointiin ja rahoitukseen liittyvät ohjeet olivat muuttuneet koko hankekauden ajan. Lopussa tilanteen oli koettu hankaloituneen niin, että toimijat olivat toivoneet jo koko hankekauden loppuvan mahdollisimman pian. He olivat myös kokeneet että hankkeiden ohjeistus ja siihen liittyvä viranomaistoiminta oli ollut aliarvoista.

15 % vastaajista näki maaseutupolitiikan onnistuneen tuomaan monenlaisia parannuksia maaseutualueille. Ohjelmakauden aikana osaaminen, tietoisuus maaseudusta sekä yhteistyö eri tahojen välillä oli lisääntynyt. Perusasioita oli saatu kuntoon, monialaisten tilojen osuus oli saatu kasvamaan ja elämänlaatu oli parantunut. Ohjelman aikana oli myös edistetty puuenergian hajautettua käyttöä.

Lähes viidesosa vastaajista oli kuitenkin sitä mieltä, että liiallinen tukeutuminen maa- ja metsätaloussuhteeseen onnistui rahoittamaan vain rakenteiden ylläpitämistä. Heidän mielestään sillä estettiin uusien avauksien ottaminen, jolloin alueiden kehittämistyö ei edennyt. Jotta maaseudulle saataisiin uusia elinkeinoja ja luotua uusia työpaikkoja, pitäisi yrityskohtaiset investointituet olla välttämättömiä. Maa- ja metsätaloussuhteeseen kritisoineiden mielestä muutkin alat kuin alkutuotanto kaipaavat panostusta maaseudulla.

Sidosryhmistä annettiin myös palautetta tulevaan maaseudun kehittämiseen ja maaseutupolitiikan toteuttamiseen. Vajaa kymmenen prosenttia vastanneista oli sitä mieltä, että kehityksen jatkuvuuden varmistamiseksi tulisi kiinnittää enemmän huomiota yhtenäisempiin ja laajempiin toimenpiteisiin. Nyt hankkeina toteutettava kehittäminen toimii sykäyksittäin, eikä kehityksen jatkuvuutta voida tukea. Hanketoiminnan tekniset vaatimukset tekevät kaikissa EU-rahoitteisissa hankkeissa kehityksen määrämuotoiseksi ja kankeaksi. Vaikka maaseutuun kohdennettu rahoitus onkin tarpeellista, se ei yksin riitä kääntämään maaseudun kehityksen suuntaa. Jos maaseudun pikkuhiljaa tapahtuvaan tyhjenemiseen ja kurjistumiseen halutaan muutosta, se edellyttää maaseudun huomioidusta päätöksenteossa valtakunnallisesti ja maakunnallisesti.

Yrityshankkeiden kyselyssä selvitettiin, **onko hankkeen maksatuksissa ollut ongelmia** esim. maksatuspäätösten viipymisen suhteen. Kysymykseen vastanneista 441 vastaajasta 386 eli noin 88 % oli sitä mieltä, ettei ongel-

mia ole esiintynyt. Ongelmien kanssa oli kuitenkin painunut 55 vastaajaa eli useampi kuin joka kymmenes yrityshankkeiden toteuttaja. Sanallisten vastausten analyysi tuo esille syvempää tietoa hankepäätösten tekemisiin ja maksatuksiin liittyvistä ongelmista. Selvästi useimmin esille nostettu heikkous on ollut maksatusten hitaus. Joissakin tapauksissa maksatus on viivästynyt jopa 2 vuotta. Ongelmaksi tällöin on muodostunut luonnollisesti hankkeen rahoitus ennen tuen maksatusta (tuki vain maksettuja laskuja vastaan). Myös hankepäätöksen saamiseen on saattanut mennä jopa 1,5 vuotta hakemuksen jättämisestä. Tämä on pahimmillaan merkinnyt sitä, että koko hanketta ei ole enää voitu toteuttaa.

Edellä esitetyt esimerkit kuvaavat hankepäätöksiin ja maksatuksiin liittyneitä negatiivisia kokemuksia ja niiden myötä syntyneitä näkemystä asiaan. On kuitenkin huomattava, että maksatukset ja hankepäätökset ovat vastaajien mielestä pääosin toimineet kohtuullisen hyvin. Asiaa lähemmin tarkasteltaessa voidaan myös havaita, että viranomaisten toiminnassa on nähtävissä merkittäviä alueellisia eroja. Joissakin tapauksissa viranomaisia on syytetty mm. *”periaatteellisesta viivytystä maksatuksissa”* tai sitten on toisaalta ymmärretty, että *”TE-keskuksissa on todennäköisesti resurssipula”*. Joillakin TE-keskusalueilla rahoituspäätösten teon ja maksatusten on puolestaan sanottu toimineen hyvin.

Surullisimmat epäonnistumiset ALMA-ohjelman täytäntöönpanossa liittyvät väärin tukiprosenttien käyttöön, jotka ovat johtaneet/johtamassa osittaisiin tukien takaisinperimisiin. Suurimmillaan takaisinmaksettavaksi summaksi on ilmoitettu 60 000 euroa. Lisäksi joissakin tapauksissa on ilmoitettu jo luvattua rahaa jääneen saamatta rahoitusviranomaisen omista virheistä johtuen. Nämä ovat kokonaisuuden kannalta marginaalisia tapahtumia ohjelman täytäntöönpanossa, mutta väistämättä aiheuttavat asianomaisille syvää pettymystä ja saavat sitä kautta usein myös suuren julkisuusarvon.

Hanketoimijat ovat myös joissakin tapauksissa ilmoittaneet, että esiin tulleet ongelmat ovat johtuneet omasta tietämättömyydestä eri asioiden suhteen. Epätietoisuutta ovat varsinkin aiheuttaneet erilaisten kustannusten hyväksyttävyyden ja se, miten ongelmatilanteissa tulisi toimia.

Myös ALMA-ohjelmassa toteutettujen kehittämishankkeiden kyselyssä selvitettiin hankkeen maksatuksissa olleita ongelmia. Kysymykseen vastanneista 460 vastaajasta 300 eli noin 65 % oli sitä mieltä, ettei ongelmia ole esiintynyt. Ongelmia oli kuitenkin kohdannut 160 vastaajaa eli enemmän kuin joka kolmas kehittämishankkeen toteut-

taja. Kehittämishankkeiden toteutuksessa maksatukset ovat siten muodostaneet selvästi laajemman ongelman kuin yrityshankkeiden kohdalla.

Maksatushakemusten käsittelyn hitaus on ollut selvästi suurin ongelma myös kehittämishankkeille (taulukko 27). Maksatusten odottaminen on merkinnyt käytännössä sitä, että toimijat ovat itse joutuneet rahoittamaan lainarahalla ja omarahoitusosuudella hankkeen toimintaa. Rahoituksen saannin jälkijätöisyydestä on aiheutunut erityisesti pienille toimijoille ongelmia: *"Taloutemme menihan toivottomaksi hankkeen aikana, kun rahoitus tuli jälkikäteen. Välillä jopa itse laitoin omia rahoja tilinpitäjän kanssa, että saimme palkan maksettua hankevetäjälle."* Lisäksi mm. eräs vastaaja ilmoitti, että *maksatusviive aiheutti yhteensä noin 3 500 euron korkotappiot, koska korkokulut eivät ole hyväksyttävissä kustannuksia.* Maksatusten viiveestä on esitetty hyvin voimakasta kritiikkiä TE-keskuksien ja osittain myös ministeriön suuntaan. Maksatusten ongelmien on nähty johtuvan erityisesti TE-keskuksien maaseutuosastojen byrokraattisesta toimintatavasta, henkilövajauksesta suhteessa työmäärään ja henkilöstön suuresta vaihtuvuudesta. Jossain määrin siten myös maaseutuosastojen henkilöstön kokemattomuutta pidettiin syynä näihin kyselyssä esiin nousseisiin ongelmiin.

Koko ohjelman toteutusajan vaivannut viranomaistoiminnan hitaus tiedostettiin ohjelman hallinnossa, mutta sitä ei kaikkein päätellen kyetty ratkaisemaan asiakkaita tyydyttävällä tavalla. Esimerkiksi ALMA-ohjelman vuosittaisissa täytäntöönpanokertomuksissa on toistuvasti todettu maksatusten ruuhkautuneen joissakin TE-keskuksissa ja maksujen hoitamisen viipyneen useita kuukausia. Hanke-toteuttajat joutuivat siis koko ohjelman ajan hankkimaan usein jopa lähes koko vuoden kustannuksiin tilapäisrahoitusta maksuvalmiutensa hoitamiseksi. Esimerkiksi suurrehkossa ylimaakunnallisessa hankkeessa tämä saattoi tarkoittaa jatkuvaa, jopa 200 000 euron väliaikaisrahoituksen tarvetta. (esim. Maa- ja metsätalousministeriö 2004 ja 2005.)

Väliaikaisrahoitusta voidaan pitää suurena toimintaa vaikeuttaneena ongelmana yhtäläillä pienille kuin isoillekin hankkeille. Pienissä kylähankkeissa toteuttajilla ei juuri ollut omia varoja tilapäisrahoituksen hoitamiseen ja suuremmissa hankkeissa toteuttajaorganisaatioiden rajat tulivat vastaan ison hankekoon vuoksi. Tämä ei ole voinut olla vaikuttamatta halukkuuteen hakea ylipäänsä hanke-rahoitusta ALMA-ohjelmasta. Ohjelman täytäntöönpanokertomuksissa onkin jouduttu toteamaan, että halukkaita ja kyvykkäitä hankkeiden hallinnoijia on yhä vähemmän. Esimerkiksi vuoden 2003 täytäntöönpanokertomuksessa arvioidaan, että kuntayhtymien omistamat oppilaitokset olivat sillä hetkellä lähes ainoita toimijoita, jotka suhteel-

lisen kivuttomasti pystyivät hankkeita hallinnoimaan. Ongelman koettiin pahentuneen ohjelmakauden loppupuolelle mentäessä, koska hankkeita oli samoilla toteuttajilla jo meneillään ja samaan aikaan ohjelman varoja olisi pitänyt vielä sitoa varsin runsaasti uusiin hankkeisiin. (Maa- ja metsätalousministeriö 2004.)

Osalle hanketoimijoista maksatusten viipymiset olivat toki tiedossa, eivätkä ne aiheuttaneet erityisiä ongelmia. Joillekin heistä ongelmia sen sijaan syntyi ennemminkin hankkeen aikana muuttuneista käytännöistä, jotka puolestaan toivat tullessaan omat hankaluutensa rahoituksen järjestämiseen. Toinen merkittävä kehittämishankkeiden toimintaa haitannut ongelma-alue on siten muodostunut ohjeistuksiin liittyvistä asioista. Ohjelmakauden alkuvaiheessa ohjeistuksia on pidetty puutteellisina. Toiminnan myöhemmässä vaiheessa erilaisten soveltamisohjeiden muuttuminen kesken toiminnan on aiheuttanut hanketoimijoille kohtuullisen paljon harmia: *"TE-keskus ei osannut tulkita omia ohjeitaan. Annetut ohjeet hankkeen suunnitteluvaiheessa eivät pitäneet enää maksatusvaiheessa."* Osittain tästäkin johtuen rahoittajan ja toteuttajien välillä on esiintynyt paljon tulkintaristiriitoja mm. hyväksyttävistä kustannuksista. Lisäksi eri TE-keskusalueilla on ollut käytössä maksatuksiin liittyen erilaisia toimintamalleja ja tulkintoja, mitkä ovat omalta osaltaan sotkeneet joitakin toimijoita.

Yritys- ja investointitukea saaneiden tahojen mukaan yleisin hankkeiden maksatuksiin liittyvä ongelma oli maksatuspäätösten ja maksatusten hitaus (taulukko 28). Lähes kolmasosa vastaajista oli sitä mieltä, että päätösten pitkittyminen oli vaikeuttanut hankkeiden toteuttamista. Osa hakijoista oli joutunut odottamaan parikin vuotta maksupäätöksen saamista. Ongelmallisimmaksi tilanteen olivat kokeneet hankkeet, joissa rahoitusta haettiin investoinneille, joilla hanketta olisi ollut tarkoitus toteuttaa, jolloin hanke viivästyi rahoituspäätöksen kestäessä. Myös niissä hankkeissa, joissa hanketuki oli hakijan palkka, koettiin tukipäätöksen pitkittyminen vaikeana. Vain kaksi vastaajaa toi kommentissaan esille, että maksatukset olivat sujuneet täydellisesti ilman ongelmia.

Reilu neljäsosa vastaajista katsoi hankkeiden maksatuksiin liittyvien ongelmien johtuvan TE-keskusten epäonnistuneesta maksatustoimintamallista. TE-keskusten työntekijöitä oli ollut kesä- tai sairauslomalla tai heitä ei muista syistä ollut tarpeeksi hakemuskäärään nähden. Joka tapauksessa useat hakijat olivat kokeneet, että TE-keskusten toiminta oli ollut tehotonta. Monet olivat myös kokeneet, että TE-keskusten henkilöstö oli ollut huolimaton tai epäpätevää porukkaa, joka vain pallottelee asioita toinen toisilleen.

Taulukko 27. Mitä hankkeen maksatuksiin liittyvät ongelmat olivat ja mistä arvioit niiden johtuneen? Kehittämishankkeet, N=225 (mainintoja)

Maksatukseen liittyviä ongelmia	Sytitä ongelmiin (ja esimerkkejä vastauksista)
Maksatuspäätösten viivästykset N=(75)	Ruuhkat TE-keskuksissa, TE-keskusten riittämättömät resurssit -Te-keskuksen normaali ruuhkautuneisuus. -TE-keskuksen vähäiset resurssit maksatuksessa viivästyttivät päätöstä -Rahoituspäätökset viivästyivät. Hakuvaiheesta päätös kesti pitkään. Liika varmistusten varmistusta ja oletettavasti TE-keskuksesta puuttui työvoimaa. Myös käsittelijät vaihtuivat vinhaan.
Ohjeistuksen epäselvyydet N=(47)	EU-byrokraatia, jatkuvasti muuttuvat ohjeet, erilaiset tulkinnot -Liikaa byrokratiaa edelleen, vaikka tämä nimenomaisen hanketyypin piti vähentää sitä -Osa komission, osa ministeriön säädöksistä. -Lisäksi hankkeen muiden kustannusten (hallintoon ja toimistoon liittyvät) hyväksymiseen liittyi ongelmia, vaikka ne raportoitiin hankkeen hyväksymispäätöksen mukana tulleiden MMM:n ohjeiden mukaan. -Soveltamisohjeita muutetaan kesken hankeajan ja soveltaminen erilaista eri TE-keskuksissa. ---Yleensä tuli kuva että hankkeen tekninen toteuttaminen on pääasia ja tuloksilla ei ole mitään merkitystä.
Henkilöstöön liittyvät ongelmat N=(44)	Henkilöstöä liian vähän TE-keskuksissa ja henkilöstön suuri vaihtuvuus, TE-keskuksen ja hankehenkilöstön osaamisen puute, asenneongelmat -Liian vähän hankekäsittelijöitä TE-keskuksissa -Henkilöstövaihdokset TE-keskuksissa. Uusia ihmisiä jotka aloittavat tyhjästä. -TE-keskuksen rahoitussihteerit vaihtuivat melkein jokaiseen maksatushakemukseen, lasku- ja lukutaito oli kateissa. -TE-keskuksen virkamiesten palvelu ala-arvoista ja hyvän hallintomenettelyn vastaista.
Maksatusruuhkat TE-keskuksissa N=(31)	Samanaikaiset maksatukset, riittämätön henkilöstö, hankala byrokraatia -Maksatushakemusten ruuhkautuminen lähelle raportointijakson loppua lienee pääasiallinen syy pitkiin käsittelyaikoihin -Rahoittajalla paljon hakemuksia yhtä aikaa, mikä aiheuttaa viiveitä -Kun kaikki hankkeet hakivat maksatusta samaan aikaan, niin käsittely ruuhkautuu. Jonkinlaista porrastusta tai lisätyövoimaa maksatukseen olisi kaivattu toisinaan.
Lisäselvityspyynnöt ja tarkastukset N=(12)	Epäselvä ohjeistus ja jatkuvat muutokset, toteutus- ja rahoitusorganisaatioiden erilaiset toimintakulttuurit, hankala byrokraatia -Täysin kohtuuttomasta pikkutarkkuudesta ja jatkuvista lisäselvityspyynnöistä... -Joitain asioita maksatushakemuksesta kysyttiin vielä kuukausia sen jälkeen kun työtehtäväni olivat vaihtuneet. -Vaadittavat selvitykset suhteessa syntyneisiin kustannuksiin suhteettomat -Rahoittajan ja hankkeen toteuttajan tavoitteet hankkeen suhteen tuntuivat sekoittuvan ja poikkeavan hankkeen aikana toisistaan --- ikäänkuin rahoittaja ei olisikaan ollut sitoutunut hankkeen toimintaan vaikka myönsi rahoituksen. Jatkossa olisi erittäin tärkeää tietää se raja, kuinka paljon rahoittaja voi ohjata hankkeen sisältöä. Myös rahoittajan ja toteuttajan toimintakulttuuri olivat selkeästi erilaiset kuten myös tavoitteet. ---- Toisaalta myös maksatusten lisäselvityspyynnöt olivat välillä hölmöydessään suorastaan hupaisia.
Erimielisyydet ja virheet N=(7)	Erilaiset tulkinnot, kumppaniorganisaatiosta johtuneet erimielisyydet, myöhästymiset ym. -TE-keskuksen virheellinen tulkinta hankkeesta ja sen menettelytavoista.--- - Ministeriöstä saadun tiedon mukaan TE-keskus oli toiminut virheellisesti. -(Kumppaniorganisaatio) katkaisi hankkeen ja kustannukset jäivät minun maksettavaksi. -Viimeisessä maksatuksessa hävitettiin tilitoimistosta johtuen
Muita ongelmia: kilpailutus, rahoitusongelmat N=(9)	Kilpailutukseen ja yksityis/omarahoitukseen keruuseen liittyvät ongelmat, kustannusten hyväksyttävyyden puute -Varsinainen ongelma oli välirahoituksen hoitaminen, esim. kunnan lupaaman rahasumman saaminen. -Maksatukset tulivat jälkikäteen monen kuukauden kuluttua. Organisaatiomme toimi "pankkina" -Talkootyön hyväksyminen vaati perusteluja, jotka viivästyivät maksatuksia -Kilpailutukseen liittyviä ongelmia

Taulukko 28. Hankkeen maksatuksiin liittyvät ongelmat. Yritystutkimuksen vastaukset.

Ongelmat	Esimerkkejä vastauksista
Päätösten ja maksatusten hitaus N=(22)	<i>"Päätösten pitkittyminen." "Päätös tuli noin 1,5 vuoden kuluttua hakemuksen jättämisestä." "Periaatteellinen viivytys maksatuksissa."</i>
TE-keskusten toiminta N=(18)	<i>"TE-keskuksen työntekijöiden huolimattomuus." "TE-keskuksen henkilöstöpula." "Ainakin yksi maksatushakemus hautautui TE-keskukseen, saattoi olla käsittelijän sairausloma."</i>
Maksatusehdot N=(10)	<i>"Maksaja ei ollut alkuunkaan tietoinen siitä, mitä hankkeen toteuttaminen vaatii. Esim. rakennusmateriaalit." "Omaa työtä ei arvostettu ollenkaan ja ei hyväksytty kustannuksiin."</i>
Paperisota N=(9)	<i>"Maksatushakemukseen liitettävä, tiliote että pääkirja. Näissä kaksi liikaa, mielestäni pääkirjan tulisi riittää, koska lisäksi vielä käydään tsekkaamassa tositteet ja tiliotteet paikan päälläkin. Turhaa työtä." "Paperisota tuskastuttavaa."</i>
Hakuajan epäselvyys N=(4)	<i>"Vaikka maksettuja kuitteja mökkikohteesta oli TE-keskuksessa, ei tukimaksua tullut, kun en ollut tehnyt maksatushakemusta ajoissa. Olisi ollut hyvä, että yrittäjälle olisi ilmoitettu maksatuskauden olevan lopussa, itsellä oli kiirettä ja hötinää." "Myöhässä toimitetut hakemukset."</i>

Vajaa 15 % vastaajista toi esille hankkeisiin liittyvien maksatusten ongelmana maksuehdoissa olevat epäselvyydet. Edes tuet lopullisesti hyväksyneet eivät aina olleet tukitasosta selvillä. Ongelmallisena asian olivat kokeneet ne, joiden mielestä omaa työaikaa tai hankkeen kannalta välttämättömiä tarvikkeita ei ollut hyväksytty maksatuksiin. Moni oli kokenut, ettei viranomaisilla ollut käsitystä esim. palkkojen sivukulujen hallinnoinnista ja ymmärtämisestä tai siitä, mitä kyseisten hankkeiden toteuttaminen vaatii. Tukea hakeneet kokivat, ettei heille ollut myönnetty tukea hankkeen kannalta tarpeelliseksi katsomiinsa asioihin.

Reilu kymmenesosa vastaajista oli kokenut, että maksatuksiin oli liittynyt liikaa byrokratiata. Liiallisten selvitysten laatiminen ja pikkutarkka kuittien keräileminen oli koettu vaivalloiseksi ja turhaksi. Aikaa liitettävien tositteiden keräämiseen oli mennyt liikaa suhteessa siitä saatavaan hyötyyn.

Viitisen prosenttia vastaajista mainitsi maksatusten ongelmana myös hakuajan epäselvyyden, jonka vuoksi osa hakijoista oli myös menettänyt tukensa. Hakijoilla oli ollut epäselvyyttä päivämäärästä, mihin mennessä tukea olisi pitänyt hakea. Muutamit hakijat olivat myös saaneet virheellisiä tukipäätöksiä, joiden vuoksi he joutuivat maksamaan suuria summia takaisin. Joillekin ongelmia olivat tuottaneet myös tekniset ongelmat tai muista kuin heistä itsestään johtuvat virheet dokumenteissa.

Kehittämishankekyselyssä selvitettiin, mitkä olivat suurimpia tuloksellisuutta ja vaikuttavuutta rajoit-

taneita ongelmia hankkeessa. Ohjelmamenettelyyn ja täytäntöönpanoon liittyen on tärkeää huomata, että vastauksista noin 45 % käsittelee ongelmia, jotka olivat aiheutuneet rahoitukseen liittyvistä asioista mm. tuen riittämättömyydestä hankkeen ratkaistavana oleviin ongelmiin nähden ja tukipäätösten viivymisestä sekä turhaksi koetusta byrokratiasta (taulukko 29). Kolmannes vastauksista käsittelee vaikeuksia, joita oli aiheuttanut henkilöstön vaihtuvuus ja osaamattomuus sekä osallistujien ja sidosryhmien heikko sitoutuminen hankkeen toimintaan.

Kysyttäessä yritystukea saaneilta **hankkeiden toteutuksien parhaimpia onnistumisia** saatiin yhteensä 262 vastausta. Yritys- ja investointitukea saaneista vastaajista 29 % katsoi hyötynensä hankkeista kokonaisuudessaan (taulukko 30). Rahoituksen saaminen hankkeelle ja näin ollen hanketoteutuksen mahdollistaminen oli katsottu olevan paras onnistuminen. Useat olivat kokeneet, että hanke oli toteutunut suunnitellusti aikataulussa ja suunnitellulla tavalla. Hankkeen sujumista olivat helpottaneet nopeat päätökset rahoituksen saamisesta, maksatusten saaminen ajallaan sekä onnistuneet hankesuunnitelmat.

Reilu viidennes vastaajista piti parhaimpina onnistumisina tehtyjä investointeja, jotka hanke oli mahdollistanut. Monissa hankkeissa oli investoitu uusiin toimiviin työ- tai toimitiloihin, toiminnan mahdollistavaan kalustoon, koneisiin tai koulutukseen.

Vajaa viidennes vastaajista toi esille onnistumisina hankkeissa toteutetut uudet tuotteet sekä hankkeiden työllistymisvaikutukset. Useimmat hankkeet olivat työllistäneet

Taulukko 29. Mitkä olivat suurimpia tuloksellisuutta ja vaikuttavuutta rajoittaneita ongelmia hankkeessa? Kehittämishankkeet, N=294 (mainintoja)

Ongelmia	Esimerkkejä vastauksista
Rahoituksen ongelmat (N=101)	- Avun tarve suuri ja laaja, hanke antoi apua vain pintaraapaisuna tarvitsijoille. - Toteutusaika liian lyhyt ja rahoituspuoli liian pieni. - Määrärahojen niukkuus - Ohjelmakausien väliin jäävä rahoitusvaje toimintaryhmytyössä - Kustannusarvion riittämättömyys investointihankkeessa - Rahoituksen puolittuminen - Ehdottomasti liian lyhyt toiminta-aika ja niukka rahoitus
Henkilöstöön ja osallistujiin liittyvät ongelmat (N=95)	- Seuran jäsenten ymmärtämättömyys, kateus, pahansuopuus. - Kylän johtohenkilöiden (jotka mukana hankesuunnittelussa, osa johtoryhmässä) hankeväsymys ja lopulta heikko sitoutuminen hankkeeseen. Uusien kylätoimintaan innostuneiden ihmisten nopea väsyminen. - Sitoutuneiden toteuttajien pienehkö lukumäärä. - Henkilöstövaihdoksia oli runsaasti, esim. kolme projektipäällikköä. - Yritysten huono motivoituminen oman toimintansa kehittämiseen
Byrokraatiaan liittyvät ongelmat (N=32)	- Rahoituksen epäselvyys ja useaan otteeseen muuttunut ohjeistus. Projektin alussa tehdyt toimenpiteet olivatkin lopussa ja myöhemmin tarkastuksissa muuttuneet! - Byrokratian hoitaminen vei paljon aikaa varsinaiselta toiminnalta. - Hankebyrokratia, joka lopussa osoittautui henkisesti raskaaksi, vaikkei työn aikana tullut esille. - Papereiden monimutkaisuus!!!! Ainoa vaihtoehto tilitoimisto - Muuttuvat säännöt ja tulkinnat kesken hankekauden. Hankkeita koskeva byrokratia yleensäkin, kaikki on tehty todella monimutkaiseksi. Vaikeasti ymmärrettävät ohjeet. Monimutkaiset säännöt.
Muut ongelmat (N=66)	- Tieto ei kulkenut kaiken aikaa aivan moitteettomasti hankkeen suuremman rahoittajan ja toteuttajaorganisaation välillä. - Markkinoinnin vaikeus - Arvaamattomat säätilat mm. pitkäaikainen sade pehmensi maata, jolloin toteutusta jouduttiin lykkäämään.

Taulukko 30. Hankkeen toteutuksen parhaat onnistumiset. Yritystutkimuksen vastaukset.

Parhaat onnistumiset	Esimerkkejä vastauksista
Projektin kokonaisuudessaan N=(75)	"Kiitos siitä hankkeelle, joka myös mahdollisti nopean aloittamisen ja liitännäinen elää kehittyen edelleen." "Rahoitetut hankkeet tuottivat tulosta." "Kokonaisuus. Tarkoituksena oli saada kohtuuhintaiset toimivat työtilat laitteineen ja siinä on onnistuttu."
Investoinnit toimintaan N=(61)	"Saatiin hyvät ja toimivat tilat toiminnan jatkamiseen." "Yrityksen mittalaitteet ovat ajan tasalla."
Uudet tuotteet ja työllistymisvaikutukset N=(45)	"Työntekijän palkkaaminen ja sitoutuminen yritykseen." "Kaupallisen tuotteen syntyminen." "Koko paketti onnistui ja nyt on tuote joka käy kaupaksi."
Uudet asiakkaat ja liikevaihdon kasvu N=(21)	"Rakennetut tilat ovat hyvin vastanneet kysyntää ja tilauksia on ollut ja tulee olemaan." "Uusien markkinointikontaktien luominen." "Liikevaihdon kasvu." "Markkinointi on tuottanut onnistumista."
Saatu tietotaito ja neuvonta N=(19)	"Alkuneuvonta oli erinomaista, samoin apua sai papereiden täytössä kaiken aikaa." "Yrittäjän osaamisen lisääntyminen."

hanketoimijat, mutta oli myös hankkeita, joissa pystyttiin työllistämään lisää ihmisiä. Hankkeissa oli myös onnistuttu luomaan uusia myyntituotteita tai palvelujen tarjoamiseen tarvittavia koneita. Hankkeissa oli onnistuttu myös

monipuolistamaan omaa työnkuvaa sekä luomaan uusia liitännäiselinkeinoja, jotka puolestaan tukivat työllisyyttä.

Vajaa kymmenen prosenttia vastaajista näki hankkeen parhaimpana onnistumisena yritystoiminnan liikevaihdon kasvun sekä hankitut uudet asiakkaat ja kontaktit. Myyntimäärien kasvuun ja uusien asiakkaiden ja kauppojen saamiseen oli vaikuttanut hankkeiden aikana tehostunut markkinointi. Liikevaihdon kasvuun vaikuttivat myös hankkeen aikana tuotetut hyvät uudet tuotteet ja palvelut.

Yritys- ja investointitukea saaneet tahot olivat olleet tyytyväisiä myös saatuun neuvontaan sekä yhteistyöhön viranomaistahojen kanssa. Useat olivat tarvinneet apua mm. lomakkeiden täyttöön sekä toiminnan kehittämiseen. Tietoa oli myös jaettu sitä kysyttäessä. Neuvonnan lisäksi hankkeissa oli kasvatettu myös omaa osaamista ja kartutettu tietotaitoa sekä luotu yhteistyöverkostoja. Tietotaidon karttuminen paransi markkinointiosaamista sekä tuki oman näkemyksen vahvistumista, mikä puolestaan mahdollisti toimivan yritystoiminnan aloittamisen. Hankkeiden parhaimpina onnistumisina mainittiin myös yritystoiminnan tehostuminen sekä työskentely- tai työolosuhteiden parantuminen.

Lähes kolmasosassa sidosryhmäläisten vastauksista ilmoitettiin ALMA-ohjelman **ohjelmamenettelyn ja täy-**

täntöönpanon vahvuutena ohjelmakaudella (taulukko 31) bottom-up -periaate. Useat sidosryhmäläiset olivat kokeneet, että ohjelma palveli hyvin kohderyhmänsä tarpeita ja toiminnan koettiin lähteneen paitsi alueellisista myös nimenomaan maaseudun lähtökohdista ja tarpeista käsin. Vahvuutena tuotiin esille myös käytännönläheisyys sekä se, että alueellisia maalaisjärkisiä ratkaisuja oli ohjelman toimeenpanossa uskallettu tehdä.

Neljäsosassa vastauksista tuotiin esille vahvuutena rahoituksen toimivuus. Rahaa miellettiin olleen tarpeeksi ja sitä pystyttiin myös saamaan tarpeelliseksi koettuihin hankkeisiin. Rahoituksen osalta tunnuttiin olevan kaiken kaikkiaan hyvin tyytyväisiä.

Myös hyvä yhteistyö ja verkostoituminen tuotiin esille vahvuuksina neljäsosassa vastauksissa. Toteuttajien ja viranomaisten välinen yhteistyö ja työnjako koettiin laadultaan hyvänä ja innostavana. Ohjelmamenettelyn ja täytäntöönpanon vahvuutena nähtiin myös uusien verkostojen syntymistä tukeva toiminta.

Noin viidesosa vastaajista toi vahvuutena esille ohjelman joustavuuden. Ohjelma koettiin monipuoliseksi ja se kykeni myös vastaamaan joustavasti muuttuneisiin olo-

Taulukko 31. ALMA -ohjelman ohjelmamenettelyn ja täytäntöönpanon vahvuudet ohjelmakaudella 2000–2006. Sidoryhmäkyselyn vastaukset.

Vahvuudet	Esimerkkejä vastauksista
Bottom-up -periaate N=(13)	"Bottom-up -periaate, ihmiset aktivoituivat toimimaan oman lähiympäristönsä hyväksi." "Pyrkimys ruohonjuuritason toimintaan." "TE -keskuksen maaseudun kehittämistiimin tehokkuus ja kyky palvella asiakkaita." "Ohjelma tuki pääosin hyvin maaseudun kehittämistä." "Konkreettisuus (paikallisuus ja käytännönläheisyys)."
Rahoitus N=(10)	"Rahaa oli kuin rosvoapäälliköllä." "Hakijan kannalta varmaankin se, että rahaa oli viljalti jaossa, mikä taas hallinnon kannalta ei ollut yksinomaan hyvä asia." "Yritysten investointituet." "Riittävä tukitaso (yli 25 %). Riittävät rahoituskehikset. Kuntaraha." "ALMA -ohjelman rahoituksella pystyttiin turvaamaan maaseutualueiden kehittäminen, muuta rahoitusta ei alueella suunnattu oikeastaan ollenkaan maaseutualueelle."
Yhteistyö ja verkostot N=(10)	"Hyvä yhteistyö rahoittajaviranomaisen ja keskeisten toteuttajien kanssa." "Verkostojen syntymistä tukeva toiminta." "Yhteistyö ja työnjako kehittämistyössä alueen keskeisten toimijoiden kesken." "Eri osapuolten lisääntynyt yhteistyö." "TE -keskuksen ja toimintaryhmän saumaton yhteistyö. Toimintaryhmän ja hanketoimijoiden innostus ja hyvä yhteistyö."
Joustavuus N=(8)	"Monipuolinen tukivalikoima ja joustavat tukimenettelyt." "Ohjelman monipuolisuus." "Hankkeita otettiin laajasti eri aloilta, jotka olivat kytköksissä maaseutuun ja maa- ja metsätalouteen." "Kehittämishankkeissa mahdollisuus aika joustavasti vastata esiin nouseviin (muuttuviin) tarpeisiin."

suhteisiin. Hankepäättöksien joustavuuden miellettiin mahdollistaneen maakunnan kannalta parhaiden hankkeiden rahoituksen.

Pari sidosryhmäläistä toi esille vahvuuksina myös koulutuksen ja laajemmin osaamisen karttumisen. Myös hankkeen jatkuvuus sekä kokenut ja sitoutunut henkilöstö tuotiin esille vahvuuksina muutaman vastaajan taholta.

Kysyttäessä sidosryhmäläisiltä, mitkä hankkeet olivat olleet heidän mielestään hyviä hankkeita, saatiin vastaukseksi kaikenlaisia toteutettuja hankkeita. Taulukkoon 32 on koottu eniten mainintoja saaneet hankkeet. Kolmasosa vastaajista mainitsi yritystoiminnan kehittämiseen tai työllistämiseen tähtäävät hankkeet **hyvinä hankkeina**. Parhaimmat tulokset yrityshankkeissa katsottiin saatavan silloin, kun yritysten tarpeet ovat tiedossa jo siinä vaiheessa kun hanketta suunnitellaan ja kun yrittäjät ovat itse aktiivisesti hankkeessa mukana. Yritystoiminnan hankkeissa katsottiin myös puhtaasti liiketalouteen painutuvien hankkeiden olevan parhaimpia koska maaseudun yritystoiminnassa on aivan samat lainalaisuudet kuin suurissakin kaupungeissa. Yrityshankkeiden katsottiin olevan osa perustyötä, jolla uusien palvelujen, tapahtumien ja asumisviihtyvyyden kasvun ansioista alueelle saadaan jatkossa lisää asukkaita ja sen kautta taas lisää uusia yrityksiä ja työpaikkoja.

Noin 30 % vastaajista mainitsi verkostoitumista edistävät hankkeet hyvinä hankkeina. Toiminnallisuutta ja yhteisöllisyyttä lisääviä hankkeita pidettiin hyvinä, sillä niiden katsottiin luovan kestäviä ratkaisuja. Verkostoitumista edistävien hankkeiden katsottiin siis mahdollistavan kylien jatkuvan kehittämisen. Yritysten verkostoitumista edistävät hankkeet puolestaan helpottivat mm. yritysten tiedonsaantia. Verkostoituminen edisti hankkeiden laajaa

vaikuttavuutta alueella, kun niillä tavoitettiin useita tahoja ja ne saattoivat näin poikia muuta lisätoimintaa alueella tai yrityksissä. Näiden hankkeiden vaikutukset eivät jääneet koskemaan vain hankeaikaa.

Vajaa neljännes vastaajista mainitsi ALMA-ohjelman rahoittamina hyvinä hankkeina kylien kehittämishankkeet sekä kulttuurihankkeet. Kylä- ja kulttuurihankkeissa paikallisten toimijoiden katsottiin olevan hyvin sitoutuneita hankkeen toteuttamiseen, minkä johdosta hankkeet olivat usein hyvin onnistuneita. Tekijät kokivat talkootyön mielekkääksi, olihan usein kyse kotiseututyöstä tai oman elinalueen muusta kehittämisestä yhdessä kylän muiden asukkaiden kanssa. Kylä- ja kulttuurihankkeissa saatettiin kunnostaa monipuoliseen käyttöön soveltuvia toimitiloja, jolloin hankkeen vaikutukset tulivat koskemaan laajasti paikallisia intressiryhmiä. Kuten verkostoitumista edistävien hankkeiden, myös kylä- ja kulttuurihankkeiden katsottiin luovan kestäviä ratkaisuja, joilla voidaan taata kylien kehittämiseen jatkuvuutta.

Lähes viidennes vastaajista piti infrastruktuurin kehittämiseen tähtäävät hankkeet hyvinä hankkeina. Ne nähtiin konkreettisina hankkeina, joilla on vaikutuksia käytännön elämään. Hankkeissa katsottiin saadun aikaan jotain tärkeää ja pysyvää. Infrastruktuurihankkeet myös lisäsivät kylien viihtyvyyttä mm. laajakaistojen asentamisella tai vedenhankinnan tukemisella.

Noin 15 % sidosryhmistä vastanneista piti hyvinä hankkeina luonnonhoitoon liittyviä hankkeita tai energiahankkeita. Luontohankkeilla saatiin paikkakunnalle uusia luonto- ja virkistysreittejä tai parempia luontoliikuntamahdollisuuksia. Ne myös paransivat asumisviihtyvyyttä ja kehittivät matkailua. Hankkeiden tuloksina oli myös vesistöjen tilan parantuminen. Kotimaisen energian hyöty-

Taulukko 32. ALMA -ohjelman rahoittamat hyvät hankkeet. Sidoryhmäkyselyn vastaukset.

Hyviä hankkeita	Hyvien hankkeiden piirteitä
Yritystoiminnan kehittämiseen tai työllistämiseen tähtäävät hankkeet N=(14)	"Sellaiset hankkeet onnistuvat yleensä, joissa on hyvä hankevetäjä." "Hyvissä hankkeissa toimijat ovat sitoutuneet vahvasti hankkeen toteuttamiseen."
Verkostoitumista edistävät hankkeet N=(13)	"Hyvät hankkeet olivat hyviä ja ne olivat onnistuneita, koska olivat hyviä." "Uutta luovat, tutkimusta hyödyntävät, rohkeasti riskiä ottavat hankkeet, jonka toteuttamiseen ovat kaikki osapuolet sitoutuneet."
Kylien kehittämis- ja kulttuuri hankkeet N=(10)	"Hankkeet, jotka poikivat lisätoimintaa alueella tai yrityksissä, niin että hankkeen vaikutukset eivät koskenut vain hankeaikaa."
Infrastruktuurin kehittämiseen tähtäävät hankkeet N=(8)	"Hyvissä hankkeissa on vahva hallinnoija, laajasti osallisia ja konkreettiset pysyvät tulokset."
Luonnonhoito- ja energia hankkeet N=(6)	"Hyviä hankkeita olivat kaikki ne hankkeet, jotka olivat lähtöisin toimijoista itsestään ja jotka pääsivät omiin tavoitteisiinsa. Hankkeita ei tulisi verrata toisiinsa, vaan itseensä, sillä jokainen hanke asetti itse itselleen omat tavoitteet."

käyttöön liittyvät hankkeet lisäsivät työllisyyttä. Ympäristö ja energiahankkeiden katsottiin yleisesti lisäävään maaseudun elinvoimaisuutta.

Sidosryhmäläisiä pyydettiin myös kertomaan, miksi mainitut hyvät hankkeet olivat hyviä hankkeita. Sidosryhmäläisten mielestä hankkeiden onnistumisen takasivat ensinnäkin hyvät hankevetäjät ja tarpeeksi sitoutuneet toimijat. Hyvien hankkeiden lähtökohtana onkin bottom-up-periaate, sillä toimijoista itsestään lähtevillä hankkeilla on todella sitoutuneet toimijat. Hyvien hankkeiden piirteinä mainittiin myös hankkeiden pitkäaikaiset vaikutukset. Kestäviä ratkaisuja aikaansaaneet hankkeet sekä hankkeet, joissa saatiin aikaan konkreettisia käytännön elämään vaikuttavia tuloksia, katsottiin olleen hyviä hankkeita. Yrityshankkeiden kohdalla hyvänä piirteenä pidettiin sitä, että yrittäjällä on näkemystä toiminnasta.

Hankkeiden suurimpia ongelmia kysyttäessä yritys- tai investointitukea saaneista reilu viidennes mainitsi hankkehakemuksiin liittyvät ongelmat (taulukko 33). Paperitöitä oli liikaa suhteessa saatuun hyötyyn ja ne veivät paljon aikaa. Hakuprosessi itsessään miellettiin usein vaikeaksi eikä viranomaisten toimintaa aina mielletty tyydyttäväksi. Useat olivat kokeneet, että viranomaiset pitkittivät prosessia aivan turhaan tai eivät tutustuneet hankkeisiin hakijoiden mielestä tarpeeksi, mistä seurasi ongelmia yritys- tai investointitukea hakeneille. Myös päätösten pitkittyminen vaikeutti hankkeiden toteuttamista, erityisesti suuria investointeja vaativissa rakennushankkeissa. Monet

olivat joutuneet ottamaan suuren riskin hankkeen aloittamisessa ennen tukipäätösten tuloa ottamalla suuria lainoja. Kuusi vastaajaa oli joutunut myös palauttamaan tukeaan takaisin tai luopumaan hankkeestaan viivästyneiden, epäselvien tai virheellisten päätösten takia.

Toisena hankkeisiin liittyvänä ongelmana nousivat esille liian pienet tuet suhteessa hankkeiden kustannuksiin. Vajaa viidesosa vastaajista oli sitä mieltä, etteivät TE-keskuksissa käytettävät kustannusarviot tai ohjekustannushinnat ole ajan tasalla. Useat olivat myös kokeneet hankerahoituksen olevan hyvin joustamaton yrityshankkeiden luonteeseen nähden, eikä se näin ollen kyennyt ottamaan huomioon esimerkiksi yrityksen kasvusta johtuvia ennustamattomia menoja. Kustannusarvioissa ei osattu ottaa huomioon myöskään työntekijöiden työpanosta, ja monet olivat kokeneet hankkeessaan ongelmallisimpana rahan puutteen.

Lähes yhtä usein oli lyhyt hankeaika koettu hankkeiden ongelmana. Osalla hankeaikaa tyypisti se, että hanke oli aloitettu rahoituskauden loppupuolella. Monet yrittäjät olivat kokeneet kroonista aikapulaa, jolloin hankkeen toteuttamiseen ja erityisesti hankkehakemusten toimittamiseen oli niukalti aikaa. Monet kertoivat kokeneensa aikapulaa sekä pitkittyneiden päivien johdosta ongelmia perhe-elämän ja työn yhteensovittamisessa hankeaikana.

Reilu kymmenesosa vastaajista piti hankkeiden suurimpana ongelmana neuvonnan puutetta tai epäselvyyttä.

Taulukko 33. Hankkeen suurimmat ongelmat. Yritystutkimuksen vastaukset.

Hankkeen suurimmat ongelmat	Esimerkkejä vastauksista
Hankkehakemukset N=(44)	"Pirunmoinen paperityö." "Monimutkainen hakuprosessi." "Ympäristölupaprosessin pitkittyminen."
Liian pieni tuki N=(35)	"Epätietoisuus avustusprosentteissa." "Kustannusarvion ylittyminen." "Todellinen ja TE-keskuksen taulukkoon perustuva kustannusarvio eivät vastanneet toisiaan."
Lyhyt hankeaika N=(33)	"Liian kireä aikataulu." "Ajoittuminen ohjelmakauden loppuun." "Yrittäjän krooninen aikapula."
Neuvonnan puute tai epäselvyys N=(27)	"Alkuvaiheen byrokratia ja oikeiden kontaktien löytyminen." "Paikalliset viranomaiset –tehneet kaikki vaikeasti ja haitanneet hankkeen etenemistä turhaan." "Kellään ei ollut tietotaitoa materiaaleista, kukaan ei halunnut kilpailijalle jakaa arvokasta tietoa. Kaikki kantapään kautta opittua."
Työvoiman ja materiaalin saanti N=(18)	"Pätevän rakennussuunnittelijan saaminen." "Yhteistyö toisen osakasyrittäjän kanssa." "Hankkeen tarvitsemat toteutusmateriaalit."
Kysyntä ja tuottavuus N=(14)	"Energiapuun käyttö ei ehkä vielä ole parhaalla mahdollisella tasolla." "Markkinointi ja kokemuksen saaminen." "Asiakkaiden löytäminen."

Moni yritys- tai investointitukea saanut olisi kaivannut hankkeen läpiviemiseen tukea, mutta ei ollut sitä saanut. Tiedon saanti oli ollut vaikeaa tai puutteellista niin hankesuunnitelmaa tehdessä, hankehakemuksia täytettäessä kuin hankkeen toteutuksen aikana. Osa oli myös saanut väärää tai puutteellista informaatiota eri viranomaistoilta tai viranomaispäätöksiä muutettiin kesken kaiken, minkä johdosta hankkeen toteuttaminen pitkittyi ja kustannukset nousivat, kun hanke joutui taistelemaan ilmenneiden ongelmien kanssa. Aikaa hakijoilla meni tiedon etsimiseen ja oikeiden kontaktien löytymiseen.

Sidosryhmäläisiltä kysyttiin myös **ALMA-ohjelman ohjelmamenettelyn ja täytäntöönpanon heikkouksia**. Noin 38 % vastaajista oli kokenut heikkoutena ajoituksen hitauden (taulukko 34). Ensinnäkin ALMA-ohjelman alku oli viivästynyt, mikä tyypisti ohjelmakautta. Jäljelle jääneinä toiminnan vuosina toimintaryhmissä oltiin kovilla, eikä vuorokaudessa tuntunut olevan tarpeeksi tunteja hankkeiden valmistelujen ja käsittelyjen työstämiseen. Toiseksi ohjelmakauden käynnistyessä heikkoudeksi oli muodostunut toimeenpanon hitaus. Useat olivat kohdanneet ongelmia, joita syntyi päätöksien viipymisistä ja kohtuuttoman pitkistä maksatusajoista.

Reilu kolmasosa vastaajista toi esille ohjeiden ja säädösten tulkintaa koskevat ongelmat. TE-keskuksen näkökulmasta rahoituksen runsaudesta johtuen hakijoille oli

muodostunut käsitykseksi se, että millä tahansa hakemuksilla rahaa olisi tiedossa. He kokivat myös, että hanketoimijoita oli ollut vaikeaa saada ymmärtämään hallinnon ohjeiden noudattamisen tärkeyttä. Hanketoimijoiden näkökulmasta taas annettuihin ohjeistuksiin ja säädösten tulkintoihin tuli ohjelmakauden aikana liikaa muutoksia eikä niihin koettu voivan luottaa. Ohjeet ja säädökset miellettiin myös puutteellisina ja niiden koettiin tiukentuneen prosessin aikana. Ohjelma näyttäytyi siis hanketoimijoiden näkökulmasta jäykkänä ja rajoittuneena. Ohjeita tuli myös jälkijättöisesti, mistä saattoi aiheutua myös jo hyväksytyjen maksatushakemusten avaamista. Tämä miellettiin erityisen arveluttavaksi hallintomenettelyksi, jota kukaan ei kuitenkaan tohtinut kunnolla riitauttaa.

Lähes neljäsosa vastaajista oli kokenut ohjelmamenettelyn ja toimeenpanon heikkoutena yritysrahoituksen maatilakytöntäisyyden, joka nähtiin heikkoutena erityisesti silloin, kun pyrittiin luomaan maaseudulle uusia työ- ja ansiomahdollisuuksia. Tiukan maa- ja metsätalouskytöntäisyyden miellettiin potkivan maaseudun etua vastaan ja siitä johtuen vaikutukset muun muassa työllistymiseen koettiin heikoiksi.

Noin neljäsosa vastaajista näki heikkoutena ohjelman byrokraattisuuden, mikä osaltaan vaikeutti toimijoiden työtä. Byrokrania hidasti ja vaikeutti työn etenemistä: menettelytapoja jouduttiin muuttamaan kesken ohjelmakauden

Taulukko 34. Keskeiset ALMA -ohjelman ohjelmamenettelyn ja täytäntöönpanon heikkoudet ohjelmakaudella 2000–2006. Sidosryhmäkyselyn vastaukset.

Heikkoudet	Esimerkkejä vastauksista
Aikataulutus N=(17)	"ALMA -ohjelman liikkeelle lähtö hidas." "Välirahoituksen tuloutuksen hitaus." "Päätösten viipyminen."
Ohjeiden ja säädösten tulkinnat N=(16)	"Jatkuvasti muuttuva ohjeistus." "Ohjelmakauden aikana liikaa muutoksia ja epämääräisyyksiä pykälissä, määräyksissä ja ohjeissa." "Hanketoimijoita oli vaikeaa saada ymmärtämään hallinnon ohjeiden noudattamisen tärkeyttä."
Rahoituksen tiukka maatilakytöntä N=(11)	"Leader-ryhmiin verrattuna yrityshankkeiden puuttuminen ja sen takia vaikutus työllistymiseen heikko." "Asioita lähestyttiin liiallisesti maatalousnäkökulmasta." "Yritystukien puolella heikkous oli maatilakytöntävaatimus."
Byrokraattisuus N= (11)	"Byrokrania." "Aivan liian monimutkainen ja byrokraattinen hallinto, joka aiheuttaa erityisesti ongelmia pienille, ei-ammattimaisille hakijoille (vrt. toimintaryhmien hankkeet)." "Byrokrania tuo aina hitautta. Välillä tuntui siltä, että lähes koko ALMA-ohjelma on luotu ylläpitämään vain itse itseään. Koko ohjelman ns. delegointi oli yhtä puuroa alkaen ministeriöstä päättyen toimintaryhmille."
Alueellinen epätasa-arvo N=(5)	"Viime ohjelmakaudella valtakunnallinen ohjaus oli olematonta ja siksi TE -keskukset tekivät hyvin erilaisia tulkintoja samoista asioista: alueellinen tasa-arvo ei toteutunut." "Eri TE-keskusten alueilla oli täysin erilaisia käytäntöjä."

tarkastuksissa ja valvonnoissa ilmenneiden ongelmien vuoksi, rahaa koettiin menneen paljon, samoin aikaa. Byrokratian miellettiin kiristyneen loppukautta kohden, eikä ministeriön koettu luottaneen enää TE-keskusten toimintaan esimerkiksi ALMA-maksatusten aikataulun suhteen.

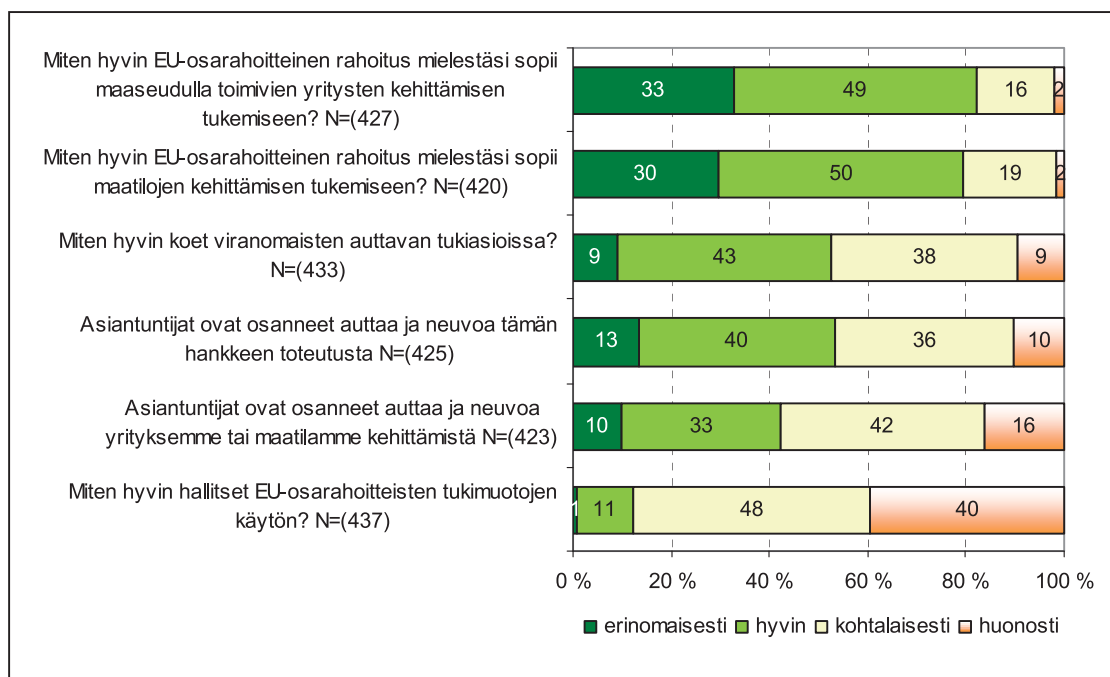
Yrityshankkeiden kyselyssä selvitettiin vastaajien näkemyksiä **EU-rahoituksen käytöstä yritysten tukemisessa** (kuva 44). Vaikka kaikki vastaajat ovatkin saaneet ALMA-rahoitusta yrityshankkeensa toteuttamiseen, heistä jopa 40 % hallitsee mielestään huonosti EU-osarahoitteisten tukien käytön. Vain 12 % vastaajista oli sitä mieltä, että hallitsee EU-tukien käytön hyvin tai erinomaisesti. Neljä vastaajaa viidestä oli kuitenkin sitä mieltä, että EU-osarahoitteinen rahoitus sopii hyvin tai erinomaisesti maatalojen kehittämisen tukemiseen. Vieläkin useampi vastaaja koki EU-rahoituksen sopivan maaseudulla toimivien yritysten kehittämisen tukemiseen. Vastaajat olivat myös tyytyväisiä viranomaisten apuun tukiasioissa; yli puolet vastaajista koki viranomaisten auttavan tukiasioissa hyvin tai erinomaisesti. Yli puolet vastaajista oli saanut oman hankkeensa toteuttamiseen hyvin tai erinomaisesti apua myös asiantuntijoilta. Yrityksen tai maatalan kehittämiseen saatu apu oli koettu hieman heikommaksi; hyvää tai erinomaista asiantuntija-apua oli saanut 43 % vastaajista.

Yrityshankkeiden toteuttajille suunnatussa kyselyssä selvitettiin vastaajien näkemyksiä **tukimuotojen soveltuvuudesta maatalojen ja maatilakyläkentäisten yritys-**

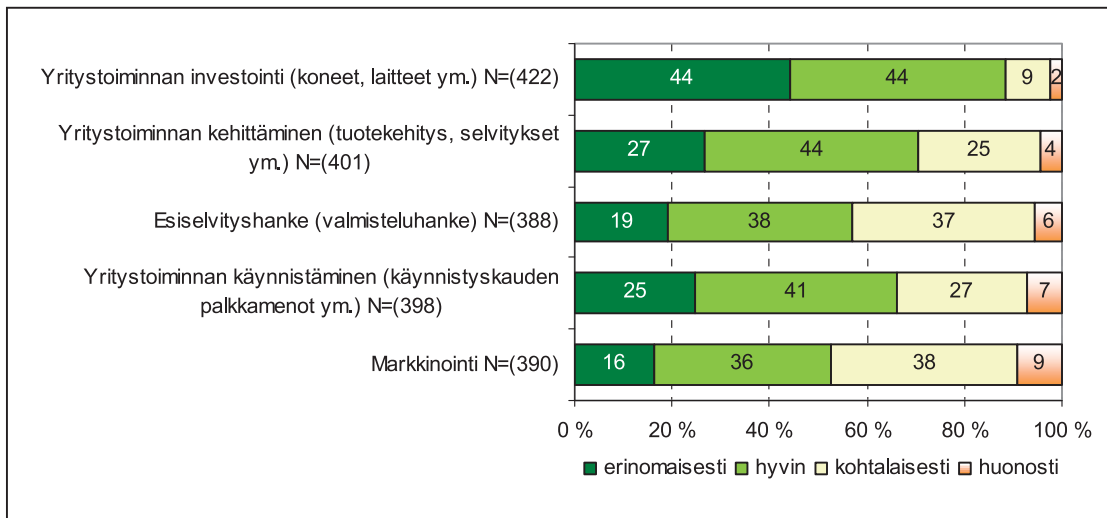
ten kehittämiseen (kuva 45). Yli puolet vastaajista oli kaikista esitetystä tukimuodoista sitä mieltä, että ne sopivat hyvin ja jopa erinomaisesti maatalojen ja maatilakyläkentäisten yritysten kehittämiseen. Yritystoiminnan investointien tukemiseen tuen koettiin soveltuvan kaikkein parhaiten (hyvin/erinomaisesti 88 % vastauksista). Myös yritystoiminnan kehittämiseen tuotekehityksen, selvitysten ym. tukemisen kautta oltiin varsin luottavaisia (hyvin/erinomaisesti 71 % vastauksista).

Kun yrityskyselyn vastaajilta tiedusteltiin, uskovatko he hakevansa hankerahoitusta jatkossa, mikäli siihen tarjoutuu mahdollisuus (kuva 46), suuri osa vastaajista suhtautui asiaan myönteisesti; 59 % vastaajista arveli todennäköisesti hakevansa vastaaventyyppisesti organisoitua rahoitusta uudelleen ja 11 % vastaajista arveli hakevansa rahoitusta, mutta asetti hakemiselleen tiettyjä ehtoja. Vain 11 % vastaajista oli sitä mieltä, ettei todennäköisesti tai missään tapauksessa hae rahoitusta enää uudelleen. Epävarmojen vastaajien osuus oli vajaa viidennes kaikista vastaajista.

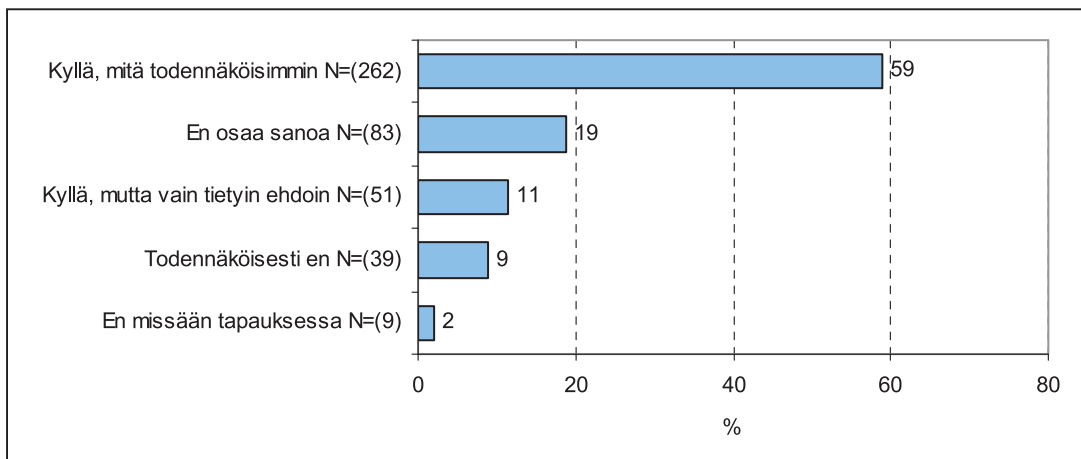
Yritys- ja investointitukea saaneilta kysyttiin uskovatko he hakevansa vastaaventyyppisesti organisoitua rahoitusta uudelleen, mikäli siihen tarjoutuisi mahdollisuus. Heitä, jotka vastasivat kielteisesti, pyydettiin kertomaan **miksi he epäröivät rahoituksen hakemista**. He saivat myös kertoa, **kuinka rahoituksen organisoinnin tulisi muuttua, jotta he sitä hakisivat**. Reilu 30 prosenttia rahoituksen uudelleen hakemista epäilevistä ei aikonut hakea vastaavanlailla organisoitua rahoitusta, sillä se ei ollut

Kuva 44. EU-rahoitus yritysten tukemisessa (Yritystukikysely)

Kuva 45. Tukimuotojen soveltuvuus mautilojen ja maatilakyltöntäisten yritysten kehittämiseen (Yritystukikysely)

Kuva 46. Uskotko hakevasi vastaaventyyppisesti organisoitua rahoitusta uudelleen, mikäli siihen tarjoutuu mahdollisuus? (Yritystukikysely)

heille enää iän puolesta mahdollista (taulukko 35). Monet olivat jo eläkkeellä tai eläköitymässä. Myös terveyssyyt tai muut elämäntilanteeseen liittyvät asiat ilmoitettiin esteeksi uuden rahoituksen hakemiseen. Osa vastaajista ilmoitti, ettei rahoituksen hakeminen ollut ajankohtaista, sillä yrityksellä meni hyvin ilman tukea tai yrityksessä ei ollut tarvetta laajentaa. Joillakin puuttui vastaushetkellä myös tuottava hankeidea ja osalla ei ollut intoa myöskään ideoita sellaista.

Reilu viidennes vastaajista oli kokenut rahoituksen hakemisen liian työläänä, jonka takia sitä ei uskottu enää haettavan. Monien kohdalla paperityöt olivat vieneet jopa niin paljon aikaa, ettei itse yritystoiminnalle ollut jäänyt aikaa. Osa ei ollut selvinnyt pakollisten paperitöiden teosta itse ja ne olivat tuottaneet lisäkustannuksia kun yritys joutui turvautumaan konsulttiapuun tai käyttämään

omaa työaikaansa asioiden selvittelyyn. Paperisodan kottiin olleen uuvuttavaa ja rasittavaa, eivätkä rahoituspäätöksetkään tulleet aina yrittäjän näkökulmasta otollisimpaan aikaan.

Viidesosa vastaajista oli myös sitä mieltä, ettei yritys- tai investointitukea ollut kannattavaa hakea. Monet olivat kokeneet ongelmalliseksi sen, etteivät tukiprosentit olleet tarpeeksi korkeat. Monien kohdalla ohjekustannushinnat eivät olleet vastanneet todellisia kustannuksia eikä kaikkia kuluja ollut huomioitu maksatuksessa. Erityisen harrallisena oli pidetty sitä, ettei oman työn osuutta huomioidu lainkaan.

Rahoituspäätösten pitkät käsittelyajat saivat vajaan viidesosan vastanneista epäroimään uuden rahoituksen hakemista. Päätöstenteon hitaus oli muodostunut esteeksi hanketoiminnalle. Monien mielestä byrokratiaa tulisikin

Taulukko 35. Syyt, miksi ei aio tai epäröi hakea vastaanlailla organisoitua rahoitusta myöhemmin. Yritystutkimuksen vastaukset.

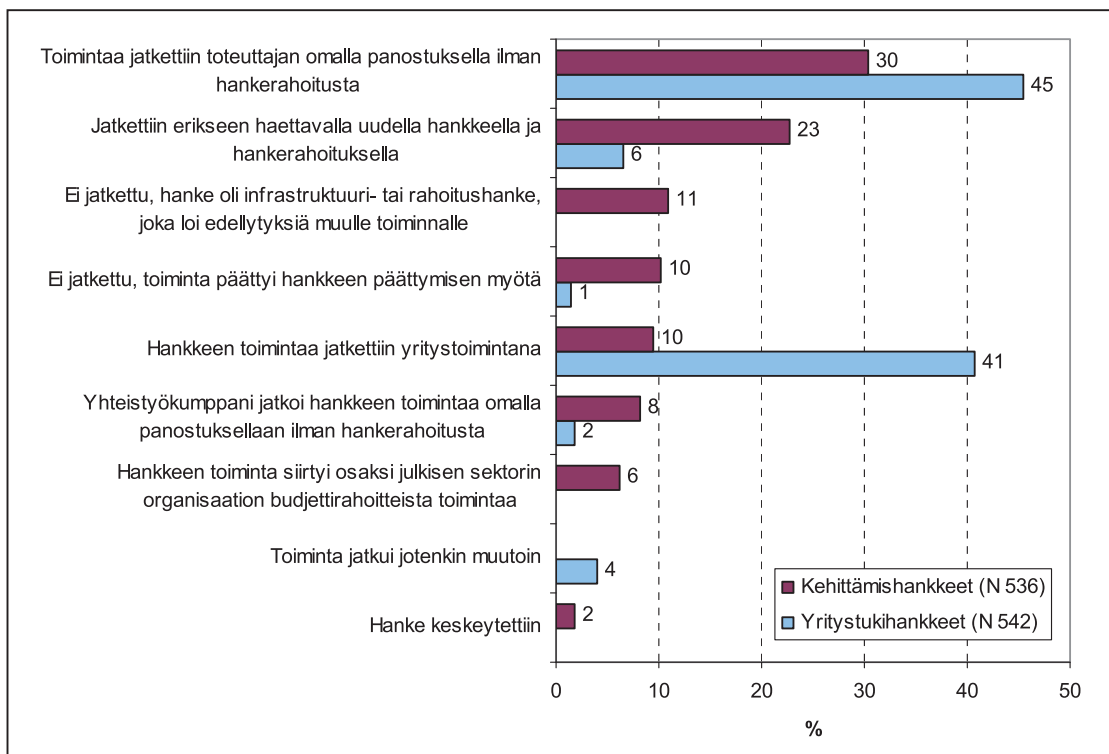
Syyt	Esimerkkejä vastauksista
Ei tarvetta rahoitukseen tai sen saamiseen mahdotonta N=(33)	"Tällä hetkellä hyvä näin." "Yrittäjä on eläkeläinen." "Aina pitää olla järkevä kohde, ei pelkän projektin takia."
Hakeminen liian työlästä N=(24)	"Liian kova paperityö." "Liikaa paperien pyörittelyä selvistä asioista." "Liian monimutkaista ja aikaa vievää. Todellisen yrittäjyyden este."
Hakeminen ei ole kannattavaa N=(24)	"Vuokramökkien vaatimustaso on korkea, pieni tuki ei houkuttele investoimaan." "Ohjekustannukset eivät vastaa todellisia kustannuksia." "Oman työn arvostus ja kustannuksiin hyväksyntä puuttuu."
Pitkät käsittelyajat N=(21)	"Päätöksenteon hitaus on suuri este." "Ajan haaskausta." "Päätösten on tultava ajoissa. Niiden vetkuttamisella ei saa haitata yrityksen toimintaa."

vähentää ja hakemisen tulisi yksinkertaistua. Myös jous-
tavuutta kaivattiin lisää. Osa oli kaivannut myös lisää
neuvoja hakemiseen. Viranomaistoimintakin sai palautet-
ta, asiakkaiden kohtelu oli koettu nihkeäksi ja joissakin
tapauksissa ala-arvoiseksi. Hakija oli kokenut olevansa
joko viranomaisten tiellä, tai hänen tietotaitoaan ei osat-
tu arvostaa saati hyödyntää.

**Useimpien kehittämis- ja yritystutkimushankkeiden toi-
mintaa jatkettiin jollain tavalla myös erillisen han-
kerahoituksen päätyttyä.** Kyselyssä vastaajat saivat
mainita kaikki ne tavat, joilla toiminta jatkui. 30 % kehittä-
mishankkeista ja 45 % yritystutkimushankkeista jatkettiin

toteuttajan omalla panostuksella ilman erillisrahoitusta
(kuva 47). Kehittämishankkeiden toimintaa oli jatkettu
usein myös erikseen haettavalla uudella hankkeella tai
hankerahoituksella (23 %). Yritystukea saaneiden hank-
keiden toimintaa ja kehittämistä on jatkettu yritystoimin-
tana (41 %).

Selvästi vähemmän oli sellaisia kehittämis- ja yritystutkimushankkeita, joita
ei jatkettu siksi, että hanke oli ollut infrastruktuuri- tai rahoitushanke,
jolla oli luotu edellytyksiä muulle toiminnalle tai että toiminta oli muuten päätynyt hankkeen päätymisen myötä. Osassa hankkeita toimintaa oli jatkettu yritystoimintana, yhteistyökumppani oli jatkanut hank-

Kuva 47. Miten hankkeen toimintaa on jatkettu erillisen hankerahoituksen päätyttyä? (kehittämis- ja yritystutkimuskyselyt)

keen toimintaa omalla panostuksellaan ilman hankerahoitusta tai hankkeen toiminta oli siirtynyt osaksi julkisen sektorin organisaation budjettirahoitteista toimintaa. Ainoastaan muutama hanke oli keskeytetty.

Yritystukihankkeista vain pienen osan kohdalla kehittämistoimintaa on jatkettu erikseen haettavalla jatkohankkeella. Vastaajissa oli lisäksi niitä, jotka kertoivat, että hankkeen toiminta on jatkunut jotenkin muutoin tai että yhteistyökumppani on jatkanut hankkeen toimintaa omalla panostuksellaan ilman hankerahoitusta. Ainoastaan muutaman yritystukihankkeen kohdalla toiminta on päätynyt hankkeen päättymisen myötä.

Hankkeen keskeyttämisestä tai toiminnan päättymisestä hankkeen myötä saatiin lisätietoa kehittämishankkelyn avovastauksista (N 73). Hankkeen kertaluonteisuus oli yleisin syy sen päättymiseen. Varsinaisen hankkeen toiminnan päättymisen jälkeen toimintaa saattaa silti jäädä elämään jollain tasolla: *”Piha-alueen sanoin kuin jokirannan kunnossapittoa jatketaan kyläseuran toimesta.”* Joihinkin hankkeisiin kuitenkin jatkamisen tarvetta saattaa ilmaantua vasta jonkin ajan kuluttua niiden päättymisestä ja vasta tällöin alkaa jatkohankkeen suunnittelu ja rahoituksen hankkiminen. Vaikka perusteita hankkeen välittömälle jatkamiselle olisi, ei jatkorahoitusta välttämättä kuitenkaan saada: *”Rahoittaja ei rahoittanut toivomaamme kakkoshanketta. Mielestämme kakkosvaihe olisi tulosten kannalta ollut ehdottoman välttämätön.”* Toiminnan keskeyttämisen syistä merkittävimmät liittyivät hankkeiden rahoitusongelmiin. Lisäksi hanketta toteuttavaan henkilöstöön tai hankkeen kohderyhmään liittyvät ongelmat saattoivat myötävaikuttaa hankkeen päättämiseen ennen aikojaan: *”Innostus loppui, ei tekijöitä”.*

Valtaosa vastaajista ilmoitti, että **investointituella hankitut investoinnit ovat edelleen käytössä**. Noin 95 % investointitukea saaneiden yrityksistä on jatkanut normaalisti toimintaansa tai tuella hankitut investoidut koneet ja laitteet ovat edelleen jokapäiväisessä käytössä. Myös tuella hankitut toimitilat ovat edelleen yritysten käytössä. Vajaa viisi prosenttia vastanneista ilmoitti, että tuella hankittujen investointien ansiosta yritykselle on tullut sittemmin tarve laajentumiseen ja siten lisäinvestointien hankkimiseen. Vain muutama ilmoitti, ettei hankkeessa ollut laitehankintoja tehty tai tukea ei ollut saatu. Yksi vastaaja ilmoitti, että toiminta on jatkunut pienimuotoisena toisena työnä.

Yritys- tai investointitukea saaneita pyydettiin kertomaan, **miten hanketoimintaa tai yritysten tukemista, maksatusta ja raportointia tulisi heidän mielestään kehittää**. He saivat vapaasti tuoda esille asioita, joita heidän mielestään olisi syytä huomioida hanke- ja ohjelma-

työssä hankkeen toteutuksen aikana. Eniten palautetta annettiin itse hakuprosessista. 46 % vastaajista piti yritys- ja investointitukien hakemista kohtuuttoman vaikeana erityisesti pienille yrittäjille, joilla ei aikaisempaa hankkokemusta ollut. Hakupapereissa ja ohjeissa käytetty virkakieli miellettiin hyvin hankalaksi, jonka vuoksi monet joutuivat palkkaamaan konsultteja selvittääkseen monimutkaisesta hausta. Toiseksi hakupapereiden mukaan laittavien liitteiden määrä saattoi erityisesti rakennushankkeissa kasvaa suureksi. Hakupapereiden täyttämiseen osa koki menneen liikaa työaikaa ja hakemista toivottiin yksinkertaistettavan. Monet olivat turhautuneet myös useiden kyselyjen täyttämiseen. Yritys- ja investointitukien hakemisen katsottiin eriarvoistavan ihmisiä niihin, jotka eivät osaa täyttää papereita sekä niihin jotka ne osaavat täyttää saaden myös niistä hyödyn. Moni piti yritysten ja investointitukien tasa-arvoistumista ehdottomana edellytyksenä.

Yritys- ja investointitukea hakeneet olivat kokeneet ongelmalliseksi myös tiedotuksen ja ohjeistuksen. Neljäsosa vastaajista olisi kaivannut vaikeaselkoisten hakupapereiden täyttämiseen lisää ohjeistusta ja neuvoa mutta ei ollut saanut sitä. Mikäli hakupapereista ei selvinnyt oma-toimisesti, se saattoi nostaa hakemisen kynnyksestä. Monet olivat olleet myös yllättyneitä siitä, kuinka vähän tietoisia yritys- ja investointituesta ylipäätään oltiin. Heille itsellekään ei ollut aina täysin selvää, mihin hankkeisiin mitään rahoitusta voi hakea. Monet kaipasivatkin lisää tiedotusta hankerahoitusmahdollisuuksista. Ohjeistuksen parantamiseksi vastaajat ehdottivat että hankkeen edetessä yrittäjillä olisi käytettävissä tukihenkilö, joka auttaisi eteen tulevien ongelmien kanssa. Hankkeen edistymiselle voisi olla olemassa myös valmispohjainen työpäiväkirja, jota olisi helppo täyttää ja hakija voisi olla varmempi siitä, että kaikki tarvittava tieto on todella tullut kirjattua oikein. Ehdotettiinpa jopa, että paperien pyörytyksen hoitaisi joku ulkopuolinen. Yrittäjät kaipasivat myös hyvien käytäntöjen kuvauksia, selkeitä ohjeita kilpailutukseen sekä kattavamman listan selvitettävistä asioista.

Lähes yhtä moni antoi palautetta maksatuksesta, joka ei yrittäjien mielestä toiminut kovin joustavasti. Tukipäätösten ja maksatusten viipyminen varjosti monien hankkeiden toteutusta, joten päätöksentekoon sekä maksatukseen toivottiin lisää nopeutta. Hakemukset tulisi tarkistaa välittömästi ja lisäselvityksen pyyntö olisi hyvä saada heti, sillä kilpailutetut kaupat eivät odota pitkittyneitä rahoituspäätöksiä. Rahoituskausien vaihdoksien koettiin tuovan ongelmia sääntöihin ja hakupapereihin, joten hakemiseen toivottiin sujuvuutta. Yritysten kannalta tukien hakemisessa oli hankalaa myös se, että hakupapereissa piti ilmoittaa jo etukäteen, mitä hankintoja aikoi tehdä. Yrityksen kehittyessä sen tarpeet kuitenkin muuttuvat ja

niitä on etukäteen mahdollista ennustaa. Papereita olisi pitänyt voida joko täydentää jälkikäteen tai saada päätös tietystä rahoitussummasta niin, että laitehankintoja voisi kuitenkin muuttaa jälkikäteen. Ehdotuksena annettiin sähköinen hakemus, jota voisi helposti muokata jälkikäteen. Yritys- ja investointitukea hakeneet antoivat palautetta myös ohjekustannushinnoista, jotka kaipasivat jo päivitystä. Koska investointilaskelmat tehtiin alimitoitettuna, ne saattoivat johtaa hakijaa harhaan ja lopullisten kustannusten muodostuessa suuremmiksi kuin suunnitelmissa siitä saattoi seurata rahoitusvajetta ja maksuvalmiusongelmia.

Viranomaistoimintaan kaivattiin lisää palvelualltiutta ja asiantuntijuutta. Vajaa viidesosa vastaajista kaipasi viranomaisilta omatoimisuutta neuvonannossa. Lukuisten papereiden täyttämisen sijasta monet kaipasivat enemmän yhteisiä keskusteluja viranomaisten kanssa. Ehdotettiin, että pitäisi olla erikseen palveluntarjoajia, jotka neuvoisivat, ohjaisivat rahoituksen valinnassa ja hakemiseen liittyvissä asioissa, sillä he eivät kokeneet niitä nykyisellään TE-keskuksista saavan. Joillekin oli annettu jopa väärää tietoa, josta he olivat joutuneet itse kärsimään. Monet saivatkin sen kuvan, ettei virkamiehillä ollut aina itselläänkään tarvittavaa tietoa ja he kaipasivat asiantuntevia ja päteviä työntekijöitä. Yritys- ja investointitukea hakenneet ehdottivat myös viranomaistoimijoiden yhteistyön parantamista, sillä viranomaisten liian kapea-alainen asiantuntijuus saattoi hidastaa hakua. Myös samojen raporttien täyttäminen eri tahoille miellettiin turhaksi, ja toivottiinkin, että viranomaiset voisivat tiivistää yhteistyötä ja käyttää samoja dokumentteja.

Kysyttäessä sidosryhmiltä **kuinka ohjelmatoimintaa tulisi heidän mielestään jatkossa kehittää** tai mitä **huomioitavaa** he ovat oppineet ohjelmatyöstä ALMA-ohjelman toteutuksen aikana yli puolet (54 %) vastaajista katsoi hallinnon vaativan vielä kehittämistä. Hallinnon koettiin olleen liian byrokraattinen. Osa vastaajista pelkäsi hankebyrokratian johtavan vielä siihen, että vain rahakkaimmat yliopistot pystyvät niitä enää toteuttamaan. Hankkeiden hallinnointia monimutkaistivat olennaisella tavalla myös lainsäädäntö, jonka katsottiin olevan esteenä sille, mitä hankerahoituksella saa tehdä. Lakipykälien, asetusten ja viranomaisten tulkintojen katsottiin olevan esteenä järkevälle kehittämistyölle. Sidossryhmissä siis toivottiin selkeämpiä ja yksinkertaisempia lakeja ja asetuksia sekä yksinkertaisempia toimeenpano-ohjeita. Moni kaipasi myös nopeampaa päätöksentekoa. Sidossryhmäläisten mielestä hanketoimijoiden fokus tulisi siirtää tulosten saavuttamiseen hankkeen hallinnon pikkutarkasta toteuttamisesta Maaseutuviraston ja Komission toimeenpano-ohjeiden mukaisesti.

Hallinnon olennaisena osana oleva rahoitus sai lähes joka neljänneltä sidossryhmäläiseltä palautetta. Rahoitukseen kaivattiin erityisesti selkeyttä ja nopeutta käsittelyyn sekä maksatukseen. Rahoitusjärjestelyjen ei mielletty olevan kehittäjien kannalta järkeviä, mikä osaltaan heikensi toimijoiden motivaatiota. Rahaa tulisi vastaajien mielestä suunnata enemmän hankkeisiin ja vähemmän byrokraattiaan. Tukien pitäisi olla myös tarpeeksi suuria toteutettavien hankkeiden toteuttamiseksi ja rahoitukseen pitäisi saada jatkuvuutta myös ohjelmakausien välissä.

Joustavuuteen ja ennakoitiin kaivattiin myös kehittämistoimenpiteitä. Lähes neljäsosa vastaajista katsoi, että ohjelmatoimintaa pitäisi pystyä paremmin etukäteen arvioimaan ja sen joustavuutta tulisi lisätä. Hankkeiden suunnitteluun ja seurantaan tulisi kiinnittää huomiota. Toimintaa, painopisteitä ja hankkeita olisi kyettävä muuttuvassa tilanteessa suuntaamaan uudelleen. Mikäli ohjelmat olisivat väljemmin toteutettavissa, pystyttäisiin ohjelmia suuntaamaan paremmin alueen tarpeista lähteväksi. Nopeuden ja joustavuuden kehittämistä kaivattiin niin ohjelmakauden käynnistymiseen kuin joidenkin TE-keskusten toimintaan.

Vajaa viidesosa vastaajista oli sitä mieltä, että ohjelmia tulisi rakentaa selkeämmin kentältä käsin. Kenttää tulisi kuunnella herkillä korvalla. Esimerkiksi viranomaisten tulisi uhrata resursseja tarpeiden kokoamiseen, sillä se maksaisi itsensä takaisin onnistuneena ohjelman toteutuksena kun rahoitusta pystyttäisiin ohjaamaan oikeisiin ja konkreettisiin tarpeisiin. Rahoituksen suuntaaminen aidosti alueen tarpeista lähteviin hankkeisiin mahdollistettaisiin osallistavalla suunnittelulla.

ALMA-ohjelman väliarviointi ohjelman toimeenpanon ohjaajana

Ohjelma-arviointiteorioiden mukaan erityisesti väliarvioinnin keskeisenä tehtävänä on antaa palautetta ohjelman toimeenpanon onnistuneisuudesta ja tuloksellisuudesta ja siitä, miten toteutusprosessit tukevat tuloksellisuutta. Väliarviointi on erityisesti ohjelman toteutuksen työkalu. Tässä jälkiarvioinnissa analysoitiin, miten ALMAN toimeenpanossa huomioitiin väliarvioinnin (2002–2003) tulokset, johtopäätökset ja suositukset. Väliarviointi valmistui vuoden 2003 lopulla ja se julkaistiin vuonna 2004 MMM:n julkaisusarjassa (ks. Keränen ym. 2004).

Liitteessä 5 on kootusti esitetty väliarvioinnin suositukset sekä ALMA-seurantaryhmässä käsitellyt toimet siitä, miten ne on ohjelman toimeenpanossa huomioitu. Liitteessä 5 esitetyt näkökohdat väliarvioinnin suositusten huomioi-

misesta ovat etupäässä TE-keskusten ja seurantaryhmän omia arvioita toimenpiteistä.

Tässä loppuarvioinnissa arvioitiin kuitenkin väliarvioinnin perusteella tehtyjä ohjelmamuutoksia ja niiden osalta voidaan todeta seuraavaa: Väliarviointia käsiteltiin useissa seurantaryhmän kokouksissa vuoden 2004 aikana ja pohdittiin toimenpide-esityksiä sekä väliarvioinnin suositusten huomioimista ohjelman toteutuksessa (ks. Liite 5). Ohjelman ”keskushallinto” (seurantaryhmä) on huomioinut väliarvioinnin suositukset ohjelman toimeenpanossa. ALMA-ohjelman toimeenpanokertomuksissa väliarvioinnin huomioimista ei ole tunnustettavissa. Siellä kuvataan väliarvioinnin tuloksia, mutta ei kerrota mihin toimenpiteisiin niiden perusteella olisi ryhdytty. Selkeää väliarvioinnin tulosten aiheuttamaa ohjelman toimeenpanon muutosta ei ole havaittavissa. Sen sijaan yksittäisiä muutoksia ja tarkennuksia ohjelman tuloksellisuuden parantamiseksi väliarviointi aiheutti.

Edelleen alueilla väliarviointia ei ole tiedostettu ja otettu toiminnassa huomioon täysin tyydyttävällä tavalla. Sidosryhmien vastaajista 37 % oli sitä mieltä, että ALMA-väliarvioinnin tulokset, johtopäätökset ja suositukset huomioitiin ohjelman toteutuksessa. Väliarvioinnin tuloksia oli otettu huomioon hankeneuvonnassa, rahoituksen kohdentamisessa ja alueita koskevien poikkeamien huomiointissa. Osa perusteli kantaansa arvioimalla, että väliarvioinnissa tulleita kohtia oli pyritty poistamaan seuraavina vuosina esimerkiksi hyödyntämällä hyvin toteutuneiden alueiden esimerkkejä muilla alueilla. Väliarviointia oli myös verrattu omaan ohjelmaan ja pohdittu sen pohjalta mahdollisia muutostarpeita. Kuitenkin vain vajaa 10 % vastaajista oli sitä mieltä, että väliarvioinnin tulokset, johtopäätökset ja suositukset olisi otettu huomioon hyvin.

Noin 17 % vastaajista oli kokenut että väliarvioinnin tulokset, johtopäätökset ja suositukset oli otettu huomioon jonkin verran. Ne, joiden mielestä väliarvioinnin tulokset, johtopäätökset ja suositukset oli otettu huomioon jonkin verran, katsoivat, että väliarvioinnin ja ohjelman toteutuksen välisiä yhteyksiä on vaikea osoittaa. He olivat voineet kokea että väliarviointia oli ollut vaikea sovittaa käytäntöön. Väliarvioinnin huomioimisen vajavuutta sai epäilemään se, että huonoiksi käytännöiksi miellettyjä asioita oli ollut edelleen nähtävissä väliarvioinnin jälkeenkin, kuten maatilakytkeäisyys. Niin ikään nykyisellä ohjelmakaudella 2007–2013 hallinnoinnin ei uskottu selkeytyneen juurikaan edellisestä ohjelmakaudesta.

Vajaan 10 %:n mielestä väliarvioinnin tuloksia, johtopäätöksiä ja suosituksia ei ollut otettu huomioon mitenkään. Peräti lähes 30 % vastanneista ei osannut vastata kysymykseen. Joko heillä ei ollut tietoa asiasta, tai he eivät

muistaneet edes lukeneensa asiasta tai väliarvioinnista oli kulunut liian pitkä aika asian muistamiseksi.

Arviointiaineistojen perusteella voidaan todeta, että väliarviointi jäi liian irralliseksi ohjelman toteutuksesta eikä sen analyysijä ja havaintoja kovin paljon ja systemaattisesti huomioitu ohjelman toteutuksessa. Näin myöskään väliarvioinnin idea toteutusta tukevana ja konsultatiivisena työkaluna ei ole täysin toteutunut. Osittain problemaattisissa on epäilemättä kyse ohjelma-arvioinnin massiivisuudesta nimenomaan yksittäisen TE-keskuksen tai toimintaryhmän toiminnan tukemisen instrumenttina. Ohjelmataso arvioinnissa maalataan väistämättä paksulla tussilla ja nyanssit, joita yksittäiset rahoittajaviranomaiset tarvitsisivat omien toimiansa tukemiseen, häviävät koko ohjelmaa koskevien johtopäätösten ja suositusten alle. Lisäksi jotkut koko ohjelmaa koskevat suositukset voivat olla yksittäisen viranomaisen omien toimenpiteiden painotusten vastaisia, koska koko ohjelmaa koskevat suositukset ja johtopäätökset ovat keskiarvoja, joiden taakse kätkeytyy erisuuntaisia toimenpiteitä sekä erilaisia painotuksia. Ehkä koko ALMA ohjelman väliarviointia paremmin yksittäisten rahoittajaviranomaisten toimintaa ovat tukeneet alueellisten ALMA ohjelmien väliarvioinnit. Väliarvioinnin suositukset olivat myös osittain hallinnollisia raja-aitoja kaatavia ja välillä varsin radikaalejakin, jolloin niiden toteuttaminen koko ohjelmaa kattavina täytyy lähteä keskushallinnosta ja joillekin asioille tulee olla myös EU:n komission lupa. Näin ”korkealta” lähtevät ja koordinoituidut muutokset edellyttävät myös poliittista tahtoa ja päätöksiä, joita ei välttämättä haluta tehdä. Tekevättömien päätösten taustalla voi olla tekijöitä, joita arvioinnin tekijät eivät tiedä tai osaa ottaa huomioon.

Johtopäätökset

ALMA-ohjelma on ollut hallinnon kannalta lähtökohtaisesti yksinkertainen, koska ohjelmaa toteutettiin pelkästään maa- ja metsätalousministeriön alaisuudessa, eikä sitä tarvinnut sovittaa usean ministeriön strategioihin. Ohjelmalla oli siten selkeä maaseutupoliittinen rooli, jossa sen tehtävänä on ollut lisätä ja ylläpitää elinkeinomahdollisuuksia maakuntien syrjäisemmissäkin osissa harvaan asutulla maaseudulla ja ydinmaaseudulla.

Ohjelman vahvuutena on ollut sen toteutus alueellisten strategioiden pohjalta. Alueohjelmissa on voitu huomioida ohjelman toteutusalueen heterogeenisuus, alueiden erilaisuus. Ohjelman toteutusta koskevat päätökset tehtiin myös lähellä toimijoita, jolloin alueet sitoutuivat hyvin ohjelman toteutukseen.

Toteuttamisalueen laajuus mahdollisti suuret ja samalla

vaikuttavat hankkeet. Asiaa ei kuitenkaan riittävästi osattu hyödyntää, eikä ylimaakunnallisten hankkeiden kiintiö auttanut asiaa toivotulla tavalla.

Ohjelman toimeenpanoa tehostettiin myös teema- ja toimialaohjelmilla, mikä toi lisää asiantuntemusta lähelle toimijakenttää hankkeiden hyödynnettäväksi. Myös toimintaryhmätyö osoittautui hyödylliseksi; toimintaryhmät aktivoivat toimintaa ruohonjuuritasolla ja niiden tekemä yhteistyö TE-keskusten kanssa toimi hyvin. Ne myös kunnostautuivat naistyöpaikkojen luomisessa.

Yritys- ja kehittämishankkeet ovat hyvin erilaisia ohjelman toteuttamisen instrumentteja ja täydentävät toisiansa. Yleisten kehittämishankkeiden toiminta keskittyy erityisesti ohjelman strategiseen ohjausvaikutukseen, kun taas yrityshankkeet vastaavat paremmin alueen konkreettisiin kehittämistarpeisiin. Kyseisten hanketyyppien tulisi muodostaa hankejatkumo, jossa kehittämishankkeet synnyttävät uusia yrityksiä ja yritystukihankkeita. Parhaiten maatilakyläkenttien yritystukien katsotaan soveltuvan yritystoiminnan investointien rahoittamiseen, seuraavaksi yritystoiminnan kehittämiseen ja käynnistämiseen sekä vähemmässä määrin valmisteluun (esiselvityshanke) ja markkinointiin. ALMA-ohjelmassa jäätiin paljon yritystukiin suunnatusta rahoitustavoitteesta: tavoite oli 40 %, josta alle 30 % toteutui.

Pääosa hankkeista on saanut sen tuen, mikä on ollut tarpeen hankkeen onnistuneen toteutuksen kannalta. Maaseudun yritykset eivät koe hallitsevansa EU-byrokratiaa ja niiden kohdalla viranomaisapu on myös ollut välttämätöntä.

Hankkeiden maatilakyläkentä on rajoittanut toimintaa ja tällä tavoin heikentänyt ohjelman toimeenpanoa; hyviä hankeaihioita on voinut jäädä toteutuksen ulkopuolelle. TE-keskukset ovat myös joutuneet perimään tukea takaisin silloin, kun maatilakyläkennän on havaittu olleen keinoekoinen. Tällaisia tapauksia on ollut ainakin joissakin ketjuyritys-tilanteissa. Sinänsä ketjuyritys-vaatimuksen ajatuksena oli se, että muutkin kuin maatalousyritykset voisivat päästä tuesta osalliseksi ollessaan osa maatalouden tuotantoketjua.

Erittäin suuri ongelma on ollut hankkeiden hallinnoinnin raskaus ja byrokraattisuus. Säädökset olivat myös turhan jäykät ja yksityiskohtaiset, mutta paradoksaalisesti samalla epäselvät. Toimeenpanon avulla pystyttiin tukemaan hankkeiden toteutumista kohtalaisen hyvin. Kuitenkin viivästykset hankepäätöksissä ovat hidastuttaneet hankkeiden käynnistymistä joissakin tapauksissa kohtuuttomasti ja pahimmillaan estäneet kokonaan hankkei-

den toteutumisen. Nämä ongelmat eivät olleet kokonaisuuteen nähden kuitenkaan suhteettoman suuret, vaikka ne heikensivätkin jonkin verran ohjelman saavutuksia.

Myös maksatuksiin liittyvät viiveet ja ongelmat (mm. väliaikaisrahoituksen järjestämisessä) ovat omalta osaltaan tuoneet vaikeuksia hanketoimijoille. Nämä ongelmat ovat vaikuttaneet myöhemmin luonnollisesti siihen, että ko. hankkeissa mukana olleet hanketoimijat eivät enää jatkossa ole välttämättä halunneet olla mukana hanketöimintään perustuvassa maaseudun kehittämistyössä. Kehittämishankkeiden toteutuksessa maksatukset ovat muodostaneet selvästi laajemman ongelman kuin yritys- hankkeiden kohdalla.

Suosituksukset

Myös jatkossa kehittämistoimintaa suunniteltaessa on syytä huomioida alueiden erilaisuus ja jättää ohjelmiin riittävästi mahdollisuuksia toteuttaa toimintaa alueiden omista tarpeista lähtien.

Teema- ja toimialaohjelmat sekä toimintaryhmätyö osoittautuivat toimiviksi työkaluiksi ALMA-ohjelman toimeenpanossa. Kyseiset toimintamuodot toivat asiantuntemusta hanketoimijoiden tueksi. Toimintaryhmät toivat hanke-työhön myös uusia toimijoita, aktivoivat kansalaisia ja vahvistivat kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia oman elinympäristönsä kehittämiseen sekä auttoivat heitä hankebyrokratiassa. Teema- ja toimialaohjelmat sekä toimintaryhmätyö ovat hyviä metodeja maaseutupolitiikan hoitamiseen ja toimintatapana niitä tulee edelleen vahvistaa.

Hankejatkumoa kehittämishankkeista yrityshankkeisiin ja uusien yritysten synnyttämiseen on edelleen toiminnassa syytä korostaa.

Maaseudun yrityksille pitää olla tarjolla asiantuntija- ja viranomaisapua, jotta EU:n puitteissa tarjotut kehittämismahdollisuudet pystytään myös jatkossa riittävässä määrin hyödyntämään.

Hankehallinnointia pitää pyrkiä keventämään. Nykyisellään se karkottaa toiminnan ulkopuolelle potentiaalisia kehittäjätahoja.

Arvioinnin tulosten hyödyntämistä konkreettisesti ohjelman toimeenpanon ohjaamisessa pitää lisätä. Tämä edellyttää arvioinnin tekijöiltä parempaa toimintaehdotusten konkretisointia ja sen täsmentämistä ketä toimintasuositukset erityisesti koskevat. Tulosten hyödyntämisen pa-

rantaminen edellyttää hallinnolta toimenpiteitä, esimerkiksi lisää järjestettyjä tilaisuuksia, joissa ohjelman toimeenpanijat miettivät arvioinnin tulosten merkitystä ja sitä millaisilla toimilla arvioinnin tuloksia voitaisiin hyödyntää. Arvioinnin tulosten pitää myös olla asianosaisten käytettävissä silloin, kun asioille voidaan vielä jotakin tehdä. Arvioinnin ajantasaisuuden parantamiseen ohjelmakaudella 2007 – 2013 käyttöönotettava EUn kansallisten maaseutuohjelmien jatkuvan arvioinnin toimintamalli tarjoaa hyvät edellytykset.

Edelleen pitäisi olla aitoa halua sitoutua arvioinnin tuloksiin silloinkin, kun ne ehkä ovat oman organisaation välittömien etujen vastaisia. Arvioinnin raportoinnissa pitäisi pystyä perustelemaan suositeltavat toimet niin, että niiden kautta tuleva laaja hyöty ylittää mahdolliset yksittäisen toimijan lyhyen tähtäimen menetykset. Arviointiprosessissa pitää olla myös mahdollisuus tulosten kiistämiseen ja kyseenalaistamiseen, kun tämä tehdään avoimilla perusteluilla. Todennäköisesti näin myös löydetään toimintasuosituksia, jotka ovat tuloksiin kriittisesti suhtautuvienkin ymmärrettävissä ja hyödynnettävissä.

8 Maatilaan investoinnit toimenpiteenä sekä ohjelman vaikutukset maatalouden kiinteisiin kustannuksiin ja maatilojen kannattavuuteen

Tässä luvussa analysoidaan ALMA-ohjelman maatilaan investointien vaikutuksia maanviljelijöiden tulokehitykseen, toiminnan monipuolistamiseen ja uudelleen suuntaamiseen sekä työllisyyteen. Lisäksi tarkastellaan maatalouden kiinteitä kustannuksia ja maatilojen kannattavuutta.

8.1 Maatilaan investoinnit

Luvussa analysoidaan tehtyjen maatilaan investointien vaikutuksia vastaamalla seuraaviin arviointikysymyksiin:

- Missä määrin investoinnit ovat lisänneet tukea saavien maanviljelijöiden tuloja?
- Missä määrin maatiloimintoja on suunnattu uudelleen investointien avulla tuotantoa uudelleen suuntaamalla ja toimintoja monipuolistamalla?
- Missä määrin tilan toimintojen monipuolistaminen investointien avulla on auttanut säilyttämään työllisyyttä?

Analyysi tehdään lähinnä ALMA-ohjelman hankerekisterin indikaattoritietojen perusteella, selvitetään mitä toimenpiteissä on tehty ja saatu aikaan. Analyysiä täydennetään ALMA-ohjelmasta yritys-/investointitukea saaneille tehdyn kyselyn avulla. Isoja tilastoaineistoja ei ole mielekästä hyödyntää, kun halutaan analysoida yksittäisen toimenpiteen vaikutuksia.

Ohjelma-asiakirjan mukaan Maatilaan investoinnit -toimenpiteestä voidaan myöntää tukea maatalouden yhtey-

dessä yritystoimintaa harjoittaville maaseutuyrityksille. Tuettaviin investointeihin kuuluvat kiinteät ja irtaimistoinvestoinnit, mukaan lukien kiinteistöjen hankinta. Tuen saamiselle on asetettu myös muita mm. tuen saajaa koskevia ehtoja. (MMM 2002:61). Maatilaan investointeja ei ole kanavoitu ALMA-ohjelman kautta suoraan maatalouden tukemiseen.

Maatilaan investoinnit -toimenpide sisältyy kahteen ALMA-ohjelman toimintalinjaan (taulukko 36). Toimintalinjalla 1 maatilaan investointihankkeita toteutettiin Maatalouden ensiasteen jalostus -alatoimenpiteessä. Toimintalinjalla 2 puolestaan Muu tilalla tapahtuva yritystoiminta -alatoimenpiteessä. Yhteensä kahdella toimintalinjalla maatilaan investointeihin liittyviä yritystukihankkeita on toteutettu vajaa 3 000 ja rahaa niihin on panostettu noin 194 miljoonaa euroa. Tämä on vajaa kolmannes kaikista ALMA-ohjelmassa toteutetuista hankkeista ja niihin käytetystä rahapanoksesta. Maatilaan investointeihin liittyvät hankkeet kattavat noin puolet kaikista yritystukihankkeista ja reilu puolet niihin käytetystä rahapanoksesta. Suurin osa toimenpidekokonaisuuteen kuuluvista hankkeista toteutettiin toimintalinjalla 2, samaan toimintalinjaan painottuu samalla myös rahallinen panostus. Toimintalinjalla 1 nämä hankkeet olivat tosin keskimäärin suurempia, rahallisesti mitattuna.

Toimintalinjan 1 maatilaan investointihankkeet ovat liittyneet mm. maataloustuotteiden jatkojalostukseen, tuotantotilojen rakentamiseen ja kehittämiseen sekä yritystoiminnan kehittämiseen, kuten tuotekehitykseen ja markkinointiin. Toimintalinjan 2 hankkeissa on tehty paljolti sa-

Taulukko 36. Hankkeiden määrä ja sidottu rahoitus ALMA -ohjelman maatilaan investoinnit -toimenpiteessä (MMM, Hanke 2000 -rekisteri 22.2.2008).

Toimintalinja	Toimenpide	Alatoimenpide	Hankkeita		Sidottu rahoitus		Sidottu/hanke euroa
			kpl	%	milj. euroa	%	
1 Maa- ja metsätalouden kehittäminen	1 Maatilaan investoinnit (a)	1 Maatalouden ensiasteen jalostus	304	3,2	26,1	4,2	85 974
2 Maaseutuelinkeinojen monipuolistaminen	1 Maatilaan investoinnit (a)	1 Muu tilalla tapahtuva yritystoiminta	2 657	28,1	167,8	27,0	63 148
Maatilaan investoinnit -toimenpide yhteensä			2 961	31,3	193,9	31,2	65 485
Yritystukihankkeet yhteensä			6 132	64,8	334	53,7	54 468
ALMA-ohjelma yhteensä			9 462	100	622,1	100	65 747

Taulukko 37. Maatalainvestoinnit -toimenpiteen indikaattorit toimintalinjoittain ja yhteensä (MMM, Hanke 2000 -rekisteri 22.2.2008).

Indikaattori	Alatoimenpide								
	TL 1: Maatalouden ensiasteen jalostus			TL 2: Muu tilalla tapahtuva yritystoiminta			Yhteensä		
	Tav.	Tot.	Tot. %	Tav.	Tot.	Tot. %	Tav.	Tot.	Tot. %
Uudet työpaikat, yhteensä	341	286	84	1 914	1 494	78	2 255	1 780	79
-Uudet työpaikat, miehet	153	140	92	1 090	884	81	1 243	1 025	82
-Uudet työpaikat, naiset	188	146	78	824	610	74	1 011	756	75
-Uudet työp., alle 30 v.	85	80	94	463	363	78	548	443	81
Uudistetut työp., yhteensä	877	641	73	2 753	2 162	79	3 630	2 803	77
-Uudistetut työp., miehet	403	310	77	1 837	1 466	80	2 240	1 775	79
-Uudistetut työp., naiset	474	332	70	916	696	76	1 390	1 028	74
-Uudistetut työp., alle 30 v.	111	109	99	457	375	82	568	484	85
Hankkeen aikana työllistyvät, yht.	237	217	92	1 777	1 668	94	2 014	1 885	94
-Hankkeen aikana työllistyvät, miehet	204	188	92	1 620	1 478	91	1 824	1 666	91
-Hankkeen aikana työllistyvät, naiset	33	28	85	156	190	121	190	218	115
-Hankkeen aikana työllistyvät, alle 30 v.	32	33	101	225	3 709*	1 652*	257	3 741*	1 456*
Liikevaihto, milj. euroa	151	126	83	316	220	70	467	346	74
Liikevaihdon kasvu, % (hankkeiden ka)**	88	33	38	123	23	19	106	28	27
Luomutuotteiden osuus tuotannosta (hankkeiden ka)	55	28	51	9	4	44	32	16	50
Luomutuotteiden osuus liikevaihdosta (hankkeiden ka)	53	29	56	6	4	67	29	17	57

* poistettu havainto, jossa tavoitteena oli 30 000 hlöä. toteumat voivat olla virheellisiä, koska yhdessä hankkeessa, toteumaksi oli ilmoitettu 3500 hlöä, kun tavoite oli nolla.

** havainnot, joissa tavoite tai toteuma yli 3 000 % poistettu ilmeisen virheellisinä

moja asioita, mutta toimintakenttä on laajempi, onhan toimintalinjan nimikin maaseutuelinkeinojen monipuolistaminen. Usein toistuvia toimialoja ovat mm. matkailu, hoiva-ala ja erilaiset urakointityöt. (Hankerekisteri).

Maatalainvestoinnit -toimenpiteeseen kuuluvien hankkeiden määrälliset tavoitteet ja niiden toteutuminen hankerekisterin tietojen mukaan on esitetty taulukossa 37. Hankkeiden tavoitteet ovat toteutuneet kohtalaisesti lukuun ottamatta liikevaihdon kasvua koskevaa tavoitetta. Hankkeissa on mm. saatu aikaan 1 780 uutta ja 2 803 uudistettua työpaikkaa, lisäksi hankkeissa on työllistynyt noin 1 900 henkilöä.

Yritys- tai investointitukea saaneiden tahojen vastausten mukaan ALMA-ohjelmasta myönnettyllä rahallisella tuella on ollut myönteisiä työllisyysvaikutuksia. Noin 60 % vastanneista arvioi tuen myötävaikuttaneen maatilan tai yrityksen työllisyyden säilyttämiseen erittäin merkittävästi tai merkittävästi. Toisaalta uuden henkilöstön palkkaukseen tuella ei useinkaan koettu olleen merkittävää vaikutusta.

Saadulla tuella oli lähes joka toisen vastaajan mukaan merkittävä positiivinen vaikutus myös maatilan tai muun yrityksen kilpailukykyyn, kannattavuuteen ja liikevaihtoon. Tällä ei toki ole suoraa yhteyttä yrittäjän tulotasoon, mutta mahdollisesti ainakin osa yrittäjistä on saanut investointien kautta myös myönteisiä tulovaikutuksia. Edelleen useimmat (54 % vastanneista) kokivat tuen auttaneen merkittävästi maatilan tai yrityksen tuotannon monipuolistamista. Reilu 40 % vastanneista koki myönnetyn tuen vaikuttaneen maatilan tai yrityksen toiminnan uudelleensuuntaamiseen merkittävästi tai erittäin merkittävästi. (Laajemmin yritystuen vaikutuksista ks. luku 5 Tuen vaikutukset markkinatilanteeseen)

Yritys- ja investointitukea saaneita pyydettiin lisäksi täydentämään omin sanoin tukien ja investointien vaikutuksia maatilan tai yrityksen toimintaan. Yritys- tai investointituet olivat parantaneet noin joka kolmannen vastauksen mukaan maatilojen tai yritysten infrastruktuuria tai toimintaolosuhteita (taulukko 38). Tilat olivat monipuolistuneet, piha-alueet tulleet toimiviksi ja siisteiksi sekä niiden esteettinen ilme ja viihtyvyys parantunut. Mo-

Taulukko 38. Muut tuen tai investointien vaikutukset maatalan tai yrityksen toimintaan. Yritystutkimuksen vastaukset.

Tukien ja investointien vaikutukset toimintaan	Esimerkkejä vastauksista
Infrastruktuurin parantuminen N=(23)	<i>"Toimintaolosuhteet paranivat: hevosten ja työntekijöiden turvallisuus ja terveys." "Tuotanto-olosuhteet paranivat merkittävästi." "Helpotti työtä, auttoi sen, että olkapäävaivat vähenivät."</i>
Kannattavuus ja tuottavuus N=(20)	<i>"Palvelu parani ja monipuolistui." "Majoitustiloja lisää, kannattavuus koheni merkittävästi."</i>
Työllisyys- ja tulevaisuusnäköymät N=(12)	<i>"Työllistää poikamme omalla tilalla." "Tulevaisuuden näköymät aukenivat uudella tavalla –yrittäjyys."</i>

nien kohdalla myös työolot olivat kohentuneet. Fyysisen ja henkisen työympäristön parantumisen myötä työolosuhteet olivat tulleet turvallisemmiksi ja terveellisemmiksi helpottaen työtä ja vähentäen työperäisiä vammoja. Joissakin tapauksissa infrastruktuurin paraneminen mahdollisti myös uudenlaisen yrittäjyystoiminnan tilalla tai laajensi yrityksen toimintaa tuotanto-olosuhteiden parantumisen myötä.

Vastaajista 28 % oli hyötynyt tukien ja investointien myötä yrityksen tai maatalan kasvaneesta kannattavuudesta ja tuottavuudesta. Palvelut olivat parantuneet ja monipuolistuneet sekä toiminta laajentunut. Useilla tuet ja investoinnit olivat myös mahdollistaneet uudet tuotannon painopisteet tai toiminnan ympärivuotistamisen.

Työllisyys- ja tulevaisuusnäköymät olivat parantuneet 17 prosentilla vastaajista. Tukien tai investointien ansiosta maatala tai muu yritys oli kyennyt työllistämään uusia ihmisiä ja samalla myös tulevaisuuden työllisyysnäköymät olivat parantuneet. Joillakin tiloilla oli pystytty takaamaan seuraavalle sukupolvelle työpaikka. Joillekin yrityksille tuet tai investoinnit olivat mahdollistaneet tuotekehityksen, joka oli ehdoton edellytys yrityksen toiminnalle. Tulevaisuuden näköymien parantuessa moni koki hankkeen antaneen uutta puhtia koko elämälle.

8.2 Maatalouden kiinteät kustannukset ja maatalojen kannattavuus

Tässä kappaleessa analysoidaan ALMA-ohjelman toimintalinjan 1: *Maa- ja metsätalouden kehittäminen*, toteutumista. Arviointiin sisällytettiin tehtävämäärityksessä seuraavat aihealueita tarkentavat arviointikysymykset:

- Miten toimenpiteet ovat vaikuttaneet maatalouden kiinteiden kustannusten osuuteen liikevaihdosta?
- Miten toimenpiteet ovat vaikuttaneet maatalojen kannattavuuteen?

Analysoidaan siis maatalojen kokonaistulojen ja liikevaihdon kehitystä sekä erikseen tarkastellaan maatalouden kannattavuutta ja kiinteiden kustannusten osuutta maatalouden menoista. Arvioinnin taustaolettamukset ovat seuraavat:

- 1) Toimenpiteet rahoitetaan maksetuilla tuilla. Tuet lisäävät heti ja niiden pitäisi myös pitkällä aikavälillä kasvattaa maatalan tulovirtoja. Niinpä kannattavuuden tulisi parantua, elleivät kustannukset nouse saman verran tai enemmän samalla periodilla joko k. tilikaudella tai pitemmällä aikavälillä.
- 2) Tuki kasvattaa myös liikevaihtoa. Kyse on taaskin siitä, miten kiinteät kustannukset nousevat suhteessa liikevaihtoon. Tuet ja toimenpiteet eivät suoranaisesti vaikuta kiinteisiin kustannuksiin.

Kysymyksiin haetaan vastauksia yrityshankekyselyn (kysytty kannattavuudesta, liikevaihdosta ja kiinteistä kustannuksista), hankerekisterin indikaattoritietojen ja MTT:n Taloustohtorin tilastotietojen perusteella. Taloustohtorin isot tilastoaineistot toimivat lähinnä yleisen kehityksen kuvaajina ja taustatietona, ne eivät kerro suoraan ALMA-ohjelman vaikutuksista, koska ohjelman suhteellisen vähäinen panostus toimintalinjalla (toimintalinjan osuus sidotusta rahoituksesta noin 12 % ja hankkeista noin 6 %) ei erotu tilastoissa (Hankerekisteri 22.2.2008 tilanne). Kaikki maatalouden investoinnit rahoitettiin ALMA-alueella kansallisista varoista, jolloin MTT:n Taloustohtorin tilastotiedot kuvaavat enemmän näiden kansallisten tukien vaikutuksia.

Yrityshankekyselyyn vastanneiden mielestä yritystuen vaikutukset ovat näkyneet *kannattavuuden* parantumisena (kysymykseen vastanneita, n=431). Lähes puolet vastaajista katsoi, että myönnetyllä tuella on ollut merkittävä (35 %) tai erittäin merkittävä (14 %) vaikutus (kuva 48). Vain kahdeksan prosenttia katsoi, että tuella ei ole ollut lainkaan vaikutusta kannattavuuden kasvuun. Tuen avul-

la suoritetuilla toimenpiteillä on siis saatu tuotot nousemaan enemmän kuin mitä kustannukset ovat kasvaneet.

Tuella on täytynyt olla myös merkittävää vaikutusta *liikevaihdon* kasvuun (n=436). Vastaajista 45 % katsoi, että myönnettyllä tuella on ollut merkittävä (29 %) tai erittäin merkittävä (16 %) vaikutus. Kaksitoista prosenttia katsoi, ettei tuella ole ollut lainkaan vaikutusta liikevaihdon kasvuun. Nämä kaksi vastausta yhdessä kertovat, että vastaukset ovat linjassa keskenään ja antavat viitteitä siitä, että ainakin kokonaiskustannuksiin verrattuna liikevaihto on kasvanut nopeammin.

Maatilojen *kiinteiden kustannusten* alenemiseen tuella on ollut luonnollisesti vastaajienkin (n=426) mielestä vain vähäinen vaikutus. Vastaajista 44 % katsoi, ettei tuki ole vaikuttanut niihin lainkaan ja 38 % koki vaikutuksen olleen vähäinen. Vain neljä prosenttia vastaajista katsoi, että tuella on ollut erittäin merkittävä vaikutus kiinteiden kustannusten alenemiseen.

Tuella olisikin ollut vaikeaa vaikuttaa kiinteisiin kustannuksiin suoranaisesti. Vastausten perusteella jää hivenen avoimeksi, miten juuri kiinteiden kustannusten kehitys on suhteutunut liikevaihdon kehitykseen. Vastauksista ei käy ilmi sekään, miten kiinteät kustannukset ylipäänsä ovat kehittyneet – ainakaan ne eivät ole alentuneet. Vastausten perusteella voisi tulkita, että ne ovat vähintäänkin pysyneet samoina, ja ennemminkin niiden voisi odottaa jopa nousseen. Pelkän kyselyaineiston perusteella on silti vaikea tulkita sitä, ovatko liikevaihdon kasvu ja kiinteät kustannukset kehittyneet yhdenmukaisesti, vai ovatko kiinteät kustannukset kasvaneet liikevaihtoa nopeammin.

Hankerekisterissä ei ole määrällisiä indikaattoreita kannattavuudelle eikä kiinteille kustannuksille. Ainoastaan liikevaihdon kehityksestä voidaan antaa arvioita. Liikevaihdon keskimääräinen kasvuprosentti päättyneissä toi-

mintalinjan 1 ALMA -yrityshankkeissa on ollut noin 37 %³ (n=176) (taulukko 39). Maakuntakohtaiset erot ovat olleet suuria. Pienin keskimääräinen toteuma on ollut Pohjanmaalla (0 %) ja suurin Varsinais-Suomessa (105 %). Asetettuihin tavoitetasoihin nähden suhteellisesti paras tulos on saavutettu Pohjois-Pohjanmaalla (tavoite oli 0 %!) ja Kaakkois-Suomessa sekä huonoin Pohjanmaalla.

Liikevaihdon taso on toimintalinjan 1 ALMA -hankkeissa saavutettu koko maassa keskimäärin noin 94-prosenttisesti (n=269) (taulukko 40). Eniten tavoite on keskimäärin ylittynyt Keski-Suomessa ja kauimmas tavoitteesta on jääty Hämeessä. Liikevaihtotarkasteluissa on muistettava, että vertailu tavoitetasoon nähden tarkoittaa tavoitetta, jonka hankkeet ovat itselleen asettaneet. Johtopäätös on kuitenkin johdonmukainen kyselyn kanssa ja odotettu: tuki on lisännyt liikevaihtoa. Tämä on luonnollista sikäläkin, että maksetut tuet kasvattavat tuloslaskelmassa liikevaihtoa. Liikevaihdon voidaan kuitenkin näin kahden eri tietolähteen valossa todeta kasvaneen tukien ja toimenpiteiden vaikutuksesta.

Hankerekisterin tiedot liikevaihtoista ovat tarpeellista viitetietoa myös tarkasteltaessa sekä kiinteiden kustannusten kehitystä liikevaihtoon nähden että kannattavuuden muutosta ALMA-alueella. Niinpä vielä tarkemman vastuksen saamiseksi ja kyselytulosten vakuudeksi tässä arvioinnissa on tukeuduttu myös MTT:n Taloustohtorin tietoihin. Tulokset eivät suoraan kerro tukien ja toimenpiteiden vaikutuksesta, mutta antavat kuitenkin viitteitä siitä. Lisäksi voidaan tehdä epäsuora arvio ALMA-alueen yleisestä kehityksestä muuhun maahan nähden.

Vuonna 2006 keskimääräisen maatilan liikevaihto MTT Taloustohtorin mukaan oli koko maassa noin 101 000 eu-

³ Arvio on saatu siten, että rekisteristä on puhdistettu pahimmat outlier'it eli selkeästi väärän suuruiset liikevaihdon kasvuprosentit (maksimiksi tavoitteelle tai toteumalle on hyväksytty 3 000 %).

Taulukko 39. Liikevaihdon kasvunopeus toimintalinjan 1 päättyneissä yritys-hankkeissa maakunnittain. (MMM, Hanke 2000 -rekisteri)

Liikevaihdon kasvu (%)	Toteutuma	Tavoitetaso	Toteutumis-%
Kaikki	37	89	41,0
Uusimaa	18	31	58,0
Varsinais-Suomi	105	183	57,5
Satakunta	48	106	45,5
Häme	5	69	7,3
Pirkanmaa	4	31	11,5
Kaakkois-Suomi	86	129	66,8
Keski-Suomi	6	55	10,9
Etelä-Pohjanmaa	43	73	59,2
Pohjanmaa	0	80	0,4
Pohjois-Pohjanmaa	28	0	-

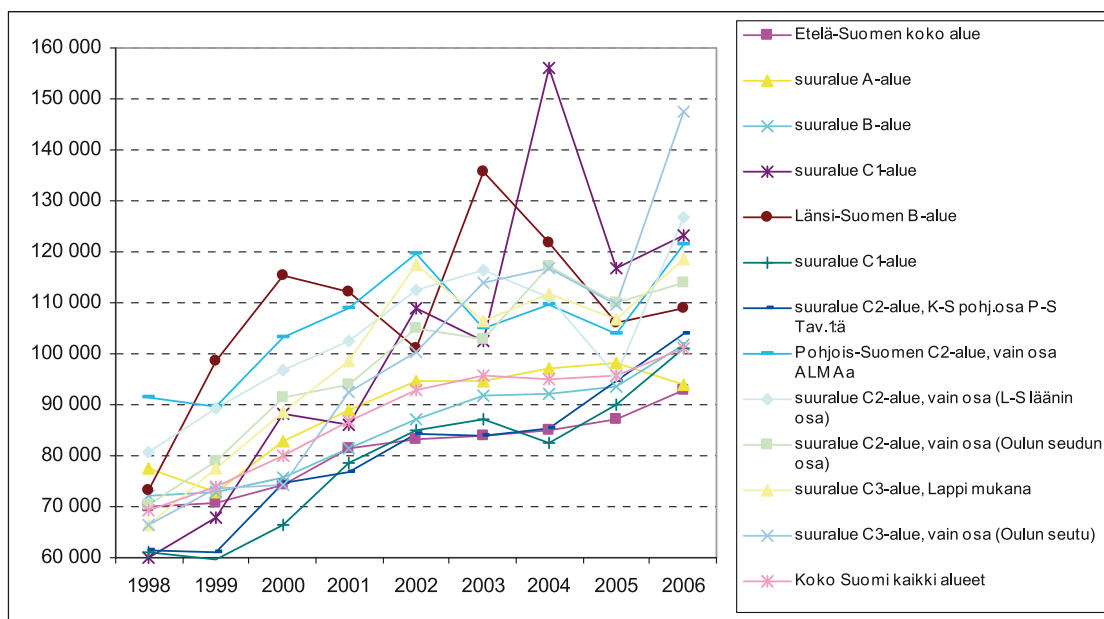
Taulukko 40. Liikevaihtotavoitteet toimintalinjan 1 päätyneissä yrityshankkeissa maakunnittain. (MMM, Hanke 2000 -rekisteri)

Liikevaihto (€)	Toteutuma	Tavoitetaso	Toteutumis-%
Kaikki	475 010	507 396	93,6
Uusimaa	142 495	182 097	78,3
Varsinais-Suomi	164 010	196 668	83,4
Satakunta	583 937	831 698	70,2
Häme	983 940	1 797 673	54,7
Pirkanmaa	199 236	191 465	104,1
Kaakkois-Suomi	136 539	231 500	59,0
Keski-Suomi	801 928	623 101	128,7
Etelä-Pohjanmaa	222 722	201 989	110,3
Pohjanmaa	724 444	616 923	117,4
Pohjois-Pohjanmaa	191 970	167 879	114,4

roa ja ALMA-alueella noin 94 000–123 000 euroa tukialueesta riippuen (kuva 48). ALMA-hankkeissa mukana olleet tilat ovat siis olleet huomattavasti viiteryhmänsä suurempia. Maatilojen keskimääräinen liikevaihto on kasvanut periodilla 2000–2006 myös Taloustohtorin aineiston perusteella ja myös ALMA-alueella.

Liikevaihdon kasvu selittyy suurelta osin tukien lisääntymisellä samaan aikaan sekä koko maassa että ALMA -alueilla, pois lukien Etelä-Suomen suuralueen B-tukialue (taulukko 41). Tuen osuus liikevaihdosta onkin kasvanut kaikilla muilla alueilla periodilla 2000–2006. Tukimäärän muutos toki vaikuttaa arvioon kiinteiden kustannusten nousun suhteesta liikevaihtoon, tämä on otettava huomioon.

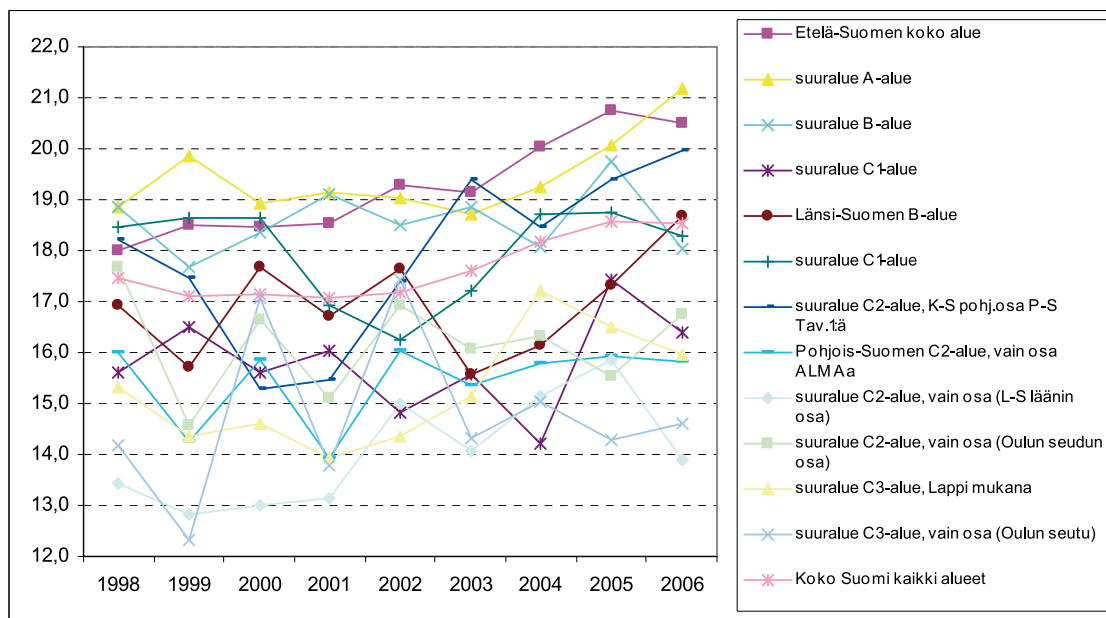
Tuista puhdistettuun liikevaihtoon verrattuna kiinteät kustannukset ovat nousseet huomattavasti nopeammin (kuva 49). Tuen lisäämisellä on kyetty edes jossain määrin vastaamaan kiinteiden kustannusten kasvuun, joka on ollut liikevaihdon kasvua nopeampaa koko Suomessa ja suurimmassa osassa ALMA:n piiriin kuuluvia alueita. Poikkeuksia ovat Etelä-Suomen suuralueen B-tukialue ja Länsi-Suomen suuralueen C1-tukialue. Oulun seudun C3-alueella ei voi varmuudella liittää em. joukkoon. Kaiken kaikkiaan voidaan arvioida, että kaikilla tuilla yhteensä on ylipäänsä voitu pienentää kiinteiden kustannusten osuuden nousua liikevaihdosta. Silti kiinteiden kustannusten nousua ei ole täysin pystytty eliminoimaan, ei myöskään ALMA-alueella. Tulos on sopivalla tulkinnalla yhdenmukainen kyselytutkimuksen kanssa.

Kuva 48. Maatilojen liikevaihdon kehitys 1998–2006 eri alueilla Suomessa: erityisesti alueilla, joilla on ALMA -ohjelma käynnissä (MTT Taloustohtori).

Taulukko 41. Maatilojen tukien osuuden kehitys liikevaihdosta 1998–2006 eri alueilla Suomessa: erityisesti alueilla, joilla on ALMA -ohjelma käynnissä. (MTT Taloustohtori).

Tuot per liikevaihto		1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Etelä-Suomen suuralue	koko alue	39,1	38,3	42,6	40,7	41,7	41,8	42,9	43,3	43,2
	A-alue	39,1	39,5	42,7	39,9	38,5	40,2	40,4	40,9	44,5
	B-alue	38,2	38,7	41,7	41,1	40,3	39,6	39,3	39,3	39,0
	C1-alue	37,3	36,3	38,5	38,8	37,1	38,8	46,5	41,0	39,9
Länsi-Suomen suuralue	B-alue	37,2	31,1	33,3	34,8	37,0	31,4	33,6	36,4	37,0
	C1-alue	38,1	41,0	39,2	39,5	41,6	42,3	46,2	44,2	41,4
	C2-alue, K-S pohj.osa P-S Tav.1:ä	39,6	38,1	42,7	41,4	42,1	44,3	44,3	45,7	45,5
Pohjois-Suomen suuralue	C2-alue, vain osa ALMAa	35,5	37,9	38,5	37,0	37,5	40,0	40,5	43,2	45,4
	C2-alue, vain osa (L-S läänin osa)	38,0	35,9	37,5	39,2	36,8	37,3	38,6	38,5	39,1
	C2-alue, vain osa (Oulun seudun osa)	38,3	35,5	39,8	40,3	41,1	42,5	43,0	44,1	46,1
	C3-alue, Lappi mukana	45,6	44,6	47,2	48,0	40,6	42,0	45,3	49,1	49,3
	C3-alue, vain osa (Oulun seutu)	45,6	46,1	51,3	48,1	45,6	42,4	42,8	50,0	52,4
Koko Suomi	kaikki alueet	37,4	36,4	40,2	39,5	39,1	39,6	40,7	41,9	42,3

Kuva 49. Maatilojen kiinteiden kustannusten kehitys suhteessa liikevaihtoon 1998–2006 eri alueilla Suomessa: erityisesti alueilla, joilla on ALMA -ohjelma käynnissä (MTT Taloustohtori).

Taulukko 42. Kannattavuuskirjanpitoiltojen kannattavuuskerroin tuotantosuunnittain vuosina 1998–2005. (MTT 2006)

Tuotantosuunta	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005e
Lypsykarjatilat	0,57	0,59	0,69	0,66	0,54	0,51	0,54	0,48
Muut nautakarjatilat	0,84	0,71	0,97	1,07	0,60	0,55	0,63	0,67
Sikatilat	0,65	0,56	0,91	1,02	0,72	0,51	0,47	0,51
Viljatilat	0,44	0,28	0,72	0,56	0,54	0,40	0,35	0,33
Muut kasvinviljelytilat	0,65	0,64	0,75	0,81	0,62	0,57	0,58	0,42
Puutarhatilat	0,60	0,55	0,65	0,59	0,51	0,51	0,59	0,30
Kaikki tilat	0,56	0,54	0,71	0,69	0,56	0,50	0,52	0,46

e = ennakkotieto Lähde: MTT 2006.

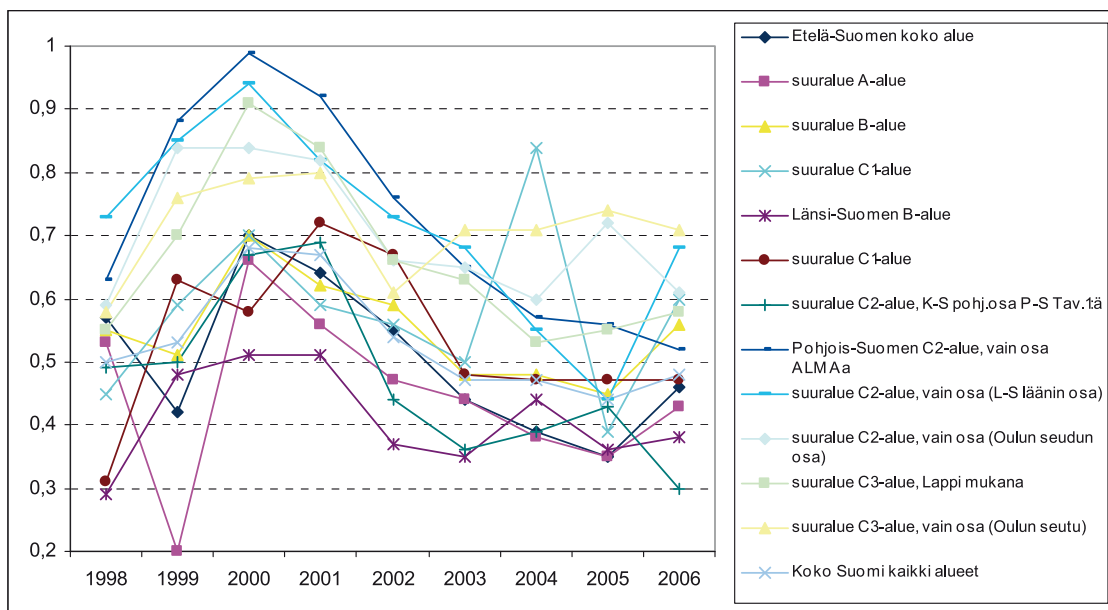
Maatilojen kannattavuutta on mitattu kannattavuuskerroimen avulla. Kannattavuuskerroin on yrityksen suhteellista kannattavuutta osoittava luku⁴. Esimerkiksi vuonna 2003 kaikilla kirjanpitoiloilla kannattavuuskerroin oli keskimäärin 0,5. Se tarkoittaa, että omalle työlle ja pääomalle saatiin puolet tavoitteena olleesta 11,30 euron tuntipalkkavaatimuksesta sekä viiden prosentin korkovaatimuksesta. Näin laskien maatalousyrittäjä ansaitsi vuonna 2003 maataloustyöstä 5,65 euroa tunnissa ja sai omalle pääomalleen 2,5 prosentin koron (taulukko 42). Kannattavuuskerroin on pienentynyt vuotta 2004 lukuun

⁴ Kannattavuuskerroin saadaan, kun maataloustulo jaetaan palkkavaatimuksen ja oman pääoman korkovaatimuksen summalla. Maataloustulo on yrittäjäperheen työlle ja omalle pääomalle jäävä tuotto. Palkkavaatimus puolestaan on yrittäjäperheen oman työn käytöstä syntyvä kustannus. Se määritellään kertomalla yrittäjäperheen tekemä tuntimäärä ennalta asetetulla tuntipalkkavaatimuksella. Tuntipalkkavaatimus määräytyy maataloustyöntekijöiden keskituntiansion mukaan, jota korjataan ottamalla huomioon muita tulonmuodostukseen liittyviä tekijöitä, kuten sairausajan palkka, työajanlyhenys ja arkipyhäkorvaus. Oman pääoman korkovaatimus on vastaavasti yrittäjäperheen oman pääoman käytöstä aiheutuvakustannus. Se lasketaan viiden prosentin korkona omalle pääomalle. Näin saadaan luku, joka osoittaa, kuinka suuri osa palkkavaatimuksesta ja oman pääoman korkovaatimuksesta on saavutettu. (MTT 2003, 71.)

ottamatta koko 2000-luvun ajan ja sen oletetaan pienevän edelleen vuonna 2005.

Maatilojen kannattavuuden kehityksen arviointi ylipäänsä on kohtuullisen hankalaa. Yleisesti käytössä oleva kannattavuuskerroin on vähintäänkin tulkinallinen⁵ (kuva 50). Sen mukaan kuitenkin sekä koko Suomessa (noin 30 %) että ALMA-ohjelman piiriin kuuluvilla alueilla kan-

⁵ Kannattavuuskerrointa laskettaessa omalle työlle ja omalle pääomalle korvaukseksi jäävä yrittäjätulo jaetaan oman työn palkkavaatimuksen ja oman pääoman korkovaatimuksen summalla. Korkovaatimus lasketaan tilivuoden keskimääräiselle omalle pääomalle. Ensinnäkin yrittäjätuloa laskettaessa yrittäjätuloon sisältyvä tukien muutoksen vaikutus tulisi ottaa huomioon. Tukimäärän suuruus vuosittain on maatilojen vaikuttavuusmahdollisuuksien ulkopuolella. Toiseksi, oman työn palkkavaatimus ja oman pääoman korkovaatimus ovat laskennallisia ja niille asetetaan tietyt oletukset, jotta ne voidaan laskea. Oletuksia täytyy tehdä laskennallisesta tuntipalkasta ja koroista. Lisäksi myös tehtyjen työntuntien määrällä on merkitystä. Eri tekijöiden vaikutukset esitettiin laskennallisiin kannattavuuskertoimiin ovat seuraavat: 1) tukien määrä on lisääntynyt, 2) laskennallisena korkotasona on pidetty noin 5 % per vuosi, 3) laskennallista tuntipalkkaa on korotettu vuoden 2000 tasosta 7,60 €/h tasolle 12,40 €/h vuonna 2006, vaikka 4) tehtyjen työntuntien määrä on vähentynyt koko Suomen maataloilla keskimäärin noin 570 tunnilla, eli yli 18 prosentilla! Näiden vaikutusten eliminoimiseksi käytetään myös toisenlaisia mittareita tässä arvioinnissa.

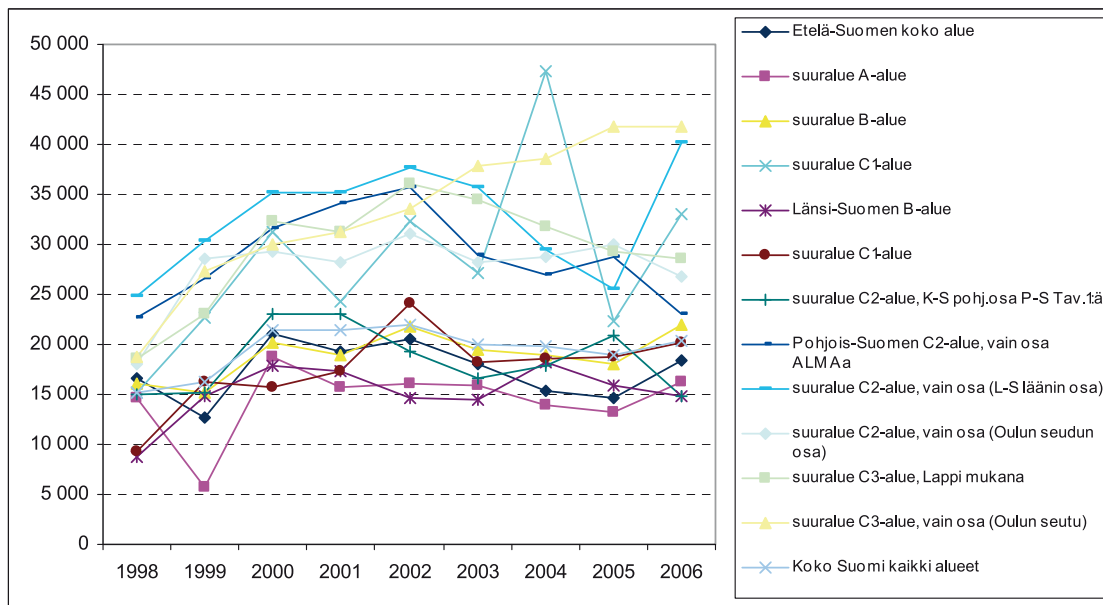
Kuva 50. Maatilojen kannattavuuskertoimen kehitys 1998–2006 eri alueilla Suomessa: erityisesti alueilla, joilla on ALMA -ohjelma käynnissä (MTT Taloustohtori).

nattavuus olisi alentunut todella paljon, vaikka samanaikaisesti mm. tukien määrä on yleisesti lisääntynyt. Yrittäjätulo ilman tukia onkin eri alueilla kehittynyt huomattavan erisuuruisesti (kuva 51). ALMA:an kuuluvilla tukialueilla, ALMA-tuesta huolimatta, erityisesti A- ja C2-tukialueilla kannattavuuskerroin on pienentynyt enemmän kuin koko maassa keskimäärin.

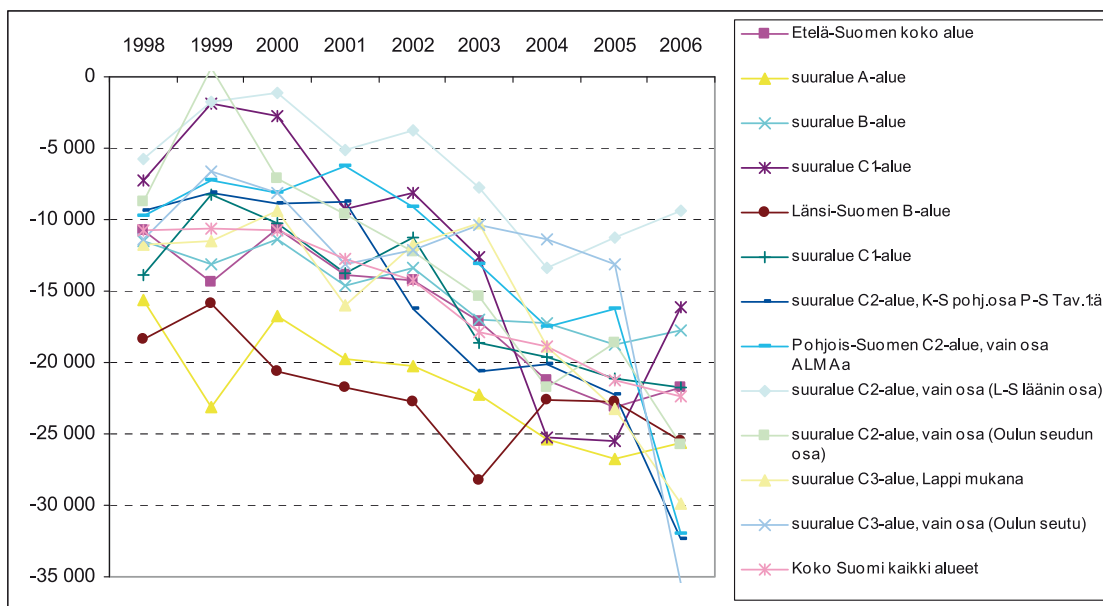
Tuista puhdistettu yrittäjätulo on kehittynyt koko maassa ja eri ALMA-alueilla voimakkaasti negatiiviseen suun-

taan, myös aluekohtaiset erot ovat suuret. Kannattavuus (yrittäjätulo) ilman tukien huomioimista on heikentynyt sitä enemmän mitä pohjoiseen päin mennään (kuva 52). Lisää puhdasta yrittäjätuloa ei ALMA-tukikaan ole suoraan pystynyt luomaan, kuten eivät muutkaan tuet, sillä kustannukset ovat kasvaneet samanaikaisesti.

Oman pääoman tuottoaste, ilman että tehdään laskennallista yrittäjäperheen palkkavaatimusta, osoittaa yrittäjätulon (ml. tuet) suhteessa sijoitettuun omaan pääomaan

Kuva 51. Maatilojen hankkiman yrittäjätulon kehitys 1998–2006 eri alueilla Suomessa: erityisesti alueilla, joilla on ALMA-ohjelma käynnissä (MTT Taloustohtori).

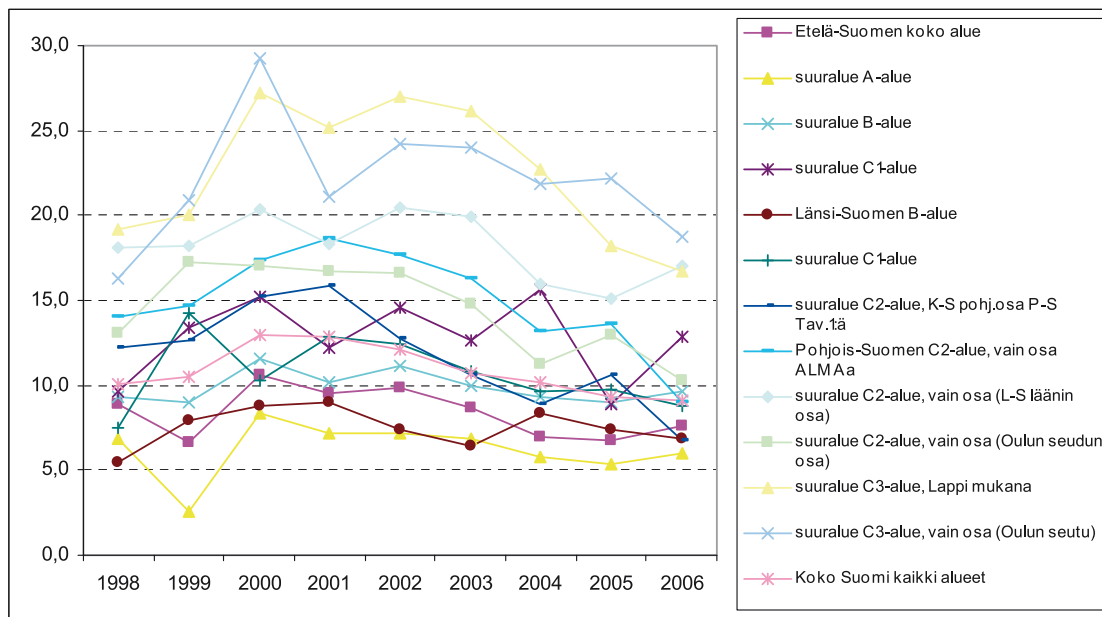
Kuva 52. Maatilojen yrittäjätulon kehitys ilman tukia 1998–2006 eri alueilla Suomessa: erityisesti alueilla, joilla on ALMA-ohjelma käynnissä (MTT Taloustohtori).

(kuva 53). Koska pääoman määrää on lisätty saman aikaan kun yrittäjätulo on vähentynyt, osoittaa oman pääoman tuottoastekin kannattavuuden heikkenemistä, joskaan ei niin paljon kuin laskennallinen kannattavuuskerroin.

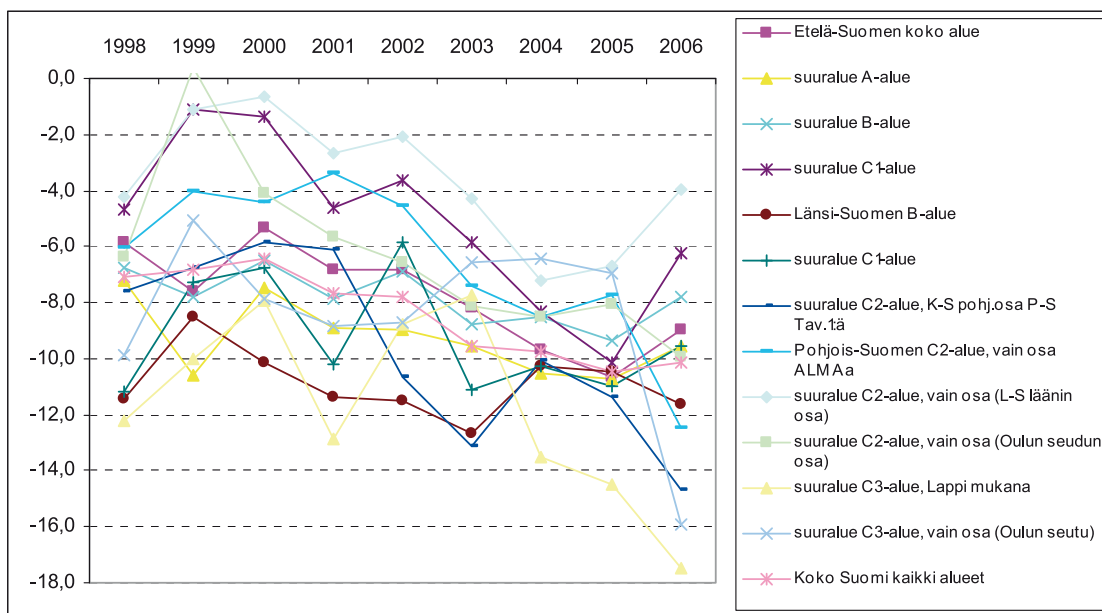
Em. vertailu tilanteessa, jossa tukien nousua ei huomioitaisi, osoittaisi kannattavuuden heikentyneen vielä enemmän. Tukien maksaminen, ml. ALMA-tuki, on siis selkeästi auttanut hidastamaan kannattavuuden heikkenemistä. Sama tulkinta kuin aiemmin pätee myös nyt: erityisen pal-

jon kannattavuus on (ja olisi ilman tukia olisi) tukien kanssa heikentynyt ALMA:an kuuluvilla tukialueilla sitä enemmän mitä pohjoisempaan päin mennään (kuva 54).

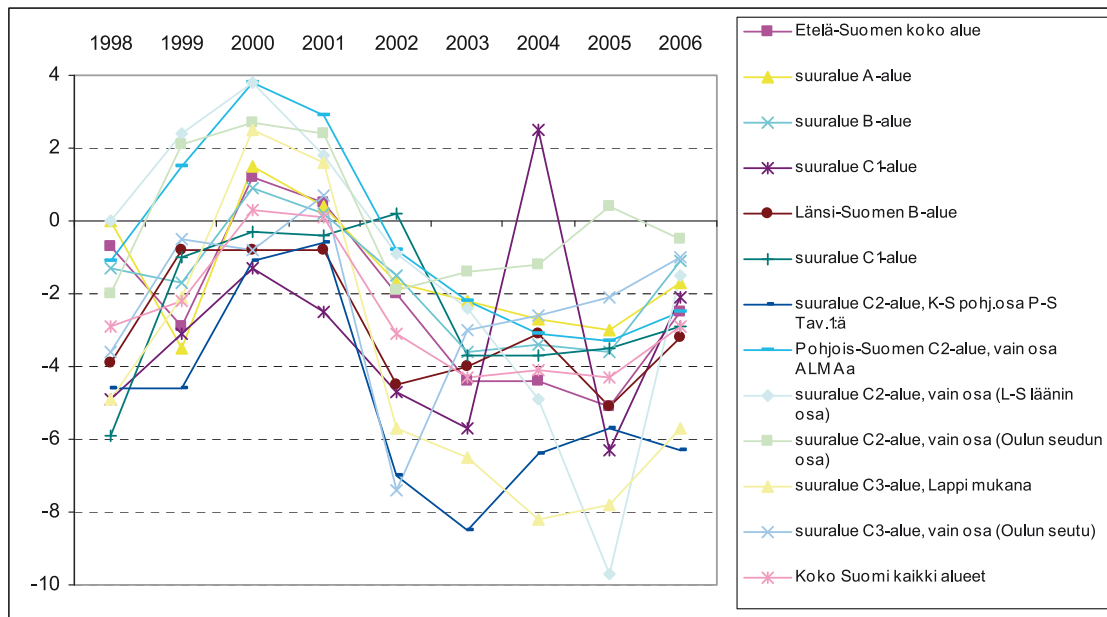
Sama arvio voidaan tehdä, kun tarkastellaan koko pääoman tuottoastetta. MTT Taloustohtorin laskentatapa, joka huomioi yrittäjäperheen laskennallisen palkkavaatiuksen, osoittaa luonnollisestikin huonompaa kannattavuuskehitystä kuin pelkän yrittäjätulon suhteuttaminen koko pääomaan (kuva 55). Kannattavuus on heikentynyt molemmilla mittareilla.

Kuva 53. Maatilojen oman pääoman tuottoasteen kehitys 1998–2006 eri alueilla Suomessa: erityisesti alueilla, joilla on ALMA-ohjelma käynnissä (MTT Taloustohtori).

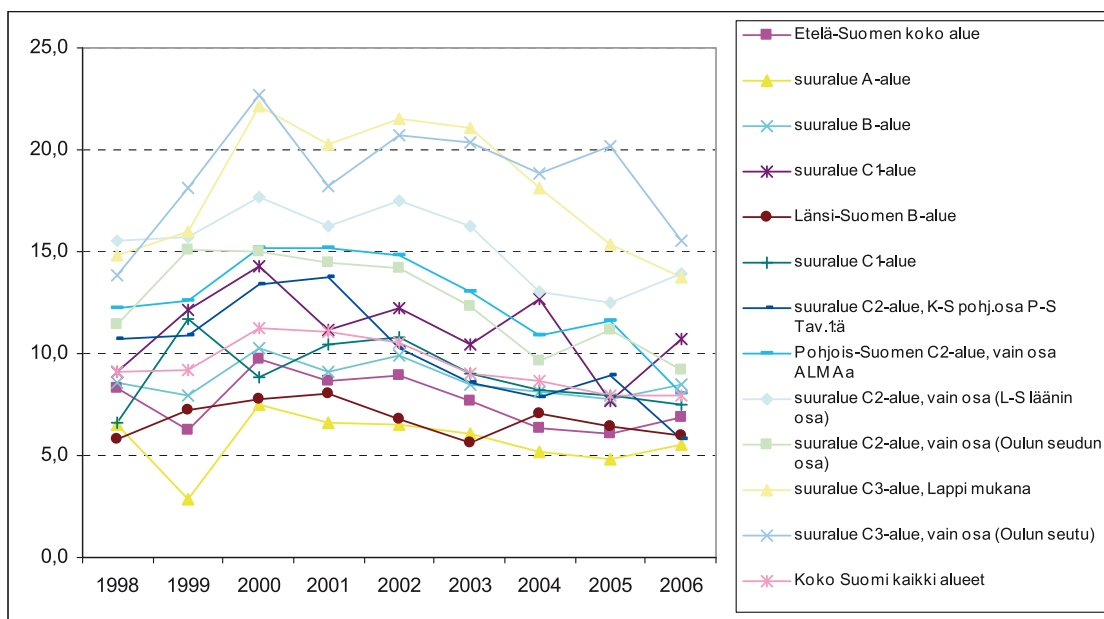
Kuva 54. Maatilojen oman pääoman tuottoasteen kehitys ilman tukia 1998–2006 eri alueilla Suomessa: erityisesti alueilla, joilla on ALMA-ohjelma käynnissä (MTT Taloustohtori).

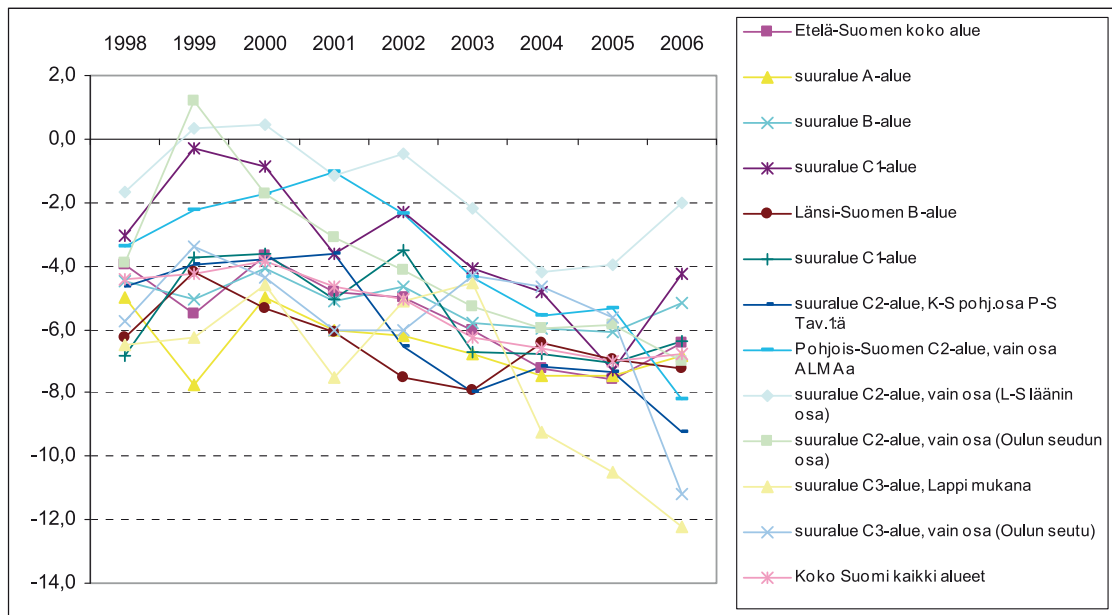
Kuva 55. Maatilojen kokonaispääoman tuottoprosentin kehitys 1998–2006 MTT:n omin laskelmin eri alueilla Suomessa: erityisesti alueilla, joilla on ALMA -ohjelma käynnissä (MTT Taloustohtori).

Koko pääomalle (kuten aiemmin omallekin pääomalle) saadaan positiivinen tuottoaste, jos jätetään huomioimatta laskennallinen palkkavaatimus (kuva 56). Siltikin, kannattavuuskehitys on tällä mittarilla myös negatiivinen. Kehitys tietyillä ALMA-alueilla on kuitenkin ollut vähemmän heikkoa verrattuna erityisesti pohjoisempiin ALMA-alueisiin nähden.

Edellä tehty tulkinta pätee myös nyt: erityisen paljon kannattavuus ilman tukia olisi ja on tukienkin kanssa heikentynyt ALMA-alueilla sitä enemmän mitä pohjoisemmaksi mennään (kuva 57). Osalla ALMA-alueista kannattavuuden heikkeneminen on ollut kuitenkin vähäisempää kuin koko maassa keskimäärin.

Kuva 56. Maatilojen kokonaispääoman tuottoprosentin kehitys 1998–2006 eri alueilla Suomessa: erityisesti alueilla, joilla on ALMA-ohjelma käynnissä (MTT Taloustohtori).

Kuva 57. Maatilojen kokonaispääoman tuottoprosentin kehitys ilman tukien huomioimista 1998–2006 eri alueilla Suomessa: erityisesti alueilla, joilla on ALMA-ohjelma käynnissä (MTT Taloustohtori).

Johtopäätökset

Luvussa analysoidaan tehtyjen **maatilainvestointien vaikutuksia** vastaaviin arviointikysymyksiin:

- Missä määrin investoinnit ovat lisänneet tukea saavien maanviljelijöiden tuloja?
- Missä määrin maataloimintoja on suunnattu uudelleen investointien avulla tuotantoa uudelleen suunnattamalla ja toimintoja monipuolistamalla?
- Missä määrin tilan toimintojen monipuolistaminen investointien avulla on auttanut säilyttämään työllisyyttä?

EU:n osittain rahoittamalla ALMA-ohjelmalla ei rahoitettu lainkaan maatalouden investointeja, vaan ne toteutettiin kansallisin varoin. ALMA-ohjelmassa maatilainvestointitoimenpidettä toteutettiin kahdella toimintalinjalla: Toimintalinjalla 1 Maatalouden ensiasteen jalostus -alatoimenpiteessä ja Toimintalinjalla 2 Muu tilalla tapahtuva yritystoiminta -alatoimenpiteessä. Suurin osa toimenpidetöiden kokonaisuuteen kuuluvista hankkeista toteutettiin toimintalinjalla 2. Toteutetut hankkeet ovat liittyneet mm. maataloustuotteiden jatkojalostukseen, muun kuin maatalouden tuotantotilojen rakentamiseen ja kehittämiseen sekä yritystoiminnan kehittämiseen, kuten tuotekehitykseen ja markkinointiin. Hankkeiden tavoitteet ovat toteutuneet kohtalaisesti lukuun ottamatta liikevaihdon kasvua koskevaa tavoitetta. Toimenpiteissä toteutetut hankkeet muodostavat vajaan kolmanneksen kaikista ALMA-

ohjelmassa toteutetuista hankkeista ja niihin käytetystä rahapanoksesta. Voisi siis olettaa ja odottaa toimenpiteellä olleen merkitystä kohteina olleille maataloille ja muille yrityksille.

Toimenpiteessä toteutettujen hankkeiden ja tuen luonteen vuoksi vaikutuksia voisi olettaa olevan erityisesti toiminnan kehittämisen ja rakennekehityksen kannalta. Saadun tuen koettiin useimmiten auttaneen merkittävästi maatalan tai yrityksen tuotannon monipuolistamista. Myös toiminnan uudelleensuuntaamisen osalta tuki koettiin usein merkittäväksi. Vastaajat kokivat tukien ja investointien vaikuttaneen maatalan tai yrityksen toimintaan myös maatalan tai yrityksen infrastruktuurin tai toimintaolosuhteiden paranemisen kautta. Joissakin tapauksissa infrastruktuurin ja tuotanto-olosuhteiden paraneminen mahdollisti myös uudenlaisen yrittäjyystoiminnan tilalla tai laajensi yrityksen toimintaa. Tilan toimintojen monipuolistamisen vaikutusta työllisyyteen on vaikea arvioida, joka tapauksessa investoinneilla on kuitenkin ollut positiivisia työllisyysvaikutuksia, erityisesti työllisyyttä säilyttävä vaikutus.

Investointien tulovaikutus saattaa sen sijaan olla varsinkin lyhyellä tähtäimellä negatiivinen, riippuen toki investoinnin luonteesta ja laajuudesta. Kuitenkin joka toisen tukea saaneen vastaajan mukaan tuella oli merkittävä positiivinen vaikutus myös maatalan tai yrityksen kilpailukykyyn, kannattavuuteen ja liikevaihtoon. Tällä ei toki ole suoraa yhteyttä yrittäjän tulotasoon, mutta mahdollisesti

ainakin osa yrittäjistä on saanut investointien kautta myös myönteisiä tulovaikutuksia.

Toimenpiteen vaikutukset näyttäisivät siis olevan ennen kaikkea rakenteellisia ja toimintaa kehittäviä. Nämä vaikutukset näkyvät usein vasta viiveellä, kun tehdyt investoinnit alkavat tuottaa, viimeistään silloin myös myönteiset tulovaikutukset ovat mahdollisia ja toivottavia.

Seuraavassa esitetään johtopäätökset ALMA-ohjelman **toimintalinjan 1:** Maa- ja metsätalouden kehittäminen, arvioinnista. Arviointiin sisällytettiin tehtävämäärityksessä seuraavat aihealuetta tarkentavat arviointikysymykset:

- Miten toimenpiteet ovat vaikuttaneet maatalouden kiinteiden kustannusten osuuteen liikevaihdosta?
- Miten toimenpiteet ovat vaikuttaneet maatalojen kannattavuuteen?

Arvioinnin taustaolettamukset olivat seuraavat:

- Toimenpiteet rahoitetaan maksetuilla tuilla. Tuet lisäävät heti ja niiden pitäisi myös pitkällä aikavälillä kasvattaa maatalon tulovirtoja. Niinpä, kannattavuuden tulisi parantua, elleivät kustannukset nouse saman verran tai enemmän samalla periodilla joko ko. tilikaudella tai pitemmällä aikavälillä.
- Tuki kasvattaa myös liikevaihtoa. Kyse on taaskin siitä, miten kiinteät kustannukset nousevat suhteessa liikevaihtoon. Tuet ja toimenpiteet eivät suoranaisesti vaikuta maatalouden kiinteisiin kustannuksiin.

Kannattavuuskehitys maataloilla on ylipäänsä ollut heikkenevä. Sekä kyselytutkimus että MTT Taloustieteen tiedot kuitenkin osoittavat, että ALMA-toimenpiteillä ja tuilla ylipäänsä on ollut positiivista ja ilmeisen merkittävää vaikutusta heikkenevän kannattavuuskehityksen hidastamiseen. Toki eri tukimuotojen vaikutusten eristäminen on vaikeaa, mutta tulokset viittaavat useita aineistoja hyväksikäyttäen samaan suuntaan. Eteläisillä ALMA-alueilla kannattavuuden heikkeneminen on ollut muita alueita loivempaa.

Sekä liikevaihto – nimenomaan tukien lisääntymisen myötä – että kiinteät kustannukset ovat nousseet tarkasteluperiodilla. Kyselytutkimus ei vastannut suoraan kysymykseen, mutta MTT Taloustieteen tietojen pohjalta voidaan tulkita, että tuki ja sen myötä toimenpiteet ovat auttaneet tasaamaan maatalojen muun liiketoiminnan kuin

maatalouden kiinteiden kustannusten nousua suhteessa liikevaihtoon, myös ALMA-alueilla.

On kuitenkin todettava, että ALMA-ohjelman toimenpiteiden vaikutus on hyvinkin rajallinen, koska toimenpiteet tarkastellulla toimintalinjalla 1: *Maa- ja metsätalouden kehittäminen* ovat olleet verraten vähäisiä (toimintalinjan osuus sidotusta rahoituksesta noin 12 % ja hankkeista noin 6 %).

Tässä luvussa arvioitu maatilainvestoinnit -toimenpide oli strategisesti tärkeä ALMA-ohjelman toteutuksessa. Parantaessaan maatalojen kilpailukykyä toimenpiteet samalla tukivat maaseutualueiden kehitystä. Parantuneen kilpailukyvyn avulla maatilat pystyvät tarjoamaan uusia työtilaisuuksia ja hidastamaan työpaikkojen vähenemistä maaseutualueilta.

ALMA-ohjelmalla on ollut positiivinen ja ilmeisen merkittävä vaikutus maatalouden heikkenevän kannattavuuskehityksen aiheuttamien vaikutusten pehmentämiseen. Maatalouden kannattavuus on heikentynyt ja viljelijöiden käytettävissä olevat tulot vähentyneet mm. maatalouden kiinteiden kustannusten nousun takia. Ohjelmalla ei tosin ole pyritty suoraan vaikuttamaan maatalouden kiinteisiin kustannuksiin.

Suosituksukset

Investoinnit maatalojen muuhun liiketoimintaan kuin maatalouteen on ollut toimenpide, jolla on tavoiteltu esimerkiksi toiminnan laadun ja monipuolistamisen kautta pitkäkestoisia vaikutuksia mm. tuotteiden ja palveluiden kilpailukykyyn. Vastaava toimenpide on jatkossakin tarpeellinen erityisesti harvaan asutun ja ydinmaaseudun kehittämisen kannalta, joilla alueilla voidaan lisätä maatalojen keinovalikoimaa vastata maatalouden rakennemuutokseen.

Jatkossa maatilainvestointien sisältö eli tuen määrä ja tukikelpoisuusperusteet tulee pitää ajan tasalla huomioon ottaen mm. yleinen kustannustason kehitys. Näin tuki voidaan kokea jatkossakin hakijoiden keskuudessa mielekkääksi. Maataloutta harjoittavien tilojen määrän todennäköisesti edelleen vähentyessä investointitukien avulla voidaan tukea maaseutualueilla tapahtuvaa yritystoimintaa, kunhan tukikelpoisuuden ehdot ovat riittävän väljät.

9. Koulutus

Koulutus-teeman arviointiin sisällytettiin tehtävämäärityksessä seuraavat aihealuetta tarkentavat arviointikysymykset:

- Missä määrin miesten tai naisten ammatillinen koulutus on edistänyt tehokkaiden ja kilpailukykyisten rakenteiden saavuttamista?
- Missä määrin korkeampi koulutustaso on edistänyt työllisyyttä ja erityisesti parantanut työn laatua?
- Missä määrin ammatillinen koulutus on edistänyt ympäristöllisesti kestäväää hallintoa ja käytäntöä maataloudessa ja metsätaloudessa?
- Missä määrin ammatillinen koulutus on auttanut maanviljelijöitä noudattamaan hygieniää ja eläinten terveyttä koskevia standardeja?
- Missä määrin ammatillinen koulutus on edistänyt maaseudun kehittämistoimiin osallistumista?

Kysymyksiin haetaan vastauksia pääasiassa ALMA-ohjelman seuranta-aineistosta, mutta lisäselvitystä asiaan saadaan myös kehittämishankkeiden ja kohderyhmän edustajille tehtyjen kyselyiden tuloksista.

Koulutuksiin osallistujia suunniteltua enemmän

ALMA-ohjelman toimintalinjalla 1 (Maa- ja metsätalouden kehittäminen) toteutettiin yhteensä 142 koulutushan-

ketta. Niistä suurin osa käsitteli laatua, liiketaloudellista osaamista, ympäristöosaamista, tuotantomenetelmiä sekä eläinten hyvinvointia ja hygieniää. (Toimeenpanokertomus 2006.) Käytännössä kaikki koulutushankkeet olivat toimintalinjassa 1 ja niihin osallistuneilla toimijoilla oli maatilakytkeä.

Seuranta-aineistosta erotettiin ne hankkeet, joiden 1. tai 2. hakusanana oli koulutus tai muu osaamisen kehittämiseen viittaava käsite (ammattitaidon kehittäminen, atk-koulutus, koulutus, ympäristökoulutus) sekä sellaiset hankkeet, joiden kohdalle ei ollut merkitty mitään hakusanaa, mutta jotka oli toteutettu toimenpiteessä 2, Koulutus (c). Näistä hankkeista tarkasteltiin koulutustulosten ja vaikuttavuuden kannalta mielenkiintoisia indikaattoritietoja.

Kyseisistä hankkeista 97:ssä oli tavoitteena saada koulutuksiin alle 30-vuotiaita osallistujia, 114:ssä miehiä ja 112:ssä naisia. Oppilastyöpäiviä seurattiin miesten osalta 111 hankkeessa ja naisten osalta 110 hankkeessa (taulukko 43).

Hankkeiden indikaattoritietojen perusteella ALMA-ohjelmasta rahoitettuihin koulutuksiin osallistui yhteensä 130 118 henkilöä, joista alle 30-vuotiaita oli 16 116 osallistujaa. Osallistujamäärien suhteen hankkeet ylittivät tavoitteensa: alle 30-vuotiaiden kohdalla ylitys oli 23 %, miesten kohdalla jopa 42 % ja naisten kohdalla 21 %. Sen

Taulukko 43. ALMA-ohjelmassa toteutettujen koulutushankkeiden osallistujat, tavoite ja toteuma.

Indikaattori		Tavoitetaso	Toteuma
Koulutukseen osallistujat, alle 30 v.	Hankkeiden lkm	97	97
	Osallistujien lkm	13 127	16 116
	Keskiarvo (osallistujaa/hanke)	135	166
Koulutukseen osallistujat, miehet	Hankkeiden lkm	114	114
	Osallistujien lkm	62 348	88 374
	Keskiarvo (osallistujaa/hanke)	547	775
Koulutukseen osallistujat, naiset	Hankkeiden lkm	112	112
	Osallistujien lkm	34 394	41 744
	Keskiarvo (osallistujaa/hanke)	307	373
Oppilastyöpäivät, miehet	Hankkeiden lkm	111	111
	Päivien lkm	137 868	117 947
	Keskiarvo (opp.työp./hanke)	1 242	1 063
Oppilastyöpäivät, naiset	Hankkeiden lkm	110	110
	Päivien lkm	72 076	61 481
	Keskiarvo (opp.työp./hanke)	655	559

sijaan oppilastyöpäivien lukumäärä jäi tavoitellusta: naisten kohdalla toteuma oli vajaat 15 % tavoitetta alhaisempi ja miesten kohdalla runsaat 14 % tavoitteen alapuolella.

Uusia yrityksiä suunniteltua vähemmän

Arvioitaessa koulutuksen vaikutuksia tehokkaiden ja kilpailukykyisten rakenteiden saavuttamiseen kiinnostaa hankkeiden tuloksena syntyneiden uusien yritysten määrä (taulukko 44). Seurantatietojen perusteella ALMA-ohjelmassa on toteutettu 34 sellaista koulutushanketta, jossa tavoitteena on ollut uusien maatilakäytäntöisten yritysten synnyttäminen ja 38 sellaista koulutushanketta, jossa tavoitteena on ollut ylipäänsä uusien yritysten synnyttäminen. Molempien indikaattoritietojen perusteella näissä hankkeissa ei ole ylletty tavoitteeseen, mutta hankkeiden myötävaikutuksella on kuitenkin perustettu 266 uutta maatilakäytäntöistä yritystä ja 200 muuta uutta yritystä. Hankkeet, joissa uudet maatilakäytäntöiset yritykset ovat olleet tavoitteina, ovat olleet kohtuullisen vaikuttavia, koska yhtä hanketta kohden on saatu aikaan keskimäärin 8 uutta maatilakäytäntöistä yritystä. Vastaavasti muiden yritysten kohdalla tuloksena on ollut keskimäärin 5 uutta yritystä/hanke.

Kilpailukykyä uusilla yhteistyöryhmillä

ALMA-ohjelmassa toteutettujen koulutusten vaikutukset tehokkaiden ja kilpailukykyisten rakenteiden saavuttamiseen näkyvät myös syntyneissä yhteistyöryhmissä. Indikaattoritietoja on saatavissa syntyneistä yhteistyöryhmissä, syntyneistä yhteistyöryhmissä, joilla on pysyvä juridinen muoto ja niissä mukana olleiden henkilöiden ja tilojen määrästä (taulukko 45).

ALMA-ohjelmasta on rahoitettu vain neljää sellaista koulutushanketta, jonka tavoitteena on ollut yhteistyöryhmissä rakentaminen. Kyseisissä hankkeissa on saatu synnytettyä 44 yhteistyöryhmissä eli yhtä hanketta kohden keskimäärin 11 yhteistyöryhmissä. Sellaisia koulutushankkeita, joissa on tavoiteltu pysyvän juridisen muodon yhteistyöryhmissä, on ohjelmassa toteutettu kolme kappaletta. Tavoitetaso on näissä hankkeissa ylittynyt yli kymmenkertaisesti, kun lopputulokseksi on saatu 35 yhteistyöryhmissä, jolla on pysyvä juridinen muoto. Henkilöitä yhteistyöryhmissä rakentaneissa koulutushankkeissa on ollut hanketta kohden keskimäärin runsaat 300, yhteensä syntyneissä yhteistyöryhmissä on ollut 907 jäsentä. Tiloja puolestaan on ollut mukana hanketta kohden keskimäärin 180 kpl, yhteensä 539 tilaa. Vaikka yhteistyöryhmissä rakennettu vain muutamassa ALMA-ohjelmasta rahoite-

Taulukko 44. ALMA-ohjelmassa toteutetuissa koulutushankkeissa syntyneet yritykset, tavoite ja toteuma.

Indikaattori		Tavoitetaso	Toteuma
Syntyneet uudet maatilakäytäntöiset yritykset	Hankkeiden lkm	34	34
	Yritysten lkm	399	266
	Keskiarvo (Yritystä/hanke)	12	8
Syntyvät uudet yritykset ym.	Hankkeiden lkm	38	38
	Yritysten lkm	325	200
	Keskiarvo (Yritystä/hanke)	9	5

Taulukko 45. ALMA-ohjelmassa toteutettujen koulutushankkeiden indikaattoritietoja, tavoite ja toteuma.

Indikaattori		Tavoitetaso	Toteuma
Syntyneet yhteistyöryhmissä	Hankkeiden lkm	4	4
	Yhteistyöryhmissä lkm	47	44
	Keskiarvo (yhteistyöryhmissä/hanke)	12	11
Syntyneet yhteistyöryhmissä, joilla pysyvä juridinen muoto	Hankkeiden lkm	3	3
	Yhteistyöryhmissä lkm	3	35
	Keskiarvo (yhteistyöryhmissä/hanke)	1	12
Syntyneissä yhteistyöryhmissä jäseniä mukana	Hankkeiden lkm	3	3
	Jäsenten lkm	1 055	907
	Keskiarvo (jäseniä/hanke)	352	302
Syntyneissä yhteistyöryhmissä tiloja mukana	Hankkeiden lkm	3	3
	Tilojen lkm	530	539
	Keskiarvo (tiloja/hanke)	177	180

tussa koulutushankkeessa, ovat hankkeiden aikaansaannokset tässä suhteessa olleet merkittävät. Rakenteita on saatu synnytettyä.

Koulutusten välitön vaikutus työllisyyteen heikohko

ALMA-ohjelmasta toteutetun koulutuksen vaikutuksista työllisyyteen saadaan hankkeiden päättymishetken tieto hankkeiden seurantarekisteristä, jossa relevantteja indikaattoreita ovat uudet ja uudistetut työpaikat (taulukko 46).

Sekä uusien että uudistettujen työpaikkojen osalta on nähtävissä, että ALMA-ohjelman koulutushankkeilla ei ole ollut hankkeiden päättymishetkellä tavoiteltua vaikutusta työllisyyteen. Yhteensä uusia työpaikkoja on saatu aikaan 337 kpl, kun tavoitteeksi on asetettu 559 työpaikkaa. Hankkeissa on uudistettu 729 työpaikkaa, mutta myös siltä osin on jääty kauas tavoitteesta, joka oli yli kol-

minkertainen eli 2 269 uudistettua työpaikkaa. Alle 30-vuotiaiden kohdalla työpaikkatulokset ovat olleet erityisen kaukana tavoitteista.

Koska koulutusten vaikutukset uusiin työpaikkoihin nähdään usein vasta jonkin ajan päästä koulutuksen päätyttyä, eikä asiasta ole tehty myöhempää seurantaa, ei voida varmuudella sanoa, mikä on ollut koulutusten tosiasiallinen työpaikkavaikutus.

Toimintatapoja uudistamalla laadukkaampiin ja kestävämpiin tuloksiin

Ohjelman koulutushankkeiden vaikutuksia työn laatuun, ympäristöllisesti kestävään hallintoon ja käytäntöön maa- ja metsätaloudessa sekä hygieniaa ja eläinten terveyttä koskevien standardien noudattamiseen voidaan indikaattoritietojen pohjalta tarkastella hankkeissa laadittujen laatujärjestelmien ja -käsikirjojen pohjalta (taulukko 47).

Taulukko 46. ALMA-ohjelmassa toteutettujen koulutushankkeiden työpaikkatiedot, tavoite ja toteuma.

Indikaattori		Tavoitetaso	Toteuma
Uudet työpaikat, alle 30 v.	Hankkeiden lkm	45	45
	Työpaikkamäärä	262	59
	Keskiarvo (työpaikka/hanke)	6	1
Uudet työpaikat, miehet	Hankkeiden lkm	64	64
	Työpaikkamäärä	309	207
	Keskiarvo (työpaikka/hanke)	5	3
Uudet työpaikat, naiset	Hankkeiden lkm	66	66
	Työpaikkamäärä	250	130
	Keskiarvo (työpaikka/hanke)	4	2
Uudistetut työpaikat, alle 30 v.	Hankkeiden lkm	40	40
	Työpaikkamäärä	593	50
	Keskiarvo (työpaikka/hanke)	15	1
Uudistetut työpaikat, miehet	Hankkeiden lkm	67	67
	Työpaikkamäärä	1 347	501
	Keskiarvo (työpaikka/hanke)	20	7
Uudistetut työpaikat, naiset	Hankkeiden lkm	64	64
	Työpaikkamäärä	922	228
	Keskiarvo (työpaikka/hanke)	14	4

Taulukko 47. ALMA-ohjelmassa toteutetuissa koulutushankkeissa laaditut laatujärjestelmät ja laatukäsikirjat, tavoite ja toteuma.

Indikaattori		Tavoitetaso	Toteuma
Laaditut laatujärjestelmät	Hankkeiden lkm	1	1
	Laatujärjestelmien lkm	3	0
	Keskiarvo (laatujärj./hanke)	3	0
Laaditut laatukäsikirjat	Hankkeiden lkm	42	42
	Laatukäsik. lkm	6 935	4 431
	Keskiarvo (laatukäsik./hanke)	165	106

Ainoastaan yhdessä koulutushankkeessa on tavoitteeksi asetettu laatujärjestelmien laatiminen, mutta tavoitetta ei ole siinäkään pystytty saavuttamaan. Sen sijaan laatukäsikirjojen laatiminen on asetettu 42 hankkeen tavoitteeksi. Tulokseksi on saatu 4 431 laatukäsikirjaa eli keskimäärin 106 käsikirjaa hanketta kohden. Hankkeet ovat onnistuneet täyttämään asettamastaan tavoitteesta yhteensä vain noin 64 %. Vaikka laatukäsikirjojen laatiminen ei sinänsä vielä merkitsekään suoranaista koulutuksen vaikuttavuutta työn laatuun, ympäristöllisesti kestävään hallintoon ja käytäntöön maa- ja metsätaloudessa sekä hygieniata ja eläinten terveyttä koskevien standardien noudattamiseen, voidaan niiden laatimisella olettaa olevan kyseisten asioiden aiempaa parempaan huomiointiin ainakin välillistä vaikutusta (laatutyössä on huomioitu laadunhallinnan (ISO 9001/2000) lisäksi ympäristö- ja työturvallisuusstandardeja (ISO 14001/1996)). Samoin lienee asianlaita maatilayritysten saamalla asiantuntijapalveluilla, jotka on nostettu taulukkoon 48.

Ryhmäneuvontaa on annettu 42 koulutushankkeessa ja yrityskohtaista neuvontaa 36 hankkeessa. Maatilat ovat saaneet ryhmäneuvontaa jotakuinkin hankkeiden tavoitteeksi asetetun määrän eli 2 913 kertaa. Ryhmäneuvontaa antaneissa hankkeissa on neuvontaa annettu keskimäärin 69 kertaa hanketta kohden. Yrityskohtaisen neu-

vonnan osalta tavoite on ylitetty reilusti, noin 30 %. Yrityskohtaista neuvontaa yritykset ovat saaneet 4 836 kertaa, mikä on keskimäärin 134 kertaa hanketta kohden.

Koulutus oli tärkeä toimintamuoto läpi hankekentän

Kehittämishankekyselyyn saaduista 466 vastauksesta 189 vastauksessa todettiin hankkeessa toteutetun koulutusta. Tämän perusteella koulutusosioita sisältäneet hankkeet muodostivat hankekyselyyn vastanneista hankkeista runsaan 40 prosentin osuuden. Koulutus kohdistui hyvin monipuolisesti erilaisiin hankkeissa käsiteltyihin asioihin. Seuraavaan taulukkoon (taulukko 49) on koottu kyselyssä esitettyyn kysymykseen ”Missä määrin hankkeenne edisti seuraavien koulutukseen liittyvien tavoitteiden toteutumista?” saatujen sellaisten vastausten lukumäärät ja osuudet, joissa todetaan, ettei kyseinen koulutustavoite ole ylipäänsä ollut hankkeen tavoitteena.

Vaikka hankekyselyyn vastanneista hankkeista yli 40 % ilmoittikin, että koulutusta on sisällytetty hankkeen toimintaan, nähdään edellä olevasta taulukosta, että ainoastaan joidenkin kyselyssä yksilöityjen tavoitteiden kohdalla voidaan puhua laajasti tavoitellusta toiminnasta. Maa-

Taulukko 48. ALMA-ohjelmassa toteutetuissa koulutushankkeissa yrityshankkeille annettu asiantuntijapalvelu, tavoite ja toteuma.

Indikaattori		Tavoitetaso	Toteuma
Yritysten saamat asiantuntijapalvelut, ryhmäneuvonta	Hankkeiden lkm	42	42
	Neuvontapäivien määrä	2 933	2 913
	Keskiarvo (päivää/hanke)	70	69
Yritysten saamat asiantuntijapalvelut, yrityskohtainen neuvonta	Hankkeiden lkm	36	36
	Neuvontapäivien määrä	3 732	4 836
	Keskiarvo (päivää/hanke)	104	134

Taulukko 49. ALMA-ohjelmassa toteutetuissa hankkeissa tavoitellut koulutustavoitteet (kysely kehittämishankkeille, ”koulutus-hankkeet”).

Koulutustavoite	Ei ollut tavoitteena	
	lkm	%
Paransi koulutuksen saatavuutta / saavutettavuutta	55	30
Paransi väestön osaamistasoa maaseutualueilla	32	17
Hankkeen koulutuksiin osallistuneet työllistyivät koulutusten ansiosta paremmin	101	55
Hankkeen koulutuksiin osallistuneiden työn laatu parantui koulutusten ansiosta	54	29
Naisten ammatillinen koulutus edisti koulutettavan henkilön toimialan kilpailukykyä	105	57
Miesten ammatillinen koulutus edisti koulutettavan henkilön toimialan kilpailukykyä	102	55
Hankkeessa toteutettu ammatillinen koulutus edisti maaseudun kehittämistoimiin osallistumista	100	55
Hankkeessa toteutettu ammatillinen koulutus auttoi maanviljelijöitä noudattamaan hygieniata ja eläinten terveyttä koskevia standardeja	136	75
Hankkeessa toteutettu ammatillinen koulutus edisti ympäristönäkökohtien huomioon ottamista maa- ja metsätaloudessa	112	63

seutuväestön osaamistason parantaminen, koulutuksiin osallistuneiden työn laadun parantuminen ja koulutuksen saatavuuden ja saavutettavuuden parantuminen ovat kuitenkin sellaisia tavoitteita olleet. Seuraavassa kuviossa (kuva 58) nähdään tarkemmin, miten hankkeet ovat onnistuneet edistämään ko. tavoitteiden toteutumista.

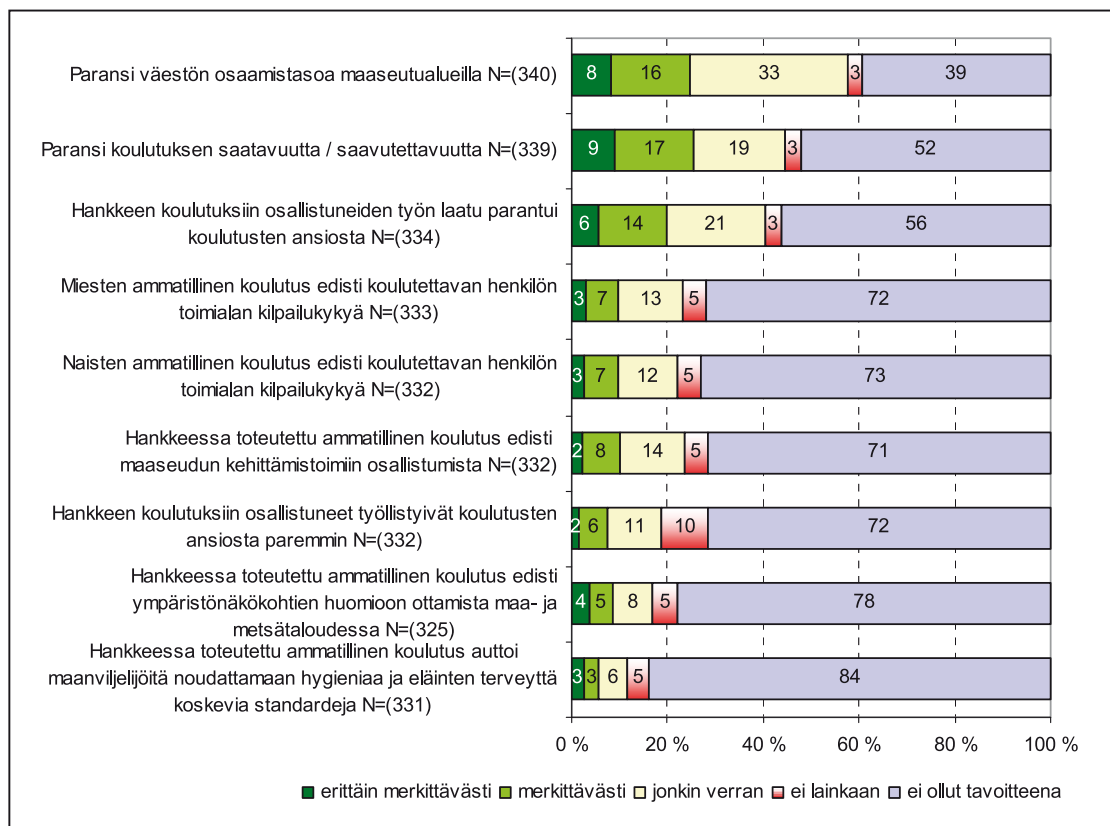
Esitetyistä koulutustavoitteista parhaiten on onnistuttu edistämään koulutuksen saatavuutta/saavutettavuutta. Kyselyyn vastanneista "koulutushankkeista" 41 % kertoo edistäneensä merkittävästi tai erittäin merkittävästi kyseisen tavoitteen toteutumista. Koulutushankkeista 38 % on ilmoituksensa mukaan parantanut merkittävästi tai erittäin merkittävästi maaseutuväestön osaamistasoa. Merkittävää tai erittäin merkittävää koulutuksiin osallistuneiden työn laadun parantamista kerrotaan tapahtuneen joka kolmannessa "koulutushankkeessa". Muiden koulutustavoitteiden osalta on todettava, että hankkeiden aikaansaannokset ovat jääneet suhteellisen vaatimattomiksi.

Kohderyhmän edustajille tehdyssä kyselyssä käsiteltiin myös koulutukseen liittyviä asioita muutaman välttämättä avulla. Kohderyhmän edustajien näkemykset ALMA-hank-

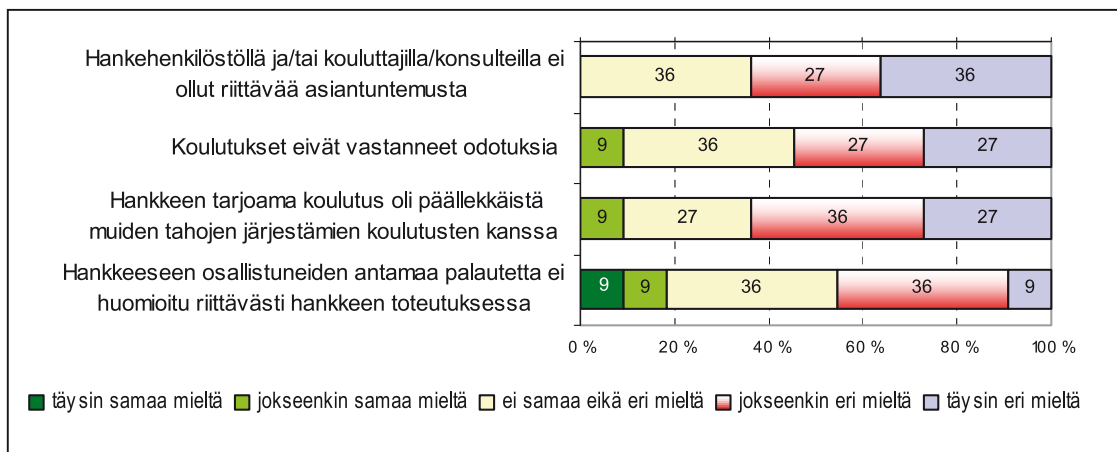
keiden koulutustoiminnasta olivat mairittelevia, eikä asiassa saatujen vastausten perusteella ole mitään suurempaa huolenaihetta (kuva 59). On tosin hyvä erikseen huomata, ettei yksin kohderyhmäkyselyn perusteella voida tehdä varsinaisia johtopäätöksiä koulutusten onnistuneesta kohdentumisesta ja niiden asiantuntevasta sisällöstä, koska tässä yhteydessä kohderyhmäkyselyn todistusvoima jäi liian huteraksi.

Onnistuneet toimintamallit

Koulutusten onnistuminen vaatii vaivannäköä järjestäjiltä, eikä ilman huolellista suunnittelua ja kohderyhmän tarpeiden selvittämistä kannata lähteä turhaan kuluttamaan omaa ja osallistujien aikaa. Kehittämishankkeilyssä selvitettiin, millaisia onnistuneita toimintamalleja ALMA-hankkeiden koulutustoiminnassa käytettiin ja mikä teki ne niin toimiviksi. Monissa vastauksissa mainitaan rätätelöity koulutus, pienet ryhmät ja vertaistuki, samoin erilaiset opintoretket ja se, että kaikkein parhaiten oppii itse tekemällä. Asian havainnollistamiseksi seuraavaan taulukkoon (taulukko 50) on koottu pieni osa kysymykseen saaduista vastauksista.

Kuva 58. Missä määrin hankkeenne edisti seuraavien koulutukseen liittyvien tavoitteiden toteutumista? (kysely kehittämishankkeille, "koulutushankkeet")

Kuva 59. Kohderyhmän näkemykset ALMA-hankkeen toiminnasta (N=11).

Taulukko 50. Otos ALMA-ohjelmassa toteutetuissa kehittämishankkeissa havaittuja onnistuneita toimintamalleja (kysely kehittämishankkeille).

Koulutuksissa onnistuneita toimintamalleja
- Hankevetäjä teki ison työn kouluttajien metsästämisessä - haluttiin parasta käytännönläheistä osaamista ja suurimmalta osalta siinä onnistuttiin.   - Koulutuksen aiheet ja puhujat tarkkaan mietitty kuulijakunnan tarpeista lähtien, ei niin että olisi puhuttu sitä mitä itse satutaan tietämään, vaan käytettiin ulkopuolisia asiantuntijoita.   - Yhteistyö Suomen muiden vastaavien hankkeiden kanssa, mm. luennoitsijoiden käyttö.   - Kouluttajat edustivat eri näkökulmia (yritykset, viranomaiset, laitevalmistajat, psykologinen asiantuntemus) ja keskustelujen tuloksena opittiin ymmärtämään ja yhteensovittamaan eri näkökulmia ja siten edistämään toteutusta.   - Kohdennettu räätälöity koulutus matkailutoimijoille. Yhteiset ongelmat ja verkottuminen yritysten kesken, vertaistuki.   - Learning-by-doing. Innostavaa nähdä omien kätensä jäljet.   - Toiminnallisia menetelmiä, harjoituksia, omakohtaistamista, aidot toimintaympäristöt mahdollisuuksien mukaan.   - Lyhytkurssit ja yrityskohtainen neuvonta: lyhytkurssit eivät sido yrittäjien aikaa, joten osallistuminen on todennäköisempää, ja yrityskohtainen neuvonta mahdollistaa polttaviin kysymyksiin tarttumisen; tosin valta ja vastuukin on aina viime kädessä yrittäjällä.   - Paikalliset koulutustilaisuudet kunnittain osoittautuivat parhaaksi tavaksi saada ihmiset paikalle. Vielä paremmaksi koulutustilaisuudeksi osoittautuivat yhdistys- tai hakijakohtaiset käynnit.   - Koulutus pystyttiin viemään lähelle käyttäjäkuntaa liikuteltavan kaluston ansiosta. Näin kynnyksen koulutukseen osallistumisesta madaltui.   - Retkeilyä ja muilta oppimista: miksi keksiä pyörää uudelleen kun voi käydä katsomassa mallia jo toteutetuissa hankkeissa.   - Erityisen onnistunut oli duunirinki-toimintamallin kehittäminen. Siinä nuoret opettelevat etsimään töitä, valmistautumaan työtehtäviin, oppivat tekemään töitä ja analysoivat kokemuksiaan ja oppivat toinen toisiltaan. Rinki kokoontuu säännöllisesti valmentajan ohjauksessa.

Johtopäätökset

Koulutus-teeman arviointiin sisällytettiin tehtävnmäärityksessä seuraavat aihealuetta tarkentavat arviointikysymykset:

- Missä määrin miesten tai naisten ammatillinen koulutus on edistänyt tehokkaiden ja kilpailukyisten rakenteiden saavuttamista?

- Missä määrin korkeampi koulutustaso on edistänyt työllisyyttä ja erityisesti parantanut työn laatua?
- Missä määrin ammatillinen koulutus on edistänyt ympäristöllisesti kestäväää hallintoa ja käytäntöä maataloudessa ja metsätaloudessa?
- Missä määrin ammatillinen koulutus on auttanut maanviljelijöitä noudattamaan hygieniää ja eläinten terveyttä koskevia standardeja?

- Missä määrin ammatillinen koulutus on edistänyt maaseudun kehittämistoimiin osallistumista?

Hankkeiden koulutuksiin osallistujia oli hankesuunnitelmissa esitettyihin arvioihin verrattuna suunniteltua enemmän. Varsinkin miehet saatiin hyvin liikkeelle. Oppilastyöpäivien lukumäärä jäi kuitenkin hankkeiden tavoitteesta.

Uusia yrityksiä saatiin koulutushankkeiden myötävaikutuksella synnytettyä vähemmän kuin suunniteltiin. Koulutushankkeissa, joiden tavoitteena oli uusien maatilakytentäisten yritysten synnyttäminen tai ylipäänsä uusien yritysten synnyttäminen, ei ylletty hankkeiden asettamaan tavoitteeseen. Verrattuna koko ohjelmassa saatuihin yritystuloksiin, koulutushankkeiden aikaansaama tulos tavoitteeseen nähden oli selvästi heikompi. Koulutushankkeet eivät siten ole osoittautuneet erityisen tehokkaiksi uusien yritysten synnyttäjiksi tämän vertailun perusteella. Uusien maatilakytentäisten yritysten perustamista tavoitelleet koulutushankkeet olivat kuitenkin kohdullisen vaikuttavia; yhtä tällaista hanketta kohden perustettiin keskimäärin kahdeksan uutta maatilakytentäistä yritystä. Muiden kuin maatilakytentäisten yritysten kohdalla tuloksena oli keskimäärin 5 uutta yritystä/hanke.

Kilpailukyvyyn lisäämiseksi perustetut uudet yhteistyöyrenkaat olivat vain muutaman hankkeen tavoitteena. Saadut tulokset olivat siihen nähden merkittävät ja tältä osin rakenteita saatiin synnytettyä. Erilaiset kilpailukyvyyn lisäämiseksi perustetut yhteistyöyrenkaat ovat siten ilmeisen tehokas toimintatapa maatilasidonnoisille toimijoille.

ALMA-hankkeissa toteutettujen koulutusten välitön vaikutus työllisyyteen oli heikohko. Koska koulutusten vaikutukset uusiin työpaikkoihin nähdään usein vasta jonkin ajan päästä koulutuksen päätyttyä, eikä asiasta ole tehty myöhempää seuranta, ei voida kuitenkaan varmuudella sanoa, mikä on ollut koulutusten tosiasiallinen työpaikka-vaikutus.

Hankkeissa laaditut laatukäsikirjat indikoivat sitä, että ALMA-hankkeilla on myös kohderyhmien toimintatapoja uudistamalla päästy laadukkaampiin ja kestävämpiin tuloksiin. Tällä tavoin koulutuksilla on ollut välillisiä vaikutuksia työn laatuun, ympäristöllisesti kestävään hallintoon ja käytäntöön maa- ja metsätaloudessa sekä hygieniaa ja eläinten terveyttä koskevien standardien noudattamiseen. Tähän on vaikutettu myös yritysten saamien asiantuntijapalveluiden avulla.

Koulutus oli tärkeä toimintamuoto läpi hankekentän, eikä ainoastaan varsinaisissa koulutushankkeissa. ALMA-hankkeiden järjestämissä koulutuksissa on pyritty varsinkin maaseutuväestön osaamistason parantamiseen, koulutuksiin osallistuneiden työn laadun parantamiseen ja koulutuksen saatavuuden ja saavutettavuuden parantamiseen. Parhaat tulokset on saatu koulutuksen saatavuuden ja saavutettavuuden edistämiseksi. Myös maaseutuväestön osaamistason parantamisessa on tulokset koettu hyviksi, mutta muiden koulutustavoitteiden osalta voi hankkeiden aikaansaannosten todeta jääneen suhteellisen vaatimattomiksi.

Koulutusten onnistumisen taustalta voidaan erottaa joidenkin usein toistuvia periaatteita. Koulutusten räätälöinti kohderyhmän tai -yrityksen tarpeisiin, pienet opetusryhmät ja vertaistuki, erilaiset opintoretket ja tekemällä oppiminen näkyvät monessa onnistuneessa koulutuksessa.

Suosituksukset

Koulutusta tulee edelleen suosia tärkeänä toimintatapana maaseudun kehittämistyössä.

Koulutusten onnistumiseksi tulee pyrkiä räätälöimään koulutukset kohderyhmän tai -yrityksen tarpeisiin, toteuttamaan koulutus pienissä opetusryhmissä koulutettavien omaa tekemistä korostaen ja vertaistukea tarjoten sekä mahdollisuuksien mukaan yhdistämällä koulutuksiin opintoretkeä, joilla nähdään mallit jo käytäntöön sovellettuina.

10 Metsätalous, puuenergia ja puutuotealan jalostusarvon kasvu

Tässä luvussa analysoidaan ALMA-ohjelman vaikutuksia metsätalouteen sekä puuenergiaan ja puutuotealan jalostusarvon kasvuun.

Metsätalouden osalta tarkastellaan seuraavia arviointikysymyksiä:

- Missä määrin metsien taloudellista tehtävää on parannettu kestävästi?
- Missä määrin luonnon monimuotoisuus on säilytetty tai sitä on parannettu?
- Missä määrin metsälliset kehittämistoimet ovat edistäneet alueen metsätaloutta ja alueen yleistä kehitystä?

Lisäksi luvussa analysoidaan ALMA-ohjelman toimintalinjan 2: Maaseutuelinkeinojen monipuolistaminen, toteutumista. Arviointiin sisällytettiin tehtävnmäärityksessä seuraavat aihealuetta tarkentavat arviointikysymykset:

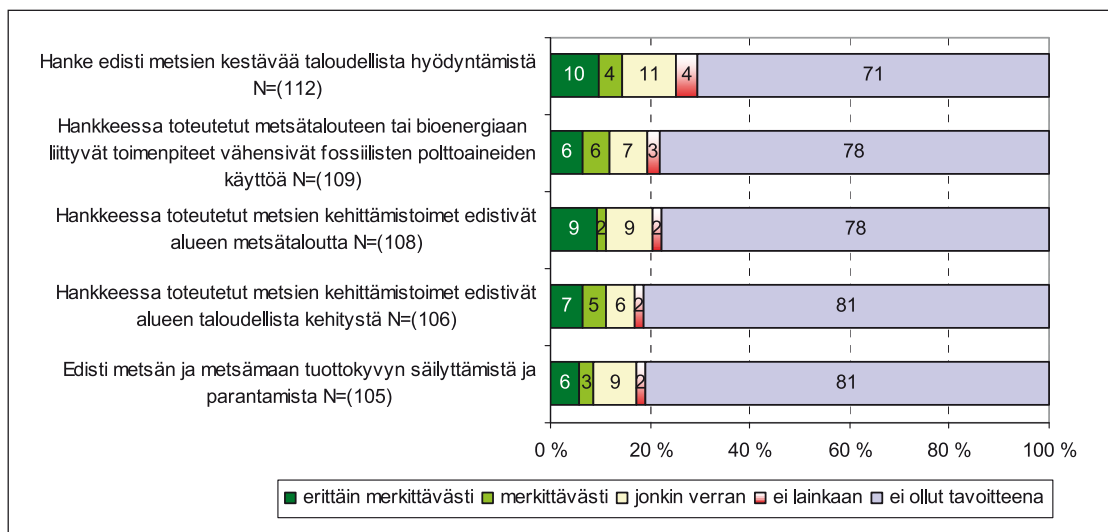
- Miten toimenpiteet ovat vaikuttaneet puuenergian käytön kehitykseen?
- Miten toimenpiteet ovat vaikuttaneet puutuotealan jalostusarvon kasvuun?

Kehittämishankekselyn perusteella voidaan sanoa, että **vain pieni osa kehittämishankkeista edisti metsätalouteen tai bioenergiaan liittyviä tavoitteita** (kuva

60) suoraan. Näissä suoraan metsätalouteen vaikuttavissa hankkeissa oli kuitenkin merkittäviä vaikutuksia metsien kestäväan taloudelliseen hyödyntämiseen, bioenergian käytön lisääntymiseen ja sitä kautta fossiilisten polttoaineiden käytön vähentämiseen. Edelleen vaikutettiin hankkeen toteutusalueen metsätalouden edistämiseen. Sen sijaan vähäisemmin hankkeiden metsien kehittämistoimet vaikuttivat alueen taloudelliseen kehitykseen yleisesti tai edistivät metsän ja metsämaan tuottokyvyn säilyttämistä tai parantamista.

Muista metsätalouteen tai bioenergian käyttöön liittyvistä tavoitteista saadusta palautteesta (N 17) useimmat liittyivät osaamisen parantamiseen, metsätalouden sivutuotteiden hyödyntämiseen sekä verkostojen tai muun toiminnan kehittämiseen: *”Metsurin kehittyminen hankkeen myötä myös perinnebiotooppien puuston hoidon ammattilaiseksi”*; *”Hankkeella luotiin pysyviä uusia toimijaverkostoja lasten ja nuorten neuvontaan”*.

ALMA-ohjelmassa puuenergia-alan hankkeita toteutettiin toimintalinja 2 toimenpiteen 2 alatoimenpiteessä 2 Puun käyttö energialähteenä. Ohjelmassa panostettiin rahaa tähän toimintaan 44 miljoonaa euroa, jolla saatiin toteutettua 951 hanketta (taulukko 51). Näistä 36 oli kehittämishankkeita, joihin oli sidottu 6,6 miljoonaa euroa, loput olivat yritystukihankkeita. Näitä hankkeita oli toteuttamassa 447 henkilöä (hankkeen aikana työllistetyt).

Kuva 60. Hankevetäjien (kehittämishankkeet) näkemykset siitä, miten hyvin hankkeet edistivät metsätalouteen ja bioenergian käyttöön liittyvien tavoitteiden toteutumista.

Taulukko 51. Hankkeiden määrä, sidottu rahoitus ja sidottu rahoitus/hanke ALMA -ohjelmassa (MMM, Hanke 2000 -rekisteri 22.2.2008).

Toimintalinja	Toimenpide	Alatoimenpide	Sidottu rahoitus milj. euroa	Hankkeita kpl	Hankkeen aikana työllistävät hlöä	Sidottu/ hanke euroa
2 Maaseutu- elinkeinojen monipuolis- taminen	2 Muut metsätalous- toimenpiteet (i)	1 Mekaaninen puunjalostus	40,8	540	316	75 495
		2 Puun käyttö energianlähteenä	44,0	951	447	46 300
		3 Uudet myyntimahdollisuudet metsätaloustuot.	8,6	63	290	137 127
	2 Muut metsätaloustoimenpiteet (i) yhteensä		93,4	1 554	1 054	60 127

Alatoimenpiteen Puun käyttö energialähteenä -yritystuki-hankkeita luokiteltiin tarkemmin hankekuvauksen perusteella (taulukko 52), koska todettiin toimialan ja hakusanojen kautta tapahtuva tarkastelun olevan epätarkka. Luokittelun avulla saatiin selville, että alatoimenpiteessä rakennettiin 291 uutta lämpökeskusta 14,5 miljoonan euron investoinneilla. Investointeja kohdistui myös vanhojen lämpökeskusten saneeraukseen (66 hanketta), joista osassa lämpölaitos muutettiin kotimaisella polttoaineella toimivaksi.

Suurimmassa osaa hankkeita (469 hanketta) oli kyse hakkeen tai polttopuiden tuotantoon liittyvistä kone-, laite- ja rakennusinvestoinneista (yhteensä 18,5 miljoonaa euroa). Lämpöyrittäjyyteen liittyviä investointeja tehtiin 23 hankkeessa. Pienemmässä määrässä hankkeita investoinnit liittyivät työntekijöiden palkkaamiseen, metsäpalveluyrityksen kone- ja laitehankintoihin, puun jatkojalostukseen, turvetuotantoon, yritystoimintaan liittyviin selvityksiin sekä tuotekehitykseen.

Muita puuenergiahankeilla aikaansaatuja tuloksia on esitetty taulukossa 53. Puun käyttö energianlähteenä

-alatoimenpiteeseen kuuluneilla hankkeilla saatiin indikaattoritietojen mukaan aikaan 218 uutta yritystä, 569 uutta työpaikkaa ja uudistettiin 738 työpaikkaa. Hankkeiden asettamista tavoitteista nämä jäivät jonkin verran. Hankkeissa korjattiin energiapuuta 883 566 m³ ja tuotettiin haketta 2 470 586 m³. Tuotetun hakkeen osalta tavoitteet ylitettiin, mutta korjatun energiapuun osalta jäätii puoleen hankkeiden asettamasta tavoitteesta.

Hankkeissa oli mukana 2 161 yritystä ja 1 777 maatilakyt-kentäistä yritystä ja näiltä osin tavoitteet ylitettiin. Yrityksille annettiin asiantuntijaneuvontaa ryhmäneuvontaa 3 547 päivää ja yritys kohtaista neuvontaa 3 796 päivää, mikä ylitti myös hankkeiden asettamat tavoitteet.

Kehittämishankkeille suunnatussa kyselyssä tiedusteltiin **hankkeiden vaikutuksia puuenergian käytön kasvuun**. Muutamassa hankkeessa oli annettu koulutusta sekä energiapuun korjuuseen keskittyneille yrittäjille että muille toimihenkilöille siirtelykaadosta sekä muusta polttopuun hankinnasta. Koulutuksen kautta toimijat saivat ajankohtaista ja paikallisiin oloihin soveltuvaa tietoa puuenergian käyttömahdollisuuksista ja hankinnasta. Hank-

Taulukko 52. Yritystukihankkeiden määrä ja sidottu rahoitus toimintalinja 2 toimenpide 2 alatoimenpiteessä 2 Puun käyttö energialähteenä ALMA -ohjelmassa (MMM, Hanke 2000 -rekisteri 22.2.2008).

Bioenergiahankeiden luokittelu	Hankkeita kpl	Sidottu yht. milj. euroa
1 Lämpökeskus uusi	291	14,51
2 Lämpökeskus saneeraus	66	1,47
3 Energiapuun ja polttopuiden tuotanto	496	18,45
4 Turvetuotanto	4	0,28
5 Puun jatkojalostus	7	0,23
6 Lämpöyrittäjyys	23	1,73
7 Tuotekehitys	3	0,24
8 Työntekijän palkkaus	10	0,23
9 Yritystoimintaan liittyvät selvitykset	5	0,03
10 Metsäpalveluyritys	8	0,21
11 Ei määritelty	2	0,04
Yhteensä	915	37,42

Taulukko 53. Toimintalinja 2 toimenpide 2 (muut metsätaloustoimenpiteet) indikaattorit alatoimenpiteittäin ALMA-alueella (MMM, Hanke 2000 -rekisteri 22.2.2008).

Indikaattori	Alatoimenpide											
	1 Mekaaninen puunjalostus			2 Puun käyttö energianlähteenä			3 Uudet myyntimahdollisuudet metsätaloustuotteilla			Yhteensä		
	Tav.	Tot.	Tot. %	Tav.	Tot.	Tot. %	Tav.	Tot.	Tot. %	Tav.	Tot.	Tot. %
Syntyvät uudet yritykset ym.	170	88	52	236	218	92	30	14	47	436	320	73
Uudet naisten perustamat yritykset	16	9	56	0	0	0	0	1		16	10	63
Uudet työpaikat, yhteensä	913	626	69	675	569	84	88	69	78	1 676	1 263	75
-Uudet työpaikat, miehet	805	558	69	624	532	85	75	55	74	1 504	1 145	76
-Uudet työpaikat, naiset	109	69	63	51	37	72	13	13	104	173	119	69
-Uudet työp., alle 30 v.	192	106	55	160	84	52	19	20	106	371	210	57
Uudistetut työp., yhteensä	1 964	1 709	87	795	738	93	367	394	107	3 126	2 841	91
-Uudistetut työp., miehet	1 756	1 528	87	677	669	99	265	323	122	2 698	2 521	93
...-Uudistetut työp., naiset	208	181	87	118	69	59	102	71	70	428	320	75
...-Uudist. työp., alle 30 v.	200	167	84	110	76	70	92	47	51	402	291	72
Hankkeen aikana työllistyvät, yhteensä	279	316	114	355	447	126	240	290	121	874	1 054	121
-Hankkeen aikana työllistyvät, miehet	252	294	116	329	420	128	160	205	128	741	919	124
-Hankkeen aikana työllistyvät, naiset	26	23	87	26	27	104	80	85	106	132	134	102
-Hankkeen aikana työllistyvät, alle 30 v.	35*	32*	90	37*	39*	108	76	40	53	148 *	111 *	75
Korjattu energiapuu	7 724	3 460	45	1659 701	883 566	53	2 310	14 664	635	1669 735	901 690	54
Tuotettu (puu)hake	12 790	5 670	44	2329 001	2470586	106	0	30 300		2341 791	2506 556	107
Metsä, pinta-ala	0	600		2 585	120 400	4658	59 725	86 426	145	62310	207 426	333
Rakennetut metsätiet	0	0		0	0		135	208	154	135	208	154
Liikevaihto, milj. euroa	77	58	76	49	39	79	13	12	95	139	110	79
Liikevaihdon kasvu, %												
Mukana olevat maatilayritykset	744	719	97	1 380	1 777	129	1 782	2 107	118	3 906	4 603	118
Mukana olevat yritykset	1 239	1 540	124	1 570	2 161	138	4 976	6 656	134	7 785	10 357	133
Syntyneet uudet maatilayritykset	131	57	44	319	180	57	29	6	21	479	243	51
Yritysten saamat asiantuntijapalvelut, ryhmäneuvonta	1 188	2 787	235	2 301	3 547	154	345	450	130	3 834	6 784	177
Yritysten saamat asiantuntijapalvelut, yrityskohtainen neuvonta	2 535	3 372	133	3 139	3 796	121	7 368	6 314	86	13 042	13 482	103

keissa on myös aloitettu uusia puuenergiaa hyödyntäviä yrityksiä tai puuenergian käyttöä edistäviä yrityksiä. Hankkeissa on investoitu omien lämpölaitosten rakentamiseen sekä muurattu energiatehokkaita tulisijoja, jotka edistävät puun käyttöä päälämmön- ja sivulämmönlä-

teenä. Yksi hanke myös paransi polttopuunostajien mahdollisuuksia tavoittaa polttopuun myyjiä.

Kehittämishankkeiden toimijoilta tiedusteltiin myös kuinka **hanke on vaikuttanut puutuotealan jalostusarvon**

kasvuun. Hankkeissa on vaikutettu puutuotealan jalostusarvon kasvuun jalostamalla puuta, ottamalla talteen erikoispuuta, tarkalla tukin ja pikkutukin talteenotolla sekä hakettamalla roskapuuta polttoaineeksi. Pienyrityksille on annettu neuvontaa sekä puutuotealan yrityksille investointitukien neuvontaa. Hankkeissa vaikutettiin puutuotealan jalostusarvon kasvuun myös sitä kautta, että niissä jalostettiin tuotekokonaisuuksia tai kehitettiin tuotavampia toimintamalleja.

Kokonaisuutena ALMA-hankkeilla vaikutettiin ennen kaikkea puuenergian käytön kehitykseen ja lisäämiseen. Sen sijaan pienemmässä määrin hankkeissa vaikutettiin puutuotealan jalostusarvon kasvuun. Molemmat toimintakokonaisuudet ovat merkittäviä maaseutualueiden kehityksen kannalta. Maaseutualueiden rakennemuutoksen negatiivisten vaikutusten torjunnassa puuenergian käytön kehittäminen tarjoaa maataloudesta poistuvien työpaikkojen tilalle uusia työtilaisuuksia

Johtopäätökset

Metsätalouden osalta tarkasteltiin seuraavia arviointikysymyksiä:

- Missä määrin metsien taloudellista tehtävää on parannettu kestävästi?
- Missä määrin luonnon monimuotoisuus on säilytetty tai sitä on parannettu?
- Missä määrin metsälliset kehittämistoimet ovat edistäneet alueen metsätaloutta ja alueen yleistä kehitystä?

ALMA-ohjelman **toimintalinjan 2:** Maaseutuelinkeinojen monipuolistaminen, toteutumista arvioitiin seuraavien aihealueita tarkentavien arviointikysymysten kautta:

- Miten toimenpiteet ovat vaikuttaneet puuenergian käytön kehitykseen?
- Miten toimenpiteet ovat vaikuttaneet bioenergi alan jalostusarvon kasvuun?

Paikallisella energiapuun korjuulla on merkittäviä aluetaloudellisia vaikutuksia. Esimerkiksi Pyhäjärvellä tehdyn selvityksen (Karjalainen 2003) mukaan lämpökeskukselle suunniteltu 3 000 kiintokuution energiapuun käyttö työllistäisi 2,2 henkilöä energiapuun korjuussa ja toisi kunnan kassaan verotuloa 7 147 euroa vuodessa. Erilaiset valtion energiapuun korjuun tukimuodot lisäsivät nettorahavirtaa kunnan alueelle 33 750 €/v.

Energiapuun tuotantoa ja käyttöä on tuettu eri alueilla vastaavan tyyppisillä edistämishankkeilla, joissa pääpai-

no on ollut kiinteistökohtaisella neuvonnalla ja opastuksella. ALMA-alueella tämän tyyppiset hankkeet ovat joustavasti ja tehokkaasti vastanneet paikalliseen tarpeeseen puuenergian käytön edistämiseksi.

Puuenergian käytön edistämiseen tähtäävillä hankkeilla on tehokkaasti vaikutettu uusiutuvan energian käytön tehostamiseen ja lisäämiseen. Lämpökeskusinvestointien tukemisella on arviointiaineistojen perusteella ollut suuri alueellinen ja paikallinen merkitys. Myös kehittämishankkeet, joilla on tuettu eri kiinteistöjen omistaja (mm. maatiloja), ovat olleet hyödyllisiä.

Kehittämishankkeilla on tuettu maaseutuyrittäjiä uusien tuotantomahdollisuuksien ja uusien toimintamallien hyödyntämisessä.

Suosituksukset

Investointihankkeissa korkeahko tukitaso on tehokkaasti vaikuttanut investointien toteutumiseen. Esimerkiksi maatilojen lämpökeskuksille myönnetty jopa 35 %:n avustus on edesauttanut investointien toteutumista. Vaikka käytännössä tukitaso jäi vähän pienemmäksi, on tällä ollut myös kentältä saadun tiedon mukaan suuri merkitys. Nyt meneillään olevalla ohjelmakaudella 2007–2013, jolloin tukitaso on alhaisempi, ei investointiaktiivisuus maatilojen lämpökeskusten osalta ole ollut samaa luokkaa.

Myös jatkossa tulisi tukitaso pitää riittävän korkealla, jotta investointeja voidaan vauhdittaa ja jotta komission Suomelle asettamat tavoitteet uusiutuvien energiamuotojen käytöstä voidaan saavuttaa. Painopisteen tulisi olla nimenomaan puuenergiassa, jossa valtiohallan näkökulmasta panos-tuotos -hyötysuhde on hyvä. Myös tuuli- ja aurinkoenergian sekä biokaasun käyttöä olisi tuettava, koska ne voivat olla paikallisesti merkittäviä energialähteitä maaseutualueiden omiin tarpeisiin mutta myös viennin alueiden ulkopuolelle.

Paikallista energiapuun korjuuta tulisi edelleen tukea mm. ympäristöllisistä ja aluetaloudellisista syistä. Etenkin nuorista metsistä tapahtuva harvennuspuun korjuu parantaa metsien tilaa, nostaa energian omavaraisuusastetta ja lisää työtilaisuuksia nimenomaan harvaan asutuille seuduille. Myös kuntien verokertymä kasvaa ja alueelle saadaan rahavirtaa Kemera-tulojen myötä.

Panostusta puutuotealan jalostusarvon kasvattamiseen tulisi myös lisätä. Tätä kautta edistettäisiin pienten ja keskisuurten yritysten syntyä maaseutualueille. Metsäsektori on rajussa murroksessa. Sektori on tähän asti kehittynyt ehkä liiaksi suurten ehdoilla eikä alalle ole syntynyt uu-

den tilanteen luomien haasteiden näkökulmasta riittävästi pieniä ja keskisuuria yrityksiä. Osaamiseen (ehkä kapeankin toimialan osaamiseen) perustuvia korkean jalostusasteen yrityksiä voi hyvin syntyä maaseutualueille, jossa tuotannon raaka-ainevarat ovat lähellä ja jossa tuotannon markkinointiin voi yhdistyä muiden alojen, esim. mat-

kailun, palveluja ja tuotteita. Puutuoteala on myös keskimäärin varsin suhdanneherkkäala, suhdanteiden vaikutusta alan kehitykseen voidaan pehmentää jalostusastetta kasvattamalla ja lisäämällä alan tuotannon sidoksia ja yhteistyötä muiden alojen tuotteisiin ja palveluihin.

11 Maaseutualueiden sopeuttaminen ja kehittäminen

ALMA-ohjelmassa toteutetun maaseutualueiden sopeuttamisen ja kehittämisen arviointiin sisällytettiin tehtävämäärityksessä seuraavat aihealuetta tarkentavat arviointikysymykset:

- Ovatko tuetut toimet – erityisesti maaseudun elinolosuhteiden parantamiseksi toteutetut toimet – autta- neet väestön säilyttämisessä maaseudulla?
- Missä määrin tuen avulla toteutettujen toimien monipuolistaminen on auttanut säilyttämään tai luomaan työpaikkoja maaseudulla?
- Missä määrin maaseutuväestön tulot ovat toimien ansiosta säilyneet ennallaan tai lisääntyneet?
- Kuinka merkittävästi tuetut toimet ovat vaikuttaneet maaseutuympäristöön

Maaseutualueiden sopeuttamista ja kehittämistä selvittäviin arviointikysymyksiin vastataan ALMA-ohjelman seuranta-aineiston, väestö- ja maatilatilastojen sekä arvioinnin yhteydessä toteutettujen kyselyiden tulosten avulla. Pääosassa ovat seuranta-aineisto ja tilastot, joiden tuottamaa tietoa täydennetään hankkeiden vaikutuksia maaseudun elinolosuhteisiin kartoittaneilla kyselytuloksilla.

Uudet yritykset

Uusia yrityksiä syntyi hankerekisterin tietojen mukaan 2 316 kpl. Näistä suurin osa Maaseutuelinkeinojen monipuolistaminen toimintalinjassa (TL 2) ja erityisesti toimenpiteessä 3 eli toimintojen monipuolistaminen (yli 1 500 yritystä) (taulukko 54). Koko ohjelman tasolla uusia yrityksiä syntyi 78 % hankkeiden asettamiin tavoitteisiin nähden. Parhaiten tavoitteet saavutettiin toimintalinja 2:n toimenpiteessä 2 (85 %) ja heikoiten toimintalinja 1:n toimenpiteessä 3 (Muut metsätaloustoimenpiteet) ja toimintalinja 2:n toimenpiteessä 4 (Matkailu- ja käsityöläiselinkeinojen kannustaminen).

Naisten perustamia uusia yrityksiä syntyi ohjelmassa 825 kpl, mikä oli 36 % kaikkiin syntyneisiin yrityksiin nähden. Hankkeiden asettamat tavoitteet saavutettiin 80-prosenttisesti. Tavoitteet saavutettiin hyvin toimintalinja 2:n toimenpiteessä 2 (Toimintojen monipuolistaminen) (95 %). Heikommin onnistuttiin toimintalinja 2:n toimenpiteessä 4 (Matkailu- ja käsityöläiselinkeinojen kannustaminen), jossa jäätin 52 %:iin tavoitteista.

Taulukko 54. Uudet yritykset toimintalinjoittain ja toimenpidekokonaisuuksittain ALMA-alueella (MMM, Hanke 2000 -rekisteri 22.2.2008).

Toimintalinja	Toimenpide	Syntyvät uudet yritykset ym.			Uudet naisten perustamat yritykset		
		Tavoite	Toteuma	Tot. %	Tavoite	Toteuma	Tot. %
1 Maa- ja metsätalouden kehittäminen	1 Maatilainvestoinnit (a)						
	2 Koulutus (c)						
	3 Muut metsätaloustoimenpiteet (i)	39	11	29	2	0	0
	4 Lomitus- ja tilanhoitopalvelujen perustaminen (l)						
TL 1 yhteensä		39	11	29	2	0	0
2 Maaseutuelinkeinojen monipuolistaminen	1 Maatilainvestoinnit (a)						
	2 Muut metsätaloustoimenpiteet (i)	436	320	73	16	10	63
	3 Toimintojen monipuolistaminen (p)	1 832	1 551	85	647	613	95
	4 Matkailu- ja käsityöläiselinkeinojen kannustaminen (s)	497	308	62	274	142	52
TL 2 yhteensä		2 765	2 179	79	937	764	82
3 Maaseutuyhteisöjen kehittäminen	1 Maaseudun elinkeinojen ja väestön peruspalvelut (n)	173	126	73	95	61	64
	2 Kylien kunn. ja kehitt. sekä maaseutuperinnön suoj. ja säil. (o)						
TL 3 yhteensä		173	126	73	95	61	64
ALMA -alue yhteensä		2 976	2 316	78	1 034	825	80

Taulukko 55. Uudet yritykset TE-keskuksittain ALMA-alueella (MMM, Hanke 2000 -rekisteri 22.2.2008).

TE-keskus	Syntyvät uudet yritykset ym.			Uudet naisten perustamat yritykset		
	Tavoite	Toteuma	Tot. %	Tavoite	Toteuma	Tot. %
01 Uudenmaan	220	112	51	107	73	68
02 Varsinais-Suomen	197	202	103	86	70	81
03 Satakunnan	159	279	175	43	53	123
04 Hämeen	470	473	101	198	232	117
05 Pirkanmaan	215	254	118	87	86	99
06 Kaakkois-Suomen	330	204	62	105	61	58
10 Keski-Suomen	357	240	67	97	74	77
11 Etelä-Pohjanmaan	519	271	52	138	84	61
12 Pohjanmaan	318	160	50	107	38	36
13 Pohjois-Pohjanmaan	192	123	64	66	55	83
ALMA alue yhteensä	2 976	2 316	78	1 034	825	80

TE-keskuksittain tarkasteluna uusia yrityksiä syntyi hankkeiden asettamiin tavoitteisiin nähden vaihtelevasti (taulukko 55). Satakunnassa tavoitteet onnistuttiin ylittämään selvästi (175 %) ja myös Pirkanmaalla, Varsinais-Suomessa ja Hämeessä tavoitteet ylitettiin. Sen sijaan muissa TE-keskuksissa uusia yrityksiä syntyi tavoitteisiin nähden selvästi vähemmän, 50–67 %.

Yritystilastojen mukaan ALMA-alueella aloitti uusia yrityksiä vuositasona noin 19 000–27 000 (taulukko 56) mikä teki vuosina 2000–2006 yhteensä 158 000 yritystä. Samalla ajanjaksolla lopettaneita yrityksiä oli yhteensä 122 000. Yritysten nettolisäykseksi muodostui noin 36 000 yritystä. Luku on hieman suurempi kuin koko yrityskannan määrässä tapahtuneet muutokset. Tätä selittää se, että em. aloittaneet-lopettaneet -yritystilastossa kaikki yritysten aloittamiset eivät ole aitoja aloittamisia. Tilastokeskuksen aloittaneet ja lopettaneet yritykset tilasto kuvaa yritysten hallinnollisia aloituksia ja lopetuksia eli tietojen tuottamisessa ei ole huomioitu mahdollisia toiminnan siirtymisiä, fuusioita, yhtiöittämissä tms. Tilaston luvut sisältävät myös tämänkaltaiset epäaidot aloittamiset ja lopettamiset. Eli vain osa aloittamisista on aitoja uusien yritysten syntymisiä. Tilastokeskuksen yritys-demografiatilastojen mukaan (Laukkanen, Timo 2007) koko maan tasolla yritysten aloittamisista aitoja aloittamisia oli suuruusluokaltaan noin 80 % vuosina 2001–2004.

Jos edellä kuvattua tietoa sovelletaan tähän ALMA-alueen koskevaan tilastoon, aidosti aloittaneiden yritysten määrä olisi siten $158\,438 \cdot 80\% = 126\,750$. Indikaattoritietojen mukainen ALMA-ohjelman hankkeissa syntyneiden uusien yritysten määrä (2 316 kpl) on edelliseen lu-

kuun suhteutettuna 1,8 %⁶. Eli ohjelman osuus uusien yritysten syntymästä on koko ALMA-alueella varsin pieni. Merkittävä huomio on se, että maaseutualueilla ohjelman hankkeilla aikaansaatu yritysten osuus on merkittävästi suurempi. Ydinmaaseudulla osuus oli 3,4 % ja harvaan asutulla maaseudulla 5,4 % (taulukko 57). Eli maaseutualueilla, missä uusia yrityksiä syntyy kaupunkiseutu- ja vähemmän, korostuu ohjelman toimenpiteiden vaikutus selvästi voimakkaampana. Maaseutualueilla yritysten perustamiseen saatavien tukien kirjo on pienempi kuin kaupunkiseuduilla. Näin myös ALMA-ohjelman merkitys yritysten perustamistukena korostui.

Aloittaneiden yritysten määrä on ollut ALMA-alueella kasvussa vuosina 2000–2006 (kuva 61). Kun samaan aikaan lopettaneiden yritysten määrä on kasvanut hitaammin, on yrityskanta kasvanut. Myös ydinmaaseudulla ja harvaan asutulla maaseudulla kehityskulku on ollut samansuuntainen.

Väestömuutokset ja ohjelman vaikutus muutoksiin

Maaseutualueiden sopeuttamista ja kehittämistä koskevaan kysymykseen antavat alueen väestötilanteesta tapahtuneet muutokset oman tietolisänsä. Taulukossa 58 on esitetty ohjelman toteutusajana tapahtuneita väestömuutoksia ALMA-alueella, vertailutietona koko maan tilanne.

⁶ Mielekäs vertailuluku on nimenomaan aloittaneet yritykset eikä yritysten määrän nettokasvu, koska nettokasvussa on sisällä jo myös lopettaneet yritykset

Taulukko 56. Aloittaneet ja lopettaneet yritykset, yritysten nettolisäys sekä yritysanta (Tilastokeskus 2008 Maaseutuindikaattorit).

Aloittaneita								yht.
Alue	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2000-2006
Kaupungit	13 605	13 380	13 533	14 671	15 901	16 642	18 385	106 117
Kaup.läh. maaseutu	2 947	2 882	3 013	3 298	3 638	4 017	4 545	24 340
Ydinmaaseutu	3 115	2 936	3 035	3 417	3 471	3 745	4 138	23 857
Harvaan as. maaseutu	592	533	527	552	627	619	674	4 124
ALMA-alue* yht	20 259	19 731	20 108	21 938	23 637	25 023	27 742	158 438
Koko maa	24 059	23 361	23 658	25 793	27 964	29 674	32 646	187 155
Lopettaneita								yht.
Alue	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2000-2006
Kaupungit	11 511	11 609	11 327	11 724	12 753	11 714	12 662	83 300
Kaup.läh. maaseutu	2 351	2 407	2 328	2 452	2 611	2 620	2 821	17 590
Ydinmaaseutu	2 476	2 558	2 413	2 628	2 588	2 765	2 843	18 271
Harvaan as. maaseutu	455	428	502	486	453	489	468	3 281
ALMA-alue yht	16 793	17 002	16 570	17 290	18 405	17 588	18 794	122 442
Koko maa	20 473	20 367	19 811	20 654	21 864	21 133	22 291	146 593
Nettolisäys								yht.
Alue	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2000-2006
Kaupungit	2 094	1 771	2 206	2 947	3 148	4 928	5 723	22 817
Kaup.läh. maaseutu	596	475	685	846	1 027	1 397	1 724	6 750
Ydinmaaseutu	639	378	622	789	883	980	1 295	5 586
Harvaan as. maaseutu	137	105	25	66	174	130	206	843
ALMA-alue yht	3 466	2 729	3 538	4 648	5 232	7 435	8 948	35 996
Koko maa	3 586	2 994	3 847	5 139	6 100	8 541	10 355	40 562
Yritysanta								Muutos
Alue	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2000-2006
Kaupungit	134 638	136 379	138 230	141 503	145 585	149 522	155 949	21 311
Kaup.läh. maaseutu	33 309	33 888	34 526	35 549	36 766	38 166	40 037	6 728
Ydinmaaseutu	39 736	40 223	40 745	41 752	42 630	43 793	45 118	5 382
Harvaan as. maaseutu	7 224	7 304	7 396	7 444	7 592	7 770	7 952	728
ALMA-alue yht	214 907	217 794	220 897	226 248	232 573	239 251	249 056	34 149
Koko maa	262 821	265 678	268 978	274 967	282 259	290 166	301 268	38 447

*mukana myös kaupungit

Taulukko 57. ALMA-ohjelmassa syntyneet yritykset ja niiden osuus kaikista aloittaneista yrityksistä 2000–2006 (MMM hankerekisteri ja Tilastokeskus 2008 Maaseutuindikaattorit).

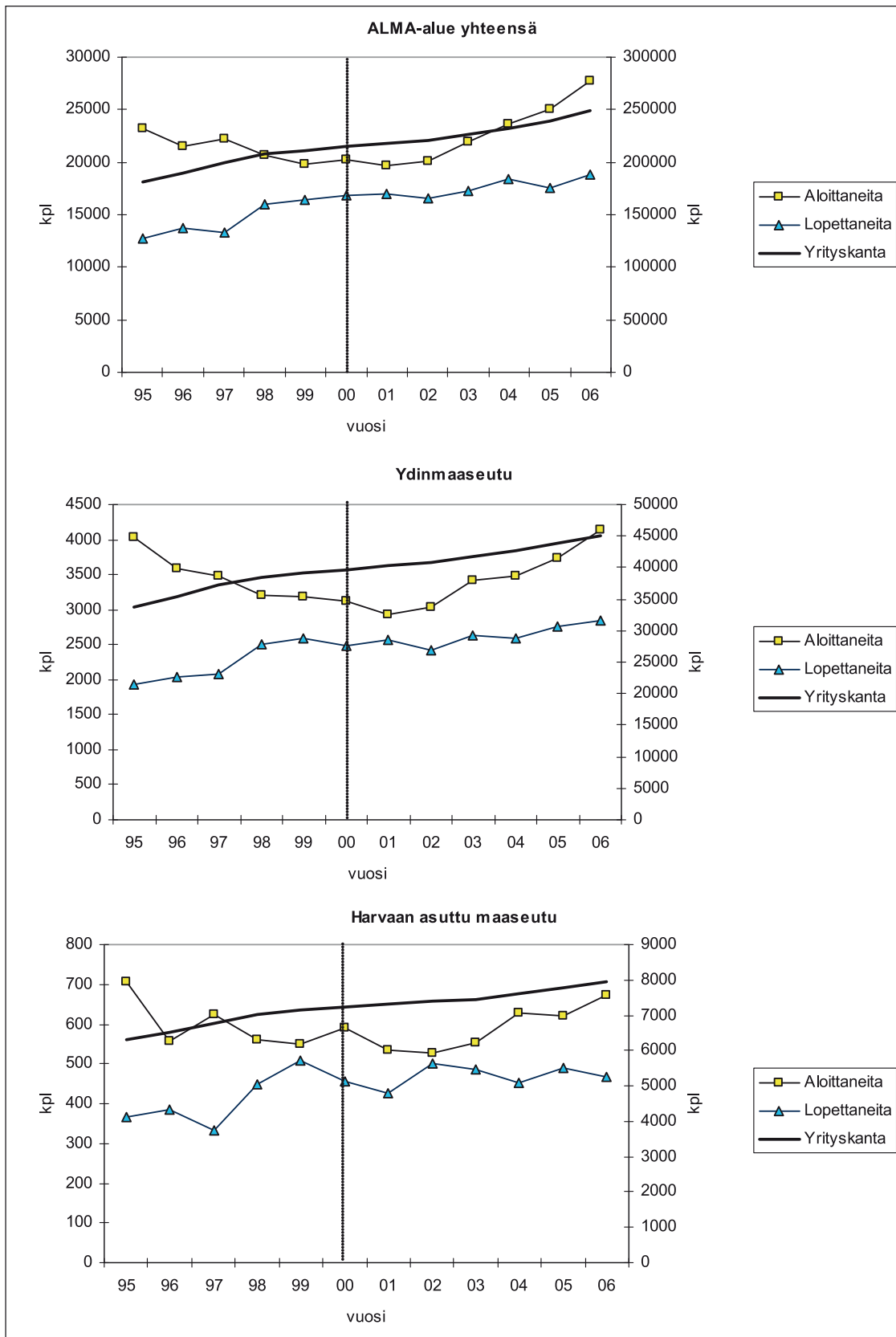
Alue	ALMA-ohjelmassa syntyneitä uusia yrityksiä		Aloittaneet yritykset yhteensä 2000-2006*
	kpl	%	kpl
Kaupungit	1 387	1,6	84 894
Kaup.läh. maaseutu	107	0,5	19 472
Ydinmaaseutu	654	3,4	19 086
Harvaan as. maaseutu	169	5,1	3 299
ALMA-alue yht	2 316	1,8	126 750

*) Arvioitu aitojen yritysaloittamisten määrä, laskettu 80 % aloittaneista

Väestökasvu vuodesta 1999 vuoteen 2006 on ollut ALMA-alueella selvästi koko maan kehitystä nopeampi. ALMA-alueen väkiluku on lisääntynyt kyseisenä aikana

3,57 %, kun väkiluku on samanaikaisesti kasvanut koko maassa 1,95 %. ALMA-alueen tehokkaan väestökasvun taustalta löytyy etenkin syntyneiden enemmyydessä ta-

Kuva 61. Aloittaneet ja lopettaneet yritykset (vasen asteikko) sekä yrityskanta (oikeanpuoleinen asteikko) ALMA-alueella maaseututyypeittäin vuosina 1995–2006 (Tilastokeskus 2008).

Taulukko 58. Väestömuutokset ALMA-alueella ja koko maassa vuosina 1999–2006 (Tilastokeskus 2008, Maaseutuindikaattorit).

Alue	Vuosi	Keskiväkiluku	Syntyneiden enemmitys	Kuntien välinen nettomuutto
ALMA-alue	1999	4 098 679	8 805	9 460
	2000	4 119 083	8 378	9 167
	2001	4 139 916	8 401	8 304
	2002	4 160 133	7 802	6 069
	2003	4 178 574	9 132	4 232
	2004	4 198 177	11 267	4 145
	2005	4 220 104	10 754	4 702
	2006	4 244 894	12 058	5 318
Koko maa	1999	5 165 474	8 229	0
	2000	5 176 209	7 403	0
	2001	5 188 008	7 639	0
	2002	5 200 598	6 137	0
	2003	5 213 014	7 634	0
	2004	5 228 172	10 158	0
	2005	5 246 096	9 817	0
	2006	5 266 268	10 775	0

pahtunut huomattava kasvu 2000-luvun alkuvuosista tarkastelujakson loppuajoihin. Samanaikaisesti kuntien välinen nettomuutto ALMA-alueella on selvästi hidastunut.

Kun väestökehitystä tarkastellaan väestön ikäryhmittäisten osuuksien mukaan jaoteltuna (taulukko 59), havaitaan ALMA-alueella olevan toisaalta suhteellisesti enemmän nuoria alle 14-vuotiaita ja myös 15–64-vuotiaita kuin koko maassa. 65-vuotiaiden ja heitä vanhempien osuus on ALMA-alueella puolestaan pienempi kuin koko maassa.

Väestön ikäryhmittäisen jaottelun perusteella nähtävä kehityksen muutostrendi on sama sekä ALMA-alueella että koko maassa: väestö ikäännyy eli nuorten osuus vähenee ja vanhusväestön kasvaa.

Tämän arviointiraportin luvussa 2 (Missä määrin ALMA-ohjelman tuki on vaikuttanut väestön määrään, koostumukseen ja jakautumiseen maaseudulla?) on maaseututyypittäisestä väestökehityksestä jo todettu, että harvaan asutun ja ydinmaaseudun väestökehitys on ollut ALMA-ohjelman tavoitteiden suuntainen. Väestön vähentyminen

Taulukko 59. Väestöosuudet ikäryhmittäin ALMA-alueella ja koko maassa vuosina 1999–2006 (Tilastokeskus 2008, Maaseutuindikaattorit).

Alue	Vuosi	Väestöosuus ikäryhmittäin, %		
		0–14-vuotiaat	15–64-vuotiaat	65–vuotiaat
ALMA-alue	1999	18,2	67,4	14,4
	2000	18,1	67,4	14,5
	2001	18,0	67,4	14,6
	2002	17,9	67,3	14,8
	2003	17,7	67,3	15,0
	2004	17,6	67,1	15,3
	2005	17,4	67,2	15,4
	2006	17,3	66,9	15,8
Koko maa	1999	18,2	66,9	14,8
	2000	18,1	66,9	15,0
	2001	17,9	66,9	15,2
	2002	17,8	66,9	15,3
	2003	17,6	66,8	15,6
	2004	17,5	66,7	15,9
	2005	17,3	66,7	16,0
	2006	17,1	66,5	16,5

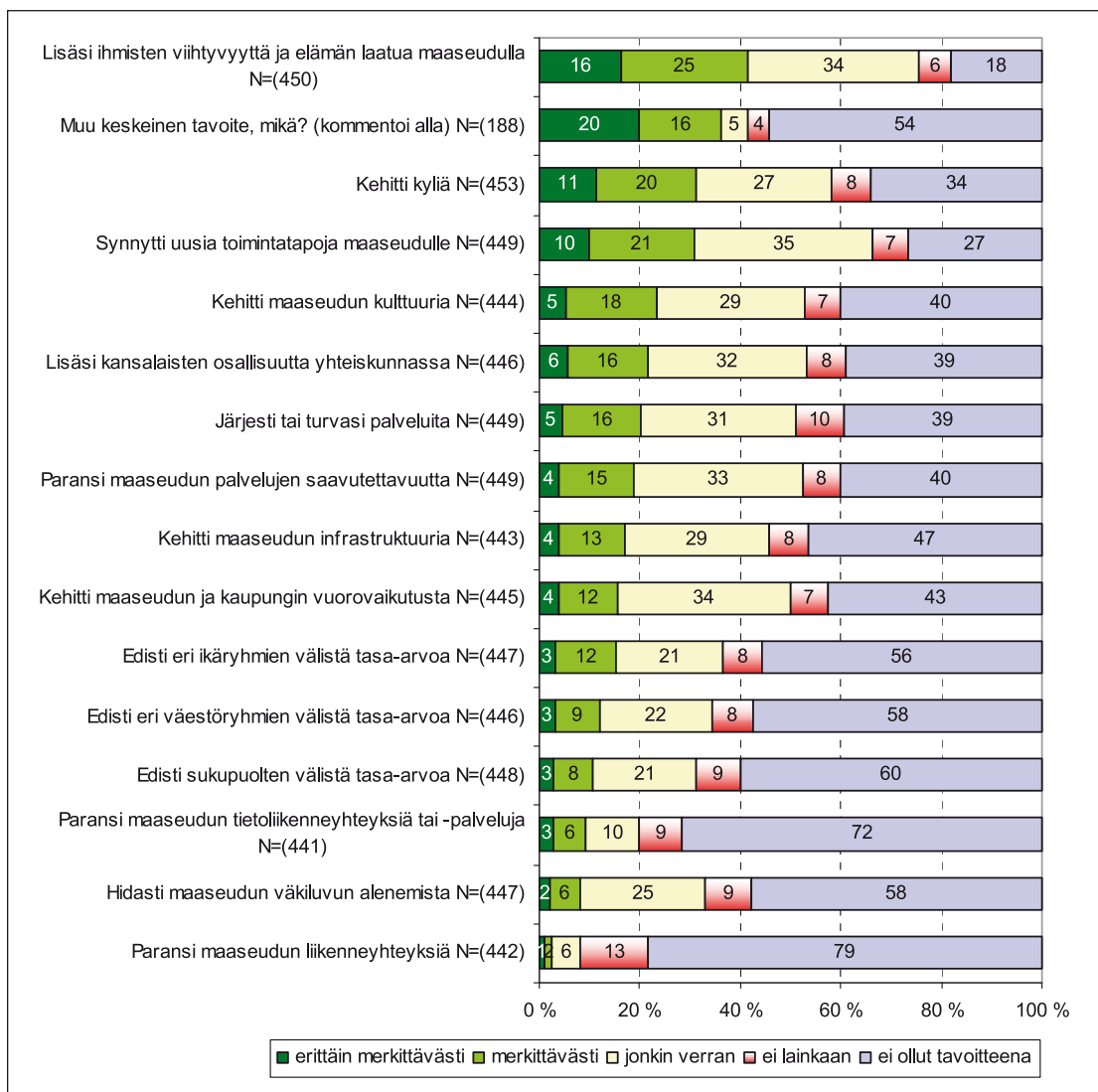
kyseisillä maaseutualueilla on siis hidastunut ohjelma-
kauden aikana. Mitään varmaa ei kuitenkaan voida sanoa
ohjelman vaikutuksesta tähän ilmiöön. Kehittämishanke-
kyselyn mukaan hankkeiden suorat vaikutukset väestöke-
hitykseen ovat olleet vähäisiä, sillä kyselyyn vastanneista
hankkeista alle puolella oli vaikutusta väestön vähenemi-
sen hidastamiseen ja niissäkin vain 8 % vastaajista katsoi
hankkeilla olleen tähän merkittävä tai erittäin merkittävä
vaikutus.

ALMA-ohjelman yhtenä tavoitteena oli harvaan asutun
maaseudun ja ydinmaaseudun väestön sukupuoliraken-
teen tasapainottuminen koko maan keskiarvoa vastaa-
vaksi. Kaikista rahoitetuista hankkeista 76 % oli tasa-
arvoaikaisilta positiivisia yritys- ja kehittämishankkei-
ta. Naisyrityksille suunnattuja hankkeita toteutettiin var-
sinkin toimintaryhmien kautta ja sitä kautta saatiin hyviä
tuloksia uusien naisyritysten ja naisten työpaikkojen osal-
ta. Vuoden 2006 loppuun mennessä ALMA-ohjelmasta ra-

hoitusta saaneissa hankkeissa syntyi 3 144 naistyöpaik-
kaa (41 % kaikista uusista työpaikoista). (Maa- ja metsä-
talousministeriö 2007.)

Hankkeiden vaikutukset maaseudun elinolosuhteisiin

Kehittämishankkekyselyn tulosten mukaan ALMA kehittä-
mishankkeet edistivät eniten ihmisten viihtyvyyttä ja elä-
mänlaatua maaseudulla (kuva 62). Hankkeet edistivät
merkittävästi kylien kehittämistä ja uusien toimintatapo-
jen synnyttämistä maaseudulle. Maaseudun kulttuurin ke-
hittäminen, kansalaisten osallisuuden lisääminen, palve-
luiden järjestäminen ja turvaaminen, palvelujen saavutet-
tavuuden parantaminen, maaseudun infrastruktuurin ke-
hittäminen sekä maaseudun ja kaupungin vuorovaikutuk-
sen kehittäminen korostuivat kohtuullisen merkittävänä
teemoina. Tasa-arvo asiat, tietoliikenne- ja liikenneyhtey-

Kuva 62. Hankevetäjien (kehittämishankkeet) näkemykset siitä miten hankkeet edistivät maaseudun elinvoimaisuutta tukevien tavoitteiden toteutumista.

det sekä maaseudun väkiluvun alenemisen hidastaminen olivat tavoitteena alle puolessa hankkeista eivätkä näisäkään kyseiset asiat olleet tärkeimpinä kehittämiskohteina.

Muina keskeisinä tavoitteina mainittiin useimmin yhteistyön ja yhteenkuuluvuuden lisääminen, esimerkiksi hanke *”loi uudenlaista yhteenkuuluvaisuutta kyläläisten kesken”* (taulukko 60). Luontoon, maisemaan ja ympäristöön liittyviä tavoitteita tuli myös esiin. Rakennuskannan uudistamiseen, parantamiseen ja säilyttämiseen liittyvien, toteutuneiden tavoitteiden myötä voidaan yltää myönteiseen tulokseen: *”Parempi metsästysseuran kämpän kunto vahvisti nuorempia jäseniä toimintaan mukaan, sekä vanhempien jäsenten viihtyvyyttä.”* Hanketoimintaan perehtyminen, viljelijöiden toiminnan tukeminen ja matkailupalvelujen parantaminen oli monien hankkeiden tavoitteina. Harrasteisiin, kulttuuritoimintaan, asukkaiden yleiseen aktivointiin ja alueen imagon parantamiseen tähtäviä tavoitteita tuli myös esille.

Hankkeiden elinkeinollisista tavoitteista parhaiten puolestaan toteutuivat maaseutukylien säilyttäminen toimivina asuin-, työ-, tai yrittämisen ympäristönä, yritystoiminnan laadun parantaminen, yritysten välisen yhteistyön lisääminen sekä yritysten, julkisen sektorin ja kolmannen sektorin välisen yhteistyön lisääminen.

Sidosryhmäläiset saivat arvioida **missä määrin ALMA-ohjelma edisti maaseudun elinvoimaisuutta ja koulutuksen kehittämistä tukevien tavoitteiden toteutumista** (kuva 63). ALMA-ohjelma on synnyttänyt uusia toimintatapoja, lisännyt ihmisten viihtyvyyttä ja elämän laatua maaseudulla sekä kehittänyt kyliä merkittävästi kaikissa hankkeissa.

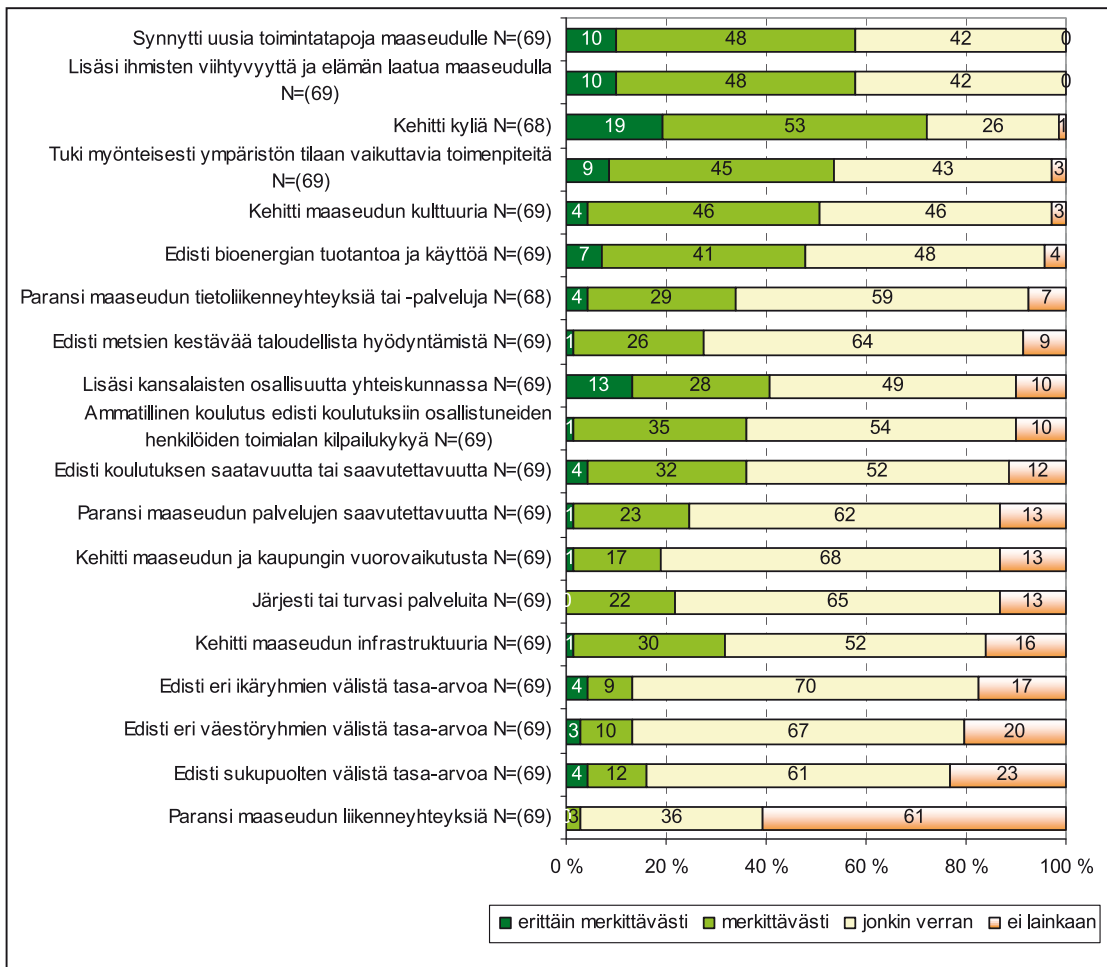
Ohjelma on myös tukenut myönteisesti ympäristön tilaan vaikuttavia toimenpiteitä ja kehittänyt maaseudun kulttuuria pääsääntöisesti merkittävästi. Rahoitetut hankkeet ovat edistäneet bioenergian tuotantoa ja käyttöä sekä parantaneet maaseudun tietoliikenneyhteyksiä tai -palveluita joko merkittävästi tai jonkin verran. Ohjelma on edistänyt metsien kestävästä taloudellista hyödyntämisestä, kansalaisten osallisuuden lisäämisestä yhteiskunnassa, ammatillisen koulutuksen saaneiden toimialan kilpailukykyä sekä koulutuksen saatavuutta ja saavutettavuutta pääsääntöisesti jonkin verran, vaikka noin kymmenesosalla hankkeista ei ole ollut niihin lainkaan vaikutusta.

Kaikkein vähiten hankkeet ovat parantaneet maaseudun liikenneyhteyksiä. Kun valtaosalla hankkeista on ollut jonkin verran vaikutusta tasa-arvon edistämiseen yhteiskunnassa, ei viidesosa hankkeista ole lainkaan edistänyt sukupuolten tai eri väestö- ja ikäryhmien välistä tasa-arvoa. Hankkeet ovat jonkin verran kehittäneet maaseudun infrastruktuuria, järjestäneet tai turvanneet palveluita sekä kehittäneet maaseudun ja kaupungin vuorovaikutusta samoin kuin parantaneet maaseudun palveluiden saavutettavuutta. Noin 15 % hankkeista ei ole edistänyt näitä asioita lainkaan.

Sidosryhmät pitivät ALMA-ohjelman **keskeisimpinä tuloksina ja vaikutuksina** yritystoiminnan lisääntymistä ja monipuolistumista maaseudulle (taulukko 61). Yli puolet, 55 %, vastaajista piti ohjelman keskeisimpien tuloksien ja vaikutuksien koskevan yritystoimintaa. Heidän mukaansa ohjelma oli edistänyt pk-yritystoiminnan kehittämistä merkittävästi maaseudulla. Positiivisia vaikutuksia ohjelmalla ilmoitettiin olleen mm. maaseutumatkailuun ja elintarvikealaan. Uusia yrityksiä oli syntynyt tai jo olemassa olevien yritysten kasvu oli vauhdittunut. Ohjelmakaudella oli luotu yrityksille menestymismahdollisuuksia sekä

Taulukko 60. Muu keskeinen tavoite, mikä? N=125

Muita tavoitteita	Esimerkkejä vastauksista
Yhteistyön ja yhteenkuuluvuuden lisääminen N=(25)	<i>”Loi uudenlaista yhteenkuuluvaisuutta kyläläisten kesken”</i>
Luontoon, maisemaan ja ympäristöön liittyvät tavoitteet N=(18)	<i>”Perinnemaisemien ja -biotooppien säilyminen, luonnon monimuotoisuuden edistäminen”</i>
Rakennuskannan uudistaminen, parantaminen tai säilyttäminen N=(12)	<i>”Parempi metsästysseuran kämpän kunto vahvisti nuorempia jäseniä toimintaan mukaan, sekä vanhempien jäsenten viihtyvyyttä.”</i>
Hanketoimintaan perehtyminen N=(10)	<i>”Lisäsi hanketoimijoiden osaamista ja synnytti uusia hankkeita.”</i>
Viljelijöiden toiminnan tukeminen N=(8)	<i>”Paransi viljelijöiden jaksamista ja työkykyä.”</i>
Matkailupalvelujen parantaminen N=(7)	<i>”Maaseutumatkailun valmentajien verkoston kouluttaminen ja kehittäminen.”</i>
Muut, mm. harrasteet, kulttuuritoiminta, yleinen aktivointi, imagon parantaminen N=(45)	<i>”Maaseudun kulttuuriperinnön kerääminen, säilyttäminen ja nähtävälle saattaminen.”</i> <i>”Voimisti alueen identiteettiä. Tallennettiin alueen historiaa. Malli muillekin.”</i>

Kuva 63. Missä määrin ALMA-ohjelma edisti seuraavien maaseudun elinvoimaisuutta ja koulutuksen kehittämistä tukevien tavoitteiden toteutumista? Sidosryhmien näkemykset.

tuettu yritystoiminnan kehittymistä. Tätä kautta myös maaseudun toimeentulo oli monipuolistunut.

ALMA-ohjelman yhtenä keskeisimpänä tuloksena ja vaikutuksena 45 % sidosryhmäläisistä ilmoitti maaseudun sosiaalisen pääoman lisääntymisen ja osaamisen kasvun.

Ohjelman aikana monet paikalliset olivat innostuneet oman kylänsä kehittämiseen ja kansalaistoiminta oli vahvistunut. Kylätoimintaedellytykset paranivat ja maaseudun elinvoimaisuus lisääntyi kun ihmiset kiinnittivät entistä enemmän huomiota omaan elinympäristöönsä ja toimivat myös sen hyväksi. Osaamista oli tullut lisää pait-

Taulukko 61. ALMA-ohjelmalla aikaansaadut keskeisimmät tulokset ja vaikutukset. Sidosryhmäkyselyn vastaukset.

Tuloksia ja vaikutuksia	Esimerkkejä vastauksista
Yritystoiminta N=(22)	"Yritystoiminnan monipuolistuminen selkeästi." "Tulokset tulevat yksittäisten yritysten kannattavuuden ja kasvun kautta."
Sosiaalinen pääoma ja osaaminen N=(18)	"Kasvatti maaseudun asukkaiden sosiaalista pääomaa." "Keskeisimpiä pehmeämpiä tuloksia oli sosiaalisen pääoman kasvu, asumisviihtyvyyden lisääntyminen." "Osaaminen."
Verkostoituminen ja yhteistyö N=(12)	"Yhteisöllisten aktiviteettien ja aktiivisuuden lisääntyminen." "Yhteisöllisyys lisääntyi mm. runsaan talkootyön ja kylätalojen kunnostamisen johdosta. Toimijat verkottuivat ja yhteistyö vahvistui eri kehittäjätahojen, kuntien ja viranomaisten välillä."
Infrastruktuuri N=(6)	"Tietoliikenneyhteyksien paraneminen." "Infraa kohennettiin rahoittamalla mm. vesihuolto-osuuskuntien vesi- ja jätevesiviemärinteitä."

si hanketoimijoille myös paikallisille (vapaaehtois)toimijoille.

30 % sidosryhmäläisistä katsoi yhteistyön ja verkostoitumisen olleen ALMA-ohjelman keskeisin tulos ja vaikutus. Toimijat olivat opetelleet yhteistyötä ja oppineetkin sitä. Kehittäjien yhteistyö oli tiivistynyt ja verkostoitumista oli tapahtunut. Yhteistyö oli vahvistunut alueilla eri tahojen välillä, kuten yritysten, oppilaitosten, viranomaisten, muiden kehittäjätahojen ja asukkaiden välillä. Kehittämissankkeet olivat poikineet myös uusia toimintamalleja.

15 % vastaajista nosti esille keskeisimpänä tuloksena maaseudun infrastruktuurin parantamisen. Maaseudulla oli parannettu erityisesti tietoliikenneyhteyksiä. Myös vesihuoltoon oli panostettu investoimalla vesi- ja jätevesiviemäröinnin huoltoon liittyviä hankkeita.

Kyselyssä ALMA-kehittämishankkeiden vetäjille selvitetiin, millaisia pysyviä tai pitkäaikaisia vaikutuksia vastaajat arvioivat hankkeensa synnyttäneen toiminta-alueella ja kohderyhmissä. Tarkoituksena oli siis saada selvyttä siihen, mitä on jäänyt elämään hankkeiden päätyttyä. Kysymykseen annettiin 374 vastausta, joissa oli jonkin verran viittauksia hankkeiden määrällisiin tuloksiin, mm. uusiin työpaikkoihin, uusiin yrityksiin, sukupolvenvaihdosten edistämiseen jne.

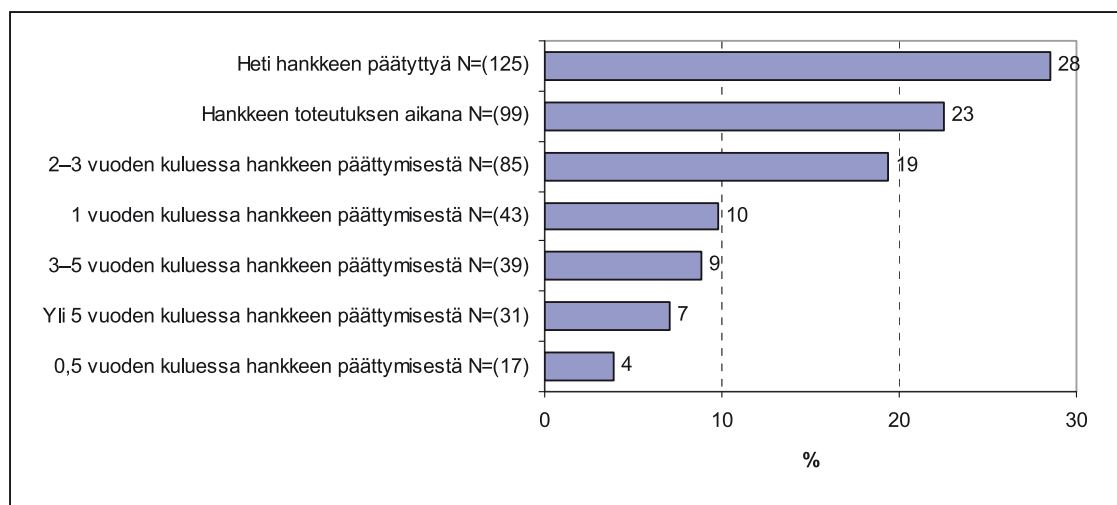
Hyvin monissa vastauksissa todettiin, että hankkeen toiminnan myötä osallistujat ovat alkaneet toimia uudella tavalla ja tämä toimintatapojen muutos on vaikuttanut osallistujajoukkoa laajemmallekin. Esimerkiksi yhteistyön lisääntymisestä kerrotaan lähes joka viidennessä vastauksessa. Yhteistyön lisääntymiseen liittyen on esiin nostettu mm. päällekkäisen työn vähentyminen ja suuremman ryhmän paremmat vaikutusmahdollisuudet. Maa-

seudun elinolosuhteiden parantamiseksi toteutettuja toimia ovat olleet mm. toimintaryhmätyön kautta toteutettu kehittämistyö monenlaisin variaatioin. Tästä hyvänä esimerkkinä käy suunnitelmallinen kyläkehittäminen, joka perustuu kyläsuunnitelmiin ja niissä esitettyjen ideoiden hankkeistamiseen ja toteutukseen mm. kylätaloinvestointeihin ja erilaisiin kylätaloihin keskitettyihin toimintoihin. Vastauksista kaikkiaan 14 prosentissa viitattiin vaikutuksiin kylissä ja kyläläisten keskuudessa.

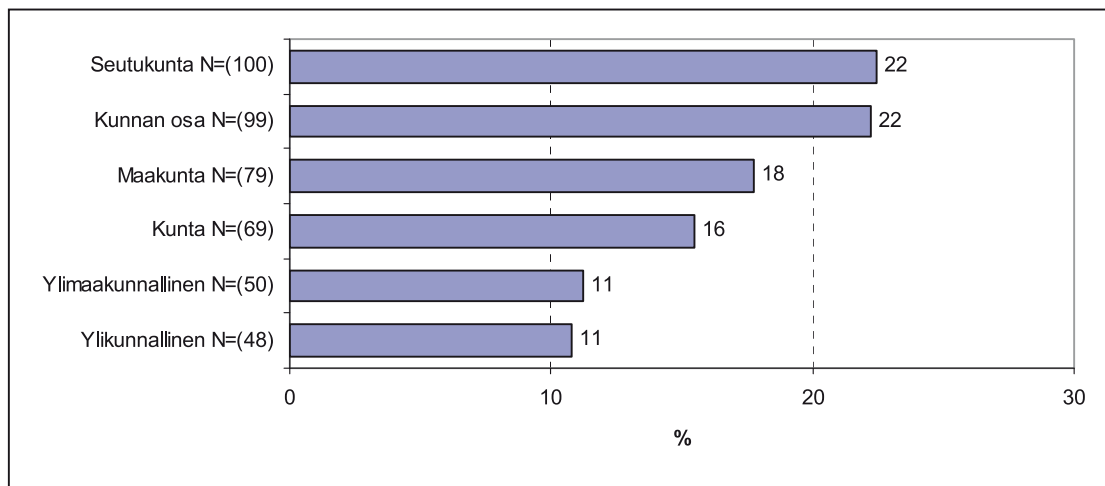
Toimintaryhmätyö on kehittänyt asukkaiden henkistä hyvinvointia ja parantanut kyläelinoimaisuutta. Vaikka toimintaryhmien hankkeiden vaikutukset jäivät yleensä paikallisiksi, eivätkä ne pure varsinaisesti aluekehityksen vallitseviin trendeihin, ovat toimintaryhmät tärkeitä juuri niille asetetussa tehtävässään paikallistason kehittämistoiminnan merkittävänä mahdollistajina.

Kehittämishankkeiden pitkäaikaiset vaikutukset ilmenivät tai tulevat ilmenemään vastaajien mukaan pääasiassa joko heti hankkeen päätyttyä tai jo hankkeen toteutuksen aikana (kuva 64). Tätä mieltä oli puolet kehittämishankkelyyn vastanneista. Joka viidennen hankkeen kohdalla pitkäaikaisen vaikutusten katsottiin ilmenevän 2–3 vuoden kuluessa hankkeen päättymisestä ja joka kymmenennen hankkeen osalta 1 vuoden kuluessa hankkeen päättymisestä.

Vastaajien mukaan kehittämishankkeiden vaikutukset kohdentuivat useimmiten joko seutukunnan alueelle tai suppeammin, jonkin kunnan osan alueelle (kuva 65). Maakunnallisia vaikutuksia oli lähes joka viidennellä kehittämishankkeella, tiettyyn kuntaan kohdistuvia vaikutuksia hieman harvemmallalla hankkeella. Laajoja, ylikunnallisia tai ylikunnallisia vaikutuksia oli hankkeilla vähemmän

Kuva 64. Miten pian hankkeen pitkäaikaiset vaikutukset pääasiassa ilmenivät/ tulevat ilmenemään? (kehittämishankkely)

Kuva 65. Mille alueelle hankkeen vaikutukset pääosin kohdentuivat? (kehittämishankeksely)

Maatilojen kehitys

Alueellisen maaseutuohjelman alueella, kuten koko Suomessa, maatilat ovat jakaantuneet entistä selvemmin kahteen toisistaan poikkeavaan ryhmään. Osa tiloista on keskittynyt nimenomaan maataloustuotantoon, joka on aiempaa laajempaa ja intensiivisempää toiminnan tapahtuessa suurissa tuotantoyksiköissä, joita on perustettu useamman tilan yhteistyön tuloksena. Toisaalta samanaikaisesti myös monialaisten maatilojen määrä on kasvanut ja muun yritystoiminnan osuus viljelijöiden toimeentulosta lisääntynyt.

Maatalouden rakennetutkimuksen 2007 mukaan joka kolmas suomalainen maatila on monialainen. Osuus on

kasvanut käytännössä koko ALMA-ohjelman ajan, mutta aivan ohjelmakauden lopussa kasvu on kääntynyt hienoiseen laskuun. Yleisintä yritystoimintaa on ollut urakointi. Maatilojen kehityksessä tapahtunut kahtiajakautuminen johtuu ensisijassa tilakohtaisista valinnoista, mutta myös alueen omista vahvuuksista ja kehittämisen painopisteistä. Muuta yritystoimintaa on usein aloitettu toimintaympäristön muutosten vuoksi. Maaseudun tuotteille ja palveluille on syntynyt uutta kysyntää ja toisaalta kohdatut haasteet ovat saaneet viljelijät etsimään uusia toimeentulon lähteitä.

ALMA-alueella maatilojen keskimääräiset valtionveronalaiset tulot ovat koko maan keskiarvoa suuremmat, mutta tulokehitys ALMA-alueen tiloilla on ollut vuosien 1999–

Taulukko 62. Maatilojen keskimääräiset valtionveronalaiset tulot tulotyyppittäin ALMA-alueella ja koko maassa v. 1999–2004 (Tilastokeskus/Maaseutuindikaattorit).

Alue	Vuosi	Kaikkien tilojen lukumäärä	Tulot yhteensä keskim./tila, €	Työtulot ja tulonsiirrot keskim./tila, €	Maatilatalouden tulot keskim./tila, €	Muut tulot keskim./tila, €
ALMA-alue	1999	60 539	33 791	13 930	14 837	5 025
	2000	55 843	36 938	14 766	16 590	5 582
	2001	54 072	37 518	15 757	16 552	5 210
	2002	52 804	38 691	16 887	16 272	5 532
	2003	51 847	42 898	18 610	17 060	7 229
	2004	50 585	45 392	19 752	16 982	8 659
Koko maa	1999	85 686	32 170	12 747	15 033	4 390
	2000	78 243	35 130	13 447	16 820	4 864
	2001	75 714	36 218	14 391	17 095	4 731
	2002	74 066	37 306	15 446	16 859	5 001
	2003	72 632	41 147	17 090	17 800	6 257
	2004	70 768	43 484	18 154	17 788	7 543

2004 välisenä aikana jonkin verran koko maata heikompa (taulukko 62). Vuodesta 1999 vuoteen 2004 ALMA-alueen tilojen keskimääräiset tulot yhteensä ovat kasvaneet 34,33 %, kun koko maassa kasvu on ollut 35,17 %.

Koko maan ja ALMA-alueen maatilojen tulokehityksessä tulotyypeittäin tarkasteltuna on tapahtunut suurin muutos maatilatalouden keskimääräisissä tuloissa maatilaa kohti: vuodesta 1999 vuoteen 2004 ALMA-alueella maatilatalouden keskimääräiset tulot tilaa kohti ovat kasvaneet vain 14,46 %, kun koko maassa kasvu on ollut 18,33 %. Muiden tulojen kohdalla ALMA-alueen tilat ovat kuitenkin jonkin verran pystyneet kehitystä tasoittamaan; maatilojen muiden tulojen kasvu vuosien 1999 ja 2004 välillä on ollut ALMA-alueella suhteellisesti koko maan keskiarvoon nähden hieman suurempi.

Johtopäätökset

Maaseutualueiden sopeuttamisen ja kehittämisen arviointiin sisällytettiin tehtävnmäärityksessä seuraavat aihealueita tarkentavat arviointikysymykset:

- Ovatko tuetut toimet – erityisesti maaseudun elinolosuhteiden parantamiseksi toteutetut toimet – auttaneet väestön säilyttämisessä maaseudulla?
- Missä määrin tuen avulla toteutettujen toimien monipuolistaminen on auttanut säilyttämään tai luomaan työpaikkoja maaseudulla?
- Missä määrin maaseutuväestön tulot ovat toimien ansiosta säilyneet ennallaan tai lisääntyneet?
- Kuinka merkittävästi tuetut toimet ovat vaikuttaneet maaseutuympäristöön?

Koko ohjelman tasolla ei ylletty kaikkien uusien yritysten määrässä hankkeiden asettamiin tavoitteisiin. Samoin oli naisten perustamien uusien yritysten laita, joita oli runsas neljännes kaikista ohjelman myötävaikutuksella syntyneistä yrityksistä. Ylipäänsä ohjelman osuus kaikkien uusien yritysten syntymästä on koko ALMA-alueella varsin pieni.

Ydinmaaseudulla ja harvaan asutulla maaseudulla ohjelman hankkeilla synnytettyjen yritysten osuus kaikista uusista yrityksistä on merkittävästi suurempi kuin kaupungeiksi ja kaupunkien läheiseksi maaseuduksi luokitelluilla alueilla. Etenkin harvaan asutulla maaseudulla ALMAN osuutta voi pitää huomattavana. Näin ollen maaseutualueilla, missä uusia yrityksiä syntyy määrällisesti kaupunkiseutuja vähemmän, korostuu ohjelman toimenpiteiden vaikutus selvästi voimakkaampana.

Aloittaneiden yritysten määrä oli ALMA-alueella kasvussa ohjelman toteutusaikana. Myös koko yrityskehitys kasvoi. Ydinmaaseudulla ja harvaan asutulla maaseudulla kehityskulku oli samansuuntainen.

Väestökehitys harvaan asutulla maaseudulla ja ydinmaaseudulla oli ALMA-ohjelman tavoitteiden suuntainen eli näillä alueilla väestön vähentyminen hidastui ohjelma-kauden aikana. Kehityskulkua ei voida kuitenkaan omistaa ALMA-ohjelman ansioksi.

Valtaosalla kaikista rahoitetuista hankkeista oli myönteisiä tasa-arvovaikutuksia. Naisyrityshankkeita toteutettiin varsinkin toimintaryhmien kautta ja sitä kautta saatiin hyviä tuloksia uusien naisyritysten ja naisten työpaikkojen osalta.

Maaseudun elinvoimaisuuden kannalta on syytä huomioida myös se, että ALMA-ohjelmalla on myötävaikutettu positiivisen kehittämissilmapiirin syntymiseen paikallistalolle kylien kehittämisen kautta. Samalla myös yhteisöllisyys on lisääntynyt. Näillä asioilla on edistetty maaseutuväestön hyvinvointia, uusien toimintatapojen syntyä ja kylien vapaa-ajan palveluiden lisääntymistä.

ALMA-alueella maatilojen keskimääräiset valtionveronalaiset tulot olivat suuremmat kuin koko maassa keskimäärin. Tulokehitys ALMA-alueen tiloilla kuitenkin hidastui koko maahan verrattuna. Maatilojen muiden tulojen kasvu (monialaiset tilat) oli ALMA-alueella suhteellisesti koko maan keskiarvoon nähden puolestaan hieman suurempi. ALMA-ohjelman vaikutus korostuu siten erityisesti maatilojen monialaistamisen edistämässä.

Vaikka maatilojen tulot ovat ALMA-ohjelman toteutusaikana kasvaneet, on samanaikainen kustannusten nousu syönyt maatilojen kannattavuutta. Maatilojen kiinteät kustannukset suhteessa liikevaihtoon nousivat ALMA-ohjelman toteutusaikana. Maatilojen kokonaispääoman tuotto prosentti sekä oman pääoman tuotto prosentti laskevat ALMA-ohjelman aikana. Samoin maatilojen kannattavuuskerroin laskee ALMA-ohjelman aikana. Nämä muutokset ovat heikentäneet maatalousyrittäjien käytettävissä olevien tulojen määrää ja ALMA-ohjelman tuloksia maaseutuväestön tulojen parantajana.

Suosituksukset

Rajallisten ohjelmaresurssien vaikuttavuus harvaan asutulla maaseudulla ja ydinmaaseudulla on ALMA-ohjelman tulosten perusteella nähtävissä. Maaseudun kehittämistoimien painottuminen kyseisille alueille on näin ollen myös jatkossa perusteltua.

12 Case-hankkeiden analysointi

Tarkemman analysoinnin kohteena jälkiarvioinnissa oli mukana yhteensä kahdeksan päättynyttä Alma-kehittämishanketta. Mukana oli kaksi hanketta teemoista maatalous, metsä, bioenergia ja ympäristö.

Case-hanketarkastelussa käytettävät aineistot muodostuvat hankkeiden projektipäälliköiden vastauksista kehittämishankeselvitykseen sekä hankkeilta pyydettyihin hankemateriaaleihin, joita ovat mm. hankesuunnitelmat, hankkeiden väli- ja loppuraportit, hankkeiden keräämät kohderyhmäpalautteet, hankkeissa tehdyt selvitykset sekä muut hankkeiden toimintaa kuvaavat materiaalit ja asiakirjat. Lisäksi kunkin hankkeen projektipäällikölle tai vastuuhenkilölle tehtiin tarvittaessa täydentävä haastattelu.

Kaikista tarkastelussa olevista hankkeista on alkuun esitelty lyhyesti hankkeen taustatiedot, hankkeen tavoitteet, kohderyhmät sekä tiedot indikaattoreista. Hankkeiden arviointi ja johtopäätökset perustuvat edellä mainittuihin aineistoihin.

Luomu tuottamaan / Ylivieskan seutukunta, hankenumero 9344

Toteuttaja: ProAgria Keski-Pohjanmaan Maaseutukeskus ry

Toteutusaika: 1.11.2002–28.2.2006

Budjetti: 141 017,66 €. Kustannukset koostuvat pääasiassa palkoista, ostopalveluista, matkakuluista ja muista kuluista.

Toimintalinja: Toimintalinja 1: Maa- ja metsätalouden kehittäminen.

Toimenpidekokonaisuus: Maaseutualueiden sopeuttaminen ja kehittäminen

Alatoimenpide: Toimintojen monipuolistaminen (p)

Hankkeen yhteistyötahot: Keski-Pohjanmaan Luomuyhdistys Ry, MTK Keski-Pohjanmaa, Seutukunnan kunnat, Pohjanmaan TE -keskus, Luomu Keko -hanke Oulun Maaseutukeskus, Farmari Valmennus -hanke, Ylivieskan ja Kaustisen seutukunnan ja Reisjärven kunnan Luomu Tuottamaan -hankkeet, Etelä-Pohjanmaan Maaseutukeskus ja sen Luomu 2000 -hanke, MTT Ruukin Tyrni elinkeinoksi -hanke.

Kohderyhmät: Viljelijät ja tilalliset Ylivieskan seutukunnassa.

Toiminta ja tavoitteet: Luomu Tuottamaan -hankkeen tavoitteeksi asetettiin luonnonmukaisen viljelyn lisääntyminen. Hankkeen lopussa Keski-Pohjanmaalla olisi 10 % peltoalasta luonnonmukaisessa tuotannossa, alueelle on syntynyt 40 uutta luomutilaa ja viisi uutta luonnonmukaista kotieläintilaa. Muita tavoitteita olivat vilja- ja rehu-kasvien sekä marjakasvien sadon määrän ja laadun kohottaminen, sekä markkinointikanavien luominen ja kehittämisenrengastoiminnan lisääminen.

Toiminta:

- Kurssit, koulutukset, pellonpiennartilaisuudet
- Tilakohtainen ohjaaminen
- Opintomatkat
- Markkinoinnin edistämistyö
- Tiedottaminen tuotantoon ja ulkopuolisille
- Yhteistyön muiden hankkeiden ja sidosryhmien kanssa.

Kohderyhmä: Kohderyhmänä olivat luomutuotannosta kiinnostuneet tai jo luomutuotannossa mukana olevat viljan- ja marjanviljelijät sekä kotieläintilalliset, jotka kaipa-sivat apua markkinointitoimissa, viljelytekniikan kehittä-misessä ja rikkakasvien hallintaan saamisessa. Kohdealu-eena oli Ylivieskan seutukunta.

Indikaattorit: Hankkeella saatiin uudistettua 10,2 työ-paikkaa (tavoite 14), joista naisvaltaisia 1,25 (tavoite 8). Uusia työpaikkoja hankkeen aikana ei syntynyt yhtään, vaikka tavoitteena oli 3 uutta työpaikkaa. Uusia maatala-kytkentäisiä yrityksiä syntyi 3 tavoitteen ollessa kaksi. Yri-tyksiä oli hankkeessa mukana 41, mikä oli kaksinkertai-nen määrä tavoitteeseen nähden. Mukana olleista yrityk-sistä kaikki olivat maatilakytkeäisiä tavoitteen ollessa 20. Kehittämishankkeessa annettiin ryhmäneuvontaa 84 henkilötyöpäivää, mikä ylitti selvästi tavoitteena olleen 60 työpäivää. Yrityskohtaista neuvontaa annettiin 116 henkilötyöpäivää, joka jäi 97 prosenttiin tavoitteesta.

Hankkeen sisältä arvioitiin, että Ylivieskan seutukun-nassa marjantuotanto on voimistunut hankkeen aikana. Hankkeen toiminta ja näkyvyys ovat lisänneet marjanvil-jelyä koko seutukunnassa. Luonnonmukaisen marjantuotannon myyntiarvo on lisääntynyt ja tuotanto monipuo-listunut. Uusia marjanviljelijöitä on aloittanut tuotannon.

Myös mehiläistarhausta on aloitettu marjanviljelyn ohessa. Luonnonmukaiseen marjanviljelyyn liittyvän viljelytekniikan ja markkinoinnin toteuttamisen tieto ja taito ovat kohentuneet hankkeen järjestämän koulutuksen ansiosta. Luonnonmukaisen marjantuotannon markkinointi on kehittynyt. Marjojen markkinatutkimus toteutettiin vuonna 2004. Marjanviljelijöiden yhteistyö on tiivistynyt myös lähialueilla, joten verkostoituminen on ollut laajempaa.

Tilakohtainen luomuviljelyn kehittäminen aloitettiin hankkeen aikana. Hankkeen avulla saatiin alueelle uusia menetelmiä monivuotisten rikkakasvien hallintaan. Juola-vehnän hallintaan otettiin käyttöön uudentyyppinen rikkakasvintorjuntakone. Hankkeen aikana on lisätty tiloilla luonnonmukaiseen viljan ja marjan viljelyyn liittyvää tietoa ja taitoa kursseilla, pellonpiennartilaisuuksilla, tilakohtaisella neuvonnalla ja opintomatkoilla.

Luonnonmukaisen tuotannon sopimuksia jatkettiin keväällä 2005; osittain hankkeen ansiosta vain harvat tilat ovat luopuneet sopimuksista. Puolaan suunnatulla opintomatalla hankittiin uutta näkökulmaa yrittämiseen, markkinointiin, viljelytekniikkaan, viljelijöiden väliseen yhteistyöhön, kansainväliseen markkinointiin ja ammattitilpeyteen. Hanke on myös itsessään luonut myönteistä ilmapiriä luonnonmukaisesta tuotannosta toiminnallaan, lehtijutuilla ja ilmoituksissa. Hanke on tavoittanut myös tavallisia viljelijöitä, joita on kiinnostanut luonnonmukainen viljely.

Luonnonmukainen tuotanto on kehittynyt markkinalähtöiseen suuntaan hankkeen vaikutuksesta. Speltin viljely on lisääntynyt voimakkaasti hankkeen aikana. Myös kevätrypsiä viljellään. Luonnonmukaisen viljelyn tietous on lisääntynyt, mistä ovat esimerkkeinä hankkeen tiedotustilaisuudet, viljelijäkirjeet ja tiedotuslehti. Yhteistyö viljelijöiden kesken on lisääntynyt hankkeen aikana. Muita hankkeen hyviä toimintoja olivat tiivis ja käytännössä toimiva yhteistyö eri hankkeiden ja hankkeita koordinoivien tahojen kanssa. Myös tilakohtainen ohjaus toimi hankkeessa hyvin ja sen avulla tiedot saatiin tiloilla tehokkaasti käytäntöön.

Ongelmiksi arvioitiin seuraavat seikat: ongelmat rahoituksen haussa ja saannissa TE-keskuksen kanssa, luonnonmukainen kotieläintuotanto ei lisääntynyt toivotussa laajuudessa, luomuviljan hinta on laskenut tarjonnan lisääntyessä ulkomailla, jalostus, markkinoinnin hallinta ja toimimattomuus ovat vaikeuttaneet hankkeen toimintaa. Myöskään sopimuksia luomumaitotilojen kanssa ei syntynyt odotetulla tavalla, vaikka Valiolla oli tarvetta uusille luomumaitotiloille.

Johtopäätös: Hankkeessa on panostettu tiedottamiseen ja tuotettu kiitettävästi tiedotusmateriaalia. Käytännön toiminta on ollut vilkasta ja erilaisia tapahtumia hankkeen puitteissa on järjestetty runsaasti. Hanke on saatu suunnattua kohderyhmälle hyvin ja mukaan on lähdetty kiitettävästi koko hankealueella. Indikaattorien mukaan hanke on saavuttanut tai ylittänyt tavoitteet monessa suhteessa. Vain uudistettujen ja uusien työpaikkojen määrä jäi alle odotustason. Ulkopuolisen arvioijan silmin, projektin luonne huomioon ottaen, hanke oli varsin onnistunut, sillä sen ensisijaisia tavoitteita olivat luomutuotannon kasvattaminen, uusien viljelijöiden mukaan saaminen ja markkinoinnin parantaminen. Markkinointi on saanut uutta puhtia hankkeen myötä, luonnonmukainen tuotanto on kasvanut alueella ja uusia viljelijöitäkin saatu mukaan toimintaan. Ongelmia syntyi ainoastaan kotieläintuotannon ja luomumaitotilojen suhteen, sillä kotieläintuotanto ei lisääntynyt odotetussa laajuudessa eikä sopimuksia luomumaitotilojen kanssa tehty odotetulla tavalla.

Väliväylän järvien kunnostushanke, hankenumero 16340

Toteuttaja: Valkealan kalastusalue

Toteutusaika: 1.3.2004–28.2.2006

Budjetti: 360 000 €. Kustannukset koostuivat pääasiassa materiaalien ja palveluiden hankinnasta sekä palkoista ja sivukuluista.

Toimintalinja: Toimintalinja 3: Maaseutuyhteisöjen kehittäminen

Toimenpidekokonaisuus: Kylien kunnostaminen ja kehittäminen sekä maaseutuperinnön suojeleminen ja säilyttäminen

Hankkeen yhteistyötahot: Alueen osakaskunnat, Kymenlaakson vesi Oy, Kouvola vesi, Valkealan seurakunta, OAJ

Kohderyhmät: Vesilaitokset, alueen asukkaat, mökkiläiset ja muut kiinteistöjen omistajat. Kohdealueena ovat Kannuskoski-Lappala, Harjujoen suu sekä Sompanen.

Toiminta ja tavoitteet: Kivijärven-Valkealan reitin alaosan, eli ns. väliväylän kunnostamiselle on syntynyt tarve mm. levähaittojen ja pyydysten limoittumisen takia. Hanke tähtää Valkealan kalastusalueella väliväylän reitin ja Sompasen veden laadun parantamiseen sekä virkistys- ja hyötykäyttöarvon nostamiseen, samalla vesistön arvokakantojen lisääntymis- ja elinmahdollisuudet paranevat.

Kunnostushanke pitää sisällään seuraavat tavoitteet ja toimenpiteet:

- Ulkoisen kuormituksen vähentäminen
  - Maataloudesta johtuvan ulkoisen kuormituksen vähentäminen (toimenpiteinä hankkeessa las-kuojien perkauksia, suojavyöhykesuunnitelmien ja tilakohtaisen neuvonnan ja suunnitelmien toteuttaminen)
- Sisäisen kuormituksen vähentäminen
  - Hoitokalastus/Ravintoketjukunnostus (toimenpiteinä hankkeessa nuottausta ja troolausta alueen kalastajien tekeminä)
  - Talkookalastus (toimenpiteenä hankkeessa kalastus ”weke”-katiskan avulla)
- Vesikasvien niitto (toimenpiteenä vesikasvien niittoa valitun osakaskunnan tekemänä)

Kohderyhmä: Kohteena olevan reitin kunnostamisesta hyötyvät monet tahot. Järvien veden laatua parantamalla voidaan positiivisesti vaikuttaa myös raakaveden laatuun, jolloin hyötyjinä ovat *vesilaitokset ja veden käyttäjät*. Veden laadun parantumisen myötä paranee myös vesistön virkistysarvo, jolla on välitön vaikutus *asukkaiden ja mökkiläisten* viihtyvyyteen sekä alueen *matkailuelinkeinolle*. Valuma-alueiden kiinteistöjen vesiensuojelun tilan merkityksestä, suunnittelusta ja yhteistyössä toteuttamisesta hyötyvät kaikki *kiinteistön omistajat ja lähiyhteisö*. Myös hankealueen osakaskunnat ovat vahvasti mukana hankkeen toteuttamisessa.

Indikaattorit: *Hankkeella on etukäteen arvioitu olevan huomattavia positiivisia ympäristövaikutuksia ja hankkeen toteutumisen myötä ympäristövaikutukset on myös nähty huomattavina. Erityisesti vaikutuksia on ollut alueen vesien tilaan, maisemaan, elinoloihin ja viihtyvyyteen, maaperään, luontoalueen yhtenäisyyteen, olemassa olevan infrastruktuurin käyttöön ja yleiseen turvallisuuteen. Hankkeen työllistävyyden oli etukäteen arvioitu olevan 1 henkilötyövuosi, mutta tavoite on ylitetty 1,5-kertaisesti.*

Hankkeen sisältä arvioitiin, että projekti on toteutunut tukipäätöksen rahoitusehtojen mukaisesti ja toimintasuunnitelman operatiiviset toimenpiteet ovat toteutuneet. Hoitokalastuksissa on saatu erinomaisia tuloksia aikaiseksi, mm. alueen vesistöjen kalastorakenne muuttui suotuisampaan suuntaan. Lisäksi niittojen avulla parannettiin alueen visuaalista ilmettä ja lintujen pesimismahdollisuuksia. Hanke lähti ripeästi liikkeelle ja toivotut tulokset saavutettiin. Kuntarahoitukset ja yksityiset rahoitukset ovat toteutuneet, talkootuntien määrä on ollut riittävä omarahoituksen toteutumisen kannalta. Hankkeesta jättäytyi yksi osakaskunta pois. Julkaisutoiminta ja tiedottaminen on ollut riittävä, sillä laajaan julkaisutoimintaan ei ole nähty tarvetta. Projekti on saanut myönteistä julki-

suutta mediassa ja projektin puitteissa on järjestetty menestyksekkäitä tapahtumia. Kaiken kaikkiaan hanke on saanut kiitosta ja alueen asukkaiden ympäristötietoisuus on selvästi parantunut.

Suurimmaksi ongelmaksi hankkeessa nousi rahoituskuvio TE-keskuksen puolelta, sillä maksuajat olivat pitkiä ja ongelmia maksatusten hyväksymisessä ilmeni. Kirjanpidon tarkkuus TE-keskuksen puolelta oli myös hankkeen kannalta ongelmallista, sillä rahoitukseen liittyvät kuviot veivät turhan paljon hankkeessa työskentelevien aikaa ja voimavaroja. Toiseksi suurimmaksi ongelmaksi nousi aktiivisuuden puute yleisötilaisuuksissa, huolimatta tilaisuuksien mainostamisesta ja tiedottamisesta. Jonkinasteisena ongelmana nähtiin myös se, että maatalouden ravinnekuormituksen vähentämisen yhteydessä järjestettyihin tilakohtaisiin neuvontatilaisuuksiin ei saatu mukaan kuin 1/3 alueen tiloista. Vaikka tavoitteiden mukainen tilakäyntien määrä saavutettiin, vain melko harvan tiläkäynnin yhteydessä neuvoja pystyi toteuttamaan suunnitelmien mukaisen neuvontakokonaisuuden. Suhtautuminen neuvontaan oli pääasiassa positiivista, mutta ravinnetaselaskelmia ja suojavyöhykesuunnitelmia saatiin tehtyä vain muutamia. Pääasiassa tilakohtaiset käynnit jäivät vain keskusteluun ja sitä kautta ympäristötietoisuuden lisäämiseen.

Johtopäätös: Hanke oli varsin onnistunut tavoitteisiinsa nähden, sillä hoitokalastukset ja talkookalastus ovat saavuttaneet hyviä tuloksia ja vesikasvien niitot ovat onnistuneet. Jatkotoimenpiteitä niitettyjen ruokojen hyödyntämisen suhteen on olemassa, mutta niitä ei ehditty toteuttaa tämän hankkeen puitteissa. Alueen toimijoiden yleinen kiinnostus vesistöjen hoitoa kohtaan ja ympäristötietoisuus ovat lisääntyneet hankkeen myötä. Ongelmakohtaksi nousivat maatalouden ravinnekuormituksen vähentämiseen liittyvät tilakäynnit, jotka eivät saaneet odotettua suosiota ja vain murto-osa alueen tiloista suostui tilakohtaiseen neuvontaan. Tarvetta tilakohtaiseen neuvontaan olisi selvästi tulevaisuudessa. Myöskään yleinen kiinnostus hanketta kohtaan yleisötilaisuuksien perusteella ei ollut odotetunlaista. Hankkeen puitteissa on annettu myös useita jatkotoimenpide-ehdotuksia. Tiedotus hankkeesta ollut riittävää ja toiminta melko aktiivista. Hanke on päässyt odotettuihin tuloksiin ja talkootyö on ollut kiitettävää. Tavoitteista osa on nähtävissä vasta myöhemmin, samoin hyöty joillekin kohderyhmille.

Metsätalous yritystoiminnaksi –
Metsätalouslyrittäjien SPV,
hankenumero 17368

Toteuttaja: Keski-Suomen Metsänomistajien Liitto ry

Toteutusaika: 1.8.2004–31.12.2006

Budjetti: 76 800 €. Kustannukset koostuvat pääasiassa ostopalveluista.

Toimintalinja: Toimintalinja 1 Maa- ja metsätalouden kehittäminen. Toimenpidekokonaisuus: 3. Muut metsätaloustoimenpiteet. Alatoimenpide: 1 Metsänparannus- ja kehittämishankkeet

Hankkeen yhteistyötahot: Pääasialliset yhteistyötahot: TE-keskus, Keski-Suomen kunnat, pankit ja metsänhoitoyhdistykset. Muut yhteistyötahot: Metsäalan eri toimijat, vakuutusyhtiöt, maataloustuottajaorganisaatio ja Metsäkeskus.

Kohderyhmä: Kohderyhmänä olivat kookkaammat metsätilat, joilla on mahdollisuuksia erikoistua metsätalouslyrittämiseen. Jotta toiminta ei pääty hankkeen päätyttyä, kohderyhmänä olivat myös metsäalan eri organisaatioiden henkilöt, joita koulutettiin erikois- ja perusosaajiksi koskien metsätilojen sukupolvenvaihdoksia ja luovutuksia. Kolmantena kohderyhmänä olivat metsätilanomistajat, jotka omistavat metsätilan yhdessä joidenkin muiden henkilöiden kanssa.

Toiminta ja tavoitteet: Hankkeen tavoitteena oli aluksi selvittää tarkemmin yli 100 hehtaarin metsätilojen lukumäärä kokoluokittain. Näistä tiloista oli tavoitteena seuloa potentiaaliset metsätaloustilat, joilla ei harjoiteta maataloutta ja joihin jatkotoimenpiteet pääosin kohdistetaan. Potentiaalisille metsätalouslyrittäjille oli määrä tarjota mahdollisuutta henkilökohtaiseen neuvontaan sukupolvenvaihdokseen liittyen. Neuvontaa varten oli määrä kouluttaa erillisten ESR –koulutushankkeiden kautta n. 10 henkilöä sukupolvenvaihdoksien erityisosaajiksi. Koulutettujen erityisosaajien oli puolestaan määrä kouluttaa maakunnassa muita metsäalan toimihenkilöitä pääpiirteittäin ja tärkeimpien asioiden osalta.

Markkinointia ja tiedotusta oli tavoitteena tehdä eri asiakaslehdissä mainoksina ja juttuina. Palvelua oli myös tavoitteena esitellä erilaisissa metsänomistajatilaisuuksissa, messuilla ja vastaavissa tapahtumissa. Lisäksi oli tavoitteena järjestää metsänomistajille suunnattuja tiedotus-, koulutus- ja neuvontatilaisuuksia. Henkilökohtaista markkinointia sukupolvenvaihdokseen ja metsätalouslyrittäjyyteen liittyen oli tavoitteena toteuttaa suunnit-

lutilaisuuksien kautta, joissa ovat mukana sekä jatkajat että luopujat. Yhteisomistustilojen osalta tavoitteena oli helpottaa päätöksentekoa ja hallinnointia saattamalla kaikki osakkaat yhtä aikaa suunnittelemaan metsätalonomistustaan ja sen tulevaisuutta.

Indikaattorit: Yrityksiä oli hankkeessa mukana 586 kpl, mikä toteutti kokonaan lähtökohdan arviona olleen lukumäärän (yli 500 kpl). Yritysten saamien asiantuntijapalvelujen, yritysکوhtaisen neuvonnan määrä oli 279 tilaisuutta. Hankesuunnitelman mukaisesti määrällisinä tavoitteina oli 100 kpl tilakohtaisia suunnittelutilaisuuksia. Tähän suhteutettuna tavoite ylittyi lähes kolminkertaisesti. Mikäli indikaattorin perustaksi lasketaan mukaan myös suunnitelman mukaiset 300 kpl tilakohtaista suunnittelutilaisuutta yhteisomistustilojen neuvontaosiossa, tällöin kaikki tavoitteina olleet neuvonta- ja suunnittelutilaisuudet yhteen laskien jäätii 70 prosenttiin lukumääräisestä kokonaistavoitteesta.

Hankkeen sisältä arvioitiin, että kehittämishanke perustui toiminta-alueen tarpeisiin. Keski-Suomessa on n. 30 000 metsätilaa ja arviolta 60 000 metsänomistajaa. Metsätila siirtyy seuraavalle sukupolvelle keskimäärin 25 vuoden välein, joten maakunnassa tulisi tehdä noin 1200 metsätilan sukupolvenvaihdosta vuosittain. Sukupolvenvaihdoksen tekeminen on kuitenkin monivaiheinen prosessi, johon liittyy lisäksi suuria arvolatauksia ja tunnetekijöitä. Myös mahdolliset eläke- ja verotustekniset prosessit monimutkaistavat sukupolvenvaihdoksen toteutusta. Edellä esitettyjen lisäksi luopujilla on tapauskohtaisesti hyvinkin suuri henkinen vastuu kohdella tasapuolisesti jälkeläisiään. Kun huomioidaan sukupolvenvaihdoksen kautta syntyvät monet mahdollisuudet, voidaan prosessia kokonaisuudessaan pitää haastavana.

Hankkeen toteutus sujui yleisesti ottaen suunnitelman mukaisesti ja se jopa ylitti asetetut tavoitteet. Olemassa olevat organisaatiot toteuttivat hankkeita hyvin kustannustehokkaasti ja tuloksia pidettiin jopa erittäin hyvinä. Ongelmia tuotti lähinnä hallinnointi (etenkin päätöksen viipyminen, lyhentynyt toteutusaika ja niukat varat toteutukselle), joka koettiin osittain hankalaksi ja aikaa vieväksi. Koulutusosio erotettiin rahoittajan vaatimuksesta eri hankkeeksi. Lisäksi maakunta jakautui Alma- ja Tavoite 1 -ohjelmiin, joten yhdestä alkuperäisestä hankesuunnitelmasta piti toteuttaa yhteensä neljä eri hanketta.

Johtopäätös: Hanke on toteutunut suunnitelman mukaisesti ja jopa ylittänyt tavoitteensa. Erityisen hyvänä onnistumisena voidaan pitää metsäalan eri organisaatioiden henkilöiden kouluttamista sukupolvenvaihdokseen ja luovutuksiin liittyvissä monimutkaisissa prosesseissa. Ensinnäkin hankkeella luotu malli toimii suhteellisen pienel-

lä määräraharesursilla verrattuna sen kautta tuotettujen neuvontatilaisuuksien volyyymiin. Toiseksi hankkeen kautta koulutettua perus- ja erikoisosaajien verkostoa voidaan pitää pysyvänä ratkaisuna myös hankkeen päätyttyä.

Hanketta voi pitää onnistuneena ja tarpeeseen hyvin vastaavana, vaikka kokonaisuutta ajatellen toimintakenttä jo Keski-Suomessa on niin laaja, ettei siihen pysty yksittäisen kehittämishankkeen voimavaroilla läheskään tyhjentävästi vastaamaan. Hanke toimi kuitenkin resurssiehinsa suhteutettuna tehokkaasti ja hyödynsi sille kohdennetut varat hyvin.

Metsään! Varsinais-Suomessa, hankenumero 14485

Toteuttaja: Lounais-Suomen metsäkeskus

Toteutusaika: 1.1.2004–28.2.2006

Budjetti: 599 200 €.

Toimintalinja: Toimintalinja 1 Maa- ja metsätalouden kehittäminen. Toimenpidekokonaisuus: 3. Muut metsätalustoimenpiteet. Alatoimenpide: 1 Metsänparannus- ja kehittämishankkeet

Hankkeen yhteistyötahot: Hankealueen metsänhoitoyhdistykset, MTK: n säätiö, Taimi-Tapio, Forelia, UPM-Kymmene, Metsäliitto, alueen metsäorganisaatiot – mm. Stora Enso

Kohderyhmät: Kohderyhmänä hankkeessa olivat varsinaissuomalaiset metsänomistajat, mutta erityisesti sellaiset metsänomistajaryhmät, jotka

- ovat tehneet metsänuudistamisen lähiaikoina
- metsäsuunnitelman tilanneet metsänomistajat
- metsänomistajat, joiden tilalla on runsaspuustoinen mete-kohde
- metsänomistajat, jotka tuntevat tarvitsevansa lisätietoja metsiään koskevan päätöksenteon tueksi, erityisesti uudet metsänomistajat, perikuntien osakkaat, nais-, kaupunkilais- ja etämetsänomistajat

Toiminta ja tavoitteet: Koulutukseen ja neuvontaan keskittyvä hanke koostui neljästä osa-alueesta:

1. Metsänuudistamiseen liittyvä neuvonta

Tilakohtainen neuvonta uudistamishakkuun jälkeen edistää parhaiten uudistamistöiden loppuunsaattamista. Tehokas neuvonnan ajankohta on 2–3 vuotta metsänkäyt-

töilmoituksen tekemisestä eli 1–2 vuotta hakkuusta. Neuvontaa on tarpeen antaa niille tiloille, joissa uudistamistoimenpiteitä ei ole vielä käynnistetty. Metsään!-hanke vastasi tarvittavasta neuvonnasta. Kohteena olevat metsänomistajat olivat tehneet taimikon perustamisilmoituksen, joten tiedettiin, että työt on aloitettu. Metsänomistajille tiedotettiin neuvontakäynnin mahdollisuudesta kirjeitse ja soittamalla. Neuvonnan tavoitteena oli selkeä, metsänomistajan kanssa sovittava aikataulu uudistusalan kuntoon saattamiseksi. Työtilaus toimitettiin metsänhoitoyhdistykseen tai metsänomistajan haluamalle taholle.

2. Metsätoimintasuunnitelmat

Metsätoimintasuunnitelma on yhdessä metsänomistajan kanssa tehty, vuositason viety toimintasuunnitelma hakuiden sekä metsänhoito- ja -parannustöiden toteuttamisesta. Töiden jaksotuksessa otettiin huomioon metsänomistajan tavoitteet, tulotavoitteet sekä mahdollisuus omaan työhön metsässä. Pinta-alaverotuksessa olevilla tiloilla otettiin verotuksen vaikutukset huomioon. Samalla välitettiin työtilaus metsänhoitoyhdistykseen niistä töistä, jotka metsänomistaja haluaa tehdä parin seuraavan vuoden aikana. Neuvonnassa korostettiin nuoren metsän hoitoa, energiapuun keruuta, ensiharvennuksia ja kunnostusojituksia sekä niihin saatavissa olevaa valtion tukea. Metsäsuunnitelmien laatiminen on metsäkeskuksen normaalia toimintaa, mutta metsätoimintasuunnitelmien avulla pystyttiin vaikuttamaan suunnitelmaehdotusten toteutumiseen normaalitoimintaa tehokkaammin.

3. Neuvonta tiloilla, joilla metsälain mukainen arvokas elinympäristö

Metsänomistajat tarvitsevat neuvontaa metsälain erityisen tärkeiden elinympäristöjen rajaamisessa ja ympäröivien metsien hoidossa ja käytössä. Erityisesti ne metsänomistajat, joilla on erilliskartoituksessa löytynyt rehevä, puustoinen kohde (esim. lehto, rehevä korpi, pienvesi tms.), olivat neuvonnan kohderyhmä. Metsänomistajille tiedotettiin neuvontakäynnin mahdollisuudesta kirjeitse ja soittamalla. Tilalla perehdyttiin mete-kohteen rajaamiseen ja siihen, mitä kohteella ja sen ympäristössä voi tai ei voi tehdä.

4. Muuttuvan metsänomistajakunnan koulutus

Metsänomistajakunnan rakenne on muuttunut ja muuttuu jatkuvasti. Entistä pienempi osa metsänomistajista saa toimeentulonsa maa- ja metsätaloudesta. Etäällä omista metsistään asuvien metsänomistajien osuus on lisääntynyt. Kaupungissa asuvien metsänomistajien suhde metsäomaisuuteen ei ole kovin käytännönläheinen.

Irrallisen hajatiedon sijaan omaisuutensa hoitoon perehtyvä metsänomistaja tarvitsee syventävää, johdonmukaista ja puolueetonta opastusta metsäasioihin. Kysyntään vastattiin järjestämällä metsänomistajien peruskursseja, uusien metsänomistajien lyhytkursseja, naisten metsäpäiviä, metsänuudistamis- ja taimikonhoitokursseja ja muita koulutustilaisuuksia, joiden aiheet liittyivät ajankohtaisiin kysymyksiin.

Hankkeen ohjausryhmä vahvisti vuosittain hankkeen koulutussuunnitelman. Tavoitteena oli kehittää metsänomistajakoulutukseen yhteistyön toimintamalli, jonka on tarkoitus olla jatkossa osa Varsinais-Suomen metsäorganisaatioiden yhteistä koulutustoimintaa.

Indikaattorit: Metsänuudistamisen neuvontaa toteutettiin 559 tilalla tavoitteena olleesta 850 tilasta (66 %). Uudistamistöitä käynnistettiin 624 hehtaarilla, kun tavoitteena oli 1 000 ha. Taimikoiden perkausta sovittiin tehtäväksi 717 hehtaarilla, mikä ylitti tavoitteena olleen 500 ha 1,4-kertaisesti. Nuoren metsän hoitoa sovittiin tehtäväksi 456 hehtaarilla ja tavoite 300 ha ylittyi 1,5-kertaisesti. Ensiharvennusta sovittiin tehtäväksi 291 hehtaarilla, tavoitteesta 500 ha toteutui 58 %. Tilakohtaisen neuvonnan osalta tehtiin tiloilla joilla on metsälain tarkoittama erityisen tärkeä elinympäristö 205 tilakäyntiä, tavoite oli 300 tilakäyntiä (68 %). Metsätoimintasuunnitelmien teko 610 kpl ylitti tavoitteen, joka oli 580 kpl. Työtilauksia tuli 495 kpl, tavoitteen ollessa 350 (toteutuma oli 1,4-kertainen). Nuoren metsän hoitoa sovittiin 874 hehtaarille, mikä ylitti voimakkaasti tavoitteena olleen 100 ha. Ensiharvennusta sovittiin 710 hehtaarille, joka sekkin ylitti reilusti tavoitteen 200 ha. Lisäksi toteutettiin 2 kpl seutukunnallisia metsätapahtumaa, joissa oli yhteensä 1 130 kävijää – tavoitteesta 3 tapahtumaa ja 3 000 kävijää jäätettiin 38 %:iin. Tavoiteindikaattorina vielä olleesta 82 koulutustilaisuudesta metsänomistajille, joissa oli yhteensä 2 816 osallistujaa jäätettiin osallistujamäärien suhteen 66 %:iin. Tavoitteena oli 86 tilaisuutta ja 1 860 osallistujaa.

Hankkeen sisältä arvioitiin, että hankeidealla oli vahva ankkuroituminen toiminta-alueen – Varsinais-Suomen – tarpeisiin. Lisäksi hankkeen synty perustui vahvasti kohderyhmiensä (varsinaissuomalaiset metsänomistajat) aitoihin tarpeisiin. Tavoitteiden osalta nähtiin yhteistyön eri metsällisten toimijoiden kesken parantuneen. Yhteistyön katsottiin lisääntyneen merkittävästi myös yritysten, julkisen hallinnon ja kolmannen sektorin välillä. Metsätoimintasuunnitelma, joka oli tavoitteena tehdä metsäsuunnitelman liitteeksi jäi ”elämään”. Metsänuudistamisen neuvonnalla pystyttiin vähentämään uudistamisrasteja merkittävästi. Luontokohteiden neuvonta sai hyvän vastaanoton. Metsään -tuotemerkki otettiin valtakunnalli-

seksi merkiksi, jonka alle on rakennettu tuotteistetut neuvontapalvelut. Metsänomistajien omat työt lisääntyivät hankkeen tuloksena. Hankkeen avulla saatiin synnytettyä toimintamalli erilaisten kurssien järjestämiseen. Myös tietoisuus Mete-kohteista lisääntyi. Metsänuudistamisen neuvonnalla ns. rästikohteiden määrän arvioitiin pudonneen merkittävästi.

Toteutusprosessin näkökulmasta arvioitiin, että hanke jakautui neljään eri osa-alueeseen ja hankkeen parissa työskenteleviä henkilöitä oli paljon. Henkilöstövaihdoksia oli runsaasti – esim. kolme projektipäällikköä. Tämän katsottiin olevan hallinnointibyrokraatian ohella ainoa merkittävä tuloksellisuuteen vaikuttava ongelma.

Johtopäätös: Hanke on toteutunut suunnitelman mukaisesti jokaisella neljällä osa-alueella. Hanke on ollut laaja ja sitä on ollut toteuttamassa useita henkilöitä, mikä osaltaan on hankaloittanut sinänsä tuloksekkaasti ja hyvin toteutuneen kokonaisuuden etenemistä. Hankkeessa oli useita numeerisia tavoitteita, jotka kaikki eivät ole toteutuneet suunnitelman mukaisesti, mutta toisaalta osa tavoitteista on ylittynyt selvästi. Yleisesti ottaen alueen todellisiin tarpeisiin perustunut kehittämishanke on toteutunut siten hyvin ja vastannut sille asetettuja odotuksia.

Hankkeen ansioksi voi nähdä erityisesti sen, että on pystytty tuottamaan pysyviä tuloksia; hankkeen avulla on luotu onnistuneeksi osoittautunut toimintamalli. Lisäksi on saatu rakennettua uudistettu koulutusohjelma, joka perustuu nykypäivän vaatimuksiin. Onnistumisena voidaan nähdä vielä luontevasti käynnistynyt yhteistyö yritysten, julkisen hallinnon ja kolmannen sektorin välillä.

MottiNetti, hankenumero 6460

Toteuttaja: Metsäkeskus Kaakkois-Suomi

Toteutusaika: 1.3.2002–31.7.2003

Budjetti: 50 000 €. Kustannukset koostuvat pääasiassa palkoista ja ostopalveluista.

Toimintalinja: Toimintalinja 2 Maaseutuelinkeinojen monipuolistaminen. Toimenpidekokonaisuus: 2. Muut metsätaloustoimenpiteet. Alatoimenpide: 2 Puun käyttö energialähteenä

Hankkeen yhteistyötahot: Kymenlaakson Sähkö, TE-keskus/maaseutuosasto, kunnat ja Mainostoimisto Selecti Oy, Oy Sordino Information Systems Ltd.

Kohderyhmät: Polttopuu-yrittäjät Kymenlaaksosta ja Luumäeltä.

Toiminta ja tavoitteet: Kehittämishankkeen tavoitteena oli ottaa käyttöön Metsäkeskus Pohjois-Karjalan alueella käytössä oleva pilkkeiden internet-pohjainen klapien markkinapaikka. Hankkeen tavoitteena oli näin kehittää polttopuun toimittajaverkostoa, jossa pilkkeet markkinoidaan MottiNetin kautta saadun yhteyden perusteella. Mukaan lähtevät pilkeyrittäjät oli tarkoitus perehdyttää nettipohjaiseen markkinointiin ja tietokannassa olevien yrityskohtaisten tietojen päivittämiseen. Lisäksi tavoitteena oli parantaa MottiNetin kautta myytävien pilkkeiden laatua ja yhtenäistä pilkkeiden laatuoluokitusta. Pilkeyrittäjät voidaan näin hyvin tehokkaasti verkottaa toimimaan yhteistyössä tapauksissa, joissa tilaaja haluaa nopeasti suuria määriä puupilkkettä.

Kohderyhmä: Kohderyhmänä olivat maa- ja metsätalouden yrittäjät ja yrittäjiksi aikovat, jotka harjoittivat pilkekauppaa tai joilla oli pyrkimyksenä laajentaa yritystoimintaa myös pilkkeiden myyntiin. Alkuvaiheessa kohderyhmänä olivat aiemmista kehittämishankkeissa mukana olleet pilkeyrittäjät. Kohdealueena oli Kymenlaakso ja Luumäki.

Indikaattorit: Hankkeella saatiin uudistettua 2 työpaikkaa (tavoite 3), joista naisvaltaisia 0 (tavoite 1). Uusia maatilakäytäntöjä yrityksiä syntyi 1 tavoitteen ollessa kaksi. Yrityksiä oli hankkeessa mukana 41, mikä oli 2,7-kertainen tavoitteeseen nähden. Mukana olleista yrityksistä oli maatilakäytäntöjä peräti 34, tavoitteen ollessa 12. Kehittämishankkeessa annettiin ryhmäneuvontaa 3 henkilötyöpäivää, joka oli 60 % tavoitteesta. Yrityskoh- taista neuvontaa annettiin 22 henkilötyöpäivää, joka jäi 44 %:iin tavoitteesta.

Hankkeen sisältä arvioitiin, että kehittämishanke perustui toiminta-alueen tarpeisiin kehittää alueen pilkekauppaa. Hankeidean katsottiin toteuttamaan ALMA-ohjelman tavoitteita puuenergian käytön edistämiseksi toiminta-alueella. Hankkeella vastattiin todelliseen tarpeeseen pilkekaupan edistämiseksi kohdealueella. Hankkeen rahoittajat tukivat riittävästi hankkeen suunnittelua ja toteutusta. Valvontayksikön tarkastuksessa hyväksyttävien kustannusten tulkinta muuttui hankkeen aikana, mikä aiheutti sekaannusta. Hankkeen sisältä arvioitiin, että MottiNetissä mukana olevat 36 yrittäjää myivät peräti puolet alueella markkinoitavasta pilkkeestä tämän markkinapaikan kautta. Saatua kehittämisavustusta nähtiin ehdottomana edellytyksenä hankkeen käynnistämiseksi. Yksi tuloksellisuutta ja vaikuttavuutta rajoittaneita ongelmia hankkeessa oli tietokoneen ja näin myös nettiyhteyden puut-

tuminen osalta pilkeyrittäjiä. Osa yrittäjistä ei hallinnut tietokoneen käyttöä.

Johtopäätös: Hanke on toteutunut suunnitelman mukaisesti ja kohderyhmä on saatu riittävästi perehdytettyä internet-pohjaiseen pilkkeiden myyntipalveluun. Hanke on myös onnistunut tehtävässään, sillä 36 pilkeyrittäjää on palvelussa mukana. Uusien yritysten syntymisen osalta tavoitteita ei aivan saavutettu, mutta mukana olevien yritysten määrä itse hankkeen toteutuksessa ylittyi verrattuna suunniteltuun tavoitteeseen. Ulkopuolisen arvioitsijan silmin projektin luonne huomioiden hanke oli varsin onnistunut, sillä primäärinen tavoite oli uudentyyppisen markkinapaikan tunnetuksi tekeminen ja yrittäjien saaminen käyttämään sitä pilkkeiden markkinoinnissa.

MottiNetti-sivuston perustella markkinapaikka näyttää tukeutuvan hyvin pitkälle alueellisen sähköyhtiön toimialueeseen, mikä vaikeuttaa markkinapaikan monistettavuutta muihin maakuntiin. Hanke sinällään lisää pilkeyrittäjien yhteistyömahdollisuuksia ja verkottumista tapauksissa, joissa suurasiaakkaat haluavat suuria toimitusmääriä puupilkkettä, johon yhdellä yrittäjällä ei välttämättä riitä resursseja.

Jotta pilkkeiden nettikauppa pilkeyrittäjien näkökulmasta onnistuisi, tulisi tarjonnan lisäksi luotua pilkkeiden markkinapaikkaa tehdä tunnetuksi suurelle yleisölle ja luoda näin tarjotulle palvelulle kysyntää.

Ruokohelvestä energiaa Keski-Pohjanmaalla, hankenumero 14792

Toteuttaja: MTT:n Etelä-Pohjanmaan tutkimusasema

Toteutusaika: 1.1.2004–28.2.2006

Hankkeen yhteistyötahot: Pohjolan Voima Oy, Proagria Keski-Pohjanmaa, Pohjanmaan TE-keskus, alueen kunnat, MTT, alueen ruokohelven viljelijät, VTT, Peltosellu, Vaskiluodon Voima, Alholmens Kraft Oy, Kokkolan Voima Oy, Vieskan Voima Oy, Lapuan Peruna Oy, Österbottens Svenska Lantbrukssällskap, Vapo Oy, SLU, Österbottens Svenska Producentförbund, Peltoenergia Kainuussa -hanke, Palvelupaja.net -hanke, Laatururve -hanke, Oulunkaaren peltoenergia ja yritysvalvaka -hanke, MMM, KTM

Budjetti: Hankkeen budjetti oli 50 000 € kohdistuen lähinnä palkkakuluihin (28 800 €) ja ostopalveluihin (14 800 €). Ostopalvelut ovat lähinnä koulutustilaisuuksia ja selvityksiä.

Toimintalinja: Toimintalinja 2 Maaseutuelinkeinojen monipuolistaminen, Toimenpide: 3 Toimintojen monipuolistaminen, Alatoimenpide: 1 Elinkeinojen monipuolistaminen.

Kohderyhmä: Hankkeessa olivat mukana noin 50 kilometrin säteellä Kokkolan ja Pietarsaaren ympäristössä olevat peltoa omistavat maanviljelijät.

Toiminta ja tavoitteet: Kehittämishankkeen tarkoituksena oli käynnistää ruokohelpin viljely energiaksi Etelä- ja Keski-Pohjanmalla niin, että hankkeen päätyttyä ruokohelpin tuotantoala olisi 4 000 hehtaaria. Tavoitteena oli voimakkaiden viljelykeskittymien luominen suurten voimalaitosten läheisyyteen (Kokkola, Pietarsaari) erityisesti kehittämällä tuottajarenkaita korjuu- ja kuljetuskustannusten alentamiseksi. Viljelyn käynnistämiseksi tiedotettiin maanviljelijöitä tästä peltoenergian tuotantomahdollisuudesta, järjestettiin neuvontaa ja edistettiin sopimus-toimintaa viljelijöiden ja voimalaitosten välille. Keskipohjanmaan voimaloista mukana olivat Kokkolan Voima ja Alholmens Kraft. Hankkeen toiminnan tuloksena arvioitiin kotimaisen, uusiutuvan energian käytön lisääntyvän, mikä vähentäisi voimalaitosten hiilidioksidipäästöjä ja edesauttaisi tuotantoalueen peltojen pysyvän tuottavassa kunnossa. Toiminnan painopiste oli tiedonvälityksessä, viljelyssä olevien esteiden poistamisessa, yhteistyön lisäämisessä ja tuotannon kannattavuuden parantamisessa. Tiedottaminen tarkoitti käytännössä lehtijuttujen tekoa, tiedotusmateriaalien valmistusta, puhelinneuvontaa, kirjallisen materiaalin laadintaa ja postitusta, koulutus- ja tiedotustilaisuuksien järjestämistä sekä internetsivujen laadintaa. Hanke toteutettiin kaksikielisenä.

Indikaattorit: Kehittämishankkeessa oli mukana 35 yritystä, joka ylitti 16 prosentilla tavoitteen. Mukana olleista yrityksistä maatilakäytäntäisiä oli 33 yritystä. Kehittämishankkeessa tavoitteena oli luoda kaksi uutta työpaikkaa toteutuman ollessa puoli henkilötyövuotta. Indikaattorilomakkeen mukaan hankkeella saatiin uudistettua 50 työpaikkaa, joista oli naisten työpaikkoja viisi. Hankkeelle oli edelleen asetettu tavoite 4 000 hehtaarin tuotantoala ruokohelpin viljelyyn kohdealueille.

Hankkeen sisältä arvioitiin hankkeen onnistuneen hyvin ja ruokohelpin viljely oli saatu voimaloiden polttoaineen hankinta-alueella käyntiin. Viljelysopimuksen tehneiden määräksi arvioitiin 57 viljelijää vuoden 2005 sopimuskierroksen jälkeen. Kaikkiaan koulutustilaisuuksissa käyneiden viljelijöiden lukumäärä oli 1 150. Myös VAPO Oy oli tehnyt viljelysopimuksia alueella, miltä osin viljelijöiden määrästä ei hankkeessa ollut tietoja. Hankkeen toteuttajat arvioivat, että hankeidea perustui toiminta-alueen tarpeeseen lisätä peltoenergian käyttöä. Rahoittaja-

viranomaisia kritisoitiin hankepäättökseen teon hitaudesta, joka johtui TE-keskuksen hankkeiden käsittelyruuhkasta.

Suurimpia tuloksellisuutta ja vaikuttavuutta rajoittaneita ongelmia hankkeessa oli eri rahoittajien (TE-keskus, yksityisrahoittajat, kunnat) osittain ristiriitaiset odotukset. Yksityisrahoittajan ja muiden yksityiskumppaneiden oli vaikea ymmärtää TE-keskuksen hankkeelle asettamia rajoituksia toteutusalueen osalta. Projektipäällikön työnajasta kului kohtuuttoman paljon erilaiseen raportointiin.

Johtopäätös: Tapaushanke on hyvin tyyppillinen ruokohelpin alueelliseen edistämiseen tähtäävä hanke. Hanke toteutui suunnitelmien mukaisesti ja oli hyvin onnistunut. Hanke on lisännyt maanviljelijöiden tuotantovaihtoehtoja ja pitänyt edesauttanut tuotantoalojen pysymistä tuotantokuntoisina. Hanke on tiivistänyt maaseutuyritysten yhteistyötä siemenhankinnoissa, lannoituksessa, kylvössä, informaation hankinnassa (mm. opintomatkat). Yksi merkittävistä tuloksista oli uuden viljelysopimuksen kehittäminen ja käyttöönotto. Hankkeessa on kiitettävästi painostettu tiedottamiseen ja tuotettu erilaista tiedotusmateriaalia ja viljelyopas.

Ruokohelpin hankintalogistiikan osalta tekniseksi ongelmaksi näytti muodostuvan se, ettei ruokohelpimassaa saatu riittävän tehokkaasti sekoitettua muuhun polttoainevirtaan. Toisena ongelmana nähtiin ruokohelpin viljelyn sopimusjärjestelmä ja siihen liittyvä EU-byrokratia. Hankkeen resurssit olivat niukat, jolloin neuvontaa ei voitu toteuttaa täysipainoisesti ja hankkeessa oli tukeuduttava hyvin pitkälle pelkästään puhelinneuvontaan.

Hankkeessa päästiin hyvin lähelle asettua viljelytavoitetta, jota tosin edesauttoi päästökauppa ja yleinen kiinnostus lisätä biopolttoaineiden käyttöä.

Hankkeessa ei onnistuttu käynnistämään siemenviljelyä alueella, miltä osin hankkeeseen olisi tarvittu jatkokäytönmenpiteitä. Toimintaa hankaloittanut tekijä oli hankinta-alueen sijoittuminen kahden eri TE-keskuksen toiminta-alueelle, mikä hankaloitti eteenkin neuvontatyötä.

Ympäristö ja viestintä – lisää kilpailukykyä sopimustiloille, hankenumero 5360

Hankkeen toteuttaja: Satafood Kehittämissyhdistys ry

Hankkeen toteutusaika: 2.1.2002–30.6.2005

Budjetti: 237 272 €

Toimintalinja: Toimintalinja 1. Maa- ja metsätalouden kehittäminen (toimenpide 2. Koulutus ja alatoimenpide 2. Ympäristöosaaminen, tuotantomenetelmät, eläinten hyvinvointi ja hygienia)

Hankkeen yhteistyötahot: Saarioisten Säilyke Oy viljelyosasto, MTT Puutarhatuotanto, MTT Maaperä ja ympäristö, MTT Kasvinsuojelu, ProAgria Maaseutukeskusten liitto, Satakunnan Maaseutukeskus (yhteinen työntekijä kosteusmittauksissa), Kemira GrowHow, R.Laaksonen Oy, Perunantutkimuslaitos, Satakunnan ammattikorkeakoulu Liiketalouden Huittisten yksikkö, Hämeen ammattikorkeakoulu/ Lepaa, Huittisten ammatti- ja yrittäjäopisto.

Hankkeen kohderyhmät: Avomaankasvien sopimus-tuottajat

Tavoitteet ja toiminta: Hanke suunniteltiin yhteistyössä Saarioisten sopimusviljelijöitten kanssa. Se oli osittain jatkoa vuosina 1998–2000 Puhtaasta luonnosta -hankkeessa tehdyille laatutyöille. Hankkeen suunnitteluvaiheessa tiloilla olivat laatujärjestelmät olleet käytössä lähes kaksi vuotta ja ajankohta katsottiin sopivaksi jatkokoulutukselle ja tilojen auditoinneille. Hanketta ei olisi toteutettu ilman ALMA-ohjelman rahoitusta.

Hankkeen tavoitteena oli viljelijöitten osaamisen ja tilan toiminnan hallinnan kehittäminen neljässä osiossa: tilojen laatujärjestelmät, tuotannon ympäristövaikutusten hallinnan parantaminen, maan kosteustilan hallinta sekä tietotekniikka verkostoitumisen välineenä. Osioita toteutettiin koulutuspäivien ja tiloilla tehtävien kehittämistoimenpiteiden kautta.

Laatutyössä jatkettiin koulutusta teemana tilan johtaminen. Tilat päivittivät laatujärjestelmänsä ja jokaiselle tilalle tehtiin puolen päivän neuvova auditointi, jossa samalla katsottiin myös laatu- ja ympäristöindeksi. Suuri osa auditoiduista tiloista teki tarvittavat korjaukset ja sai hyväksytyä sopimustuotantonsa.

Hankkeessa pidettiin vesi-, ympäristö, maan rakenne, jätehuolto-, viljelytekniikka- ja kastelutekniikka-koulutuspäiviä sekä tuotettiin erikoiskasvitilan laatu- ja ympäristöindeksi, jonka tekoon osallistuivat MTT, Saarioinen, Satafood ja viljelijöitten edustajat. Jokaiselle viljelijälle laskettiin oma indeksi ja lähetettiin vertailutietona koosteita muiden viljelijöiden tuloksista. Tuloksia käsiteltiin myös koulutuksessa.

Kosteusmittauksia varten hankittiin erityyppisiä maan kosteuden mittareita ja antureita viljelijöitten yhteiskäyttöön. Kesäajaksi palkattiin kosteuden mittaajia, jotka kävivät viikoittain mittaamalla avomaankasvilohkojen maan

kosteutta. Viljelijät saivat viikoittain kosteustulokset kastelutarpeen selvittämistä varten. Käytännön toimenpiteenä seurattiin lisäksi kasvukaudella maan liukoisen tyypen määrää sekä johtolukua lannoitustarpeen määrittämisessä. Jokainen näytteitä tuonut viljelijä sai tiedon siitä, mikä ravinnetilanne milläkin hetkellä oli, sekä sai ohjeita lannoituksesta. Mittauspalvelun tarkoituksena oli kannustaa viljelijöitä myös omatoimiseen mittaamiseen sekä tehdä tutuksi erilaisia mittareita ennen ostopäätöksen tekoa. Tässä osiossa tehtiin myös selvityksiä eri kasvien laatuun vaikuttavista seikoista.

Tietotekniikkaosion aluksi tehtiin puhelimitse kysely laitteista, tiedoista ja taidoista. Kyselyn perusteella koulutusta kaivattiin, mutta sitten kun sitä järjestettiin, osallistuminen ei ollut kovin aktiivista. Hankkeessa järjestettiin viisi koulutuspäivää erilaisten tietokoneohjelmien tiimoilta. Lisäksi viljelijöillä oli mahdollisuus osallistua verkko-opetukseen. Viljelijöitten käyttöön avattiin extranet-sivut Saarioisten palvelimelle.

Hankkeen indikaattorit: Hankkeella on etukäteen arvioitu olevan huomattavia positiivisia ympäristövaikutuksia, mutta hankkeen toteutumisen myötä ympäristövaikutuksia ei ole seurattuihin kirjattu. Hankkeen koulutuksiin osallistui 290 henkilöä, joista 132 oli naisia. Hankkeessa tehtiin 482 oppilastyöpäivää ja laadittiin 35 laatu-käsikirjaa. Hankkeen määrälliset tavoitteet ylittyivät.

Hankkeen tuloksellisuus ja vaikuttavuus (vaikutukset kohderyhmään): Hankkeen kohderyhmänä olivat Saarioisten ja Saarioisille kuorivien kuorimaitten sopimusviljelijät. Satakunnan alueella Saarioisten sopimusviljelijät lähtivät aktiivisesti mukaan hankkeeseen. Osa tilaisuuksista oli myös kaikille avoimia koulutuspäiviä, joihin viljelijöitä kutsuttiin lehti-ilmoituksilla.

Laatutyössä otettiin käyttöön tasapainotettu tuloskortti (BSC) tilan toiminnan arvioinnissa. Tilat päivittivät laatu-järjestelmänsä, jotka myös auditointiin. Mukanaolevista tiloista 80 % (20 kpl 25:stä, alussa mukana olleista yksi lopettanut) teki tarvittavat muutokset. Niiden laatu-järjestelmät hyväksyttiin keväällä 2005.

Tuotannon ympäristövaikutusten hallintaosion tavoitteena oli parantaa viljelijöiden valmiuksia maan ja kasvin vesitalouden hallinnassa ja lannoituskysymyksissä. Hankkeen aikana tiloja siirtyi tihekkästä kastelun ja kastelulannoituksen käyttöön. Annettu koulutus helpotti asiaa. Tihekkästä kastelun avulla satotaso avomaankurkun viljelyssä on saatu lähes samalle tasolle kuin kilpailijamaissa esim. Saksassa, mikä osaltaan varmistaa viljelyn jatkumista kannattavana. Hankkeessa tehtiin myös erikoiskasvitilojen kehittämisen välineeksi laatu- ja ympäristöindeksi. Vil-

viljelijät ovat arvioineet omaa toimintaansa indeksin avulla kahteen kertaan hankkeen aikana. Indeksi on tehty yhteistyössä MTT:n kanssa ja siihen on koottu viimeisintä tietoa hyvästä ympäristöstä säästävistä viljelytavasta. Indeksillä avulla viljelijät tunnistavat kehittämistarpeet. Indeksillä avulla myös uusinta tutkimustietoa siirtyy suoraan viljelijöiden käytettäväksi.

Maan kosteuden ja ravinnetilan hallintaosiossa mitattiin maan kosteutta kasvien vesitarpeen tyydyttämiseksi sekä selvitettiin eri kasvien laatuun liittyviä seikkoja. Viljelijät pääsivät näkemään kosteusmittausten merkityksen sekä tutustuivat erilaisiin mittausten menetelmiin ja oppivat tulkitsemaan mittaustuloksia. Mitattiin myös maan liukoisen typen määrää sekä johtolukua. Näytteenotto ja mittaus ennen lisälannoitusta tulivat toimintatavaksi viljelmillä. Viljelijät selvittivät avomaankurkun laatuun vaikuttavia tekijöitä tekemällä lannoitusikkunoita, joiden satoa on erikseen säilytetty ja arvioitu aistinvaraisesti Saarioisilla. Myös punajuuren tikkuisuuteen vaikuttavia tekijöitä selvitettiin pelloilla tehtyjen kokeiden avulla. Tietoa käytetään hyväksi porrastamalla punajuuren kylvöaikoja ja seuraamalla viljelmillä alkavaa tikkuisuutta ja korjaamalla tikkuintensiteetissä olevat lohkot ensin. Tässä osiossa tehty työ näkyy tiloilla suoraan viljelyn kannattavuuden parantumisena. Myös perunan ja herukan laatua on saatu parannettua hankkeessa toteutetuilla toimenpiteillä.

Tietotekniikan käyttöä yhteydenpidossa kehitettiin Saarioisten ja viljelijöiden ja toisaalta Satafoodin ja viljelijöiden välillä. Hankkeen loppuvaiheessa lähes kaikki yhteydenpito tapahtui sähköpostin kautta. Viljelijöiden käyttöön avattiin Saarioisten palvelimelle extranet, johon jokainen viljelijä pääsee omalla tunnuksella ja salasalla. Nettisivuilla on mm. eri kasvien viljelyoppaat, lomakkeita sähköisessä muodossa sekä linkkejä viljelyyn liittyville sivuille. Extranet on myös Saarioisten alihankkijoiden viljelijöiden käytössä. Lohkokirjanpito-ohjelmien sekä Excelin käytöstä järjestettiin myös koulutusta.

Hankkeessa toteutettiin koulutusta seuraavista teemoista: laatuasiat, veden käyttö viljelyssä, torjunta-aineet, atk, mittausten menetelmät, eri kasvien viljelyohjeet, ympäristöasiat, viljelijöiden jaksaminen ja ajankäyttö, peltotaseet, maan rakenne, kasvitaudit, jätehuolto, tilan johtaminen, tuholaisien torjunta, lohkokirjanpito-ohjelmat. Hankkeessa järjestettiin erilaisia koulutustilaisuuksia 50 kpl. Koulutukset onnistuivat hyvin, koska ne olivat tekemällä oppimista; viljelijät tekivät tiloillaan kehittämistehtäviä, joiden tuloksia käsiteltiin koulutustilaisuuksissa. Viljelijöitä opastettiin myös kosteusmittareiden käytössä ja maanäytteenanalyysien teossa. Koulutustilaisuuksissa olivat hyvät luennoitsijat ja uutta tietoa. Koulutuksen aiheet ja puhujat

mietittiin tarkkaan kuulijakunnan tarpeista lähtien, ei niin että olisi puhuttu sitä mitä itse satutaan tietämään, vaan käytettiin ulkopuolisia asiantuntijoita.

Yleisarvio ja opit hankkeesta: Hanke oli iso ja monitahoinen. Tulokset näkyvät hankkeessa mukana olleiden sopimustilojen toiminnan tehostumisena, viljelyn kannattavuuden parantumisena, sadon laadun tasaisuutena sekä myös viljelijöiden yhteistyön lisääntymisenä. Hanketoiminnan myötä tilat ovat kiinnittäneet huomiota ja parantaneet toimintatapojaan. Myös tietotekniikan käyttöönotto on vienyt kehitystä tiloilla eteenpäin. Hanke on ollut lisäksi mittava tiedonsiirtoprosessi suoraan MTT:ltä tiloille.

Projektipäällikön mukaan hankkeen tulosten saavuttamista tukeneita parhaita onnistumisia ja käytäntöjä olivat:

- Hankkeen kohderyhmän osallistuminen hankkeen suunnitteluun ja ohjaukseen
- Tiivis yhteydenpito osallistujiin, kokouskäytäntö
- Koulutuksista toimitetut hyvät koulutusmateriaalit, koulutusten hyvä suunnittelu ja hyvien luennoitsijoiden käyttö
- Henkilökohtainen opastus tiloille
- Tiloille hankittiin oheismateriaaliksi johtamista ja kasvinsuojelua käsittelevät uudet hyvät kirjat
- Hankerahoituksella hankitut maan kosteuden mittarit tilojen yhteiskäyttöön

Ympäristötietoinen turkistarhaaja, hankenumero 5877

Hankkeen toteuttaja: Kalajoen kaupunki

Hankkeen toteutusaika: 17.4.2002–30.9.2006

Budjetti: 231 830 €

Toimintalinjat: 1. Maa- ja metsätalouden kehittäminen (toimenpide 2. Koulutus ja alatoimenpide 2. Ympäristöosaaminen, tuotantomenetelmät, eläinten hyvinvointi ja hygienia)

Hankkeen yhteistyötahot: Hankkeen yhteistyötahoina ovat olleet alueen turkisrehukeskukset, tarhaajajärjestö, tarhausalan projektit ja ympäristöviranomaiset.

Hankkeen kohderyhmät: Ensisijainen kohderyhmä muodostuu alueen turkistarhaajista. Toissijainen kohderyhmä ovat alueella toimivat turkistarhauksen kanssa tekemisissä olevat tahot ja kehittämisestä kiinnostuneet organisaatiot ja niiden henkilöstö.

Tavoitteet ja toiminta: Turkistarhat ovat olleet hankkeen suunnitteluvaiheessa merkittävän kehittämishaasteen edessä. Niiden on pitänyt järjestää eläinten olot ja ympäristön tila vähintään lainsäädännön edellyttämälle tasolle ja imagosyistä parannettava tilannetta lainsäädännön minimivaatimusten yläpuolelle. Myös kuluttajien vaatimusten täyttäminen on ollut aiempaa tärkeämpää, koska turkisten kaupassa eettiset tekijät ja ympäristövaatimukset ovat korostuneet. Tämän vuoksi on myös ollut ajankohtaista aloittaa laatutyö koko tuotantoketjun dokumentoinniksi.

Ympäristötietoinen turkistarhaaja -hanke käynnistettiin vuonna 2002 tilanteessa, jossa turkistilojen päätoiminen neuvonta oli loppunut alueelta. Turkistalouden kehittämiseksi päätettiin asettaa hanke, jonka tarkoitus oli antaa neuvontaa turkiseläinten hyvinvoinnin ja ympäristön parantamisessa. Hankkeen tavoitteena oli säilyttää alueen turkistarhauselinkeino elinvoimaisena ja uudistaa sitä täyttämään viranomaisten ja kuluttajien vaatimukset erityisesti ympäristö ja eläinten hyvinvointikysymyksissä. Hanke olisi toteutettu myös ilman ALMA-ohjelman rahoitusta, mutta suppeammin.

Hankkeen toiminta-alue on merkittävä turkistarhauksen keskittymä Pohjois-Pohjanmaalla ja koko Suomessa. Alueeseen kuuluvat Alavieska, Haapavesi, Kalajoki, Oulainen, Pyhäjoki, Sievi, Vihanti ja Ylivieska.

Hankkeen keskeistä toimintaa ovat olleet:

- tiedottaminen ajankohtaisista asioista kirjeitse sekä tilakäynnein
- avustaminen ympäristölupa-asioissa, investointiasioissa, rahoitustuen hakemisessa investointeihin ja tilanpidon aloittamiseen, sekä erilaisten suunnitelmien ja lausuntojen laadinnassa
- osallistuminen tilojen omavalvonnan kehittämiseen omavalvonta- ja sertifiointikäynneillä
- opintotilaisuuksien ja -matkojen järjestäminen
- siitoseläinvalinnat ja -hankinnat
- toiminta turkistilojen omien yhdistysten ja osuuskuntien hyväksi ja niiden asioiden hoitaminen
- taustatietojen hankinta: eläinten painon seuranta / tilakohtaiset rehunkulutuslaskelmat, kyselyt (atk, nahkontapuru, rahtinahkonta)
- romunkeräyskampanja vuonna 2003

Hankkeen indikaattorit: Hankkeella on etukäteen arvioitu olevan huomattavia positiivisia ympäristövaikutuksia ja hankkeen toteutumisen myötä ympäristövaikutukset on myös nähty huomattavina. Hankkeen koulutuksiin osallistui 121 henkilöä, joista naisia 37 ja alle 30-vuotiaita 41 henkilöä. Hankkeessa tehtiin 398 oppilastyöpäivää

ja laadittiin 67 laatukäsikirjaa. Hankkeen määrälliset tavoitteet ylittyivät moninkertaisesti.

Hankkeen tuloksellisuus ja vaikuttavuus (vaikutukset kohderyhmään): Hankkeen aikana tehtiin hankkeeseen osallistuneilla turkistarhoilla runsaasti konkreettisia investointeja, joilla parannettiin eläinten hyvinvointia ja ympäristön tilaa. Seurattiin eläinten kasvua ja kehittymistä sekä terveydentilaa ja laadittiin sekä toteutettiin kampanjoita mm. eläintautien vastustamiseksi. Tehtiin töitä myös eläinten ja tarhojen turvallisuuden parantamiseksi suojaamalla niitä eläinoikuesaktivisteilta yhteistoiminnassa poliisin ja vartiointiliikkeiden kanssa. Laadittiin ympäristöparantamisohjelmia tarhoille ympäristölupaprosesseja varten. Kehitettiin tuotanto- ja ympäristötekniikka osallistumalla tutkimukseen MTT:n kanssa sekä kehitettiin yhteistoimintaa mm. yhteiskomposteja perustamalla ja yhteishankintoja organisoimalla. Lisäksi tehtiin omavalvontasuunnitelma ja aloitettiin turkistilojen sertifiointi. Järjestettiin runsaasti koulutusta laatu-, ympäristö- ja eläinhyvinvointiasioista sekä kannattavuudesta ja ATK-asioista. Luotiin pohja eri tarhausalan organisaatioiden, yhdistysten, edunajajärjestöjen, kuntien, tarhaajien, ketjujuyrysten jne. yhteistyölle, joka on nyt konkretisoitumassa yhteistoiminnalla rahoitetuksi maksulliseksi neuvonnaksi.

Turkistilojen ympäristötietoisuus ja eläinten hyvinvointiin liittyvä tietoisuus on parantunut ja eläinten hyvinvointiolosuhteet ja ympäristön olosuhteet ovat hankkeesta saadun tiedon perusteella kohentuneet. Tarhaajien välinen yhteistyö on kehittynyt. Myös elinkeinon ja siihen liittyvien ketjujuyrysten ja -yhteisöjen yhteistoiminta on lisääntynyt. Toimintansa aikana hanke tyydytti neuvontapalvelutarpeen. Hankkeen päättymisen jälkeen vuoden 2008 alusta lähtien neuvonta on ollut maksullista ja se on toteutettu kuntien, tarhaajien, ketjujuyrysten ja -organisaatioiden yhteisrahoituksella.

Hankkeessa annettu koulutus edisti ympäristö- ja eläinten hyvinvointiasioiden huomioonottamista turkistilan kehittämisessä, mikä näkyi käytännössä hankkeen aikana toteutuneissa investoinneissa näihin kohteisiin. Tavoite oli 1,68 milj. € ja toteuma 4,5 milj. €. Lisäksi syntyi kaksi nykyaikaista yhteiskompostia.

Hankkeen vaikutukset näkyvät sen aikana aloitettujen prosessien jatkumisena hankkeen päättymisen jälkeen mm. seuraavissa asioissa:

- eri yhteistyökumppanien ja toimijoiden toimenpiteet hankkeen suunnitelmien toimeenpanemiseksi hankkeen päättymisen jälkeen jatkuvat edelleen

- hankkeen aikana tehtyjen investointisuunnitelmien toteuttaminen jatkuu tulevina vuosina
- vuonna 2005 aloitettu ketun rahtinahkonta jatkuu ja todennäköisesti laajenee tulevaisuudessa
- ympäristöä säästävät toimenpiteet lisääntyvät mm. turpeenkäyttöä lisätään ja ruokintaa tarkennetaan

Yleisarvio ja opit hankkeesta: Hankkeen johtajan mukaan hankkeen tulosten saavuttamista tukeneita parhaita onnistumisia ja käytäntöjä oli hankkeen tarvelähtöisyys; hanke oli alun perin lähtöisin yrittäjien (turkistarhaajien) akuutista tarpeesta kehittää toimialan ympäristö- ja eläinhyvinvointiin liittyviä asioita. Hankkeen aikana neuvonta tuotiin yrittäjien saavutettavaksi lähelle heitä ja käynnistettiin useita ajankohtaisia tilakohtaisia ja yhteisiä kehittämistoimenpiteitä sekä ohjattiin niiden rahoituksen haussa. Tämä oli täsmäneuvontaa räätälöidysti yrittäjien akuuttiin tarpeeseen.

Hankkeessa järjestettiin koulutusta kohderyhmälle sopivana aikana työsesongit huomioiden; koulutusta ei järjestetty ollenkaan kiiresesonkeina maalisi-huhtikuussa ja marras-joulukuussa. Se järjestettiin sellaisissa paikoissa ja sellaisina aikoina, että kohderyhmän oli niihin helppo osallistua. Lisäksi järjestettiin yhteistä koulutusta tarhoilla esim. elävien eläinten näyttely, jossa opetettiin arvioimaan turkin kehitystä ja laatua silmävaraisesti tai vesinäytteiden ottoon tarha-alueilla.

Suurin ongelma hankkeen toteuttamisessa on ollut ketun tuotannon heikko kannattavuus heikon markkinatilanteen vuoksi. Esimerkiksi ketunnahan keskihinta on ollut noin 50 euroa, kun tuotantokustannus ilman yrittäjän

palkkaa on käytännössä myös 50 euroa. Tämän vuoksi rahaa vievien, ei tuotannollisten, ympäristö- ja osittain myös eläinten hyvinvointi-investointien toteuttaminen on halusta huolimatta siirtynyt. Toinen merkittävä ongelma on ollut investointituen puuttuminen tilojen tarhavesienkäsittelyltä. Hankkeen alkuvaiheen toteutusta haittasi myös yrittäjien hieman epäluuloinen suhtautuminen EU-hankkeeseen sekä hankevetäjään – hankevetäjä samais-tettiin jollain tapaa viranomaiseen.

Hankkeen johtajan mukaan hankkeen aikana esiintyi tul-kintaristiriitoja rahoittajan ja toteuttajan välillä hyväksyt-tävistä kustannuksista. Tieto siitä, että kustannus ei ole hyväksyttävissä, saatiin myös liian myöhään, kun toimen-pide oli jo toteutettu. Kävi myös niin, että hakemuksen hyväksynyt ja päätöksen antanut henkilö antoi erilaisia ohjeita kuin maksatusviranomaisen. Rahoittajan ja hank-keen toteuttajan tavoitteet hankkeen suhteen tuntuivat sekoittuvan ja poikkeavan hankkeen aikana toisistaan, minkä hankkeen johtaja koki kummalliseksi, ikään kuin rahoittaja ei olisikaan ollut sitoutunut hankkeen toimin-taan vaikka myönsi rahoituksen. Myös rahoittajan ja to-teuttajan toimintakulttuurien eroavuudet tulivat selkeäs-ti esille. Hanketoteuttajien kannalta on jatkossa erittäin tärkeää tietää, kuinka paljon rahoittaja voi ohjata hank-keen sisältöä.

Hankkeessa koettiin, että turkistarhausta kohdannut vas-tustus näkyi myös viranomaistoiminnassa. Toteuttajalle on jäänyt vaikutelma, että tämän vuoksi hanke on ollut jatkuvasti rahoittajan hampaissa, vaikka se toteuttajan mukaan on onnistunut tehtävässään vähintäänkin hyvin, ellei erinomaisesti.

13 Päätelmät

Tässä luvussa analysoidaan ALMA-ohjelman luonnetta, osuvuutta sekä tuloksellisuutta ja vaikuttavuutta. Samoin tehdään päätelmiä ja avauksia taloudellista sekä sosiaalista yhteenkuuluvuutta koskevaa politiikkaa varten (arviointikysymys 13).

Kestävän kehityksen tavoitteet ovat olleet varsin vahvasti mukana ALMA-ohjelman toimeenpanossa, tuotoksissa, tuloksissa ja vaikutuksissa. Seurantatietojen perusteella positiivisia ympäristövaikutuksia oli miltei kolmella kymmenestä ALMA-hankkeesta. Nämä vaikutukset ovat vahvistaneet ekologisesti kestäväää kehitystä. Ehkä kuitenkin merkittävin ALMA-ohjelman vaikutus kestävään kehitykseen on kohdistunut sosiaaliseen kestävyteen ja siihen läheisesti liittyvään kulttuuriseen kestävyteen sekä sosiaalisen pääoman vahvistamiseen. ALMA-ohjelman kolme keskeistä strategista ulottuvuutta olivat yhteistyö ja yhteistyökulttuurin vahvistaminen, kuluttajan arvostukset ja ympäristöstä huolehtiminen sekä yrittäjyyden ja osaamisen vahvistaminen. Viime mainittu oli ALMA-ohjelman läpileikkaavana teemana. ALMA-ohjelmalla on vahvistettu monipuolisesti ohjelma-alueen toimijoiden osaamista ja lisätty yhteistyötä. Siten sosiaalinen pääoma on vahvistunut.

Ohjelman keskeisenä teemana ollut yrittäjyyden ja osaamisen vahvistaminen kertoo siitä, että tavoitellaan pitkäkestoisia vaikutuksia. Esimerkiksi positiiviset tulo- ja markkinatilannevaikutukset eivät ole suoraan ohjelman tavoitteena, vaan positiiviseen kehitykseen pyritään pikemminkin kehittämisen, kuten osaamisen ja yhteistoininnan lisääntymisen sekä investointien kautta. Suuri osa tuloksista ja vaikutuksista onkin sellaisia, jotka ilmevät vasta viiveellä, esim. tiettyjen investointien kautta saatavat kilpailukyky- ja markkinavaikutukset. Onkin ensiarvoisen tärkeää turvata jo tehtyjen toimenpiteiden jatkuvuus ja realisoitumisen mahdollisuus. Samoin yhteistyö muiden ohjelmien ja organisaatioiden kanssa on tarpeen ohjelmien täydentävyyden takaamiseksi. Eri ohjelmien mahdollisuuksista on myös tiedotettava tuen hakijoita.

Ohjelman rahoituksella tehdyt investointiavustukset ovat ratkaisseet konkreettisia maaseudulla toimivien yritysten kehittämisiongelmiä, johtaneet nopeasti tuloksiin ja jääneet käyttöön osaksi yritysten toimintaa, jolloin rahoituksellinen ja taloudellinen kestävyys on toteutunut. Kuitenkin myös näillä konkreettisilla kehittämistoimilla on vahvistettu sosiaalista ja taloudellista kestävyttä, silloin kun

yritykset ovat yritystukien ansiosta voineet lisätä työvoimaansa, yrittäjien tulevaisuuden näkymät ovat parantuneet ja tunne omasta elämänhallinnasta, voimaantuminen, on lisääntynyt.

Yrityksiin kohdistuneet kehittämistoimet ovat vahvistaneet maaseudulla toimivien yritysten kilpailukykyä. Yhteisöllisyyttä ja maaseutualueiden elinympäristöä kehittänyt ohjelman toteutus on vahvistanut sosiaalista ja ekologisesti kestävyttä ohjelman toteutusalueella. Molemmat toimenpiteet ja tavoitteet ovat tärkeitä. Arvioinnin perusteella voidaan kuitenkin sanoa, että erityisesti johtuen ALMA-ohjelmassa käytössä olleiden rahoituksellisten panosten rajallisuudesta ohjelmalla ei ole voitu kovin laajasti vaikuttaa ohjelma-alueen elinolosuhteisiin eikä ohjelman jälki ole kovin selvästi ohjelma-alueen kehitystä kuvaavista tilastoista nähtävissä. Vaikka tulokset eivät näkyisikään merkittävinä seuranta-aineistoissa, niin paikallisella tasolla, kuten yksittäisen ihmisen, kylän, yrityksen tai maatilan tasolla, tulokset ja vaikutukset ovat olleet merkittäviä ja vahvistaneet sitä kautta maaseutualueiden kestäväää kehitystä.

Maatalouden kilpailukykyä on rakennettu viimeiset vuosikymmenet vahvasti fossiilisten polttoaineiden, öljytalouden, varaan. Tämä on johtanut raaka-aineiden hintojen nousun myötä kustannusten nousuun ja maataloustuotannon vahvaan riippuvuuteen maailmanmarkkinoiden ja raaka-aineiden hintojen kehityksestä. Maaseudulle on kuitenkin perinteisesti ollut ominaista omavaraisuus raaka-aineissa, tuotteissa ja markkinoissa. Jatkossa olisi perusteltua suunnata maaseudun kehittämistoimia entistä enemmän siihen suuntaan, että maaseutualueiden maatalous- ja muiden yrittäjien omavaraisuus ja riippumattomuus maailmanmarkkinoiden ja raaka-aineiden hintojen heilahteluista kasvaisi. Tämä tarkoittaa panostamista perustekijöihin, joita tarvitaan aina ja joiden saavuus ja hinta ovat kohtalaisen vakaita, kuten lähiruoan tuotanto ja markkinointi tai hajautettu energian tuotanto oman yrityksen ja lähialueen tarpeisiin (bioenergian laajemman tuotannon ohella). Bioenergiainvestointeja ja investointien kautta saatavaa hyötyä voitaisiin oleellisesti vauhdittaa esimerkiksi ottamalla käyttöön syöttötariffijärjestelmä uusiutuvalla energialla tuotetulle sähkölle. Tällä voitaisiin edistää hajautettua energiantuotantoa ja lisätä energian huoltovarmuutta maaseudulla. Myös maaseutualueiden yritysten tuotteiden jalostustasoa pitää pyrkiä edelleen nostamaan.

ALMA-ohjelmalla rahoitettu toiminta on vahvistanut yritystoimintaa maaseudulla monipuolistamalla yritysten toimintoja sekä parantamalla yritysten kannattavuutta. ALMA on lisännyt paikallisten asukkaiden osaamista. Samoin ohjelma on vahvistanut yhteistyön edellytyksiä ja mahdollisuuksia sekä konkreettisesti lisännyt toimijoiden välistä yhteistyötä. Ohjelman rahoituksella toteutetut hankkeet sekä toimintaryhmien toiminta ovat luoneet yhteistyöverkostoja, jotka tuskin kaikki olisivat syntyneet ilman ohjelman rahoitusta. Nämä yhteistyöhön liittyvät vaikutukset ovat vahvistaneet sosiaalista pääomaa ohjelma-alueella. ALMA-ohjelman keskeinen merkitys on ollut yhtäältä elinkeinon vahvistumisessa erityisesti yrityshankkeiden kautta sekä toisaalta sosiaalisen pääoman ja sosiaalisen kestävyuden vahvistumisessa ohjelma-alueella erityisesti kehittämishankkeiden kautta. Ohjelman toteutuksen arvioinnissa havaittu toteutuksen monipuolisuus, joka on ilmennyt hankkeiden moninaisuutena konkreettisista ja kohteeltaan rajatuista yrityshankkeista monipuolisiin ja laajoihin kehittämishankkeisiin, on heijastunut myös hankkeiden tulosten ja vaikutusten monipuolisuutena.

ALMA-ohjelmalla on vaikutettu maatilojen muuhun kuin maatalouden yritystoimintaan sekä laajemmin maaseutuun. Nämä vaikutukset ovat olleet tärkeitä ohjelman ko-

heesiopoliittisen merkityksen vahvistamisessa. Huolimatta suhteellisen pienestä rahoituksellisesta kehiksestä ohjelmalla on kyetty hidastamaan alueellista polarisaatiota. Kuitenkin edelleen on kiinnitettävä erityistä huomiota kehitykseen erityyppisillä maaseutualueilla, koska maan eri osissa ja ALMA-alueen sisälläkin esimerkiksi tulotasossa on suuria eroja.

Vaikka ohjelmalla on saatu aikaan positiivisia vaikutuksia suomalaisella maaseudulla, ei ohjelmatoiminnan toteuttamista ole tehty hankkeiden tasolla helpoksi. Tässä piileekin maassamme tehtävän julkisrahoitteisen kehittämistyön sudenkuoppa ja kovin haaste tulevaisuudessa. Hanketoiminnan byrokraattisuus on vain lisääntynyt, eikä helpotusta ole näköpiirissä. Kehittämistoiminta uhkaa jäädä liian harvalukuisen ammattikunnan erikoisosaamisen varaan eikä uusia toimijoita saada mukaan. Tämä on erityisesti maaseudun ongelma, jos kehitys vie siihen, että riittävä hanketoiminnan osaaminen ja mahdollisuus toiminnan pyörittämiseen löytyy jatkossa nykyistäkin enemmän vain suurista yksiköistä, jotka väistämättä sijaitsevat kaupungeissa. Surullisinta asiassa on se, että me suomalaiset olemme itse tämän järjestelmän rakentaneet ja ongelma on pääosin kotikutoinen. Itse luotu järjestelmä on kuitenkin omin voimin myös yksinkertaistettavissa, mikäli halua sen tekemiseen löytyy.

Lähteet

- Aulaskari, Olli, Heimo Keränen, Heikki Keränen, Sirpa Korhonen, Susanna Nevalainen & Keimo Sillanpää (2004). Hämeen TE-keskuksen ALMA-ohjelman väliarviointi. Suomen Aluetutkimus FAR, selvityksiä 23. Www-julkaisu.
- Aulaskari, Olli, Heimo Keränen, Heikki Keränen, Sirpa Korhonen, Susanna Nevalainen & Keimo Sillanpää (2004). Kaakkois-Suomen TE-keskuksen ALMA-ohjelman väliarviointi. Suomen Aluetutkimus FAR, selvityksiä 24. Www-julkaisu.
- ETLA, Elinkeinoelämän tutkimuslaitos (2008). Suhdanne: toimialakatsaus, metsäteollisuus. Nro 1 julkaistu huhtikuu 2008. Internet-sivut <<http://www.etla.fi/suhdanne/tk2.html>>.
- European Commission (1999). MEANS collection: Evaluating socio-economic programmes, Volume 1-6. EC Structural Funds. Italy.
- Euroopan sosiaalirahasto, ESR-sanasto, ohjelmakausi 2000–2006 <http://www.mol.fi/esr/fi/___yleiset/ESRsanasto.pdf> 27.10.2008.
- Karjalainen, Timo (2003). Kiinteiden polttoaineiden tuotannon ja käytön aluetaloudelliset vaikutukset Pyhäjärvellä. Moniste. Oulun yliopisto, Kajaanin kehittämiskeskus.
- Keränen, Heimo (2003). Itsearviointityökirja toimintaryhmien käyttöön. Maa- ja metsätalousministeriö, toimintaryhmät, julkaisu 2/2003. 37 s.
- Keränen, Heimo, Olli Aulaskari, Heikki Keränen & Sirpa Korhonen (2004). Pirkanmaan alueellisen maaseudun kehittämisohjelman (ALMA) väliarviointi. University of Oulu, REDEC Kajaani, Working Papers 51. 88 s.
- Keränen Heimo, Jukka-Pekka Kataja, Olli Aulaskari sekä Heikki Keränen, Susanna Nevalainen, Pentti Malinen & Jouni Ponnikas (2004). Alueellisen maaseudun kehittämisohjelman (ALMA) väliarviointi. MMM:n julkaisu 3/2004.
- Laukkanen, Timo. Tilastokeskus. Sähköpostiviesti 27.6.2007.
- Linden, Mika, Jyrki Aakkula, Olli Voutilainen, Tuomas Kuhmonen, Jouni Ponnikas, Liisa Kytölä, Teemu Juntunen, Reijo Keränen & Timo Tiainen (2008). Poliitiikan muutoksen vaikutukset alueisiin ja maaseutuväestöön (Vaihe II). Suomen aluetutkimus FAR. Selvityksiä 35. 114 s.
- Maa- ja metsätalousministeriö (2002). Alueellinen maaseudun kehittämisohjelma tavoite 1-ohjelman ulkopuoliselle alueelle vuosille 2000–2006. MMM:n julkaisu 11/2001. 172 s.
- Maa- ja metsätalousministeriö (2004). Suomen alueellisen maaseudun kehittämisohjelman täytäntöönpanokerromus vuodelta 2003, moniste.
- Maa- ja metsätalousministeriö (2005). Suomen alueellisen maaseudun kehittämisohjelman täytäntöönpanokerromus vuodelta 2004, moniste.
- Maa- ja metsätalousministeriö (2007). Suomen alueellisen maaseudun kehittämisohjelman täytäntöönpanokerromus vuodelta 2006, moniste.
- Malinen, Pentti, Liisa Kytölä, Heikki Keränen & Reijo Keränen (2006). Suomen maaseututyypit 2006. Maa- ja metsätalousministeriö 7/2006. 67 s.
- MTT (2003). Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2003. MTT Taloustutkimus. Julkaisu 103. Helsinki.
- MTT (2005). Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2005: kymmenen vuotta Euroopan unionissa. MTT Taloustutkimus. Julkaisu 105. Helsinki.
- MTT (2006). Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2006. MTT Taloustutkimus. Julkaisu 106. Helsinki.
- Niemi, J. & J. Ahlstedt (toim.) (2007). Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2007. Julkaisu 107. Helsinki: MTT Taloustutkimus.
- Ponnikas, Jouni, Sirpa Korhonen & Susanna Nevalainen (2006). Pohjois-Kymen Kasvu -toimintaryhmän kehittämisohjelman 2000–2006 toteutumisen arviointi. Oulun yliopisto, Kajaanin yliopistokeskus. 93 s. Moniste.
- Ponnikas, Jouni (2004). Ohjelmallisuus, temaattisuus ja toimintaryhmien hankkeistustyö. Teoksessa Pylkkänen, Päivi (toim.). Suomen LEADER+ -ohjelman väliarviointiraportti 2003 (ss. 96–110). Maa- ja metsätalousministeriön julkaisu 2/2004.
- Silvasti, T. (2006). Maatalouden rakennemuutoksen sosiaaliset seuraukset – ja erityisesti se, minkä vuoksi ne eivät kiinnosta juuri ketään. Teoksessa Helne, T. & M. Laatu (toim.) Vääräyyskirja. Helsinki: Kela.
- Tike (2004). Tilasto- ja tietopalvelut.
- Tike (2006). Tilasto- ja tietopalvelut.
- Väre, M. (2007). Determinants of farmer retirement and farm succession in Finland. MTT Agrifood Research Finland. Reports 93. 123 p.

Tilastolähteet

Maa- ja metsätalousministeriö, Hanke 2000 -hankerekisteri.

Maa- ja metsätalousministeriö, IACS -rekisteri.

MTT (2008). Taloustohtori.

Sisäasiainministeriö, FIMOS hankeseurantajärjestelmä.

Tilastokeskus (2008). Aluetietokanta (ALTIKA).

Tilastokeskus (2008). Maaseutuindikaattorit -tietokanta.

Tilastokeskus (2008). Maatilatalouden yritys- ja tulotilasto.

Tilastokeskus (2008). StatFin-tietokanta.

Tilastokeskus (2008). Tulonjakotilasto.

Liitteet

Liite 1. Kysely ALMA-ohjelmasta rahoitetuille kehittämishankkeille

JÄLKIARVIOINTIKYSELY ALMA-OHJELMAN KEHITTÄMIS-HANKKEILLE

Vastaukset käsitellään luottamuksellisesti siten, etteivät yksittäisten vastaajien henkilötiedot ja kommentit tule näkyviin arvioinnin raportoinnissa.

Vastaaajan nimi	
Vastaaajan yritys/yhteisö	
Vastaaajan tehtävänimike	

I TAUSTAA

1. Hankkeen tiedot

Hankennumero (mainittu saatteessa)	
Hankkeen nimi (mainittu saatteessa)	
Hankkeen pääasiallinen toteutuskunta	
Mikä oli hankkeen toteuttajaorganisaatio?	
Mikä oli hankkeen kohdealue?	
Mitkä olivat hankkeen kohderyhmät?	

2. Mikä oli roolisi tässä hankkeessa? *Rastita.*

☐	Hankevetäjä tai vastuhenkilö
☐	Hankkeen työntekijä
☐	Muu, mikä? _____

3. Olisiko hanke toteutettu ilman ALMA-ohjelman rahoitusta? *Rastita.*

☐	Ei
☐	Kyllä
☐	Kyllä, mutta suppeammin
☐	Kyllä, mutta myöhemmin
☐	En osaa sanoa

II HANKKEEN TOTEUTUS

4. Mitä mieltä olet seuraavista hankkeen syntyä ja toteuttamista koskevista väittämistä? 1=täysin eri mieltä, 2=jokseenkin eri mieltä, 3=ei samaa eikä eri mieltä, 4=jokseenkin samaa mieltä, 5=täysin samaa mieltä. Rastita.

	1	2	3	4	5
Hankeidea perustui hankkeen toiminta-alueen tarpeisiin					
Hankeidea perustui toteuttajaorganisaation tarpeisiin					
Hankeidea perustui toteuttajaorganisaation osaamisalueisiin					
Hanke syntyi kohderyhmiensä aidoista tarpeista					
Hankeidea kehitettiin toteuttamaan ALMA-ohjelman tavoitteita					
Hankeideallemme löytyi helposti rahoitusta					
Rahoittajaviranomainen on hankkeemme kannalta merkittävä hanketyön ohjaaja ja tukija					
Hankkeessa toteutettiin seurantaa ja seurannan tulokset ohjasivat hankkeen toteutusta					
Viranomaistukea oli saatavissa riittävästi hankkeen suunnitteluun					
Viranomaistukea oli saatavissa riittävästi hankkeen toteutuksessa					
Hankepäättökseen teko tapahtui kohtuullisessa ajassa					
TE-keskuksen rahoituspäätösten tekeminen sujui hyvin					
Viranomaiset seurasivat, mitä hankkeiden tuotoksille tapahtui hankerahoituksen päätyttyä					

5a. Oletko saanut ALMA-toimintaryhmän rahoitusta? (Jos vastasit ei, siirry kysymykseen 6a.)

☐	kyllä
☐	ei

5b. Mitä mieltä olet seuraavista toimintaryhmää koskevista väittämistä?

1=täysin eri mieltä, 2=jokseenkin eri mieltä, 3=ei samaa eikä eri mieltä, 4=jokseenkin samaa mieltä, 5=täysin samaa mieltä. Rastita.

	1	2	3	4	5
ALMA-toimintaryhmän rahoituspäätösten tekeminen sujui hyvin					
ALMA-toimintaryhmän toimisto oli asiantunteva hanketoiminnan ohjaaja ja tukija					
ALMA-toimintaryhmän toimiston neuvonta ja apu hankkeen suunnitteluvaiheessa oli ratkaisevaa hankkeen käynnistymisen kannalta					
ALMA-toimintaryhmä oli tehokas paikallisten asukkaiden vaikutuskanava					
Toimintaryhmät täydensivät hyvin muita aluekehitysviranomaisia					
Toimintaryhmän tavoitteet ohjasivat rahoitettavien hankkeiden valintaa					

6a. Oliko hankkeen maksatuksissa ongelmia, esim. maksatuspäätösten viipyminen?

☐	ei
☐	kyllä

6b. Mitä hankkeen maksatuksiin liittyvät ongelmat olivat ja mistä arvioit niiden johtuneen?

7. Missä määrin seuraavat tekijät vaikeuttivat hankkeen toimintaa?

1=ei lainkaan, 2=jonkin verran, 3=merkittävästi, 4=erittäin merkittävästi. Rastita.

	1	2	3	4
Hankkeen suunnittelu jäi riittämättömäksi				
Hankkeen suunnittelija ja toteuttaja olivat eri henkilöitä				
Hankkeen tavoitteet vastasivat huonosti kohdealueensa kehittämistarpeita				
Liian laajat tavoitteet suhteessa käytettävissä olleisiin taloudellisiin tai henkilöresursseihin				
Hankkeen liian lyhyt kesto suhteessa ratkaistaviin ongelmiin				
Hankkeen taustaorganisaation riittämätön tuki hankkeelle				
Ohjausryhmä ei tukenut riittävästi hankkeen toteutusta				
Hankkeen toimeenpanoon liittyvän neuvonnan tai tuen puute				
Hanke oli edellä aikaansa eikä toimintaympäristö ollut siihen valmis				
Rahoitusinstrumentti, kuten vain tietynlaisten kustannusten hyväksyminen rahoitettaviksi, ohjasi liikaa hankkeen toteutusta				
Hanke oli liikaa projektipäällikön vastuulla				
Hankehenkilöstön asiantuntemattomuus				
Hankehenkilöstön heikko sitoutuminen hankkeeseen				
Kohderyhmän heikko sitoutuminen hankkeeseen tai kohderyhmän hankeväsymys				
Hankkeen kohderyhmien välillä oli liian pitkät etäisyydet				
Liian monimutkaiset ja aikaa vievät raportoinnit rahoittajalle				
Jokin muu tekijä, mikä? (kommentoi alla)				

Mikä muu tekijä on vaikeuttanut hankkeen toimintaa?

III HANKKEEN TULOKSELLISUUS JA VAIKUTTAVUUS

8. Hankkeen onnistuminen ja sen tavoitteiden toteutuminen?

1=huonosti, 2=kohtalaisesti, 3=hyvin, 4=erinomaisesti. Rastita.

	1	2	3	4
Hanke onnistui				
Hankkeen tavoitteet toteutuivat				
Hanke ratkaisi kohdealueen kehittämisiongelmaa				
Hanke ratkaisi kohderyhmien kehittämisiongelmaa				

9. Mitkä olivat hankkeen tulosten saavuttamista tukeneet parhaat onnistumiset ja käytännöt?

10. Mitkä olivat suurimpia tuloksellisuutta ja vaikuttavuutta rajoittaneita ongelmia hankkeessa?

11a. Missä määrin hanke edisti seuraavien elinkeinollisten tavoitteiden toteutumista? 0=ei ollut tavoitteena, 1=ei lainkaan, 2=jonkin verran, 3=merkittävästi, 4=erittäin merkittävästi. Rastita.

	0	1	2	3	4
Säilytti maaseutukyliä toimivina asuin-, työ- tai yrittämisen ympäristöinä					
Loi työpaikkoja maaseudulle					
Lisäsi yritystoimintaa maaseudulla					
Paransi yritystoiminnan laatua					
Myötävaikutti yritysten tai mautilojen liikevaihdon kasvuun					
Paransi yritysten tai mautilojen kannattavuutta					
Paransi yritystoiminnan kilpailukykyä					
Hankkeen tuloksena mautilojen kiinteät kustannukset alenivat					
Vahvisti mautilojen toimeentuloperustaa					
Vaikutti mautilojen tai yritysten tuotannon uudelleensuuntaamiseen					
Edesauttoi mautilojen tai yritysten toiminnan monipuolistamista					
Hanke paransi suoraan maaseutuväestön tulotasoa					
Hanke paransi välillisesti maaseutuväestön tulotasoa					
Kehitti maa- tai elintarviketaloutta					
Kehitti metsätaloutta tai puunjalostusta					
Kehitti maaseutumatkailua					
Kehitti maaseudun pienyritystoimintaa					
Lisäsi yritysten, julkisen sektorin ja kolmannen sektorin välistä yhteistyötä					
Lisäsi yritysten, julkisen sektorin ja oppi- tai tutkimuslaitosten välistä yhteistyötä					
Lisäsi yritysten välistä yhteistyötä					

11b. Missä määrin hanke edisti seuraavien maaseudun elinvoimaisuutta tukevien tavoitteiden toteutumista? 0=ei ollut tavoitteena, 1=ei lainkaan, 2=jonkin verran, 3=merkittävästi, 4=erittäin merkittävästi. Rastita.

	0	1	2	3	4
Hidasti maaseudun väkiluvun alenemista					
Paransi maaseudun palvelujen saavutettavuutta					
Kehitti maaseudun infrastruktuuria					
Paransi maaseudun liikenneyhteyksiä					
Paransi maaseudun tietoliikenneyhteyksiä tai -palveluja					
Lisäsi kansalaisten osallisuutta yhteiskunnassa					
Kehitti maaseudun kulttuuria					
Lisäsi ihmisten viihtyvyyttä ja elämän laatua maaseudulla					
Kehitti kyliä					
Kehitti maaseudun ja kaupungin vuorovaikutusta					
Järjesti tai turvasi palveluita					
Synnytti uusia toimintatapoja maaseudulle					
Edisti sukupuolten välistä tasa-arvoa					
Edisti eri ikäryhmien välistä tasa-arvoa					
Edisti eri väestöryhmien välistä tasa-arvoa					
Muu keskeinen tavoite, mikä? (kommentoi alla)					

Muu keskeinen tavoite, mikä?

12. Mitä konkreettisia tuloksia hankkeessa saatiin aikaan?

13. Hankkeessa tavoitellut ja tähän mennessä saavutetut työpaikat sekä uudet yritykset?

Montako uutta työpaikkaa oli hankkeen tavoitteena?	____
- Montako uutta työpaikkaa on luotu?	____
• joista naisille?	____
Montako säilytettyä työpaikkaa oli hankkeen tavoitteena?	____
- Montako säilytettyä työpaikkaa on saatu?	____
• joista naisille?	____
Montako uutta yritystä oli hankkeen tavoitteena?	____
- Montako uutta yritystä on luotu?	____
• joista naisten perustamia?	____

14. Millaisia pysyviä tai pitkäaikaisia vaikutuksia arvioit hankkeen synnyttäneen toiminta-alueella ja kohderyhmissä? Mitä jäi elämään hankkeen päätyttyä?

15. Miten pian hankkeen pitkäaikaiset vaikutukset pääasiassa ilmenivät/ tulevat ilmenemään? Valitse mielestäsi asiaa parhaiten kuvaava vaihtoehto.

☐	hankkeen toteutuksen aikana
☐	heti hankkeen päätyttyä
☐	0,5 vuoden kuluessa hankkeen päättymisestä
☐	1 vuoden kuluessa hankkeen päättymisestä
☐	2–3 vuoden kuluessa hankkeen päättymisestä
☐	3–5 vuoden kuluessa hankkeen päättymisestä
☐	yli 5 vuoden kuluessa hankkeen päättymisestä

16. Mille alueelle hankkeen vaikutukset pääosin kohdentuivat?

Valitse mielestäsi asiaa parhaiten kuvaava vaihtoehto.

☐	Kunnan osa
☐	Kunta
☐	Ylikunnallinen
☐	Seutukunta
☐	Maakunta
☐	Ylimaakunnallinen

17. Miten hanke vaikutti seuraaviin ympäristöön ja kestäväan kehitykseen liittyviin prosesseihin? 0=ei ollut tavoitteena, 1=ei lainkaan, 2=jonkin verran, 3=merkittävästi, 4=erittäin merkittävästi. Rastita.

	0	1	2	3	4
Hanke ei ollut ympäristöhanke, mutta hankkeen tulokset vaikuttivat välillisesti myönteisesti ympäristöön					
Paransi ympäristötiedon saatavuutta ja lisäsi ympäristötietoisuutta					
Edisti energian ja luonnonvarojen säästöä					
Edisti jätteiden kierrätystä tai vähensi jätteiden syntymistä					
Vähensi vesien, ilman tai maaperän kuormitusta					
Säilytti tai paransi luonnon monimuotoisuutta					
Edisti maiseman hoitoa ja suojelua tai luonnonsuojelua					
Hanke edisti ympäristönsuojelun huomioimista maataloudessa					
Hanke edisti ympäristönsuojelun huomioimista metsätaloudessa					
Hanke edisti rakennetun ympäristön suojelua tai entisöintiä					
Vähensi ihmisten syrjäytymistä sosiaalisesta kanssakäymisestä					
Tuki paikallisten perinteiden ja paikallisen kulttuurin säilyttämistä					
Lisäsi asukkaiden mahdollisuuksia pysyä kotiseuduillaan					
Paransi tai ylläpiti paikallisten asukkaiden elämänlaatua					
Hanke paransi tai ylläpiti asumisviihtyisyyttä					
Hanke tuki alueen asukkaiden yhteenkuuluvuutta					
Paransi tuotantoeläinten hyvinvointia maataloilla					
Muu vaikutus kestäväan kehitykseen, mikä? (Kommentoi alla)					

Muu vaikutus kestäväan kehitykseen, mikä?

18. Mikä hankkeen tuloksissa oli merkittävää kestäväan kehityksen tai ympäristön kannalta?

19a. Toteutettiinko hankkeessa koulutusta?

☐	kyllä
☐	ei

19b. Jos toteutettiin, millaisiin asioihin koulutus kohdistui?

20. Missä määrin hankkeenne edisti seuraavien koulutukseen liittyvien tavoitteiden toteutumista? 0=ei ollut tavoitteena, 1=ei lainkaan, 2=jonkin verran, 3=merkittävästi, 4=erittäin merkittävästi. Rastita.

	0	1	2	3	4
Paransi koulutuksen saatavuutta / saavutettavuutta					
Paransi väestön osaamistasoa maaseutualueilla					
Hankkeen koulutuksiin osallistuneet työllistyivät koulutusten ansiosta paremmin					
Hankkeen koulutuksiin osallistuneiden työn laatu parantui koulutusten ansiosta					
Naisten ammatillinen koulutus edisti koulutettavan henkilön toimialan kilpailukykyä					
Miesten ammatillinen koulutus edisti koulutettavan henkilön toimialan kilpailukykyä					
Hankkeessa toteutettu ammatillinen koulutus edisti maaseudun kehittämistoimiin osallistumista					
Hankkeessa toteutettu ammatillinen koulutus auttoi maanviljelijöitä noudattamaan hygieniää ja eläinten terveyttä koskevia standardeja					
Hankkeessa toteutettu ammatillinen koulutus edisti ympäristönäkökohtien huomioon ottamista maa- ja metsätaloudessa, miten? (Kommentoi alla)					

Miten hankkeessa toteutettu ammatillinen koulutus edisti ympäristönäkökohtien huomioon ottamista maa- ja metsätaloudessa?

21. Millaisia onnistuneita toimintamalleja hankkeen koulutustoiminnassa käytettiin? Miksi juuri nämä onnistuivat?

22a. Liittyikö hankkeenne metsätalouteen tai bioenergiaan? (Jos vastasit ei, siirry kysymykseen 25)

☐	kyllä
☐	ei

22b. Missä määrin hankkeenne edisti seuraavien metsätalouteen ja bioenergian käyttöön liittyvien tavoitteiden toteutumista? 0=ei ollut tavoitteena, 1=ei lainkaan, 2=jonkin verran, 3=merkittävästi, 4=erittäin merkittävästi. Rastita. (Bioenergiaa ovat puuperäiset polttoaineet, peltobiomassat, biokaasu ja kierrätyspolttoaineiden biohajoava osa.)

	0	1	2	3	4
Hanke edisti metsien kestäväää taloudellista hyödyntämistä					
Hankkeessa toteutetut metsätalouteen tai bioenergiaan liittyvät toimenpiteet vähensivät fossiilisten polttoaineiden käyttöä					
Hankkeessa toteutetut metsien kehittämistoimet edistivät alueen metsätaloutta					
Hankkeessa toteutetut metsien kehittämistoimet edistivät alueen taloudellista kehitystä					
Edisti metsän ja metsämaan tuottokyvyn säilyttämistä ja parantamista					
Edisti puuhun perustuvaa yritystoimintaa					

Edisti soiden käyttöä					
Edisti metsien kestävää hoitoa ja käyttöä					
Edisti puuraaka-aineen saantia ja hankintaa					
Edisti puun mekaanista jatkojalostusta					
Hankkeen ansiosta puutuotealan jalostusarvo lisääntyi					
Hankkeen ansiosta bioenergian käyttö lisääntyi					
Hankkeen ansiosta syntyi uusia bioenergia-alan yrityksiä					
Hankkeen ansiosta energiapuun korjuumäärät kasvoivat					
Hankkeen ansiosta olemassa olevat yritykset laajensivat toimintaansa bioenergia-alalle					
Hankkeen ansiosta peltoenergian tuotanto tai käyttö lisääntyi					
Hankkeella edistettiin muiden kuin puu- tai peltoenergian liittyvien bioenergiamuotojen käyttöä					
Hankkeella edistettiin jotain muuta metsätalouteen tai bioenergian käyttöön liittyvää tavoitetta, mitä? (Kommentoi alla)					

Muu metsätalouteen tai bioenergian käyttöön liittyvä tavoite, mikä?

23. Millä tavoin hanke vaikutti puuenergian käytön kasvuun?

24. Millä tavoin hanke vaikutti puutuotealan jalostusarvon kasvuun?

IV HANKKEEN JATKO

25. Miten hankkeen toimintaa on jatkettu erillisen hankerahoituksen päätyttyä?

Rastita. Voit valita tarvittaessa useamman vaihtoehdon.

☐	Hanke keskeytettiin, miksi? (Kommentoi alla)
☐	Toimintaa jatkettiin toteuttajan omalla panostuksella ilman hankerahoitusta
☐	Yhteistyökumppani jatkoi hankkeen toimintaa omalla panostuksellaan ilman hankerahoitusta
☐	Jatkettiin erikseen haettavalla uudella hankkeella ja hankerahoituksella
☐	Hankkeen toimintaa jatkettiin yritystoimintana
☐	Hankkeen toiminta siirtyi osaksi julkisen sektorin organisaation budjettirahoitteista toimintaa
☐	Ei jatkettu, hanke oli infrastruktuuri- tai rahoitushanke, joka loi edellytyksiä muulle toiminnalle
☐	Ei jatkettu, toiminta päättyi hankkeen päättymisen myötä, miksi? (Kommentoi alla)

Miksi hanke keskeytettiin tai toiminta päättyi hankkeen päättymisen myötä?

26. Mihin hankkeessa työskennelleet henkilöt ovat sijoittuneet hankkeen jälkeen?

Rastita. Voit tarvittaessa valita useamman vaihtoehdon.

☐	Ovat sijoittuneet työtehtäviin hankkeen toteuttajaorganisaatioon
☐	Ovat työttömänä
☐	Työllistyivät hankkeessa mukana olleisiin yrityksiin
☐	Perustivat oman yrityksen
☐	Työllistyivät muualle, minne? _____

27. Millä tavoin EU-osarahoitteisten ohjelmien hanketoimintaa tai rahoituksen hakemista, maksatusta ja raportointia tulisi mielestäsi kehittää? Mitä muuta jatkossa huomioitavaa olet oppinut hanke- ja ohjelmatyöstä hankkeen toteutuksen aikana? Voit kertoa myös muita kommenttejasi arvioinnin tekijöille.

KIITOS VASTAAMISESTA!

Liite 2. Kysely ALMA-ohjelmasta yritys- tai investointitukea saaneille tahoille.

JÄLKIVARVIOINTIKYSELY ALMA-OHJELMASTA YRITYS- / INVESTOINTITUKEA SAANEILLE TAHOILLE

Vastaukset käsitellään luottamuksellisesti siten, etteivät yksittäisten vastaajien henkilötiedot ja kommentit tule näkyviin arvioinnin raportoinnissa.

Vastaajan nimi
Vastaajan yritys/yhteisö
Vastaajan tehtävänimike

I TAUSTAA

Hankenumero (mainittu saatteessa)
Hankkeen nimi (mainittu saatteessa)
Hankkeen toimiala
Hankkeen pääasiallinen toteutuskunta

1. Olisiko hanke toteutettu ilman ALMA-ohjelman rahoitusta?

Rastita. Valitse mielestänne yksi todennäköisin vaihtoehto.

- Ei
 Kyllä
 Kyllä, mutta suppeammin
 Kyllä, mutta myöhemmin
 En osaa sanoa

II HANKKEEN ARVIOINTI

2. Missä määrin seuraavat tekijät vaikeuttivat hankkeen toimintaa?

1=ei lainkaan, 2=jonkin verran, 3=merkittävästi, 4=erittäin merkittävästi. Rastita.

	1	2	3	4
Hankkeen suunnittelu jäi riittämättömäksi				
Hankkeen tavoitteet vastasivat huonosti tärkeimpiä kehittämistarpeitamme				
Hankkeen liian lyhyt kesto suhteessa ratkaistaviin ongelmiin				
Hanke oli edellä aikaansa eikä toimintaympäristö ollut siihen valmis				
Rahoitusinstrumentti, kuten vain tietynlaisten kustannusten hyväksyminen rahoitettaviksi, ohjasi liikaa hankkeen toteutusta				
Liian laajat tavoitteet suhteessa käytettävissä olleisiin taloudellisiin tai henkilöresursseihin				
Liian monimutkaiset ja aikaa vievät raportoinnit rahoittajalle				
Jokin muu tekijä, mikä? (Kommentoi alla)				

Mikä muu tekijä vaikeutti hankkeen toimintaa?

3a. Oletko saanut ALMA-toimintaryhmän rahoitusta? (Jos vastasit ei, siirry kysymykseen 4.)

- Kyllä
 Ei

3b. Mitä mieltä olet seuraavista toimintaryhmää koskevista väittämistä?

1=täysin eri mieltä, 2=jokseenkin eri mieltä, 3=ei samaa eikä eri mieltä, 4=jokseenkin samaa mieltä, 5=täysin samaa mieltä. Rastita.

	1	2	3	4	5
ALMA toimintaryhmän rahoituspäätösten tekeminen sujui hyvin					
ALMA-toimintaryhmän toimisto oli asiantunteva hanketoiminnan ohjaaja ja tukija					
ALMA-toimintaryhmän toimiston neuvonta ja apu hankkeen suunnitteluvaiheessa oli ratkaisevaa hankkeen käynnistymisen kannalta					

ALMA-toimintaryhmä oli tehokas paikallisten asukkaiden vaikutuskanava					
Toimintaryhmät täydensivät hyvin muita aluekehitysviranomaisia					
Toimintaryhmän tavoitteet ohjasivat rahoitettavien hankkeiden valintaa					

4. Mitä mieltä olet seuraavista hanketta ja hankkeen hallintoa koskevista väittämistä?

1=täysin eri mieltä, 2=jokseenkin eri mieltä, 3=ei samaa eikä eri mieltä, 4=jokseenkin samaa mieltä, 5=täysin samaa mieltä. Rastita.

	1	2	3	4	5
Viranomaistukea saatiin riittävästi hankkeen suunnitteluun					
Viranomaistukea saatiin riittävästi hankkeen toteutuksessa					
Hankepäättökseen teko tapahtui kohtuullisessa ajassa					
TE-keskuksen rahoituspäätösten tekeminen sujui hyvin					
Viranomaiset seurasivat, mitä hankkeiden tuotoksille tapahtui hankerahoituksen päätyttyä					

5a. Onko hankkeen maksatuksissa ollut ongelmia, esim. maksatuspäätösten viipyminen?

☐	Ei
☐	Kyllä

5b. Mitä hankkeen maksatuksiin liittyvät ongelmat olivat ja mistä arvioit niiden johtuneen?

6. Mitkä ovat olleet hankkeen toteutuksen parhaat onnistumiset?

7. Mitkä ovat olleet suurimpia ongelmia hankkeessa?

8. Miten hanke mielestäsi onnistui ja sen tavoitteet toteutuivat?

1=huonosti, 2=kohtalaisesti, 3=hyvin, 4=erinomaisesti. Rastita.

	1	2	3	4
Kokonaisuutena hanke onnistui				
Hankkeen tavoitteet toteutuivat				

9. Mitä konkreettisia tuloksia hankkeella (myönnetyllä tuella) saatiin aikaan? Mitä konkreettista hyötyä hankkeesta oli?

10. Missä määrin myönnetty tuki (rahallinen) vaikutti seuraaviin maatalaanne tai yritykseenne liittyviin asioihin? 1=ei lainkaan, 2=jonkin verran, 3=merkittävästi, 4=erittäin merkittävästi. Rastita.

	1	2	3	4
Paransi maatilan tai yrityksen kilpailukykyä				
Paransi maatilan tai yrityksen toiminnan laatua				
Vaikutti maatilan tai yrityksen toiminnan uudelleensuuntaamiseen				
Edesauttoi maatilan tai yrityksen tuotannon monipuolistamista				
Myötävaikutti maatilan tai yrityksen työllisyyden säilyttämiseen				
Mahdollisti toiminnan jatkumisen ylipäänsä				
Hankkeen tuloksena maatilan kiinteät kustannukset alenivat				
Vaikutti yrityksen tai maatilan laajentumiseen				
Edisti maatilojen tai yritysten välistä yhteistyötä				
Hanke paransi yrityksen tai maatilan kannattavuutta				
Lisäsi yrityksen tai maatilan työntekijöiden osaamista				
Yrityksemme tai maatilamme palkkasi uutta henkilöstöä				
Hanke vaikutti myönteisesti yrityksen tai maatilan tuotekehitykseen				
Hanke edisti maatilan tai yrityksen tuotteen tai palvelun markkinoille pääsyä				
Hanke edisti yrityksen tai maatilan tuotteiden markkinointia				
Investoinnin ansiosta maatilan tai yrityksen liikevaihto kasvoi				
Edisti energian ja luonnonvarojen säästöä maatilan tai yrityksen toiminnassa				

Vähensi fossiilisten polttoaineiden käyttöä maatilan tai yrityksen toiminnassa				
Hanke edisti ympäristönsuojelun huomioimista maatilan tai yrityksen toiminnassa				
Hanke edisti ympäristönsuojelun huomioimista metsätaloudessa				
Hanke edisti rakennetun ympäristön suojelua tai entisöintiä				
Paransi tuotantoeläinten hyvinvointia maatiloilla				
Muu vaikutus, mikä? (Kommentoi alla)				

Muut tuen / investoinnin vaikutukset maatilan tai yrityksen toimintaan?

11. Millä tavoin myönnetty tuki edesauttoi tuotteenne tai palvelunne markkinoille pääsyä?

12. EU-rahoitus yritysten tukemisessa. Arvioi alla olevia kysymyksiä seuraavalla asteikolla: 1=huonosti, 2= kohtalaisesti, 3=hyvin, 4=erinomaisesti. Rastita.

	1	2	3	4
Miten hyvin hallitset EU-osarahoitteisten tukimuotojen käytön?				
Miten hyvin koet viranomaisten auttavan tukiasioissa?				
Miten hyvin EU-osarahoitteinen rahoitus mielestäsi sopii maatalojen kehittämisen tukemiseen?				
Miten hyvin EU-osarahoitteinen rahoitus mielestäsi sopii maaseudulla toimivien yritysten kehittämisen tukemiseen?				
Asiantuntijat ovat osanneet auttaa ja neuvoa yrityksemme tai maatilamme kehittämistä				
Asiantuntijat ovat osanneet auttaa ja neuvoa tämän hankkeen toteutusta				

13. Miten hyvin seuraavat tukimuodot soveltuvat kokemustesi perusteella maatalojen tai maatilakytkentäisten yritysten kehittämiseen? Arvioi alla olevia kysymyksiä seuraavalla asteikolla: 1=huonosti, 2= kohtalaisesti, 3=hyvin, 4=erinomaisesti. Rastita.

	1	2	3	4
Yritystoiminnan käynnistäminen (käynnistyskauden palkkamenot ym.)				
Yritystoiminnan investointi (koneet, laitteet ym.)				
Yritystoiminnan kehittäminen (tuotekehitys, selvitykset ym.)				
Esiselvityshanke (valmisteluhanke)				
Markkinointi				

14. Miten hankkeen toimintaa jatkettiin erillisen hankerahoituksen päätyttyä? Rastita. Voit valita tarvittaessa useamman vaihtoehdon.

☐	Kehitystyötä jatkettiin erikseen haettavalla jatkohankkeella
☐	Toimintaa ja kehittämistä jatkettiin hankkeen toteuttajan omana toimintana ilman erillisrahoitusta
☐	Yhteistyökumppani jatkoi hankkeen toimintaa omalla panostuksellaan ilman hankerahoitusta
☐	Hankkeen toimintaa ja kehittämistä jatkettiin yritystoimintana
☐	Toiminta jatkui jotenkin muutoin, miten? (kommentoi alla)
☐	Ei jatkettu, toiminta päättyi hankkeen päättymisen myötä, miksi? _____

Miten muutoin toiminta jatkui?

15. Mitä myönnetyn rahallisen tuen avulla tehdyille investoinnille (koneet, laitteet, käynnistetty yritys, tms.) on tapahtunut hankkeen päätyttyä?

16. Uskotko hakevasi vastaaventyypisessä organisoitua rahoitusta uudelleen, mikäli siihen tarjoutuu mahdollisuus?

☐	Kyllä, mitä todennäköisimmin
☐	Kyllä, mutta vain tietyin ehdoin
☐	En osaa sanoa
☐	Todennäköisesti en
☐	En missään tapauksessa

Miksi ette halua hakea rahoitusta tai miksi epäröitte hakemistanne? Mitä rahoituksen organisoinnissa tulisi muuttua, jotta hakisitte?

17. Miten hanketoimintaa tai yritystuen hakemista, maksatusta ja raportointia tulisi mielestäsi kehittää? Mitä muuta jatkossa huomioitavaa olet oppinut hanke- ja ohjelmatyöstä hankkeen toteutuksen aikana? Voit kertoa myös muita kommenttejäsi arvioinnin tekijöille.

KIITOS VASTAAMISESTA!

Liite 3. Kysely ALMA-ohjelmasta sidosryhmille.

JÄLKIARVIOINTIKYSELY ALMA-OHJELMAN SIDOSRYHMILLE

Vastaukset käsitellään luottamuksellisesti siten, etteivät yksittäisten vastaajien henkilötiedot ja kommentit tule näkyviin arvioinnin raportoinnissa.

I TAUSTAA

Vastaajan nimi	
Vastaajan organisaatio	
Vastaajan tehtävänimike	
Vastaajan paikkakunta	

1. Mikä on asemanne tai "roolinne" hanke- ja ohjelmatyössä? Voit valita tarvittaessa useamman vaihtoehdon.

☐	TE-keskuksen työntekijä
☐	Maa- ja metsätalousministeriön työntekijä
☐	ALMA-seurantaryhmän jäsen
☐	Maakunnan yhteistyöryhmän (MYR) maaseutujaoston jäsen
☐	Maakunnan yhteistyöryhmän jäsen
☐	Toimintaryhmän työntekijä
☐	Toimintaryhmän jäsen
☐	Muu, mikä? _____

Maakunta, jossa toimipaikkanne on?

II OHJELMAN ARVIOINTI

2a. Mitä mieltä olette seuraavista ALMA-ohjelmaa, sen hallintoa ja hankkeita koskevista väittämistä? 1=täysin eri mieltä, 2=jokseenkin eri mieltä, 3=ei samaa eikä eri mieltä, 4=jokseenkin samaa mieltä, 5=täysin samaa mieltä. Rastita.

	1	2	3	4	5
Hankkeiden hakuprosessi oli sujuva					
Viranomaisten rooli oli keskeinen hankkeiden sovittamisessa ohjelman tavoitteisiin					
Hankepäätösten odotusaika oli hanketoimijalle kohtuullinen					
Ohjelman rahoitus oli riittävä					
TE-keskusten ja toimintaryhmien työn- ja roolien jako oli selkeä					
Viranomaiset seurasivat, mitä hankkeiden tuotoksille tapahtui hankerahoituksen päätyttyä					
TE-keskuksen rahoituspäätösten tekeminen sujui hyvin					
Rahoittajaviranomaiset olivat merkittäviä hanketyön ohjaajia ja tukijoita					
ALMA-toimintaryhmät olivat tehokkaita paikallisten asukkaiden vaikutuskanavia					
ALMA-toimintaryhmät olivat asiantuntevia hanketoiminnan ohjaajia ja tukijoita					

2b. Mitä mieltä olette seuraavista ALMA-ohjelmaa, sen hallintoa, hankkeita ja merkitystä koskevista väittämistä? 1=täysin eri mieltä, 2=jokseenkin eri mieltä, 3=ei samaa eikä eri mieltä, 4=jokseenkin samaa mieltä, 5=täysin samaa mieltä. Rastita.

	1	2	3	4	5
ALMA-ohjelma oli maaseudun kehittämistyön tärkein ohjausväline alueellamme					
ALMA-ohjelma paransi maaseudun yritysten toimintaedellytyksiä tai kannattavuutta					
ALMA-ohjelma edisti maaseudun yritysten kykyä työllistää					
Rahoittajaviranomaiset tukivat omaa toimintaansa ALMA-ohjelman kautta					

ALMA-ohjelma lisäsi maaseutualueiden vetovoimaa					
ALMA-ohjelma toi uusia ihmisiä mukaan aluekehittämiseen					
ALMA-ohjelma mahdollisti monien tärkeiden hankkeiden toteuttamisen					
ALMA-ohjelman käynnistymisen viivästyminen hankaloitti ohjelman tavoitteisiin pääsemistä					
ALMA-ohjelman asema yhden hallinnon alan ohjelmana edisti tavoitteisiin pääsemistä					
ALMA-ohjelma loppui liian aikaisin ohjelman tavoitteisiin pääsemisen kannalta					
ALMA-ohjelman yritys kohtaisten tukien maa- tai metsätalaisyhtäläisyysvaatimus edisti ohjelman tavoitteisiin pääsemistä					
ALMA-ohjelmasta annettu yrityshankerahoitus oli tuloksellista ja vaikuttavaa					
ALMA-ohjelmasta rahoitetut kehittämishankkeet olivat tuloksellisia ja vaikuttavia					
ALMA-ohjelman toimeenpanon toimenpidevalikoima oli riittävän laaja ja joustava					
ALMA-ohjelman toimeenpanon ohjeistus oli selkeä ja valtakunnallisesti yhdenmukainen					
ALMA-ohjelmaan oli vaikea löytää rahoitettavaksi hyviä hankeideoita					

Perusteluja tai kommentteja kysymyksiin 2a ja 2b annettuihin vastauksiin

3. Miten seuraavat ALMA-ohjelman 2000–2006 toimeenpanoon valitut strategiset tekijät ja ALMA-kehittämistyön toimintatavat onnistuivat tukemaan ohjelman tavoitteiden saavuttamista? 1=huonosti, 2=kohtalaisesti, 3=hyvin, 4=erinomaisesti. Rastita.

	1	2	3	4
Yhteistyö ja yhteistyökulttuurin vahvistaminen				
Kuluttajan arvostukset				
Ympäristöstä huolehtiminen				
Yrittäjyyden ja osaamisen vahvistaminen				
Maakunnittaiset teema- ja työohjelmat				
Seudulliset osaamiskeskittymät				
Paikalliset toimintaryhmät ohjelman toteuttajina				
Ylimaakunnalliset hankkeet				

4a. Mitkä olivat keskeiset ALMA-ohjelman ohjelmamenettelyn ja täytäntöönpanon vahvuudet ohjelmakaudella 2000–2006?

4b. Mitkä olivat keskeiset ALMA-ohjelman ohjelmamenettelyn ja täytäntöönpanon heikkoudet ohjelmakaudella 2000–2006?

5a. Arvioi seuraavien ALMA-ohjelman prosessien toteutumista ja soveltuvuutta ohjelmakaudella 2000–2006. 1=huonosti, 2= kohtalaisesti, 3=hyvin, 4=erinomaisesti. Rastita.

	1	2	3	4
ALMAN hallintokoneisto ohjasi ohjelma- ja hanketyöskentelyä				
Yhteistyö ALMA-ohjelmassa mukana olevien tahojen välillä toimi				
ALMA-ohjelman hankkeiden toteutus sujui				
ALMA-ohjelma otti huomioon eri toiminta-alueiden tarpeet ja erityispiirteet				
ALMA-ohjelman maksatukset sujuivat				
Alueellinen hanketoiminta toteutti valtakunnallisen ALMA-ohjelman tavoitteita				
ALMA-ohjelma edisti toimintaryhmyön valtavirtaistamista				
Toimintaryhmytyö edisti ALMA-ohjelman tavoitteisiin pääsemistä				
Viranomaistukea oli ALMA-alueilla saatavissa hankkeiden suunnitteluun				
Viranomaistukea oli ALMA-alueilla saatavissa hankkeiden toteutukseen				
ALMA-toimintaryhmien tavoitteet ohjasivat rahoitettavien hankkeiden valintaa				
ALMA-toimintaryhmät täydensivät muita aluekehitysviranomaisia				
ALMA-toimintaryhmän rahoituspäätösten tekeminen sujui				
Viranomaiset auttoivat EU-tukiasioissa ALMA-ohjelman alueen toimijoita				

EU-osarahoitteinen rahoitus sopii maatalojen kehittämiseen				
EU-osarahoitteinen rahoitus sopii maaseudulla toimivien yritysten kehittämiseen				
Asiantuntija-apua oli saatavissa maatalojen ja maaseudulla toimivien yritysten kehittämiseen				
Maaseudun kehittämisselitys onnistui kokonaisuudessaan päättyneellä ohjelmakaudella (perustele vastauksesi alla)				

5b. Perustele näkemyksesi maaseudun kehittämisselityksen onnistumisesta päättyneellä ohjelmakaudella ja arvioi, mitkä olivat ALMA-ohjelman vaikutukset siihen?

III OHJELMAN TULOKSELLISUUS JA VAIKUTTAVUUS

6a. Missä määrin ALMA-ohjelma 2000–2006 edisti seuraavien elinkeinollisten tavoitteiden toteutumista? 1=ei lainkaan, 2=jonkin verran, 3=merkittävästi, 4=erittäin merkittävästi. Rastita.

	1	2	3	4
Säilytti maaseutukylä toimivina asuin-, työ- tai yrittämisen ympäristöinä				
Loi työpaikkoja maaseudulle				
Lisäsi yritystoimintaa maaseudulla				
Paransi yritystoiminnan laatua maaseudulla				
Myötävaikutti yritysten tai maatalojen liikevaihdon kasvuun				
Paransi yritysten tai maatalojen kannattavuutta				
Paransi yritystoiminnan kilpailukykyä				
Vahvisti maatalojen toimeentuloperustaa				
Vaikutti maatalojen tai yritysten tuotannon uudelleensuuntaamiseen				
Edesauttoi maatalojen tai yritysten toiminnan monipuolistamista				
Paransi suoraan tai välillisesti maaseutuväestön tulotasoa				
Kehitti maa- tai elintarviketaloutta				
Kehitti metsätaloutta tai puunjalostusta				
Kehitti maaseutumatkailua				
Kehitti maaseudun pienyritystoimintaa				
Lisäsi yritysten, oppi- tai tutkimuslaitosten sekä julkisen tai kolmannen sektorin välistä yhteistyötä				
Lisäsi yritysten välistä yhteistyötä				

6b. Missä määrin ALMA-ohjelma edisti seuraavien maaseudun elinvoimaisuutta ja koulutuksen kehittämistä tukevien tavoitteiden toteutumista?

1=ei lainkaan, 2=jonkin verran, 3=merkittävästi, 4=erittäin merkittävästi. Rastita.

	1	2	3	4
Paransi maaseudun palvelujen saavutettavuutta				
Kehitti maaseudun infrastruktuuria				
Paransi maaseudun liikenneyhteyksiä				
Paransi maaseudun tietoliikenneyhteyksiä tai -palveluja				
Lisäsi kansalaisten osallisuutta yhteiskunnassa				
Kehitti maaseudun kulttuuria				
Lisäsi ihmisten viihtyvyyttä ja elämän laatua maaseudulla				
Kehitti kylä				
Kehitti maaseudun ja kaupungin vuorovaikutusta				
Järjesti tai turvasi palveluita				
Synnytti uusia toimintatapoja maaseudulle				
Edisti sukupuolten välistä tasa-arvoa				
Edisti eri ikäryhmien välistä tasa-arvoa				
Edisti eri väestöryhmien välistä tasa-arvoa				
Tuki myönteisesti ympäristön tilaan vaikuttavia toimenpiteitä				
Edisti koulutuksen saatavuutta tai saavutettavuutta				
Ammatillinen koulutus edisti koulutuksiin osallistuneiden henkilöiden toimialan kilpailukykyä				
Edisti metsien kestävästä taloudellisesta hyödyntämisestä				
Edisti bioenergian tuotantoa ja käyttöä				

Perusteluja tai kommentteja kysymyksiin 6a ja 6b annettuihin vastauksiin.

7. Mitkä ovat ALMA-ohjelmalla aikaansaadut keskeisimmät tulokset ja vaikutukset?

8. Millaisia olivat mielestäsi ALMA-ohjelmasta rahoitetut hyvät hankkeet? Miksi nämä hankkeet olivat onnistuneita?

9. Olisiko sellaista toimintaa, jota ALMA-ohjelmalla rahoitettiin, mielestäsi rahoitettu ilman ALMA-ohjelman rahoitusta? Valitse yksi mielestäsi todennäköisin vaihtoehto.

☐	Ei
☐	Kyllä
☐	Kyllä, mutta suppeammin
☐	Kyllä, mutta myöhemmin
☐	En osaa sanoa

10. Millä tavalla ALMA-väliarvioinnin (2003) tulokset, johtopäätökset ja suositukset huomioitiin ohjelman toteutuksessa?

11. Miten ohjelmatoimintaa tulisi jatkossa kehittää? Mitä jatkossa huomioitavaa olet oppinut ohjelma-työstä ALMA-ohjelman toteutuksen aikana? Voit kertoa myös muita kommenttejasi arvioinnin tekijöille.

KIITOS VASTAUKSESTASI!

JÄLKIARVIOINTIKYSELY ALMA-HANKKEIDEN KOHDERYHMILLE

Arvoisa vastaanottaja!

Tämä kysely on osoitettu vastattavaksi ryhmille, jotka ovat osallistuneet Alueellisesta maaseudun kehittämisohjelmasta rahoitetuissa hankkeissa järjestettyyn toimintaan ja olleet hankkeiden toimenpiteiden kohteina. Kyselyn tarkoituksena on selvittää, miten hyvin ohjelmassa toteutetut hankkeet ovat vastanneet kohderyhmiensä tarpeisiin ja mitä hyötyä hankkeista on ollut. Vastaamalla tähän kyselyyn sinulla on mahdollisuus vaikuttaa maaseutuohjelmien toteutukseen jatkossa.

Kysely koskee XXX XXX -hanketta.

I TAUSTATIEDOT

Vastaajan nimi	
Vastaajan syntymävuosi	
Vastaajan yritys/yhteisö	

1. Olen osallistunut hanketoimintaan Rastita. Valitse yksi seuraavista vaihtoehdoista.

☐	Maatilayrittäjänä
☐	Muuna maaseutuyrittäjänä
☐	Maaseudun asukkaana
☐	Kylä- tai muun yhdistyksen edustajana
☐	Julkisen organisaation edustajana (kunta, valtio...)
☐	Jossakin muussa roolissa, missä? _____

2. Onko Sinulla muuta hankekokemusta? Rastita.

☐	Ei
☐	Kyllä on, oman yrityksen/maatilan yritystukihankkeesta
☐	Kyllä on, tämän tai muun tyyppisestä yleisestä kehittämishankkeesta

3. Kuinka monen kehittämishankkeen tilaisuuksiin tai toimintaan olet kaikkiaan osallistunut? Rastita.

☐	En ole osallistunut lainkaan
☐	Pääasiassa yhden hankkeen tilaisuuksiin
☐	Useiden hankkeiden tilaisuuksiin
☐	En osaa sanoa

II HANKEKOKEMUKSET

4. Mistä sait tietoa kyseessä olevan hankkeen toiminnasta? Rastita.

☐	Lehdestä
☐	Radiosta
☐	Esitteestä
☐	Naapurilta, tuttavalta
☐	Kyläyhdistykseltä
☐	Viranomaistaholta
☐	Muualta, mistä? _____

5. Mitä mieltä olet seuraavista kyseessä olevaa hanketta koskevista väittämistä?

1=täysin eri mieltä, 2=jokseenkin eri mieltä, 3= ei samaa eikä eri mieltä, 4=jokseenkin samaa mieltä, 5=täysin samaa mieltä. Rastita.

	1	2	3	4	5
Hanke syntyi kohdealueen asukkaiden aidoista tarpeista					
Hanke kiinnosti alueen asukkaita					

Hankkeen toimintatapa rohkaisi osallistumaan hankkeeseen					
Hankkeen henki oli uusia ideoita tai näkökulmia esiin nostava					
Hankkeen kautta löytyi uusia yhteistyökumppaneita					
Hankkeesta oli todellista hyötyä hankkeessa mukana olleille tahoille					

6. Miten arvioit seuraavia kyseessä olevaa hanketta koskevia väittämiä?

1=täysin eri mieltä, 2=jokseenkin eri mieltä, 3=ei samaa eikä eri mieltä, 4=jokseenkin samaa mieltä, 5=täysin samaa mieltä. Rastita.

	1	2	3	4	5
Toteutukseen liittyvä tiedotus oli puutteellista					
Hankkeen tuottamat palvelut olivat hankalasti saatavissa					
Hankkeen tuottamat palvelut olivat huonolaatuisia					
Hankehenkilöstöllä ja/tai kouluttajilla/konsulteilla ei ollut riittävää asiantuntemusta					
Oma aikapulani hankaloitti hankkeeseen osallistumista					
Koulutukset eivät vastanneet odotuksia					
Hankkeen tarjoama koulutus oli päällekkäistä muiden tahojen järjestämien koulutusten kanssa					
Hankkeeseen osallistuneiden antamaa palautetta ei huomioitu riittävästi hankkeen toteutuksessa					
Jokin muu tekijä (kommentoi alla)					

Mikä muu tekijä on vaikeuttanut hanketoimintaan osallistumista?

7. Hankkeen onnistuminen?

1=huonosti, 2=kohtalaisesti, 3=hyvin, 4=erinomaisesti. Rastita.

	1	2	3	4
Hanke onnistui				
Hanke ratkaisi kohdealueen kehittämisiongelmaa				
Hanke ratkaisi alueen asukkaiden kehittämisiongelmaa				

8. Millainen vaikutus hankkeella (jota tämä kysely koskee) on ollut omalle toiminnallesi?

1=ei ole vaikuttanut ollenkaan, 2=on vaikuttanut hieman, 3=on vaikuttanut paljon, 4=on vaikuttanut erittäin paljon, 5=en osaa sanoa. Rastita.

	1	2	3	4	5
Hanke on tukenut maatilain toiminnan kehittämistä					
Hanke on tukenut yritystoiminnan kehittämistä					
Hanke on parantanut yrityksen toimintaedellytyksiä tai kannattavuutta					
Hanke on tukenut ammatillista kehittymistäni					
Hanke on tukenut vapaa-aikaan ja viihtyvyyteen liittyvää toimintaani					
Hanke on lisännyt yhteistyötäni					
Hanke on lisännyt osaamistani					
Hanke on parantanut tarjoamieni palvelujen saatavuutta ja laatua					
Hanke on vaikuttanut positiivisesti ympäristöön					
Hanke on lisännyt alueen vetovoimaa					
Jokin muu vaikutus, mikä? (kommentoi alla)					

Muu vaikutus, mikä?

9. Miten osallistuminen ALMA-hankkeeseen on konkreettisesti vaikuttanut toimintaasi? Mitä hyötyä hankkeesta on sinulle ollut? Lyhyt sanallinen kuvaus.

10. Mikä hankkeessa onnistui mielestäsi parhaiten?

11. Mitkä asiat ovat jättäneet eniten toivomisen varaa hankkeen toteutuksessa?

11. Minkä kouluarvosanan annat hankkeelle?

Arvosana (4–10): _____

III EU-HANKETOIMINNAN YLEISARVIO JA JATKOSUUNNITELMAT**12. Näkemyksesi EU-rahoitteisesta hanketoiminnasta ja alueellisesta kehittämistoiminnasta.**

1=täysin eri mieltä, 2=jokseenkin eri mieltä, 3=ei samaa eikä eri mieltä, 4=jokseenkin samaa mieltä, 5=täysin samaa mieltä. Rastita.

	1	2	3	4	5
Tiedän hyvin, mitä EU-ohjelmia asuinseudullani toteutetaan					
Osaan hakea EU-ohjelmista rahoitusta omalle toiminnalleni					
Tunnen asuinalueellani toteutettavia EU-hankkeita					
EU-hanketoiminta on tehokas tapa kehittää maaseutua					

13. Osallistutko jatkossa hankkeiden toimintaan? Rastita. Valitse mielestäsi todennäköisin vaihtoehto.

☐	En, todennäköisesti
☐	En osaa sanoa
☐	Kyllä, todennäköisesti

14. Millä tavoin hanketoimintaa tulisi jatkossa mielestäsi kehittää? Mitä muuta jatkossa huomioitavaa olet oppinut hanketyöstä hankkeen toteutuksen aikana? Voit kertoa myös muita kommenttejasi arvioinnin tekijöille.

KIITOS VASTAAMISESTA!

Liite 5. Alueellinen maaseudun kehittämisohjelma: väliarvioinnin suositusten toimeenpano (MMM, Pöytäkirja 10.11.2004).

Nro	Suositus	Toimenpiteet (Vastuutaho)
1.	Maaseutujaostojen on pystyttävä ohjaamaan alueellista strategiaprocessia, jotta aito yhteistyö muiden ohjelmien kanssa ei vaarantuisi. ALMA ei saa jäädä yksin maaseudun kehittämisen kanssa.	Maaseutujaostojen kokoonpanoa on laajennettu alueella toimivien ohjelmien ja rahoittajien edustajilla. MMM on järjestänyt maaseutujaostoille koulutuksen aiheesta. Maaseutupoliittikan kokonaisuohjelman valmistelussa olivat mukana kaikki eri toimijat maakunnissa järjestetyissä neuvotteluissa. Ohjelman toimeenpanon yhteydessä järjestetään maakunnan toimijoille uusi neuvottelukierros vuoden 2005 aikana. Strategioita sovitetaan yhteen sekä poliittisella että virkamiestasolla maakunnissa. (MMM ja TE-keskukset, maakuntaliitot, Maakunnan yhteistyöryhmä / maaseutujaosto)
2.	Strategioiden sisältö tulee sekä ohjelma- että alaohjelmatasolla (TE-keskus/maakunta) käsitteellistä riittävän selkeästi siten, että jo hankkeiden valinnassa (hankekriteerit) ja hanketason seurannassa voidaan arvioida niiden toteutumista.	Hankekriteerejä on tarkennettu vähäisessä määrin. Perusteellinen kriteerien uudelleen arviointi tehdään seuraavalla ohjelmakaudella. Kriteereissä keskitytään strategioiden tärkeimpiin kohtiin ja niitä modifioidaan alueellisesti. (MMM ja TE-keskukset, maakuntaliitot)
3.	Strategisen sisällön on ohjattava käytännön toimintaa. Valtakunnallinen ohjelmastrategia tulee tiedostaa alueilla ja ymmärtää se samansuuntaisesti. Täysin samaan muottiin eri tyyppisiä alueita ja strategioita on turha yrittää saada.	Kts. edellinen (MMM ja TE-keskukset)
4.	Alueiden on pohdittava ja selkiytettävä omat valintakriteerinsä siten, että niillä on todellista vaikuttavuutta. Yhtenä nykyistä voimakkaampana hanketoimintaa alueellisesti ohjaavana kriteerinä voisi olla syrjäisyyden kriteeri.	Kts. edellinen Kriteerien valintaan kiinnitetään enemmän huomioita alueiden erityispiirteiden kannalta. (TE-keskukset / maaseutujaosto)
5.	ALMAN strategioiden johdonmukaisuus alueilla harjoitettavan muun kehittämistoiminnan strategioiden kanssa edellyttää maaseutujaostojen ja MYRien välistä yhteistyötä sekä maaseutujaostojen, TE-keskusten, toimintaryhmien ja hankevetäjien yhdensuuntaista näkemystä strategialinjausten sisällöstä ja merkityksestä. On kyse strategisen, yhteistyöhön perustuvan työskentelytavan ulottamisesta jokapäiväiseen toimintaan.	Maaseutujaoston kokoonpanoa on laajennettu ja yhteistyö on tiivistynyt maakunnan eri toimijoiden kanssa. Kts. kohta 1 Jokaiseen maakuntaan pyritään saamaan maaseutupoliittinen suppea ja laaja valmistelualue. (TE-keskukset ja muut maakunnan toimijat, Maakunnan yhteistyöryhmä / maaseutujaosto)
6.	Edes laajaan ohjelmaan ei pidä kirjata sellaisia tavoitteita, jotka eivät ole realistisia. Tällaiset tavoitteet eivät ohjaa aidosti ja uskottavasti toimintaa, vaikka ovatkin muuten kannatettavia. Loogisen viitekehityksen käyttö on suositeltavaa ohjelmakokonaisuutta suunniteltaessa.	Huomioitavaksi seuraavia ohjelmia laadittaessa (MMM ja TE-keskukset)
7.	Tavoitteiden hierarkia tulee rakentaa erityisen huolellisesti valtakunnallisen ja maakunnallisten ohjelmien välille. Myös ohjelmien toteuttamisessa tulee huolehtia kokonaisstrategian toteutumisesta riittävän voimakkailla välineillä (esim. valtakunnallisilla hankkeilla).	Ylimaakunnallisten hankkeiden valintakriteereissä painotetaan nykyään myös alueellisten hankkeiden täydentävyyttä. Huomioitavaksi seuraavia ohjelmia laadittaessa. (MMM ja TE-keskukset)
8.	Hankkeiden syntyä ja suuntaamista pitää voida tukea ohjelmasta, mikäli alueella ei ole riittävästi "kilpailua" hankeideoiden välillä. Tarvittaessa tulee tukea esiselvityksiä (mikäli ongelmat ovat vaikeasti hahmotettavissa) ja hankesuunnittelua (mikäli suunnittelulliset haasteet ovat paljon resursseja vaativia).	Kohdennettuja hakuja ja aktivointikierroksia on järjestetty aikaisempaa enemmän. Hakijoita neuvotaan aktiivisesti hakuprosessin aikana. Järjestetty kohdennettuja hakuja ja erityisiä aktivointikierroksia. (TE-keskukset)
9.	Ohjelman tekniseen toteutukseen tarvitaan seuraavia muutoksia (jotka johtuvat alueiden tarpeista): Maksatuskertoja on lisättävä ja maksatuksen ajankohtia	Maksatuskertoja on lisätty ja maksatusprosessia kehitetty mm. parantamalla rahoituspäätösten laatua.

	joustavoitettava. Ennakkoja täytyy maksaa vuosittain, jotta pienet organisaatiot voivat selvittää hankkeiden talouksien kanssa. Hakemusten ja maksatusten käsittelyssä ja maksatuksissa tulee päästä kohtuullisiin aikaviiveisiin. Maksatuksiin ei saisi kuluja yli 3 kuukautta. Ohjelman toteutuksen resurssitarpeet täytyy turvata, koska niiden puute heijastuu toteutukseen kentällä.	TE-keskuksiin on palkattu lisäresursseja hakemusten käsittelyyn ja maksatukseen. TE-keskusten resurssitarpeisiin vaikutetaan tujo-prosessissa. * Maksatuskertoja on lisätty: ennako mukaanlukien 3 maksatuskertaa vuodessa (sama menettely kuin tavoite 1 -ohjelmissa). * Vuosittainen ennako mahdollinen * hakemusten ja maksatusten käsittelyajat: tieto tulossa * viety viestiä TE-keskusten tujoihin (MMM ja TE-keskukset, KTM)
10.	Alueiden erilaisuudesta johtuen on mahdotonta puuttua alueiden väliseen resurssien allokointiin. Kuitenkin on mietittävä kehittämispäätösten uudelleen jakamista alueiden ohjelmien sisällä siten, että joustava toteutus on kullakin alueella mahdollinen. Maakuntien sisällä alueille, joilla väkimäärä vähenee voimakkaasti (reuna-alueet) tai on muita erityisongelmia, tulisi olla mahdollista luoda eräänlainen erityis- tai reuna-aluestrategia vahvistamaan ohjelman relevanssia.	Siirtyvien ja vapautuvien varojen uudelleen kohdentaminen v. 2004 Huomioitavaksi seuraavia ohjelmia laadittaessa. Asia selvitetään tämän kauden osalta syksyn kuluessa. (MMM, maakuntaliitot, SM)
11.	Erityisesti ohjelmassa tarvitaan viljelijöiden tuki- ja informaatiohankkeita, joilla kerrotaan maatalouspolitiikan tarjoamista kehittämismahdollisuuksista tilatasolla. ALMA-ohjelman toimenpiteiden tulee tarjota viljelijöille konkreettista apua eri kehittämismahdollisuuksien haussa niin maatalouden kuin muun maaseutuyrittämisen kehittämisessä sekä apua kilpailukyvyyn edelleen kehittämisessä ja kustannusten alentamisessa. Nämä hankkeet sijoittuvat lähinnä toimintalinjan 1 toimenpidekokonaisuuteen c sekä toimintalinjan 2 toimenpidekokonaisuuteen p.	ALMA-ohjelmaan ei sisälly maatalouspolitiikan kehittämismahdollisuuksista informointi. Maatilojen kehittämismahdollisuuksien kehittämistä tarjoaa TE-keskuksissa eri yksiköt. 18.9.2003 seurantaryhmän kokouksessa painotusta lisätty näihin toimenpiteisiin. (MMM ja TE-keskukset)
12.	ALMA:n toteuttaminen alueilla tarvitsee tukeen muiden ohjelmien ja rahoitusinstrumenttien täydentävyyttä sekä kehittämiskeinojen että keinojen volyymin ja synergian osalta. Maakuntien tasolla ohjelmatoimintaa on koottava ja koordinoitava entistä vahvemmin maakuntasuunnitelmien, -ohjelmien ja toteuttamissuunnitelmien kautta. Tavoite ei ole poistaa maaseutupolitiikan erityispiirteitä, vaan vahvistaa sen yhteyksiä muuhun alueella tapahtuvaan kehittämistyöhön. Hyviä välineitä yhteistyön käytännön toteuttamisessa ovat esimerkiksi työohjelmat. Maaseutuosaston rooli saa olla vahva operatiivisella tasolla, mutta strategisen ohjauksen täytyy olla ohjelman hallinnoijaa laajemmalla pohjalla.	Maakunnissa on laadittu klusteristrategioita, joissa eri kehittämisinstrumentit voidaan tarkemmin kohdentaa toisiaan täydentäen eri toimialoille. Eri ohjelmien ja rahoitusinstrumenttien roolit selkeytetään aluetasolla. (TE-keskukset, maakuntaliitot, MMM), SM, TM
13.	Hankkehakuprosessia tulee yksinkertaistaa tai tukea siten, että prosessi ei kohtuuttomasti hankaloita kehittämistoimintaa. Käytännössä koulutusta voidaan lisätä sekä toimintaryhmien ja työohjelmien työskentelyä suunnata hakuprosessien tukemiseen.	TE-keskukset keräävät järjestelmällisesti palautetta palveluista, jonka avulla niitä kehitetään. Hakijoiden koulutusta on lisätty ja seudullisia yrityspalvelupisteitä hyödynnetään yrityshankkeissa. Hakuprosessissa asiakaspalvelua kehitetään. Seuraavan ohjelman parantamiseksi kartoitetaan nykyiset ongelmakohdat. (TE-keskukset, MMM)
14.	Keskushallinnon toimesta tulee selvittää pikaisesti tekniset mahdollisuudet välirahoituksen tarpeen vähentämiseksi ja ongelman poistamiseksi. Myös TE-keskusten toimintaresurssit ongelman hoitamiseksi on turvattava. Kuntaosuuksien laskentaperusteiden on oltava selkeät ja johdonmukaiset. Suunnittelussa on lähdettävä siitä, että kunnilta kootun rahoituserän käyttö vaatii kunnilta mahdollisimman vähän byrokratiaa.	* Ehdotus uudistettu neljänteen maaseutupoliittiseen kokonaisuohjelmaan. SM luvannut ottaa hallintoviranomaisena selvitysvastuun. * TE-keskusten resurssitarpeisiin vaikuttaminen tujo-prosessissa. * Kuntarahoituksen kokoamisessa on erilaisia menettelyjä. Esim. toimintaryhmien kuntarahoitusosuuden kokoamisessa MMM on suositellut kaikille osapuolille yksinkertaista "könttärämenettelyä". (MMM, TM, KTM, kunnat)

15.	Keskushallinto on tiedostanut ja tunnistanut säästöjen monimutkaisuuteen liittyvät ongelmat: niiden helpottamiseksi on tehtävä kaikki, mikä kansallisesti on tehtävissä.	Säädöksiä on yksinkertaistettu, mutta työtä on vielä paljon jäljellä. Tähtääminen seuraavaan ohjelmakauteen. (MMM)
16.	Maksatusten saamisen aikaviivettä tulee lyhentää. Vuonna 2002 suoritettujen toimenpiteiden (teknisen tuen lisääminen, keskustelut TE-keskusten henkilöresurssien uudelleen jakamisesta) vaikutus tulee selvittää ja ryhtyä tarkoituksenmukaisiin toimenpiteisiin ongelman poistamiseksi.	Kts. kohta 9 Ruuhkatilanteissa on hyödynnetty TE-keskuksen muiden yksiköiden henkilöstöä. (TE-keskukset)
17.	Keskushallinnon kautta tulevaa ohjeistusta on selkiytettävä siten, että ohjeiden ja säästöjen käytäntöön soveltamisen rajat ovat mahdollisimman yksiselitteiset. Kun nämä raamit ovat selkeät, annetaan TE-keskuksille enemmän harkintamahdollisuutta toimia niiden puitteissa. Myös valvonnan tuloksista on tehtävä riittävän usein yhteenvetoja ja päätettävä jatkotoimista - sekä alueilla että keskushallinnossa.	MMM on tehnyt yhteenvedon 5 %:n otantatarkastuksista. Ohjeistusta on selkeytetty, valvonnan havaintoja on käyty koulutuspäivillä lävitse. (MMM)
18.	On selvittävä mistä maaseutuajaoston ja toimintaryhmien (hallitus, toiminnanjohtajat ja työntekijät) väliset näkemyserot johtuvat ja varmistettava tarvittaessa "yhteisen sävelen" löytyminen keskustelujen avulla.	Toimintaryhmien edustajat ovat asiantuntijoina maaseutuajaostojen kokouksessa. Toimintaryhmien kanssa on käyty kehityskeskusteluja. Yhteiset palaverit toimintaryhmien ja maaseutuajaostojen kanssa. (TE-keskukset)
19.	Hanke2000-järjestelmä tulee saada toimimaan siten, että seurantatiedot palvelevat TE-keskusten ja keskushallinnon/MMM:n tiedontarpeita. Hanke2000-järjestelmän käyttäjät, kehittäjät ja ylläpitäjät käyvät neuvottelut, joissa käydään kattavasti läpi kokonaistilanne, ongelmat eri tahojen kannalta, kehittämistarpeet ja mahdollisuudet, mahdolliset tiedon- ja koulutustarpeet jne.	MMM on tehnyt esiselvityksen hankeraportoinnin tarpeista MMM:n ja sidosryhmien näkökulmasta. Tämän perusteella on käynnistetty hanketietojen tietovarasto-projekti. HANKE2000 -raportointiprojektissa luotiin TE-keskusten tietotarpeiden kannalta keskeiset hanketoiminnan ja tuloskeskustelujen edellyttämät vakioraportit ja sovellusraportointivälineet sekä parannettiin raportitietojen yhteiskäyttöä. (MMM)
20.	Teema- ja työohjelmat: Työohjelmien tulisi olla pääsääntöisesti maakuntatasolla laadittuja, jolloin niiden toteuttamiseen osallistuvat yhteisesti eri rahoittajat ja aluekehitysohjelmat. ALMA-ohjelman kautta toteutetaan tällöin työohjelmien ne osiot, joissa elinkeinopoliittisissa työohjelmissa kohderyhmänä ovat maatilat ja niitä lähellä olevat maaseutuyritykset ja kyläohjelmissa maaseutu ja maaseudun asukkaat. ALMA-ohjelman omat työohjelmat tulisi rajoittaa ainoastaan sellaisiin toimialoihin, joihin muut rahoittajat eivät voi osallistua. Toimintaryhmät: Hankkeiden maksatuskertoja tulee lisätä kahdesta neljään kertaan vuodessa ja maksuennakon käyttöä tulee laajentaa vuosittaiseksi. Alueellista yhteistyötä toimintaryhmien ja alueen kuntien välillä tulee lisätä. Toimintaryhmien ja alueellisten kehittämishankkeiden yhteyksiä tulee vahvistaa ja lisätä käytännön yhteistyötä. Ylimaakunnalliset hankkeet: Hanketoiminnan ja aluehankkeiden keskinäistä yhteyttä ja koordinointia tulee vahvistaa. Hankkeiden valmistelu- ja päätöksentekojärjestelmää tulee edelleen kehittää suuntaamalla voimavaroja hankkeistukseen ja hankkeiden valmisteluun. Toiminnalle tulee laatia oma kehittämisstrategia, jonka mukaan rahoitus suunnataan, eikä välttämättä ALMA-ohjelman toimintalinjakehyksen mukaisesti. Tavoite 1 -ohjelman kanssa on luotava järjestelmä, joka helpottaa ylimaakunnallista hanketoimintaa 1 -ohjelman ja ALMA-ohjelman välillä.	Teemaohjelmilla ja klusteripohjaisella kehittämistyöllä kehitetään maakuntien kärkitoimialoja yhteistyössä elinkeinoelämän kanssa. TE-keskukset lisäävät yhteistyötä muiden maakunnallisten poliittisen ja virkamiesvalmistelijoiden ja alueiden elinkeinoelämän kanssa. Maksatuskertoja on lisätty ennako mukaanlukien kolmeen/vuosi. Ylimaakunnallisilla hankkeilla on oma koordinaattori ja koordinaatiohankkeensa. (TE-keskukset, maakuntaliitot, MMM)
21.	Ohjelman tekniseen toteutukseen ei saa tehdä sellaisia muutoksia, jotka aiheuttavat alueilla rutiinien muuttamisia tai uusia ohjeistuksia hankkeiden toteuttajille.	Ohjeistusta ja säädöksiä on selkeytetty, mutta joustavuuden lisääminen on joillakin alueilla koettu hankalaksi kesken ohjelmakauden. (MMM)
22.	Kehittämishankkeiden toimintaa tulee tehostaa suuntaamalla niiden toimintaa suoraan kohderyhmässä, maatala- ja yritystasolla tapahtuvaksi asiantuntijatoiminnaksi. Kehittämishankkeiden toimintaa	Yritysryhmien kehittämishanke otettu käyttöön vuonna 2002. (TE-keskukset)

	tulee jalkauttaa edelleen erityisesti harvaan asutulle ja ydinmaaseudulle suuntautuvaksi.	
23.	Ohjelmassa tulee painottaa harvaan asutun ja ydinmaaseudun kehittämistä selvästi nykyistä painokkaammin. Kehittämishankkeita suunnataan muille alueille vain siinä tapauksessa, että niitä ei ole mahdollista tai järkevää toteuttaa harvaan asutulla ja ydinmaaseudulla.	Käytännössä huomattava osa tuesta kohdistuu harvaan asutulle ja ydinmaaseudulle, koska varojen jako tapahtuu harv. asutun ja ydinmaaseudun kuntien asukasluvun suhteen perusteella. Ohjelman strategian mukaan suositetaan harvaan asuttua ja ydinmaaseutua, mutta muutakaan maaseutua ei voida jättää hanketoiminnan ulkopuolelle. (MMM, TE-keskukset)
24.	Yrityshankkeiden syntymistä vauhditettava kaikin käytettävissä olevin keinoin ohjelman lopputoteutusjaksolla. Työpaikkatavoite tukee myös väestötavoitetta, joka voidaan parhaiten saavuttaa tukemalla, ohjelman mukaisesti, ydin- ja harvaan asuttua maaseutua. Erityisesti tulee suunnata hankkeiden toiminnallista kohdentumista ko. alueille, jotta suorat "toteutusvaikutukset" kohdistuisivat sinne.	TE-keskukset ovat valinneet yrityshankkeet painopistealueeksi ja priorisoivat niitä. Seutukunnalliset hankevetäjät edistävät yrityshankkeiden toteutumista. Yrityshankkeiden syntymistä on vauhditettu myös omilla aktivointikiirroksilla ja hyödyntämällä TE-keskusten yritystutkijoita. Ohjelmakauden edetessä kohti loppua kehittämishankkeiden työn tuloksena syntyy luonnollisesti yrityshankkeita. Useat TE-keskukset vauhdittaneet yrityshankkeiden syntymistä. (MMM, TE-keskukset)
25.	Toimintalinjalla 1 toimenpidekokonaisuuden 1.c sisältöä tulee monipuolistaa siten, että se sisältää koulutushankkeiden lisäksi muut maatalouden kilpailukyyn kehittämiseksi tarkoitetut toimenpiteet. Toimenpidekokonaisuuden rahoitusosuutta tulee lisätä.	Lisätty seurantaryhmän kokouksessa 18.9.2003, mutta ohjelman muutosesityksen peruuttamisen takia talvella 2004 varojen jakautumassa toimenpiteittäin noudatetaan viimeisimmässä v. 2002 sovittua jakoa. Huomioitava on kuitenkin joustavuus ja toimenpiteiden jakauman seuranta koko ohjelmakaudella ja ohjelmatasolla. (MMM)
26.	Toimintalinja 2 on keinotekoinen tekninen kokonaisuus, joka ei saa kahlita liiaksi ohjelman toteutusta rakenteensa kautta. Ohjelmakokonaisuutta ajatellen on tarpeen tarkastella toimintalinja 2:n työnjakoa Maa- ja metsätalouden kehittäminen -toimintalinjan (1) kanssa.	Ohjelman toteutumista seurataan kokonaisuutena. (MMM)
27.	Toimintalinja 3 täytyy säilyttää vahvana ohjelman loppuun saakka, vaikka joillakin alueilla resurssien "siirtopaineita" muille toimintalinjoille olisikin. Rahaa ei saa ohjelmassa siirtää sinne missä se parhaiten kuluu, vaan strategia täytyy viedä loppuun.	Strategia viedään loppuun, pieniä painotuksien muutoksia on tehty toimeenpanon edellyttäminä. (MMM)
28.	Harvaan asuttu ja ydinmaaseutu tarvitsevat oman vahvan strategian ja konkreettisia keinoja, jotta tavoitteisiin päästäisiin.	Maaseutupoliittisessa kokonaisuohjelman toimenpiteissä painotetaan harvaan asuttua ja ydinmaaseutua. Tulevaa maaseutusopimusta käytetään hyväksi. TE-keskukset lisäävät yhteistyötä periferia-alueilla. (MMM)
29.	Ekologisten hankkeiden määrää pitää pyrkiä nostamaan, koska sillä tuettaisiin ekologisesti kestävä kehityksen edistämistä ALMA-ohjelmalla. ALMA-ohjelman (politiikkatason) YVA:n tulee ohjata sitä, millaisia hankkeita valitaan toteuttamaan ALMA-ohjelmaa. Hankkeiden YVA tulisi tehdä huolellisesti ja vaikuttavasti yksittäisen hankkeen suunnitteluvaiheessa. YVA:n idea pitäisi liittää nykyistä selkeämmin itsearviointina hankkeiden toiminnan suunnitteluun ja seurantaan. Alueellisesti ja paikallisesti kestävään kehitykseen päästään parhaiten asukaslähtöisillä sosiaalista pääomaa paikallista asiantuntemusta	Osalla TE-keskuksista on YVA-ryhmä, jolta pyydetään lausuntoa hankehakemuksista. Ympäristöasiat otetaan selkeämmin esille uutta ohjelmaa suunniteltaessa. Laaditaan toimenpidelistä hankkeiden ympäristövaikutusten arvioinnin tehostamiseksi.

	hyödyntävillä hankkeilla. Yhteistyötä eri ohjelmien välillä ja ohjelmien täydentävyyttä tulee edelleen kehittää, jotta asukaslähtöisille hankkeille ja ympäristöhankkeille voidaan ohjata muiden ohjelmien rahoitusta silloin, kun niiden toteuttaminen ALMA-ohjelmassa ei onnistu. Oppiminen ja sosiaalisen pääoman kehittyminen on kestävä maaseutukehityksen oleellisia tekijöitä. On erittäin tärkeää, että hanketoiminta ja sieltä syntyvät tuotokset sisäistetään kohderyhmissä siten, että muutoksia ja pysyviä vaikutuksia syntyy. Vain tätä kautta oppiminen ja sosiaalinen pääoma voivat kehittyä, ja luoda "palautteena" uutta, entistä parempaa hanketoimintaa. Toimintaryhmyöllä on tässä yhteydessä erittäin suuri rooli – sitä on tuettava.	Osaamisen kehittämistä ja hankkeiden jälkeistä jatkuvuutta korostetaan kehittämällä yhteistyöverkostoja ja verkko-opiskelua. (MMM, TE-keskukset, YM)
30.	Eri ikäryhmien välisen tasa-arvoisuuden tukemiseksi tulee aktivoida hanketason keinoja, luoda hankekokonaisuuksia erityisesti toimintalinjalla 3 sekä käyttää ylimaakunnallisia hankkeita.	Muistettava työnjako eri ohjelmien ja rahastojen kesken. (MMM, TE-keskukset)
31.	Osaamisen kehittämiseksi harvaan asutulla alueella tulee: Luoda paikallisia osaamiskeskittymiä (joista esimerkkejä ovat turkistarhauksen, erikoismarjojen viljelyn, matkailun paikalliset keskittymät), jotka perustuvat paikallisille kilpailueduille, ja joita korostetaan hankkimalla paikallisen osaamisen lisäksi mahdollisimman hyvä erikoisosaaminen (ml markkinaosaaminen). Kasvattaa osaamista yrityksissä verkottamalla, jolloin yritys toimii osana jopa globaalia arvoketjua ja sen osaamisen kehittämistä. Osaamisen kasvattaminen välittäjä- eli kehittäjäorganisaatioiden avulla: tutkimus-, koulutus- ja kehittämistoiminta on ulotettava myös harvaan asutuille alueille ihmisten ja yritysten saataville.	Osaamisen kehittämistä tuetaan maaseudulla erityisesti muiden rahoittajien toimenpiteillä. Huomioidaan hankkeiden valintakriteereissä. (MMM, TE-keskukset)
32.	Alueilla, joilla yrityshankkeita on ollut vähän, tulisi erityisesti paneutua siihen, miten tehostetaan kehittämishankkeiden kykyä auttaa maataloja ja maaseutuyrityksiä kehittämään toimintaansa edelleen. Kehittämishankkeiden tulee toimia tiiviissä yhteydessä kohderyhmän kanssa ja tarvittaessa kehittämishankkeita on suunnattava uudelleen siten, että niiden toiminta palvelee suoraan kohderyhmää. Kohderyhmän tulee saada kehittämishankkeilta yritys kohtaista asiantuntija-apua yritys kohtaisia investointi- ym. kehittämishankkeita suunniteltaessa. Yritystuen käyttöä tulee kaikin keinoin lisätä ALMA-ohjelmassa, jotta tavoitetaso saavutetaan. Kehittämishankkeita (elinkeinohankkeet) tulee suunnata siten, että tila- ja yritystasolla tehtävää kehittämistyötä tehostetaan. Yrityshankkeissa tulee käyttää koko kehittämisvalikoima hyväksi; yritystoiminnan toimintaedellytysten selvitys- sekä lämpölaitos hankkeita tulee lisätä.	Kts. kohta 24 Yrityshankkeissa korostetaan maaseudulle sopivia toimialoja ja osaamisverkostojen hyödyntämistä. (TE-keskukset, MMM)

Maa ja metsätalousministeriön julkaisuja

- 1/2008 Maa- ja metsätalousministeriön tilusjärjestelystrategia 2008–2013
ISBN 978-952-453-356-0 (Painettu)
ISBN 978-952-453-357-7 (Verkkójulkaisu)
- 2/2008 Kalastusmatkailun kehittämisen valtakunnallinen toimenpideohjelma 2008–2013
ISBN 978-952-453-368-3 (Painettu)
ISBN 978-952-453-369-0 (Verkkójulkaisu)
- 3/2008 Kansallinen metsäohjelma 2015
ISBN 978-952-453-375-1 (Painettu)
ISBN 978-952-453-376-8 (Verkkójulkaisu)
- 3a/2008 Finlands nationella skogsprogram 2015
ISBN 978-952-453-377-5 (Tryckt)
ISBN 978-952-453-378-2 (Nätutgåva)
- 3b/2008 Finland's National Forest Programme 2015
ISBN 978-952-453-379-9 (Printed version)
ISBN 978-952-453-380-5 (Electronic version)
- 4/2008 Horisontaalisen maaseudun kehittämisohjelman jälkiarviointi
ISBN 978-952-453-433-8 (Painettu)
ISBN 978-952-453-434-5 (Verkkójulkaisu)
- 5/2008 State of Plant Genetic resources for Food and Agriculture in Finland
Second Finnish National Report
ISBN 978-952-435-2 (Printed version)
ISBN 978-952-436-9 (Electronic version)

ISBN 978-952-453-437-6 (nid)
ISBN 978-952-438-3 (pdf)
ISSN 1238-2531 (nid)
ISSN 1797-397X (PDF)

www.mmm.fi
PL 30, 00023 VALTIONEUVOSTO